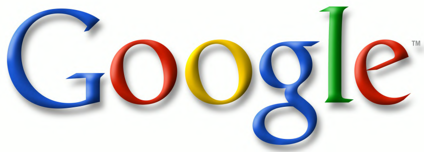
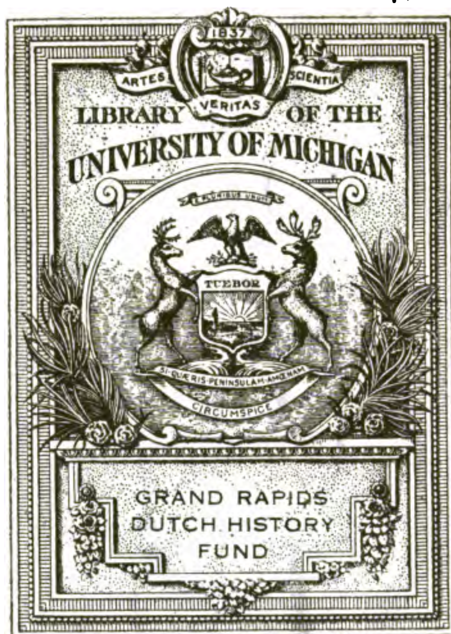

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

DRIE-EN-TWINTIGSTE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1898.

Gedrukt in het St. Jacobs-Godshuis te Haarlem.

INHOUD.

—

BEPALINGEN

OVER DE

UITGAVE VAN HANDSCHRIFTEN

DIE BETREKKING HEBBEN

OP DE

NIEUWE GESCHIEDENIS.

Aan het begin van het XIII[de] Deel dezer *Bijdragen* hebben wij de „Bepalingen" geplaatst „over de uitgave van handschriften" gelijk die ons toen door het Bestuur van het Historisch Genootschap, te Utrecht gevestigd, toegezonden waren, met verzoek om plaatsing.

Daar wij thans in het 17[de] deel der *Bijdragen en mededeelingen* van hetzelfde Historisch Genootschap (1896, bl. XXXVI en volg.) eene dergelijke reeks van „Bepalingen" aantroffen, die aanbevolen werden voor het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de *nieuwe* geschiedenis, en aangezien wij ook deze Bepalingen volgaarne tot de onze maken: zoo mogen zij thans eveneens eene plaats vinden, vergezeld van het beleefd en dringend verzoek aan onze medewerkers, dat zij voortaan bij het uitgeven van handschriften, die tot de nieuwe geschiedenis behooren, de voorgestelde Bepalingen in acht willen nemen.

De Redactie der Bijdragen.

BEPALINGEN OVER HET UITGEVEN VAN HANDSCHRIFTEN, BETREKKING HEBBENDE OP DE NIEUWE GESCHIEDENIS.

Voor eenige jaren zonden wij onzen leden toe eenige *Bepalingen over de uitgave van (middeleeuwsche) handschriften*, gevolgd naar een Duitsch voorbeeld. Wij hebben reden over het resultaat dezer poging, om eenige uniformiteit tot stand te brengen in de historische uitgaven, tevreden te zijn: onze regelen zijn, ook buiten onzen kring, vrij algemeen gevolgd. Wij verhelen ons echter niet, dat de tot stand gebrachte regeling onvolledig is: immers op bronnen, die betrekking hebben op de nieuwe geschiedenis, kunnen onze regels niet zonder voorbehoud toegepast worden. De groote minutieusheid, die op hare plaats is bij de uit haren aard schaarsche middeleeuwsche bronnen, is hier onnoodig. Ook bestaat op dit gebied eerder aanleiding om te waarschuwen voor het euvel, dat *te veel* stukken gedrukt worden en dus het over elk onderwerp aanwezige materiaal overstelpend wordt. Toch is ook hier eenheid bij het uitgeven uiterst gewenscht; ook hier is die eenheid mogelijk, wanneer een ieder besluit afstand te doen van persoonlijken voorkeur en soms kleingeestige liefhebberijen.

Wij begroetten daarom met groote ingenomenheid de poging om die eenheid te verkrijgen, onlangs door onze Duitsche naburen gedaan. Prof. F. Stieve te Munchen heeft aan den Duitschen Historikertag te Leipzig een stel regels over dit onderwerp voorgelegd, die na eene gron-

dige omwerking (naar aanleiding van de opmerkingen van vele deskundigen) in het afgeloopene jaar op den Historikertag te Leipzig in discussie gebracht en vastgesteld zijn. Deze regels, sedert gepubliceerd, gaan in hoofdzaak uit van de denkbeelden:

1°. Beperking in het uitgeven van bronnen voor de nieuwe geschiedenis is noodzakelijk.

2°. Groote minutieusheid in détails bij het afdrukken is onnoodig, omdat het voorhandene materiaal overvloedig is en omdat de taalgeleerden, die vooral belang zouden kunnen hebben bij het weergeven dezer détails, in gedrukte werken over deze periode een meer dan voldoend materiaal te hunner beschikking hebben.

3°. Publicaties van bronnen moeten zoo ingericht zijn, dat voor den gebruiker het raadplegen der handschriften onnoodig wordt.

4°. Het is wenschelijk, den taak van den gebruiker (en ook die van den uitgever) zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

Terwijl deze beginselen onze volle sympathie hadden en wij ons ook met de gestelde regelen in het algemeen goed vereenigen konden, wenschten wij bovendien de poging onzer Duitsche vakgenooten om eenheid in de wijze van publicatie van geschiedbronnen te brengen, naar vermogen te ondersteunen. Wij besloten dus de regels te vertalen en aan onze leden aan te bieden. Toch is de vertaling onwillekeurig in eene omwerking ontaard. In de eerste plaats bleek het bepaald noodig, dat wij over enkele punten eenigszins andere bepalingen vaststelden, omdat wij gehouden waren verband te brengen tusschen deze regels en de vroeger door ons voor het uitgeven van middeleeuwsche geschiedbronnen aangenomene: voor dezelfde zaak mochten geene verschillende teekens aanbevolen worden, naarmate het gepubliceerde stuk uit eene

andere eeuw dagteekende. Is het reeds in Duitschland te betreuren, dat door de van verschillende zijden gestelde regels voor dezelfde zaken andere eischen gesteld worden, wij, die *zelven* twee stellen regels publiceerden, mochten in die fout zeker niet vervallen. Maar daarbij kwam iets anders: voor Nederland moeten soms andere regels gelden dan voor Duitschland. Zoo is het b. v. bekend, dat de Duitsche kanselarijstijl der 17e en 18e eeuwen zich onderscheidt door eene onduldbare breedsprakigheid, door een overdreven gebruik van titels en dergelijke uitdrukkingen en door eene doellooze verdubbeling van medeklinkers. Deze eigenaardigheden maken bij de publicatie van Duitsche stukken uit dien tijd eene vereenvoudiging in den vorm gebiedend noodzakelijk; voor Nederland bestaat die behoefte niet en wij zagen dus geene aanleiding, om zóóveel (toch altijd eenigszins bedenkelijke) vrijheid bij het afdrukken aan te bevelen, als prof. Stieve terecht doet. Ook in een ander opzicht bestaat er verschil. De regels zijn voornamelijk gesteld met het oog op omvangrijke publicatiën van stukken, die in Duitschland den historicus dreigen te overstelpen; in Nederland bestaat dit gevaar voorshands helaas niet. Al wenschen dus ook wij onzen leden met nadruk op het hart te drukken, *dat stukken uit de 17e en 18e eeuwen slechts bij uitzondering een afdruk in extenso verdienen*, achten wij het minder gewenscht, om over den aard der uit te kiezen stukken en de wijze, waarop de andere verkort moeten worden, vaste regels te stellen, die toch niet voor alle gevallen juist kunnen zijn. Eenmaal aan het omwerken kwam het ons ook gewenscht voor, ons in een paar andere opzichten eenige vrijheden te veroorloven. De Duitsche regels schenen ons hier en daar onnoodig breedsprakig en in onjuiste volgorde gerangschikt: daarin kon gemakkelijk verbetering gebracht worden.

De door den Duitschen Historikertag vastgestelde regels zijn derhalve door eene commissie uit ons midden omgewerkt en na overweging door ons vastgesteld. Mogen zij een even welwillend onthaal vinden, als aan onze vroeger uitgegevene *Bepalingen over de uitgave van middeleeuwsche handschriften* is te beurt gevallen!

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,
B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.
S. MULLER Fz.,
Secretaris.

REGELS.

1. Elke verzameling van stukken wordt chronologisch geordend, tenzij het verkieselijk is bepaalde, geheel van elkander afgescheiden rubrieken te vormen.
2. Wanneer het origineel van een stuk voorhanden is, dan wordt dit afgedrukt. Het bestaan van afschriften behoeft in dat geval alleen vermeld te worden, als hunne aanwezigheid in deze of gene verzameling van belang is.
3. Wanneer een of meer concepten van het afgedrukte stuk voorhanden zijn, dan worden dezen met het afgedrukte vergeleken en de afwijkingen opgegeven; zoo mogelijk wordt de naam van den steller van het concept medegedeeld.
4. Wanneer alleen afschriften voorhanden zijn, dan worden deze onderling vergeleken en de goede lezingen afgedrukt; bij twijfel worden de verschillende lezingen in noten vermeld; de slechte lezingen worden weggelaten.
5. Van veranderingen in het handschrift wordt steeds

de eindredactie opgenomen. Vroegere redactiën worden slechts dan in eene noot vermeld, wanneer zij, wegens den inhoud of om den persoon van den steller, van belang zijn.

6. Wanneer men uittreksels maakt, worden de om inhoud of kleur belangrijke plaatsen der geëxtraheerde stukken woordelijk tusschen aanhalingsteekens medegedeeld.

7. Bij uittreksels uit brieven, instructies en dergelijke stukken wordt, ter voorkoming van verwarring, de oratio directa van het handschrift behouden. (B. v.: „Wij deelen u mede" of „Onze gezant zal Z. M. melden", en niet: „Zij deelen hun mede" of „Hij zal den koning melden".)

8. In het algemeen wordt de spelling van het handschrift behouden, behoudens het volgende:

a. Verwisselingen van *u* met *v* en *w* worden volgens het tegenwoordige gebruik veranderd.

b. De teekens y en ij worden gebruikt, zooals dat grammaticaal behoort (y voor i, ij voor ii).

c. Woordverbindingen, die tegenwoordig niet meer gebruikt worden, worden gescheiden, tenzij de bijeenvoeging der twee woorden eene verandering in de spelling gebracht heeft. Daarentegen worden gescheidene woorden, die tegenwoordig verbonden worden, aaneen geschreven.

d. In talen, waar accenten voorkomen, worden die volgens het tegenwoordige gebruik aangebracht.

9. Schrijffouten worden verbeterd, terwijl de lezing van het handschrift in eene noot vermeld wordt.

10. Verkortingen in het handschrift, waarvan de beteekenis volkomen duidelijk is, worden door den uitgever stilzwijgend opgelost; in geval van twijfel

wordt het aangevulde tusschen ( ) geplaatst [1]). Ook weggelaten woorden worden tusschen ( ) aangevuld.

11. Getallen worden in Arabische cijfers gedrukt.

12. Woorden of volzinnen, door latere hande nbijgeschreven, worden cursief gedrukt.

13. Plaatsen in cijferschrift worden opgelost en door gespatiëerden druk aangeduid [1]).

14. Gebruikelijke formulieren aan het begin en het einde van een brief en steeds terugkomende uitdrukkingen, waarmede de aangesproken persoon wordt aangeduid, worden zeer kort weergegeven, tenzij bijzondere redenen het wenschelijk maken ze in haar geheel af te drukken. Titels en woorden, die in eene publicatie zeer dikwijls voorkomen, kunnen ook verkort medegedeeld worden. Overigens worden afkortingen bij het afdrukken vermeden.

15. In woordelijk medegedeelde stukken of excerpten wordt de interpunctie volgens den zin veranderd.

16. Ten einde zeer lange en ingewikkelde zinnen gemakkelijker verstaanbaar te maken, worden: *a.* een zeer lange voorzin van den nazin door: gescheiden, *b.* inlasschingen, die den zinbouw storen of van grooten omvang zijn, tusschen twee — geplaatst.

17. Nieuwe regels kunnen, om den samenhang te verbeteren, weggelaten of aangebracht worden.

18. Lacunes van het handschrift worden door .... aangeduid en zoo mogelijk tusschen [ ] aangevuld. Uitlatingen van den uitgever worden door - - - - - aangegeven [1]).

---

1) Deze afwijkingen van de Duitsche voorschriften zijn aangebracht, om overeenstemming te bewaren met § 7 en 8 onzer *Bepalingen over de uitgaven van middeleeuwsche handschriften*, die overgenomen zijn van verschillende Duitsche voorschriften.

19. Gedeelten, die het handschrift tusschen ( ) vat, worden tusschen — — geplaatst. Onzekere lezingen wordek door (?), — zekere, die bevreemding wekken, door (!) aangeduid [1]).

20. Groote letters worden gebruikt bij het begin van zinnen, bij eigennamen en bij verkortingen van titels (b. v. Z. M.). De van eigennamen gevormde bijvoegelijke naamwoorden begint men eveneens met groote letters.

21. Opmerkingen van den uitgever worden steeds in noten geplaatst.

22. Is een stuk na 1582 volgens den ouden kalender gedateerd, dan worden de oude en de nieuwe dagteekening in breukvorm medegedeeld.
Men plaatst eerst het jaar, dan de maand, daarna den dag.

23. De adressen van brieven behoeven niet afgedrukt te worden, tenzij bijzondere omstandigheden (b. v. bij quaesties over titulatuur) de mededeeling wenschelijk maken.

24. Ter vergemakkelijking van het citeeren verdient het aanbeveling, stukken van grooten omvang te splitsen in afdeelingen, en deze met cijfers tusschen vierkante haakjes [1] te nummeren.

25. De artikelen van eene instructie, ordonnantie enz. worden voorzien van nummers aan het begin van den eersten regel van elk artikel.

26. Aanteekeningen van den ontvanger over den datum van ontvangst van brieven worden onder het stuk afgedrukt.

27. Aan het hoofd van elk stuk worden, behalve het doorloopende nummer, met andere letters dan die

---

1) Zie de noot op de vorige bladzijde.

van den tekst kortelijk medegedeeld de namen van den steller (of de stellers) en den geadresseerde, en de aard en bestemming van het stuk (b. v. Instructie van de Staten-Generaal voor N. N. als ambassadeur naar Frankrijk). Is de aard van het stuk niet met een enkel woord te karakteriseeren, dan wordt de inhoud daarvan zeer kort medegedeeld.

28. Bij het uitgeven van chronologische verzamelingen van stukken wordt in het midden van den bovenrand van elke bladzijde het jaartal aangegeven.
Bij een omvangrijk stuk, dat over een groot aantal jaren loopt, worden op den linkerkant der bladzijden het jaar, waarin de in het stuk verhaalde gebeurtenissen voorvielen, en korte inhoudsopgaven vermeld, telkens wanneer daartoe aanleiding bestaat.

29. Onder elk stuk wordt de plaats, waar het handschrift berust, opgegeven met de nnmmers, die het in het archief of de bibliotheek draagt, en het nummer van de bladzijde, waarop het voorkomt in het deel of den bundel, waartoe het behoort. Verder wordt medegedeeld, of het afgedrukte handschrift een concept (Conc.) is, een origineel (Oorspr.) of een afschrift (Afschr.), en of het origineel door den onderteekenaar geschreven (Eigenh. oorspr.) of alleen onderteekend (Ondert. oorspr.) is.
Een concept, dat onveranderd afgeschreven en verzonden is, noemt men een minuut (Min.); daarmede staat gelijk een concept, waarin door een griffier of een ander persoon van invloed enkele veranderingen gemaakt zijn, zonder dat deze veranderingen aanleiding gegeven hebben tot het maken van eene nieuwe minuut.

30. Deze opgaven geschieden in de volgende orde: *a.* bewaarplaats van het handschrift, *b.* soort van het

handschrift (met zijn vervaardiger), *c.* opmerkingen (zooals: in cijferschrift, beschadigd enz.).
Zijn verschillende redactie's van het uitgegeven stuk aanwezig, dan vermeldt men eerst het origineel, dan de concepten en de minuut in chronologische volgorde, en eindelijk de afschriften, met hunne bewaarplaatsen.

31. Is de verzameling stukken chronologisch geordend, dan verdient dikwijls de toevoeging van eene systematische lijst der afgedrukte stukken aanbeveling.
Is zij niet chronologisch geordend, dan wordt steeds eene chronologische lijst aan het einde van het deel medegedeeld.

32. Nauwkeurige alphabetische registers van personen en zaken zijn onmisbaar; registers van plaatsnamen zijn daarentegen niet altijd noodig.
Bestaat de uitgave uit vele deelen, dan worden deze registers bij elk deel gevoegd.

33. Noten worden niet aan het slot van elk stuk of achter aan het deel, maar onder elke bladzijde geplaatst. De noten van elke bladzijde worden afzonderlijk genummerd.

34. Het gebruik van octavo-formaat is zeer aan te bevelen, tenzij de groote omvang van de publicatie of eene andere omstandigheid een grooter formaat noodig maakt.

WIJK AAN ZEE.

EEN EIGEN PASTOOR. — 1810.

Amsterdam 20 Sprokkelm. 1810. [1])

Ministerie van Binnenlandsche Zaken
N° 2. 1e Divisie. 2e Bureau.

Aan den Koning.

Sire!

Het behaagde Uwe Majesteit bij marginale apostille van 21 van Wintermaand j.l. N. 32 aan mij te renvoyeren het aan Uwe Mat. gepresenteerde rekwest van de R. C. Gemeente van Wijk op Zee, om daarbij aangevoerde redenen verzoekende dat dezelve eenen eigenen pastoor of kapellaan ter verrigting van den eeredienst moge hebben en dat deze zoo niet geheel, immers gedeeltelijk van 's landswegen moge worden onderhouden.

Ik achtte het noodig om voorz. rekwest te verzenden aan den Landrost van Amstelland, ten einde na ingewonnen berigt van den aartspriester van Holland en Zeeland mij daar op te dienen van rapport.

Uit dit berigt van den aartspriester van Hollant enz. voorn. door den Landdrost in originali toegezonden, is mij gebleken, Dat de R. C. gemeente te Wijk o/Z. niet altoos gelijk de Rekwestranten abusivelijk zeggen eenen eigen pastoor gehad heeft. Dat zij in het begin der voorgaande eeuw met die van Beverwijk gecombineerd was,

1) Het stuk draagt de volgende ambtelijke kantteekeningen:
Prendre des renseignemens sur la population de Wijk sur mer.

Accordée la demande des Catholiques par ordre du Roi.
C. 30 Bloeimaand 1810. N° 21.

doch ter dier tijd tot eenigen bloey gerakende en veel voordeel uit hunne visscherij trekkende, naar 's Aartspriester's meening in het jaar 1728 zich een eigen kerkge en priesterswoning aangeschaft en eenen eigen pastoor voor haar dorp van de Overheid gevraagd heeft onder verband van hem behoorlijk te zullen onderhouden, waaraan zij ook na het bekomen eens eigen pastoors voldaan heeft. Dat echter de voorspoedige staat dezer gemeente ter nauwernood 50 jaren lang heeft geduurd, zoodat de onderscheidene pastoors, die sedert 1780 van Wijk o/Z. naar elders zijn beroepen, alle hebben geklaagd dat de ingezetenen hen het noodige onderhoud niet meer konden verschaffen, dat zij van hun eige patrimonie er hebben moeten bij inteeren of door liefdegiften van elders ondersteuning moesten zoeken. Dat de verarming dezer gemeente inderdaad gelijk de Rekwestranten aanvoeren in het jaar 1799, bij de invasie der Engelschen tot het uiterste is gebragt, als wanneer niet alleen de inwoners door de geinkwartierde of doortrekkende troupen in hun privé zijn geplunderd en veelal geruïneerd, maar ook het kerkge der Roomschgezinde van vele ornamenten en benoodigheden tot den eeredienst is beroofd geworden, zoodat zij van dien tijd af buiten staat zijn gebragt om dit alles uit hunne beurzen te herstellen, veel minder om langer een eigen pastoor te kunnen onderhouden. Dat desniettegenstaande eenige heethoofdigen en onbedachtzamen onder hen bij den aartspriester hebben aangedrongen om hun wederom eenen pastoor toe te voegen, maar dewijl zij zulks op zulk eenen lossen voet niet konden verwerven, zich in den jare 1802 bij rekweste vervoegden tot het toenmalige Staatsbewind met klagten over des aartspriesters onwilligheid in dezen, doch dat hetzelve Staatsbewind op het vernemen der gewigtige tegenbedenkingen van den aartspriester dit verzoek heeft van de

hand gewezen en aan de rekwestranten te kennen gegeven, zich naar de voordragt van den aartspriester te moeten schikken. Bestaande deze voordragt hierin dat voorn. gemeente jaarlijks zoude uitkeeren eene matige en zeker altoos merkelijk mindere somme dan zij tot onderhoud van een eigen pastoor noodig had, aan den pastoor van de nabij gelegene stede Beverwijk, met verpligting dat deze pastoor den last van het onderhoud eens capellaans zoude op zich nemen en dat alsdan die capellaan om de andere kerkbeurt zich naar Wijk o/Z. begeven, den Godsdienst aldaar op eene convenabele wijze verrigten, de ledematen en vooral de jeugd onderrigten en allen in ziekten of andere vereischte voorvallen ten dienste zoude staan, al hetwelk ook tot nu toe is geobserveerd geworden. Dat de Aartspriester door deze gemaakte schikking aan den eenen kant meende voor te komen dat geen priester, voor wien welligt de ouders hun vermogens opgeofferd, in eene gedwongene behoefte werd gestort, en van den anderen kant de R. C. ingezetenen van meergemeld zeedorp te gemoet worden gekomen, terwijl het eenige bezwaar voor hen daarin bestond, dat zij om de andere kerkbeurt als de godsdienst op hun dorp niet verrigt wierd, langs een goed en droog pad, dat zoo in den winter als des zomers gangbaar is, zich naar de Beverwijk, geene vijf kwartiers maar slechts één uur of minder afgelegen, ter kerke moesten begeven. Iets dat behalve dat zulx op andere plaatsen van ons land in gebruik is zeker voor de ingezetenen van Wijk a/Z. als eene nietsbeduidende zaak beschouwd moet worden, terwijl zij toch bijna dagelijks met geheele zwermen in de Beverwijk en daar omstreeks rondlopen om hun brood te bedelen. Dat deze wijze van schikkingen om twee onderscheidene gemeenten onder een pastoor te combineeren, bij de R. C. in dit rijk evenals bij de Hervormden zeer dikwijls plaats

heeft en de Rekwestranten zelfs in die oorden, waar zij zich bevinden, daarvan de voorbeelden kunnen zien, zooals bijv. de pastoor van Velsen belast is om eene bijkerk te Schooten door zijn kapellaan, de pastoor van Overveen en Bloemendaal om de bijkerk te Zandvoort, de pastoor van de Vogelenzang om de bijkerk aan de Kalkovens mede waar te nemen. — Dat vermits de ingezetenen van deze opgenoemde en zooveel andere bijkerken meer met die schikking te vreden zijn en men hen nooit hoort klagen dat zij hunnen godsdienst op dien voet niet zouden kunnen waarnemen, het den aartspriester voorkomt, dat ook die van Wijk o/Z. op dezelfde wijze behandeld wordende, geen reden van klagen hebben dat zij in hunnen godsdienst-verrigtingen eeniger mate gestremd worden. Dat uit het aangevoerde dus de ongegrondheid blijkt van het voorgeven der Rekwestranten, dat vele hunner kinderen tot de 20 jaren voortloopen zonder de geloften van hunnen godsdienst te hebben afgelegd, even als of die verwaarloozing toe te schrijven was aan gebrek van onderrigt, daar het maar al te zeker is, dat zoo zulks plaats vindt, het aan de traagheid en het eigen verzuim van kinderen en ouders alleen is toe te schrijven, dewijl behalven de onderrigting die bij de kerkbeurten in hun eigen kerkje wordt gegeven, de jongelieden dikwijls verzuimen zich 's wekelijks naar Beverwijk te begeven, alwaar zij de nodige onderrigting zouden kunnen bekomen, gelijk het ook zonder reden is, wanneer de Rekwestranten aanvoeren, dat hunne oude en gebrekkelijke ledematen den godsdienst in de Beverwijk niet kunnen gaan bijwonen, dewijl al hadden zij ook een eigen pastoor in hun dorp, er altoos dusdanigen gevonden kunnen worden, en zij toch behoren te weten, dat hij die buiten staat is om den openbaren godsdienst bij te wonen, ook daarvan ontslagen is.

Terwijl de Rekwestranten ook den nood hunner zieken en de beroving van derzelver bediening te verre uitmeeten, vermits wanneer die lijders aan eene gewone ziekte onderhevig zijn, en dus buitengewone en onverwachte sterfgevallen, door niemand te voorzien, uitgezonderd, er altoos gelegenheid is om den pastoor van Beverwijk ter verrigting der bediening af te halen. Uit deze door den aartspriester gemaakte bedenkingen, waarmede zich ook de Landdrost van Amstelland gantschelijk conformeert, vermeen ik alzoo te mogen opmaken, dat de redenen die de Rekwestranten aanvoeren ter verkrijging van een eigen pastoor, niet zeer gegrond zijn, daar zij niet meer regt op het vormen eener afzonderlijke gemeente of bezit van eenen bijzonderen priester hebben, dan eene menigte hervormden en Roomsche minvermogende gemeentens in dit rijk, terwijl het ook niet alleen voor hen onmogelijk is om zulk eenen pastoor te kunnen onderhouden, maar zelfs om ook het nodige te kunnen bekostigen tot reparatie van hun kerkje en huis, tot herstel van verloren geraakte ornamenten enz.; zoodat indien het Uwe Mat. nogthans mogt behagen om aan de Requestranten boven anderen eene zoo bijzondere gunst te accordeeren er alsdan zou moeten gezorgd worden niet slechts voor het onderhoud van eenen pastoor, maar ook voor het herstel der tot den eeredienst vereischt wordende benodigdheden en voor dat van de kerk en pastorij, al 't welk niet alleen zeer bezwarend voor 's rijks kas zoude zijn, maar ook de verst uitziende gevolgen zoude na zich slepen, vermits een aantal van andere gemeenten van verschillende gezindheden zich met die van Wijk o/Z. in hetzelfde geval bevindende en tot hiertoe in dergelijke schikkingen berust hebbende, alsdan welligt Uwe Mat. zouden lastig vallen om ook eene afzonderlijke gemeente

te mogen uitmaken en het daartoe benodigde uit 's rijks kas te mogen erlangen.

Wanneer het mij voorts vergund is hierbij aan te merken, dat er te Wijk o/Z. ook geene afzonderlijke hervormde gemeente bestaat, vermits dezelve in den jare 1808 door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken is gecombineerd geworden met Beverwijk en Velzen, dan meen ik hierin eenen nieuwen grond te vinden tegen het verzoek der Rekwestranten, hetwelk mijns inziens onafhankelijk van dit alles bedenkelijk voorkomt, daar het oprigten van nieuwe gemeenten, buiten volstrekte noodzaak, schijnt te moeten uitgesteld worden tot na de organisatie der Kerkgenootschappen, waartoe dezelve respectivelijk behooren.

Het is dus op grond van al het bovenstaande dat ik de eerbiedige vrijheid neem Uwe Mat. te adviseeren om het verzoek der Rekwestranten ten deze gedaan te declineren en te wijzen van de hand. Terwijl ik echter Uw Mat. vermeen te mogen proponeren mij te willen autoriseeren om ten aanzien van den nodigen onderstand voor eenen capellaan te Beverwijk voornamelijk geschikt om te Wijk aan Zee dienst te doen op de Roomsche statie van de Beverwijk reguard te slaan en het door mij aan Uwe Mat. te doene rapport nopens de verdeeling van de door Hoogstdezelve ten behoeve der R. C. geestelijkheid geaccordeerde 100,000 gl.

Ik heb de eer met den diepsten eerbied te zijn

Sire, Uwer Mat. zeer gehoorsame dienaar en getrouwe onderdaan,

VAN DER CAPELLE.

Coll.

DE RUYDER.

VERWIJS.

30 van Bloeimaand 1810.

N. 21.

Lodewijk Napoleon, door de gratie Gods en de constitutie des Koningrijks Koning van Holland, connetable van Frankrijk.

Op het rapport van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 20 van Sprokkelmaand 1810, N. 2, geexamineerd hebbende de Requeste van de R. C. Gemeente van Wijk op Zee, verzoekende dat dezelve eenen eigenen pastoor of kapellaan ter verrigting van den eeredienst moge hebben en dat deze zoo niet geheel, immers gedeeltelijk van 's landswege moge worden onderhouden.

Hebben wij besloten en besluiten:

Art. 1. Ten behoeve van de R. C. Gemeente te Wijk op Zee zal een vaste pastoor aldaar worden geplaatst.

Art. 2. Onze Minister van Binnenlandsche Zaken zal ons eene voordragt doen, zoo tot voorziening in de kosten van onderhoud voor den bovengemelden pastoor, als tot reparatie van het kerkgebouw en pastorijhuis van de R. C. Gemeente te Wijk op Zee.

Art. 3. Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van het tegenwoordig besluit.

Gegeven in ons Koninklijk Paleis te Amsterdam den 30 van Bloeimaand van het jaar 1810 en van onze regering het vijfde.

LODEWIJK NAPOLEON.

(Rijks-Archief.)

Uit de nagelaten papieren van Pr A. van Lommel, *S. J.*

DE VOORMALIGE AMSTERDAMSCHE VROUWEN-KLOOSTERS.

(Vervolg van Deel XXII, blz. 387).

8. **Het klooster van S. Lucia**

is thans het Burgerweeshuis. Ofschoon de kloostergebouwen geheel vertimmerd en verbouwd zijn, zoo kan men, met de kaart van Anthoniszoon in de hand, zich heden ten dage nog duidelijk de oude inrichting van het klooster met zijn open binnenplaatsen, kerk en gebouwen, voor den geest brengen. Onmiddelijk na het geusworden der stadsregeering, legde de Magistraat — in tegenstelling harer handelingen met enkele andere vrouwenkloosters — de hand op de rijke bezitting [1]) van het klooster en schonk ze wederrechtelijk met die der H. Stede en der Kartuizers aan het Weeshuis. De regenten moesten evenwel op zich nemen de alimentatie der beroofde zusters tot aan haar dood.

Zeker is het dat het weeshuis niet voor niets die kloostergoederen heeft ontvangen, want het betaalde tot aan den jare 1633, toen de laatste religieuse overleden was, vier en twintig duizend honderd veertien gulden en vijftien stuivers aan alimentatie uit. Deze alimentatie was zeker geen kleinigheid, doch zij wischt nooit de grove handeling uit van de regeering van Amsterdam, die in strijd met al de wetten van recht en eerlijkheid zich aan een andermans goed vergaapte.

In een notitie [2]) vond ik de volgende mededeeling: De

1) In 1554 leende het klooster geld aan Karel den V[den].

2) Notitie de Vlaming en Portef. Schoemaker. Stadsarchief.

opbrengst van het klooster bedroeg per jaar *f* 759–19, de alimentatie *f* 998–1–8. Hierachter schreef de mededeeler: *dit deel ik mee om den mond te stoppen die het zoozeer op de regeeringe der stadt gelaeden hebben als hadt zij haer handen geslagen in de geestelijke goederen*. Voorwaar een fraaie, kernachtige mondstopper!

Volgens Wagenaar [1]) is dit klooster gesticht „vroeg in de vijftiende eeuw." Reeds den 20 Januari 1420 maakt een pachtbrief [2]), verleend door Broeders Pouwels, prior der Regulieren te Nieuweramstel, melding van „de Susteren van Sinte Lucyen, after den Baghinen in die Bindwyck" (lees Binnenwijk). Zij volgden den derden regel van den H. Franciscus en waren, zooals gezegd in de *Voorrede*, aan geen eeuwige kloostergeloften gebonden. Dat het uittreden uit zulk een convent echter met de grootste moeite en last van wege „den pater en de mater" gepaard ging, zullen wij straks zien.

Het klooster, dat in den aanvang zeker zeer bescheiden in omvang was, nam spoedig in welvaart en uitgebreidheid toe.

Den 28 Januari 1421 verkoopt Wabbe Gerbrecht Claesz. weduwe aan Brecht Jansdr. ministerse een huis beneden „die Baghynen an die Burghwalle."

In 1422 verpachtte Claes Heyn Claesz. aan de zusters „des huyses ende convent" van S. Lucia een vierendeel van een erf gelegen in „die Bindwyck over die heylighe Stede" voor zes Engelsche nobels.

Den 20 Juli 1423 verpachtte Jan Jan Heyntgenszoonszoon aan Wouter Willemsz. ten behoeve van S. Lucia een erf gelegen „in die Bindwyck an die Burchwal,

---

1) Deel I, blz. 29.

2) Deze en volgende pachtbrieven, huurcontracten, fundatien enz. komen voor in Stads-Archief.

„streckende van die Baghinengraft tot an der stede oude graft."

Den 26 Januari 1433 heeft de inwijding plaats van de kapel en het kerkhof.

In 1438 koopt het klooster het „huys genaemt Doirnenburgh in Bindwyck by die Burchwal."

In 1440 sticht Coman Jan Jansz. van Haarlem een „cappellery" in S. Lucia.

In 1450, 1460, 1467, 1488, 1501, 1508 koopt het convent verschillende erven.

In 1459 sticht Boel Dirc Boelensoonssoon [1]) een eeuwige memorie, welke hij den 7 Maart 1465 vermeerdert.

In 1480 maakte de stad bezwaren tegen den aanwas van het klooster [2]).

In 1489 fundeerde Obrecht Claes Gerritsdr. een memorie voor de zielen harer ouders.

In 1499 den 14 September geven Baerte Dircksdr. mater en het geheele convent een kwijtschelding van een schepenbrief van drie gouden Wilhelmus schilden ten behoeve van Jonge Jan Ghysbertsz.

In 1510 wordt een eeuwige memorie gesticht voor de ziel van Heer Jacob Aerentszn., priester.

In 1516 ontstaat een geschil tusschen het Begijnhof en het S. Luciaklooster, dat haar gebouw te dicht uitstrekt naar het Begijnhof. Het stedelijk bestuur komt tusschen beiden en ordonneert dat het klooster moet bouwen op oude fundamenten.

In 1541 den 28 Januari geven Gherit Cuper, pater, en Grietie Ghysbertsdr., mater, een schuldbekentenis aan Katryn Ouwendr. van 10 Karolus gulden à 20 st. jaar-

---

1) Hij was de vader van „Ridder" Andries Boelen en van Grietje de vrouw van Hillebrant Jan Claesz. den Otter.

2) Schepenbrief. Stadsarchief.

lijksche lijfrente, houdende op een huis in de Kalverstraat.

In 1571 den 30 Augustus geven zuster Geert Claesdr., mater van het convent, met al die conventualen, aan haar Pater Pieter Cornelisz. vergunning om te betimmeren „syn leven lanck en nyet lancker die gangh ende „erf ghelegen agter de kerck mit het huysken over de „kerckspoorte, met al hetgeen hij nu ter tijt bewoont „soo booven als beneden, uytgeseyt het turfhuyske inde „welcke hij gebruycken sal mogen den hoogsten zolder, „genaemt den Lynbaen aen d'oostzyde. Voorts den ge„heelen burchwal van de Raambrugge af tot de Ronde „Baghinenhof, mits het convent behoude een gang van „de brugge af tot aen den voorsz. conventspoorte toe, „soo breet dat er een mensch bequaem sal mogen door„gaen." Hij mag die betimmeringen verhuren mits het convent betalende *ƒ* 720.— „dewelcke in lijfrente, ge„rekent den penningh negen, jaerlyx soude bedragen *ƒ* 80.–

Na het geusworden der stadsregeering schijnt Pater Pieter Cornelisz. zijne rechten, welke hij van de zusters voor „sijn leven lanck" verkregen had, gehandhaafd te hebben, want den 9 Mei 1579 wordt de overeenkomst van 1571 tusschen hem en de Weesmeesters bevestigd.

De conventualen, wier namen wij hier en daar vermeld vonden, waren:

1421–1440.	Brecht Jansdr., Ministerse.
1440.	Gheryt Zael, onsse confessor.
Vóór 1460.	Dube Dircksdr. [1]), Professide Suster.
„ 1460.	Agnise Dircksdr. [1]), Professide Suster.
1499.	Baerte Dircksdr., Mater.
Vóór 1531.	Maria Boelens Andriesdr. [2]), Zuster.
1532.	Meester Gheryt Claesz., Pater. Waarschijnlijk dezelfde als

1) Kinderen van Dirck Boelens en van Margriete ....

2) Zij was de dochter van „Ridder" Andries Boelens.

1541. Meester Gheryt Cuper, Pater.
1541. Grietie Ghysbertsdr., Mater.
1571. Pieter Cornelisz., Priester en Pater.
Geertgen Claesdr., Mater.
Grietje Pieters, Procuratrice.

Geertie Hillebrants,
Tryn Fransse,
Mary Pieters,
Mary Arents,
Jannetgen Hillebrants,
Barbara Thomas,
Anna Pieters,
Mary Jans,
Mary Hendrix,
Geerte Claes,
Jannetgen Jans,
Stijn Bruynnendr.,
} Capitulaer Susteren.

Onder hen die het klooster zeer weldadig waren behooren in de eerste plaats enkele leden van het Amsterdamsch geslacht Boelens.

Margaretha, de vrouw van den met buitengewonen geest begaafden Burgemeester Dirck Boelens werd den 21 Juli 1459 in het convent begraven, terwijl hare dochters Duifje en Agnes aldaar het kleed hadden aangenomen. Haar achterkleinkind Maria was conventuaal in „Sinte Lucyen". Zij verliet evenwel het klooster, waardoor heftige geschillen ontstonden tusschen haar en den pater en de mater van het convent, waarbij de hulp van Keizer Karel den V^{en} werd ingeroepen. De belangrijke stukken [1]) over dit procès laten wij hier als *Bijlagen* volgen. De redenen van haar heengaan, waartoe zij als tertiarisse gerechtigd was, zijn mij onbekend. Vreemd is het, dat ongeveer op dienzelfden tijd haar zuster Haza,

1) Arch.-Boelens in Arch.-Heereman.

de geprofeste zuster van het Bethanienconvent, ook het klooster den rug toekeerde, gelijk wij reeds breedvoerig beschreven hebben [1]).

Jh^r Mr. D. van Akerlaken [2]) deelt uit „genealogische bescheiden" mede dat Maria Boelens „tegen haar zin non in een klooster was", en dat haar zuster (?) Geertruyd Boelens, in overleg met haar man Jan Martensz. Merens, haar uit het klooster hielp ontvluchten en „drie mijlen ver wegvoerde". Deze „genealogische bescheiden", waarvan de herkomst niet wordt aangeduid, kunnen wij gerust naar de prullenmand verwijzen, 1° omdat een Geertruyd, zuster van Maria, niet bestaan heeft en 2° omdat Maria vrij in hare handeling was, zooals wij uit de *Bijlagen* zullen lezen. Indien de „genealogische bescheiden" juist waren, dan hadden zij ook moeten vertellen dat de Katholieke en anti-Katholieke broeders en zusters van Maria zeker hun uiterste best zullen gedaan hebben om Maria in het klooster te laten, daar zij allen door *Ick Andries de Bruine deurwaerder* op bevel van den Grooten Rade gedagvaard werden omdat zij weigerden hun zuster te alimenteeren of haar haar vaderlijk versterf uit te betalen.

In het *Rode Register* komen de baten en lasten van het S. Luciaklooster niet voor, daar een jaar na de „alteratie" de regenten van het Burgerweeshuis met de mater en de nonnen „overeenkwamen dat alle de goederen van het klooster aan het Weeshuis zouden worden afgestaan tegen alimentatie".

Met deze gedwongen „overeenkomst" eindigde op den 24^en Maart 1579 het meer dan 150-jarig bestaan van het klooster van S. Lucia.

---

1) Zie Deel XXII, blz. 372.

2) De Navorscher 1886, blz. 60.

BIJLAGEN.

—

I.

Kaerle by der Gracie Godts Roemsch Keyser enz. Wy hebben ontfa(ng)en de oetmoedige supplicatie van den Mater, zusteren ende convent van den cloister van sinte Lucia van der derden ordere van sinte Francoys binnen onser stede van Amsterdamme, inhoudende hoe dat die voirn. supplicante(n) proces gehadt hebben jegens zuster Marie Andries Boelensdochter, geprofessyt in der voirsz. cloister, ter zake van heuren uytganck uytten zelven cloister ende op de validiteyt of invaliditeyt van heure professie ende anderssints. Dewelcke zuster Marie, den supplianten ongehoirt ende gedefendeert ende zonder ordene van rechte, vercregen heeft twee senten(tien) tot heuren prouffyte gewesen by den Proost van Walcourt ende Deken van Sinte Rombouts tot Mechelen, welcke twee senten(tien) de supplianten by wegen van nulliteyt mits drie andere senten(tien) conform ende deuchdelick hebben doen reno(n)ceren ende adnulleren, nyettemin de voirsz. zuster Marie hiermede nyet tevreden synde, heeft van den Deken van Open (?), naer appellacie ende inhibicie hem geinsinueert, vercregen derde senten(tie) tot heure voirdeele ende tot executie van diere geprocedeert. Werst (ware het) dat de voirn. supplianten begheerden dat de warheyt, d(e) zake(n) en rechte(n) gekent worde, verworven van den eerweerdichsten Vader in Gode, die dardmael compegnie legaet des Stoels van Rome aen ons gesonden brief aplyck [1]) adresserende aen den Bïsscop van Ebron, mitsgaders den Domproest van Uytrecht ende Proest van Sinte Jacop tot Cauwenberghe in onser stede van Bruessel ende elck van hen, denwelcke de kennesse van der nulliteyt van der voirsz. drye senten(tien) ende des dairaen cleeft mit die zake principale gecommitteert es. Maer de supplianten en zouden 't selve brief nyet willen noch dorven doen stellen tot behoirlicker executie, overmits den verboden van onsen wegen gedaen ter contrarie, zonder te hebben onse brieven van oirloef ende consent dairtoe dienende. Ons oetmoedelick daeromme biddende. *Soe ist* dat wy de zake voirscreven overgemerct, den voirsz. supplianten genegen

1) apostolyck.

wesende tot heure bede ende supplicatie, hebben geottroyeert, geconsenteert ende geaccordeert, ottroyeren, consenteren ende accorderen henl(ieden), gevende oirlof ende consent uyt onse zonderlinghe gr(aci)e by desen, dat zy 't voirsz. brief apostolyck zullen moegen doen stellen tot behoirlicker executie ende uyt crachte van dien proce(de)ren voir den voirsz. juge, gedelegueert naer inhout van den voirsz. brief ende supplicacie daerinne gesloten, sonder daeromme jegens ons te misbruycken. Ontbieden U daeromme ende bevelen wy een yegelick van U soe hen toebehoiren zal, dat ghy van dese onse gracie, oirlof ende consent in der vougen ende manieren voren verhaelt, doestaen (toestaan) ende gedoocht den voirn. supplianten rustelick ende vredelick genieten ende gebruycken sonder hen te doen oft te laeten geschie(de)n eenich hinder, letsel oft moeyenisse ter contrarie, want 't ons alzoe belieft. Gegeven in onse stede van Ghent den III^en^ dach van Junio in 't jaer ons Heeren duysent vyfhondert ende een en dartich, van ons Keyserycke 't iij^e^.

By den Keyser in zyne Rade.

De Zoete.

(Geschreven op perkament met ongeschonden groot-zegel van Karel V.)

II.

Kaerle Keyser. Allen denghenen die desen br(iev)en van senten(tie) zullen z(ie)ne ofte hoeren lesen Salut: Alsoe in 't jaer XV^c^XXVIII Joncfrou Marie Andries Boelensdr. ons by zekere br(iev)en heure supplicatie te kenne(n) gegeve(n) hadde hoe zy, om geabsolveert en gerelaxeert te zyne van de professie by haer gedaen in 't cloester van Ste Lucie tot Amsteldam, vercregen hadde van d(e) Stoele van Roome provisie en dispensatie in behoirlicker vorme, daeruyt diversche processe(n) gerese(n) waere(n) voir geestelicke rechters gedelegeert in dese onse lande ende hadde een van (de)zelve rechters der suppliante huis ende plaets gedesigneert o(m) haer daer te houden, hangen(de) den procedure. Maer des niet jegenstaende die pater, mater ende convente van Sinte Lucie voorsz. ende die broeders en swaeghers van d(e) supp(lian)te, mitsgaeders onse procur(eur) g(e)ner(aal) van Hollant hadden hem vervoordert te vercrijghen provisie in onse hove van Hollant, om uyt crachte van dier de suppliante te ap(re)hendere(n) ende vanghe(n). Naerdi(e)ne de suppliante van

ons verworve(n) hadde zekere ons open br(iev)en inhouden(de) commissie aen die van ons(e) grooten Raede(n) uyt crachte van dewelcke zekere ons(e) deurwaerdere, ten versoucke van de voorsz. suppl(iante) bevel gedaen hadde aen 't voorsz. co(n)vent van Sinte Lucie, a(a)n Alard Arys Boelensz., Dirck Arys Boelensz., Cornelis Hendrixs als man en vo(o)cht van Lysbert Arys Boelensdr., Jan Hoeleslo(o)t Ysbrantsz. als man en voecht va(n) Anna Arys Boelensdr., Jacop van de(r) Houf als ma(n) en voecht van Liedewyn Arys Boelensdr., en aen Meester Reynier Brunt procur(eur) ge(nera)al in onse Raede van Hollant, dat zylieden en elck van hen, der voorsz. supp(liant)e zoude(n) laete(n) gebruicken van de voorsz. gedesigneerde pla(a)tse, zo(n)der tegens haer te procedeere(n) by apprehe(n)sie ende vangginghe, ende ten daeghe dienen(de) op dese bevelen in ons voorz. groote Raede compareerende aldaer die voirsz. partien oft p(ro)curators voir henlieden. Nae dien van wegen die voirsz. Jouff(rouw) Marie Andriesdr., sup(plian)te, waer verhaelt geweest 't inhoude(n) van haer voirsz. open brieven ende geco(n)cendeert naer 't uytwys(e) derselven ende 't hebben provisie van hondert ghulden siaers voir alimentatie hanghen(de) de processe. Ende van wege der voirsz. ged(aagden) en verweerers versocht hadde geweest, partien ende de zaecke gere(n)voyeert te zyne voir o(nsen) hove van Holl(and). Sustinerende voorts dat zy nyet gehouden en waire(n) te procederen 't alle fyne, zoe hadde 't Hoff, uytende zekere tyt daer naer zy(n) advies op dit differtse gestelt, hebben die sticken daerop overgheleyt, verclaert dat in dees (onleesbaar) en stondt te (onleesbaar) inhouden(de) de saeke ende partie binnen deselve Hove geordineert, dat de ged(aagden) ende verweerers zouden comen procederen tot alle fyne ende by orden, tot zekere doen toecomende daeghen, reserverende de coste van dese differenten totter diffinitiven achterwesen; welcker interloqutorie van wegen den voirsz. verweerers antwoerden in de saeken naer verclaert geweest, dat zy nyet en willen hebben die designatie van d(e) pla(a)tse, der voirsz. sup(plian)te ende heyscheresse gedesigneert ende gegeven, te residere(n), 't welcke deselve heyscheresse accepteerd 't heure voordeel, versoucken(de) dat die voirsz. verweerers geco(ndem)neert woerde(n) in de costen van inst(an)tien ende partie; al in 't langhe gehoert op 't different van de voirsz. costen; 't selve different hadde te laetste gehouden geweest in 't advies van Hove ende zeeckere tyt daernae, van wegen der voirsz. heyscher(e)se, waere de Hove gepresenteert geweest zekere

br(iev)en va(n) requesten civile, verzoukende 't intervenient van (de)selve, midts de redene(n) en middele(n) daerinne begrepen, besonder geweest dat zy verereghe(n) hadde drye senten(tien), absolut oick van der voirsz. haere professie conforme d'een den andere, zulx dat daervan nu gheen appelatie en viel, ende die voirsz. br(iev)en van requesten civile contineren, dat zy ontfangen en geadmitteert worde, te mogen co(n)tenderen tegens haer voirg(enoemde)n broeders en zwaegers ten eynde dat zy gecondé(m)neert worden, haer te leveren behoirlick staet ende inventarys va(n) alle de goede(re)n, achtergebleven by haer vaeder en moeder en daervan haer te doen steedinghe, deylinghe en schiftinge ter hiervolge de rechte ende costume onser voorsz. stede van Amstlerdam, zy by provisie en voor alimentatie xc_c gulden eens, als over een derdendeel van 't gundt dat haer zoude moegen comen en co(m)peter(en) en dat zonder precudicie van partien ten principale, en by prestatie, dat indien haer nyet.... (onleesbaar) ende co(m)peteerd dan xc^c gulden over 't voirsz. derdendeel, dat haer dat nyet prejudicieeren en zoude, behoudelic der partien te mogen co(n)tenderen ter gerieve, al nyet jegenstaende den staet van d(e) saecken ende dat partie daerop nyet sp(e)c(i)alick geroupe(n) noch verdachvaert en hadde geweest. Op welcke br(iev)en van requeste civile, van wegen den voirn. broeders en zwaegers van de voirsz. heyscheresse, verweerers, protesteren geheel te blyven in heure exceptie, waer gezeght ende gepresenteert geweest dat zy tevrede(n) waere(n) te laeten volgen der voirsz. suppl(iant)e ende heysschersse haer legitima, achtervolghen(s) het testament van de voirsz. wylen Arys Boelen en zynder huysvrouwe, vaeder ende moeder van de voirsz. suppl(iant)e. En indien de parceelen van de rente haer by deselve testamente gelaeten en gegeven, nyet en quamen tot ter voirsz. legiti(m)a, in dien gevallen presenteerden zy en elck van hen pro rato, den voirsz. heyschersse 't selve te supplere(n) arbitrio boni viri, met protestatie nochthans 't selve supplement te mogen repeteren indien de geestelicke procedure en senten(tien), alreede gedaen en gegeven by gheestelicke rechters, naemaels te niete en geannuleert worde; sustinerende dat die voirsz. eyschersse van voorder te co(n)tendere(n) nyet en was ontfanckelick ende zoo verre zy dese presentatie nyet en accepteerde, conte(n)deere ter zelve fyne van nyet onfangelick tot absolutie en tot reductie van de voirsz. br(iev)en van request civile. Maecken voorts ook heyssen (eischen) van costen, scaede ende interessen. Daertegens van weghe die voirsz. eyschersse waer gerejecteert ge-

weest, refuseren(de) den offre ende presentatie van de voirsz. verweerers zulckx als boven; en persisterende in sulcke fyne en co(n)clusie als zy haer vooregenome(n) hadde by haere voirsz. request civile, versouckende 't intervenient derselve. Ende in welcke fyne en co(n)clusie zy obtineren zoude ofte in andere zulcke als 't Hof bevinden soude haer meest bequaame te zyn, maecken voorts..... (onleesbaar) eyssen van costen, scaden ende interessen. Waerop van wege der voirsz. verweerers broeders ende zwaegers van voirsz. eyschersse hadde geduplicеert geweest ter co(n)trarie, persisteren oick in heure voirsz. fyne en co(n)clusie. Welcke partie alsoe gehoort in onsz. voirsz. groote Raede, hadden geappoincteert geweest te scryve(n) tot alle heure fyne by memorie ende dezelve heure memorie justificeere(n) met zulcken br(iev)en, titels ende munimenten als haerleden goeddunckeen zoude, daervan zy ter eenre zyde en ter andere, visie of copie hebben zouden o(m) die te debattere(n) ende wederlegghe(n), al by eene volume in der gewoenlecker maniere ende dat gedaen alle 't selve over te leggen te Hove, tot zeker daeghe daertoe geexigeert, om voor 't geval daerop recht gedaen te zyn of andere zulcke appointen als behoeren zoude. Tot welcken appoinctemente partie aen beyde zyde vuldaen hadde. Employerende voorts al 't gundt dat zy gescreven en geproduceert hadden in de processe tusschen de voirsz. sup(pleant)e ende eyschersse ter eenre zyde en den andere drie eerste comparanten ged(aag)den ter andere, co(n)cluderende mit dien in rechte. En hadde de voirsz. heyschersse oick in desen gedient van additie op en tegen dit memorie en scrifture van de voirz. haere broeders ende zwaegers. Ende.... (onleesbaar) van wege derselver supp(liant)e ende eyschersse waer aene . . . (onleesbaar) ernstlicke versocht geweest, haer rechte in desen gedaen te zyne, comparante tot dien eynde in p(laetse?) vorm(eld) ende te meer stonden in onsz. voirsz. groo(te)n Raede. Doen te wete(n) dat gesien ende gevisiteert in dezelve onsen groote Raede 't proces van de voirsz. partie ende alle 't gunt des by dien gebleken es en geco(n)sedereert en overwege(nde) dat in deze behoirde geco(n)sedereert ende overgewegen (overwogen) te zyn en dat heeft con(ne)n en mogen. Wy met rype deliberatie van Raed by dese onse senten(tien) deffinitieve ende voir recht, interveneren der voirsz. eyschersse haer voirz. requeste civile, condempnere(n) den voirsz. verweerers heure broeders ende zwaegers elck in zy(n) regard te betale(n) ende t(ali)m(en)eren desselve eyschersse die goederen en renten haer ge-

laete(n) by d(e) testamente van wijle heure vaeder en moeder. In zooverre de voirsz. goede(ren) ende renten nyet soufficant en zy(n) o(m) te vuldoen tot haere portie en legit(ima), condemneren de voirsz. voirwerers die te suppleren ende te vuldoene tot arbitrage van de(n) Hove; mits oick te betale(n) die achterstelle van de rente, ghevalle(n) (sedert) de overlijden van elcken testateurs tot nu toe. Daerof afgeslaghen (hiervan af te trekken) 't gunt dat daervan betaelt zal zy(n) geweest den clooster van Ste. Lucie tot Amstelredam voirz. voor de(n) tyt dat d(e) eyschersse daerinne geweest ende geresideert heeft. Wy absolvere(n) den voirsz. verweerers van d(e) fijne, heysten (eischen) ende . . . (onleesbaar) tegen heurleeden genomen by der voirsz. supp(leante); compe(n)serende de coste gedaen tussche(n) partien ende om reden(en) den Hove daertoe porrende. Des 't oirconde hebbe(n) Wy ons seghel hieraen doe(n) hanghen. Gegeven in onser stede van Mechele(n) upte XVIII dach va(n) Julio in 't jaer ons Heren XV^c^ XXXI, van onse Keyserycke (het) tweeste.

III.

Kaerle byder gracie Gods Roems Keyser, den eersten onsen duerwaerder oft sergant van wegen hierop versocht, salut. Wi hebben ontfaen die oetmoedigh supplicatie van Marie Andries dochtere inhouden(de) hoe dat zij suppl(ian)te heeft gecregen van den penitancier vanden Stoele van Rome provisie, om gedispenseert ende geabsolveert te wesen van de professie by haer gedaen int clooster van Sint Lucie binnen Amsterdam, daer tegens pater, mater ende convent vau 't voorsz. cloister hem geopposeert hebben; ende es daerop geresen proces in diversche instan(tien) ende voor diversche jugen, zulx dat zy supp(lian)te gecregen senten(tien) 't hueren voordeel. Daervan pater ende mater voorsz. appeleerd ende also zy v(er)seerden van huer provisie zonder placet, zoe zijn deselve pater, mater ende convent by senten(tien) van onsen groo(ten) Rade gecondempneert te renonceren de proceduren by henluyden gedaen, ende gedurend(e) welcke proceduren de suppl(ian)te heeft geobtineert drye senten(tien) theuren voordeelen conforme d'een den ander, by dewelck zy es verclaert ongehouden wesende inde belofte ende professie by haer gedaen

en in allen de costen, dewelcke getaxeert zyn ende by gebreck van betalinghe de voorsz. pater, mater ende convent zyn geprotesteert geweest, gepraveert ende g(e)aggraveert ende en schamen hen niet in excomunicatie te blyven over een jaer tyts. Het es te considereren dat naer de senten(tien) boven verclaert de broeders en zwagers van de suppliante, verzwygende 't gundt dat voirsz. es ende veele meer andere zaeken, hebben te twee diversche stonden opten name van pater, mater en convent voirsz. vercregen provisien vanden Stoele van Rome om te procederen tegens die drye senten(tien) vercregen by de suppliante als voirsz. es, ende onder 't dexel van dien, gedaen dachv(aar)den de suppliante voor zekeren juge 't Utrecht, welcke proceduren, weten(de) dat die waren tegens onse Hoocheyt ende den senten(tien) by haer suppliante geobtineert, alsoe wel inden voorsz. Rade als voor de geestlick jugen, die voirsz. pater, mater ende convent uyt cracht van br(iev)en van p(ar)doin wederrupen hebben ende syn gecondempneert inde costen; ende hoewel niet georloft en waer pater, mater ende convent voirsz., noch den broeders en zwagers vander suppliante, haer voorder te vexeren voor geestlick jugen ter cause boven v(er)claert, Dies nochtans nietjegenstaen die voorsz. broeders ende zwagers vande suppl(ian)te, verzwijgen 't gundt dat voorsz. staet, ende te kennen gevende dat zy hadden geobtineert drye senten(tien) conforme 't heure prouffyt ende voordeele, hoewel deselve senten(tien) als nul ende attemptat by senten(tien) ende arrest van onsen voorsz. groo(te)n Rade gerenonc(eert) zyn geweest, vercregen hebben onlancx op den name vande voorsz. cloester van den legaet, versien neffens ons, provisie om te procederen op heur twee senten(tien) die zy zeggen vercregen thebben 't heur voordeele, hoewel die by senten(tien) van onsen voirsz. groo(te)n Rade gerenonceert zyn alser voirsz. es, ende oick op de nullité van die drye senten(tien) geobtineert by de suppl(ian)te alser oick voorsz. es, onder 't dexel van welck provisie de suppliante es gedachvaert te compareren 't Utrecht voor den Domdeken juge delegaet, hoewel deselve pater, mater ende convent, vercregen hebbende twe gelyck provisien vande Stoele van Roome ende versouckende daerop te hebben onse br(iev)en van placet, 't zelve henluyden expresslick ontzeyt es geweest. Maer als er de voorsz. legaet geobtineerd heeft placet op syn legatie, zoo en hebben de voorn. pater, mater ende convent op heure provisie gheen placet geimpetreert, welcke provisie sy hebben vercregen vande voorsz.

legaet om dat zij gheen placet en zouden moeten hebben op haer provisie, ende dat wy noch die van ons voorsz. groo(te)n Rade niet en zouden geadverteert werden van die proceduren die zy nu willen van nyeus doen tegens de voorsz. suppl(iant)e, dewelcke zy onthouden alle haer goet tot haeren groo(te)n grieven ende verdriet ende zoe lanck zoe meer wesen zal, indien haer hierop niet voirsien en worden van behoirlicke provisie ende remedie van justicien, alsoe zy zecht, ons daeromme zeer oitmodelick biddende. Soo es 't dat wi de saeken voorscrevene ov(er)merckende, u ontbieden ende beveelen, daer toe comitterende mits dese, dat indien u blyck vand(e) voorsz. drye senten(tien) ende taxatie van costen, geobteneert by der voorsz. supp(liant)e ende dat die senten(tien) van den voorsz. pater, mater ende convent als attemptat by senten(tien) ende arrest van ons groo(te)n Rade gerenonceert zyn geweest ende dat voorts zulcke nyewe apostolicke provisie ter executie gestelt es, zonder daerop van ons special placet verworven te hebben. In zulcken gevallen doer scerp bevel van onsen wegen, op zekere groete peynen tegens ons te verbeuren, den voorsz. pater, mater ende convent, mitsgaders den broeders ende zwaegers vande supp(lian)te ende alle anderen die ghy versocht zult worden ende van noode wesen zal, dat zy terstont ende zonder vertreck renonceren, aff ende te nyeit doen 'thueren propren costen, de provisie by haerluyd(en) vercregen van den voorsz. legaet, mitsgaders de citaten ende proceduren, onder 't dexel van dien gedaen ende gevolcht, ende hen verdragen van gelycke meer te doen, zunderlinghe te vercryghen eenighe provisien die zouden moeghen wesen tegens ende in prejudice van de senten(tien) geobtineert by der suppl(ian)te, alsoe wel in onsen groo(te)n Rade, als d(e)pr(eci)atie van de senten(tien) der geestlicke rechters; henluyden ende elcken van hen daer toe bedwinghende, realiter ende by faite ende by allen anderen wegen ende manieren van bedwanghe, redelic ende tamelick, ende in gevalle van oppositie, weygeringe oft vertreck, indien u blycke als vooren, de voorsz. bevelen op de peynen en sulcken constraincten ende bedwangen als vooren stadt grypen, omers als van allen proceduren begonst uyt crachte van de nyewe apostolicke provisie voorsz., gehouden in scate ende surseance, nietjegenstaen(de) oppositie oft appellatie, gedaen ofte te doen ende zonder p(re)judice derselve, tot partijen gehoirt anders geordineert sal zyn. Dachvaert die oppos(an)ten, weygeringhe ofte vertreck maken(de), te comen ende compareren 't eenen zekeren ende tamelicken daghe

voor onsen lieven ende getrouwen president ende luyden van onsen voorsz. groo(te)n Rade, om te zeggen die reden van heurluyden oppositie, weygeringhe ofte vertreck, der voorsz. supp(lian)te te verantwoorden op de saeken voorscreven, heure circumstan(cien) ende dependen(tien) ende voorts te procederen ende zien ordineren zoe behoiren zal. Overscrijvende ten voorn. dage den voorsz. van onsen groo(te)n Rade, wes ghij hierinne gedaen zult hebben, denwelcken wy ontbieden ende alser dit conveneert die senten(tien) ende arrest van renovatie by henluyden, gegeven tegen den senten(tien) vande voorsz. pater, mater ende convent, als attemptat ende oick onsen ordo(naut)ien op stuck van placet 't hebben, gelyk voorsz. staet. Com(m)itteren dat zy, partijen gehoirt, doen ende administreren goet cort recht ende expedicie van justitien, want ons also gelieft; niet jegenstaende enighe subreptelicke brieven vercregen oft te vercrigen ter contrarie. Gegeven in onser stede van Mechelen den xix^den^ dach van Julio int jaer ons heere duys(en)t vyfhondert ende vierendertich ende van onsz Keyserycke 'tweeste, ende van den Spaenschen, tween Cicilien ende anderen t' xvj^en^.

Den xxiiij^en^ dach van Julio xv^c^ vierendertich ben ick Andries de Bruine, deurwaerder, my getransporteert binnen der stede van Amstelredam tot binnen de cloister van Sinte Lucie, spe(cia)liken den pater, mater mitsgaders drye ofte vier susteren van denselven cloister, die vervanghen alsoe zy zeyden alle daeden haer medesusteren ofte conventualen, om(m)e te verstaen ende my antwoerde te geven op 't gunt wes ick daer doen oft zeggen zoude. Denwelcken ick, inden name als vooren, ter p(re)sencie van Claes Jansz. ende Claes Gerritsz., inwoenen(de) poorters der voorsz. stede, ostentie ende lectuur gedaen hebben vanden voorn. open br(iev)en, mids dat my gebleeken was vanden drye senten(tien) der gheestelicke rechters ende taxacie van costen, geobtineert by der voorsz. Marie Andriesdr., impetrant, ende dat die senten(tien) vande voorsz. pater, mater ende convent, als attemptat by senten(tien) ende arrest vande groo(te)n Rade gerenonceert zyn geweest ende te nyete gedaen, overmits de visie ende lectuur welcke ick daeraff gehadt hadde. Insgelick dat oick zulcke nyeuwe apostolicke provisie, onlanx vercregen opden name vande voorsz. pater, mater ende convent van Sinte Lucie ter operatie gestellt es, zonder speciael placet daerop verworven 't hebben, voor als es vele des my genoch dacht, als te weten o(m)mers niet ter contrarie my gebleken ende es van enigh

placet oft dat partie zulcx my getoocht heeft. So hebbe ick aen voorn. pater, mater ende convent bevolen van wegens der K. M. opde peyne van drie duys(en)t Karolus gulden daer tegens te verbeuren, dat zy terstont ende zonder v(er)treck renonceren, aff ende te nyet doen theuren propren costen, die provisie by henluyden vercregen vanden Eerweerdigen Vader in Gode den legaet gemencionn(eert) inde voorsz. open br(iev)en, mitsgaders de citaten ende proceduren onder 't dexel van dien gedaen ende gevolcht, ende hen verdragen van gelycke meer te doen, zunder poghen te vercryghen enighe provisie die zouden moeghen wesen tegens ende in prejudice van die senten(tien), geobtineert by de voorsz. impetrante, als wel in den groo(te)n Rade, als d(e) percke vande stucken der geestlicke rechters. Ende waerop te antwoerden, die voorsz. pater begheerden hem eerst te beraden mitten broeders ende zwagers van de voorsz. impetrante, zeggen(de) dat die de principaelste waeren die dese zake anginck, ende dat alle de processen welcke op des voorsz. conventsname tegens de voorsz. Marie Andriesdochter gesustineert ende gevolcht waeren, dat die hen niet tien st(ui)v(er) gecost en hadden, of dergelycke woorden in substan(tie). Oick zeyde hy, hoiren(de) dat ick in meyninghe waer van gelycke bevelen te doen an voorsz. broeders en zwagers, dat ick erst tot die gaen zoude en myn exploit aen haerluyden doen, ende wat antwoerde die broeders ende zwagers daer op gaven, daer bleef hy ende mater mitsgaders 't convent voirsz. oick by. Doe zeyde ick geraect, dat ick my(n) exploict begonnen hadde te doen aldaer aen henluyden vanden convent sa(men), begeerde ick verclaringhe gedaen te hebben voer als vele alst henluyden anginck, oft zy obedieren ten voorsz. bevelen oft niet. Waernaer die voorsz. pater gesproken hebbende met een meester Gherit Brunenz., dien zy ontboden hadden, antwoerde dat zyluyden hen opposeerden tegens die voorsz. bevelen. Doen verclaerde ick hen, dat die bevelen, by my henluyden gedaen, op peyne stadtgrepen, o(m)mers als van allen proceduren, begonst uyt crachte vande nyeuwe apostolicke provisie voorscreven, gehouden in state ende surseance, nietjegenstaen(de) oppositie off appellatie, gedaen oft te doen en zonder prejudicie derselve, tot partijen gehoirt anders geordineert zal zyn. Ende hebbe daernaer den voorsz. pater, mater ende convent gedachvaert te comen ende compareren voor myne Heeren die president ende andere Heere vanden groo(te)n Rade van Mechelen op den eersten Dingdach naer de groote vaca(nc)y nu naestcomen(de)

om(m)e en ten fijne begrepen inde voorsz. open br(iev)en. Daernaer ten selve daghe verselscapt vand(e) voorsz. Claes Jansz. ende Claes Gerritsz. ben ick voorts gegaen binnen de voorsz. stede van Amsterdam ten huyse ende bijde p(er)soon van Jan Holesloet, Cornelis Heindricxz., Dirck Boelensz., Alart Arysz. by zynder absen(tie) spreckende zyn huysf(rouw) ende Jacob Verhoeve by zynder absen(tie) spreckende 't ioncwyff, alle broeders ende zwagers van de voorsz. impetranten, denwelcken ick oick naer ostentien ende lectuur gedaen vanden voorn. open br(iev)en, yegelicken van henluyden byzonder de bevelen gedaen hebbe, genareert (verhaalt) in deselve br(iev)en oick op de peyne van duys(en)t Karolus gulden als voorn. Waerop di voorn. Jan Holesloot, Cornelis Heyndricxzn. ende Dirck Boelensz. antwoerden voor also vele als hen dryen anginck, dat zy obedieerden ten voorsz. bevelen ende dat zyluyden hem niet onderwonden noch oick onderwonden en hadde, enighe geestlicke saeken oft proceduren gemencion(neerd) in de voorsz. open br(iev)en, ende zoo verder yet dienangaen(de) van haren wegen gedaen waer, daervan zy niet en weten (alzoe zy zeyden), dat zy tselfde nu reno(n)ceren aff ende te nyeues doen ende hem voorts wachten zouden van te misdoen, beheltlick (behoudens) altyts haeren rechten int werlicken tegens de voorsz. impetrante, haerluyde zuster, te moghen vervoechen zoe zy te rade syn zoude(n). Overmits welcke antwoerde, so en hebbe ick op ende tegens den voorgen(oemde) dryen p(er)soon gheen voirder bevelen noch exploit by daginghe gedaen ende want die huysfr(ouw) van Alart Arysz. en 't ioncwyf van Jacob Verhoeven voorsz., my gheen finale antwoerde en wisten te geven op de bevelen by my den voorsz. Alart ende Jacob by haerder absen(tie) gedaen, d'een wesende te Brume, en d'ander 't Utrecht, so hebbe ick henluyden verclaert, dat die voorsz. bevelen op peyne stadt (grypen), om(m)ers als van allen proceduren begonst, uyt crachte vanden nyeuwe apostolicke provisie voorscreven, gehouden in state ende surseance, nietjegenstaen(de) oppositie oft appellatie gedaen ofte te doene ende zonder p(re)judice derzelver tot partijen gehoirt anders geordineert zal zyn. Ende hebbe ick den voorsz. Alart Arysz. en Jacob Verhoeve oick gedachvaert te comen ende compareren voor myn voorsz. Heer vande grooten Rade opden eersten dingdach naer de groote vaca(n)cy nu naestcomen(de), omme te zeggen ende antwoerden op de voorsz. bevelen, mitsgaders de circumstan(tien) ende dependen(tien) 't gunt dat hen goetduncken zal; voorts procederen ende

zien ordineren, alzo et behoiren zal. Van welcken voorsz. exploit ick belast hebbe de voirsz. huysfr(ouw) ende jonckwijf van voorsz. Alart ende Jacob te adverteren, en ten fyne dat dieselve daeraff te volle geadverteert wesen zouden, so hebbe ick daernaer gegeven in handen vande voorsz. huysfr(ouw) van Alart Arysz. een memorie by gescrifte van myn voorsz. exploict, om(m)e haer man en Jacob Verhoeven te thoenen, welcke sy beloefde alsoe te doene. Dit 't oirconde hebbe ick mij hantteecken hieronder gestelt den XXV^{en} dach Julio XV^{c} vier ende dertich.

A. Brune.

IV.

Wy Reyer Petersz. ende Jan Bruyn Jacobszoon scepenen in Amstelredamme oirconden en kennen dat voir ons quamen Albert Boelenssoen, Dirck Boelens voir henzelven, Cornelis Henricxsz., Jan IJsbrantssoen Hooleslot en Jacob van Houff, als mannen en voechden van Lysbeth, Anna en Ludewe Audries Boelensz.dr. Ende gelieden achtervolghende zekere uytspraecke tusschen henluyden ter eender en Marie Andries Boelenszoensdochter ter andere zyde, by wisen en voirsienigen meester Joost Zasbout ende Harman Zuderhusen, raiden 's Hoofs van Holl(an)t den achtiensten der lestgolden (geldende) maent Novembris in de Hage gedaen ende tot volcommi(n)ge van dien sculdich te wezen der voorsz. Marie Andriesdr. de somme van sestien Karolus ghuldens derthien stuvers en zestien miten vlaemsch, 't stuck van de Karolus gulden tot veertich groo(te)n vlaemsch van deser tegenwoordiger ordonnan(tie) van d(e) munte gerekent, jaerlycxe losrenten houden(de) op alle hoe(re)n goede(re)n roerende ende onroerende, tegenwoordich ende toecomende; te betalen desen rente alle jaere vry ende sonder (e)nich aftrek op den achtiensten dach Novembris. Behoudelicken dat men den voorz. rente tot allen tyden zal moegen offloesen mits betaelen(de) voer elcken penninck der voorsz. renten achtien diergelycke penningen en daertoe d' onbetaelde verscheen(en) renten naer beloep des tyts. Voorts soe hebben de voorsz. debiteuren beloeft ende beloeven mits desen d' een voer d' ander, achtervolgen den voirsz. uytspraicke, als waerborghe vast te staen ende den voirsz. renten jaerlicx te betaelen, indien yemant van henluyden in d(e) betalinghe van zyn porcie derselver rente gebreckelick bevond(en) worde, des beloefden zyluyden malcander en d'een d'ander van

dese borchtocht vry ende scadeloes te houden als 't behoirt, sonder arch ende list. In oirconde deser brieven bezegelt met ons(e) zegelen. Gegeven op d(en) zevenden dach Decembris in 't jaer ons Heer duysent vyfhondert twe(e) ende dertich.

(Met twee afhangende schepenzegels.)

V.

Wy Martens Janszoon ende Claes Geroenszoon scepe(nen) in Aemstelredamme oirconden ende kennen dat voir ons quam Marie Andries Boelezoonsdochter mit Claes Martsz. haer voicht in desen gekoer(en), Claes Boelezoon, Gheryt Jacobsz. Coeckbacker ende den voirsz Claes Martz., hoeren vierendeelen, zoe men die naest condc gecregen, Ende gheliede mit hoer(en) voirsz. voichtshandt, by wete(n) ende consente van d(e) Raeden dezer stede ende goetduncken van haer vierendeelen voirn(ooem)t, vercoft, opgedragen ende quytgescouden te hebben Zybrant ende Lysbeth Claes Noorten kinderen te samen een rentebrief van zestien Karolus ghulden derthien stuvers endc zesthien miten, beghinnen(de) Wy Reyen Peterszoon cn Jan Bruyn Jacobzoon scepe(ne)n in Aemstelredamme, gepasseert by Allert Boelen en Dirck Boelenz. voir hen zelven, Cornelis Henricxszoon, Jan Ysbrantsz. Hooleslot ende Jacob van Houff als mannen en voichden van hoere huysvrouwen tot behouff van d(e) voirn. Marie Andries Boelensz. dochter verschynen(de) allen jaere opten achtiensten dach Novembris, te lossen mit achttien penningen ende in daghe den zevenden dach Decembris in 't jaer ons Heer duysent vyfhondert twe(e) ende dertich, als de voirsz. rentebrieff all 't zelve brieve inhoudt endc verclaert. Ende zy gelieden off all voldaen end wel betaelt te wesen den lesten penninck mit ten eersten, soe dat sy daeromme als principale, de voorg(enoemde) Claes Boele ende Gheryt Jacobsz. Coeckbacker te samen end een voir all als waerborgen beloefden den voirsz. rentebrief te vrien (vrijmaken) ende vry te waeren; jaer ende dach, als men in gelijcken sculdich is te doene ende alle oude brieven off te nemen. Des beloefde de voirsz. Marie Andriesdr. weeromme hoer voirn. waerborgers van deser borgtocht ende beloftenisse vry ende scadeloes te houden als 't behoert, sonder arch ende list. In oirconde deser brieff bezegelt mit ons(e) zegelen. Gegeven op d(en) twale(f)sten dach van Decembris in 't jaer ons Heer duysent vyfhondert drie ende dertich.

9. Het Sint Claraklooster.

De bewoonsters van bovengenoemd convent volgden den derden regel van den H. Franciscus en hadden de H. Clara tot Beschermheilige gekozen.

De oude historieschrijvers van Amsterdam hebben dat „huys" genoemd het eerste klooster der Clarissen, in tegenstelling van het later gebouwde Clarissenklooster op den Heiligenweg. Hiermede hebben zij zich deerlijk vergist, zooals door *Ter Gouw*, in zijn *Geschiedenis van Amsterdam*, duidelijk is bewezen. Trouwens de weinige stukken over dit klooster in het archief, spreken van geen Clarissen, maar van die „susteren van penetencie van S. Franciscus van het huys van sinte Clara."

Daar de conventualen Tertiarissen waren, zoo stonden zij derhalve in hoegenaamd geen betrekking tot het klooster der Clarissen, dat door mij hiervoor beschreven staat.

Het S. Claraklooster grensde ten noorden aan S. Barbara; ten oosten aan den Voorburgwal; ten zuiden aan de Grimnesse (thans Grimburgwal); en ten westen aan de Nes. Het bestond, zooals alle Amsterdamsche kloosters, uit een vierkant, hebbende in het midden een groote open ruimte. Door het kloosterterrein loopen thans *Het Gebed zonder eind*, enkele dwarssteegjes en *de Kuipersteeg*. Van de kloostergebouwen is niets meer in wezen, ofschoon het zeer oude en hooge pakhuis, gelegen in de Kuipersteeg n°. 1 en 3, met zijn balken, zooals die in alle 15ᵉ en 16ᵉ eeuwsche Amsterdamsche gebouwen voorkomen, wel doet denken aan een overblijfsel van een kloostergebouw. De kapel van S. Clara, welke ongeveer op deze hoogte stond kan het onmogelijk wezen, daar het oorspronkelijk gebouw, zooals de balklaag getuigt, geen kapel maar woonhuis met verdiepingen is geweest. Waarschijnlijk is

dit pakhuis een der kloostergebouwen van S. Barbara-convent, dat vlak aan genoemde kapel grensde.

Het S. Clara-klooster behoort mede tot een der oudste kloosters van Amsterdam. Het ontving den 9n November 1414 het recht tot het kiezen van een biechtvader, een eigen kapel te hebben en het getal zusters tot 80 te brengen. Dit getal doet ons zien, dat het klooster reeds in 1414 tamelijk groot was; en als wij nu aannemen dat elk convent minstens tien, twintig jaar noodig heeft gehad om tachtig nonnen te kunnen herbergen dan kan men het jaar, waarop deze vrome maagden het eerst bij elkander kwamen, gerust in de veertiende eeuw stellen.

Bijzonderheden over dit klooster zijn ons niet nagelaten. Onvermeld mogen wij evenwel niet laten de buitengewone gunst-betooning welke een Religieuse van dat klooster in den jare 1475 mocht ontvangen. Het verhaal daarvan vindt men in het oude Mirakelboekje *Hier beghint die vindinghe* [1]) en luidt als volgt:

Int jaer on Heeren MCCCC. LXXV. op Sinte Vitus ende Modestusdach, so ist geschiet dat een besloten suster van Sinte Claren Convent binnen der stede van Amstelredam is ghevandet (bezocht) van onsen lieve Heere met een sonderlinghe siecte, als dat sy haer selven niet behelpen en mochte. So ist geschiet int selve Jaer, des Sondaeghs voor Sinte Andries, dat dese voorsz. Suster beroert is van onsen lieven Heere, dat sy in IX daghen ende nachten niet een woort en mocht spreken, en heeft gelegen VIII weken int bedde dat sy noch handt noch lit mochte roeren noch tot haren mont brengen: so ist haer in een visioen gheopenbaert, alsdat sy versoecken soude theylige sacrament ter heyligher stede, en God soude haer gratie bewysen. So ist sy gedraghen des Woensdaeghs na Pincxter

1) Museum *Amstelkring.*

van vier susteren desselven convents voort heylige Sacrament in die heylige Stede daer God syn moghende krachten geopenbaert heeft, ende dese voorseyde suster starcheyt ontfangen heeft, als dat sy haer selven opgerecht heeft tot die love Godts, en heeft alleen driewerven om dat heylighe Sacrament gegaen, ende is tot die love Gods ende des Godlicken mirakels op haer voeten tot haer convent gegaen, daer God in moet gelooft wesen, ende die susteren van Sint Claren daer God in loven en dancken van syn Godlicke gratie.

Behalve de namen der conventualen, welke in het *Rode Register* voorkomen, zijn mij slechts bekend:

Gheertruyt Dirc Janssoensdr. Mater (jaar onbekend)
1549 Steyn Claesdr., Mater.
1549 Katryn Simonsdr. Procuratrice.

en als „Pater ofte confessoer" komen voor:

1549 Heer Jacob Walichszoon.
1564 Meester Jacob Loene.

Het klooster bezat o. a. de volgende Handschriften [1]:

Hier beghint die regulen van dat leven der oerden der armen susteren. Op perkament, omtrent 1450. Het bevat de statuten der arme zusters van S. Clara, die naar den derden regel van St. Franciscus leefden. In 8°. Is verkocht voor *f* 5–10.

Collatien onzes Heeren J. C. voor de susteren van S. Clara. In 8° is verkocht voor *f* 1–8.

Een getydenboek op papier geschreven. Vooraan leest men: *Dit boeck voltooyt int jaer ons Heere duysent vyfhondert en een en sestich, den (e)enen twyntichsten dach in Junio. Ende het is gescreven ende verlicht of ghefloreert* [2] *van broeder Barthelmeus Pietersoon van Amstelredam, re-*

1) Portef. Schoemaker. Waarschijnlijk genomen uit een verkoop-catalogus.
2) Ghefloreert = met bloemen versieren.

gulier buyten Haerlem tot ghebruyc en behoef van suster Aechte Pieters Syne suster, wonende 't Amstelredam in Sinte Clara convent in de Nes. Welck voorscreve boeck ooc me sel bliven ende erven als sy sterft int selfde convent onder die susteren, of die sy't van haer cornuyten toe ghedocht het, op sulcke condicy nochtans dat si ende haer nae ervers altyt den armen sondighen scriver zullen ghedachtich wesen in haer ghebeden in syn leven ende nae syn doot, want het ghebet is hem seer van noot. In 8⁰.

Het *Rode Register* luidt:

Staet vande Incommende goederen van den Convente van Sincte Claren in de Nes.

Eerst van de Landen.

Item eenentwintich maden landts gelegen buyten de reguliers-poort geldende tsiaers. . . . . cv gul.

1ª Zª

Outeygen.

Op Jan Jeliszoons huys achter de Oude kerck tsiaers III gul. x st.
Op thuys in de Ganssoort daer Hans Marckenbeeck in woont acht Wilhelmus schilden is tsiaers . . . . XI gul. XII st.
Op de stadt tsiaers . . . . VII gul. v st.

2ª Zª van de jaerlycxe outeygen XXII guld. VII st.

Losrenten.

Op burchgen in Sinte Jansstraet huys tsiaers . . . XXV gul.
Op een huys in de Molsteech tsiaers . . . . III gul. x st.
Noch tot Alckmaer tsiaers. . . . . XVI gul.
Op Vreeck de boomsluyter tsiaers , ... VI gul.
Op Jacob Willem Huybertsz. een landtman tsiaers III gul. x st.
Op de stadt tsiaers. . . . . II gul. x st.
Op een thuyn tsiaers . . . . II gul. x st.
Noch op een thuyn tsiaers . . . . II gul. x st.
Op de Oude Zydts huyssittenen tsiaers . . . . . VIII gul.

3ª Zª van de jaerlycxe Losrenten LXIX gul. x st.

Somma grossa bedraecht 't incommen van de voorsz. Convente des jaers es CXCVI gul. XVII st.

Staet van de belastinge van tvoorsz. Convent.

Item tvoorsz. convent es schuldich aen een vrouw op den Nyeuwendyck . . . . xx gul.
Noch . . . . vii gul. xii d.
De memorie . . . . xiiii st. x d.
Dat gasthuys . . . . iiii gul. viii st.
Somma van de belastinge daermede 't Convent jaerlycx belast es xxxii gul. iii st. vi d.
Affgetrocken de belastinge van den voorsz. convente, blijtt tgeene de conventualen jaerlycx incommende hebben es clxiiii gul. xiii st. viii d.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Lysbeth Claes.	out	lxxix	jaren.
Jannetgen Jansd[r]	"	lxxi	"
Duyff Dircx	"	lxx	"
Neel Jans	"	lxi	"
Heynrickgen Hermans	"	liii	"
Aeff Cornelis.	"	liii	"
Marry Jacobs.	"	xlviii	"
Ael Louwen	"	liii	"
Geert Jans	"	xlviii	"
Aecht Pieters	"	xlviii	"
Aecht Jacobs.	"	xlii	"
Jannetgen Ellerts	"	xlv	"
Dieuwergen Hillebrants	"	xliii	"
Oudu Thyms	"	xlviii	"
Marry Pieters . . . . , . . .	"	xlvii	"
Jannetgen Arents	"	xxxix	"
Machtelt Ysbrants.	"	xxxix	"
Jannetgen Volckerts	"	xxx	"
Marry Hillebrants.	"	xxxiii	"
Geert Cornelis	"	xxx	"
Jannetgen Meynerts	"	xxviii	"
Marry Jans	"	xxx	"

Luwe Jans, onse provenierster, die haer cost hier gecoft heeft haer leven lanck out lxxxi jaren.

10. Het klooster van S. Ursula

ook genoemd dat der „Elffdusent Maechden" stond tusschen het tegenwoordige Rusland [1]) en de korte Spinhuissteeg. Het werd begrensd ten noorden door het Paulianenklooster; ten oosten door de stadsgracht, thans Kloveniersburgwal; ten zuiden door „Ruyschlant", thans verbasterd in Rusland; en ten westen door den Achterburgwal. De ingang was op den Achterburgwal.

Op een gedeelte van het kloosterterrein staat thans het gebouw van het Hoofdcommissariaat van Politie, dat weleer tot Spin- of Vrouwentuchthuis diende.

Het klooster is van zeer ouden datum en moet eind 14e of begin 15e eeuw gesticht zijn, want reeds den 28 Augustus 1419 geeft het Kapittel van O. L. Vrouw in 's Gravenhage oorlof om vijf en zestig nonnen en zes of zeven commensalen aan te nemen [2]).

De kloosterlingen waren Tertiarissen en hadden de H. Ursula tot beschermheilige.

Van Bemmel in zijne *beschrijving der stad Amersfoort* [3]), sprekende van het klooster Marriënhof, zegt dat het gesticht is in 1479 door de *Celzusters* van S. Ursula, die van Amsterdam naar Amersfoort kwamen.

Hier hebben wij bepaald met eene vergissing te doen wat betreft *Celzusters van St. Ursula te Amsterdam.*

De conventualen van S. Ursula waren geen celzusters; de bewoonsters van het Cellezusterklooster waren „Celsusterkyns" ook genaamd „Alexius-susterkyns." Zij die naar Amersfoort trokken kwamen niet uit het S. Ursula, maar uit het Cellezusterklooster, dat in hoegenaamd geen betrekking stond met eerstgenoemd klooster. De zusters

---

1) Het land van Ruysch, verbasterd in Rusland.

2) Wagenaar. Dl. I, blz. 25.

3) Blz. 197, 198.

van S. Ursula waren tertiarissen; die van het Cellezusterklooster leefden naar den regel van den H. Augustinus.

De vergissing bij van Bemmel laat zich verklaren.

Toen enkele Amsterdamsche Cellezusters te Amersfoort een nieuw huis oprichtten, waren hare „Visitatoren ende Oversten [1]" die van het convent van Oudewater. Dat klooster was het Moederhuis, dat S. Ursula tot patrones had. De Amersfoortsche zusters, kozen toen ook diezelfde Heilige tot Patrones, zooals blijkt uit haar zegel dat voorstelt, de gekroonde S. Ursula met aureool, staande tusschen twee haar toegewyde biddende kinderen, waarover en achter zij hare armen en mantel uitspreidt. De groep is geplaatst op een Gothische console. Het randschrift luidt: *S. Convent de Alexius Susteren te Amersfoert* [2]).

De geschiedschrijver v. Bemmel heeft waarschijnlijk dit zegel gezien en daaruit afgeleid dat de Cellezusters uit het S. Ursulaklooster te Amsterdam gekomen waren.

Van het S. Ursulaklooster zijn weinig bijzonderheden aan het licht gekomen. Vermeld dient evenwel, dat Nicolaas Cannius in dat klooster pater was. Deze groote geleerde, in 1504 te Amsterdam geboren, trad in zijn jeugd in dienst bij Erasmus te Basel en was daar belast met het uitschrijven van grieksche werken. Later tot priester gewijd werd hij pastoor in de Nieuwe Kerk en daarna pater van S. Ursula, zooals blijkt uit een handteekening, berustend in het Museum Amstelkring: „Claes Jansz. Can. „prior van XI dusent maegden binnen Amstelredamme „1543." In dat jaar werd hij pastoor van S. Geertruid in Spaarnwoude, alwaar hij in 1555 is overleden. Zijn lijk

---

1) v. Bemmel, blz. 198.

2) Museum Flehité te Amersfoort.

werd naar Amsterdam vervoerd en den 18 Maart in de Oude Kerk begraven. [1])

De mij bekende paters van het convent waren:

1466 Joannes Valck van *Enckhuysen*.

1543 Jacob Joostenzoon.

1565 Michiel van Riemsdyck.

1576 Jan Claesz.

In S. Ursula werden de volgende fundatiën gemaakt:

15 Januari 1471. Claes Lastmanssoen en Jan Banninc scepenen oirkonden dat voor hen kwam Geertruyt Cop Janssoensdr., Symon Claessoens weduwe, met Meester Jacob Ruyschenzoen haren gecoren voecht en fundere ter eere Godts en der gebenedider Maget Maryen en om salicheyt Claessoens hoirs manssiele, syner ouders sielen een cappelryen van vier missen die weeck totten elf duysent Maechden in 't cloester en geeft zes goede gouden rijnsche gulden die zij op 't zelve convent heeft tot een eweliken pacht en vier guede gouden guilhelmus hollantsche scilden jaerlixe renten tot een eweliken pachte, staende op een stuck landts gelegen buten der Byntwyker poirte neffens die molen, daer men die papegaey of plagen te schieten. Dese cappelrye te bedienen by een wairlike priester en die sal hebben 10 gouden rynsche gulden; en maect en set patronen en gifters toe weesen van deese capelrye die Pater van den regulieren by der stede van Amstelredamme, den confessor en mater des huys en convent van Maria Magdalena. En wairt dat deese dienst tot eenigher tijt verzuumpt worde, zo zullen 't gasthuys van den H. Geest en Sint Peter binnen Amstelredamme deese voirs. 10 gouden rynsche gulden ewelik hebben en behouden tot de armen behoef. Ende 't voirs. convent zal tot desen dienst doen (geven) ornamenten, waslichte,

1) Bijdr. Bisd. v. Haarlem, XVII, blz. 170.

wyn, broet en al 't gene tot een dienst behoert en die priester die deese cappelry gegont wart zal voir den outaer gehouden wesen een Miserere en een De profondis met een collect te lesen voir den zielen voirs. [1])

Sybrant Buyck Sybrantszoen en Alydt Jacob Meysterdr. geechten luyden fonderen:

26 Sept. 1513. Een officie van vier missen ter week tot eeuwige dagen ter eere „Godts, synder liever Moe„der Maria, der heylighe Vrouwe Anna en alle Sancten „en Sanctinnen, te doen binnen den convente ter elf duy„sent Maechden binnen Amsteldam tot laeffenisse ende „vertroestinghe synder ouders, synder en synder huys„vrouwe" [2]).

20 Februari 1514. „Ter eeren Goidts, synre lieve „Moeder, alle Goidts heylige Sancten en Sanctinnen, dat „sy omme sunderlinghe deuchdelijcke reden en saken „heurder beyder Moeder daertoe bewogen, in S. Ursula„convent in Aemstelredam (funderen) drye missen ter weecke" [1]). Fructus 6 scuta Wilhelmi et 7 aurei, possessor pater conventus [3]).

Deze Sybrant Buyck was de vader van den welbekenden burgemeester Joost Buyck.

Het eenige bekende H. S., uit het klooster afkomstig, was: *Den souter Davids*, met capitale geschilderde voorletters; omtrent 1400. In 4°. (Catalogus P. van Damme. Verkocht voor *f* 6–10).

Behalve den staat, voorkomende in het *Rode Register*, vond ik nog in het stadsarchief [4]) de volgende:

---

1) Portefeuille Schoenmaker. Stadsarchief.
2) Archief Sasse van IJsselt te Boxmeer.
3) Bijdr. Bisd. v. Haarl. IX, blz. 135.
4) Portefeuille Schoemaker.

Incoomende Renten van Sinte Ursule conventen binnen Amstelredamme, toebehorende den voorseyden conventualen, volgens een specificatie berustende onder de papieren van het Pauline-convent, nu St. Joris Hof.

Patershuys word bewoond by een Mr Martijn Bloklant geeft des siaers.	*f*	52 : — : —
Het huys daar bewoond Frank Cornelis doet siaers	〃	28 : — : —
Aef Isbrantshuys daer aen, siaers	〃	22 : — : —
Het huys daeraen bewoond by Jan Lenaerts, siaers	〃	16 : — : —
〃 〃 〃 〃 Peter Thonis, 〃	〃	30 : — : —
〃 〃 〃 〃 Jacob Frans. 〃	〃	30 : — : —
〃 〃 〃 〃 Ida Coucerk, 〃	〃	20 : — : —
〃 〃 〃 〃 Beatrix Cornelis, siaers	〃	18 : — : —
〃 〃 〃 〃 Jan Henricx, 〃	〃	20 : — : —
〃 〃 〃 〃 Anna in Sint Jorys, siaers	〃	25 : — : —

Aen die Vesten.

Het eerste huys aen die Vesten bewoond by Barend Jans doet siaers	*f*	20 : — : —
Den spyker gehuyrt by Capiteyn Rodenburg siaers	〃	50 : — : —
Het huys daeraen word verhuyrt des siaers voor	〃	12 : — : —
Het huys daeraen bewoond by Claes Cornelis siaers	〃	12 : — : —
〃 〃 〃 〃 Jan Verkory, 〃	〃	10 : — : —
〃 〃 〃 〃 Wyn Jans, 〃	〃	8 : — : —
〃 〃 〃 〃 Aeltie Pieters, 〃	〃	8 : — : —
〃 〃 〃 〃 Frans Copslager, 〃	〃	10 : — : —
〃 〃 〃 〃 Ursel Thyssen, 〃	〃	12 : — : —
〃 〃 〃 〃 Jutte Henriks, 〃	〃	8 : — : —
〃 〃 〃 〃 Mary Jans, 〃	〃	12 : — : —

Opt Ruslant.

Het eerste huys opt Ruslant bewoond by Trijn Cornelis	*f*	18 : — : —
Het huys daeraen bewoond by Pieter Jans . . .	〃	10 : — : —
Nog een huys int convent bewoond by Elburch Burchmans	〃	19 : — : —
Den hooff van 't convent doet	〃	42 : — : —

Over die Pachten.

Pieter Jans geeft des jaars van pachten	*f*	20 : — : —
Geert Meussen siaers	〃	20 : — : —
Een stuck lands aan Dyemermeer siaers	〃	25 : — : —
Op die stad Amsterdam siaers	〃	75 : — : —

Oudeygen.

Op Jan Moorssenhuys staende op die vismerkt en wordt betaelt by die stad	*f*	7 : 5 : —
Op een huys in St Nicolaasstraat de gulde fontyn	〃	5 : 2 : —
Op Evert Zegers weduwe huys in Gansoirt . .	〃	4 : 8 : —
Op een huys in Gansoirde in de 3 vergulde parsen	〃	3 : 15 : —
Op een huys in de Kerkstraet de Kalkoensche haen en wort betaelt by Mr Marten, Burgerm. 2 goude gulden.		
Op een huys in de Kerkstraet het Verguldе Hooft	〃	7 : 3 : —
Op een huys in St Annastraat . . . . 2 Wilh. Sch.		
〃 〃 Heyntgynhouckstege . . 2 goude gld.		
〃 〃 op de Zeedyck . . . . 2 Wilh. Sch.		
〃 〃 daeraen . . . . 4 〃 〃		
〃 〃 by de Haerlemmersluys. 4 〃 〃		
〃 〃 van Frederik de Boomsluyter 2 〃 〃		
〃 〃 genaemt de Rosmolen by de Haerlemmersluys . . 1 〃 〃		
Op Zerdam siaers een gouden Nobel, wort betaelt met	*f*	3 : 15 : —
Op een stuck lants by 't Blokhuys.	〃	4 : — : —
Op Coninx Domynen wort betaelt tot Alkmaer .	〃	5 : 16 : —
Op die Oudekerkers	〃	17 : 2 : —

Losrenten.

Op die vergulde geespe siaers	*f*	12 : — : —
Op eenen Hendrik Coenen in Sint Jansstraet . .	〃	5 : — : —

Deze staat van renten is opgemaakt na het geusworden der stedelyke regeering; waarschijnlijk nadat het *Rode Register* vastgesteld is geworden. Bij het inventariseeren voor genoemd Register woonden de conventualen nog in het klooster, terwijl, toen de hierbovenstaande rente-staat

werd opgeschreven, de kloostergebouwen aan burgers verhuurd waren.

Het *Rode Register* luidt:

Staet van Incommende goederen van de conventualen van S. Ursula binnen der voorsz. stede Amstelredamme.

T'eerst van de Landen.

Een stück lants leggende aen de Diemer Meer ende gelt tsiaers in huyre . . . . xxv guld.
1ª Zª L st.

Outeygen.

Op het Gulden Hooft in de Warmoestraet, tsiaers vii g. iii st.
Op Jan Moers huys ende erve staende opte Vischmarct twelc de stadt betaelt, tsiaers vyff Wilhelmus schilden tot xxix st. 't stuck vii gl. v st.
Op de Weduwe van Evert Zegersz. huys in de Gansoirt tsiaers iiii gl. viii st. vii d.
Op Cornelis Rysers huys tsiaers . . . . v gl. i st. viii d.
Op Theun Claes huys, weduwe van Pieter Jansz. Smit in de Bock tsiaers twee Wilhelmus schilden tot xxix stuvers tstuck ii gl. xviii st.
Op den Zeedyck in den Swarten Arent daer ut den Vergulden Reckhaeck uythangt, tsiaers twee schilden. ii gl. xviii st.
Opt huys in de drie Passen in de Gansoirt tsiaers iii gl. xv st.
Op een huys in Sint Annenstraet, twelck Gerrit in St. Maerten betaelt, tsiaers twee schilden . . . . . ii gl. xviii st.
Opt huys recht over Sinct Jansstraet ende wordt betaelt by 't volck in de Gulden Doos, tsiaers twee goutgulden tot xxviiii st. tstuck, is . . . . ii gl. xvi st.
Opt huys int Houffijse(r) in Heyntgen hoecksteech, tsiaers twee gout gulden tot xxviii st. . . . . ii gl. xvi st.
Op Neel Jan Verburgen huys en erve by de Haerlemmerpoort, tsiaers vier schilden tot xxix stuvers. . . . v gl. xvi st.
Op Vreek de Boomsluyters huys tsiaers twee schilden. ii gl. xviii st.
Op Nyes Barents huys by de Rosmolen by de Haerlemmerpoort, tsiaers een schilt . . . . , ... xxix st.

Op een stuck lants tot Saerdam gelegen, tsiaers een gouden nobel, waervoor betaelt wordt . . . . III gl. XV st.

Op eenen Thymon Jansz. tot Ouderkerck tsiaers vier schilden V gl. XVI st.

Op eenen Jacob van Hoorn tot Ouderkerck tsiaers twee schilden II gl. XVIII st.

Op een stuck landts tot Ouderkerck dat Jacob Fransz. betaelt, tsiaers twee schilden . . . . II gl. XVIII st.

2ª Zª van den jaerlycxen outeygen LXXIII gl. III st. IIII d.

Losrenten.

Op de stadt van Amsterdam een bezegelden brieff jaerlycx LXXV gl.

Op eenen Cornelis Heynricxz., goutsmit in St. Annenstraet, tsiaers V gl.

Op de domeynen van Kennemerlandt tsiaers . . V gl. V st.

3ª Zª van de jaerlycxe losrente LXXXV gl. V st.

Bedragen alle incommen van voorsz. convente CLXXXIII gl. VIII st. IIII d.

Staet van de belastinge van den voorsz. convente.

Tvoorsz. convent is schuldich aen erffgenamen van Gerrit van Doesburch een rentebrieff jaerlycx van . . . . . XXX gl.

Zª L st.

Den voorsz. convente wert proces gemoveert by Evert Pietersz. Swert, ter saecke van hondert vijftich gulden, die hy sustineert aen den voors. convente ten achteren te wesen.

De voorsz. belastingen getrocken van de incommen van de voorsz. convente, blijft tsiaers tgeene voorsz. convente heeft incommen es CLIII gl. VIII st. IIII d.

Behalve dat 't voorsz. convent proces wert gemoveert ut latius in textu l.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Geert Heynricx, Mater . . .	out	LVIII	jaeren.
Willempgen Dircx, Procuratrix	"	LVI	"
Griet Thijmans	"	LXXIX	"
Mary Egberts	"	LXXI	"
Aecht Jacobs	"	LXXII	"
Vessel Jacobs	"	LXIX	"
Mary Lamberts	"	LIIII	"
Engel Jans	"	L	"
Griet Jans	"	LVII	"
Jannethen Danniels	"	L	"
Anna Severijns	"	XLV	"
Dieuwert Lourens	"	XLV	"
Lieff Hermans	"	L	"
Geertgen Heyndricx	"	XLVI	"
Aecht Jans	"	XLVI	"
Marry Jacobs	"	XLVI	"
Agnies Hermans	"	XLVIII	"
Ael Remmers.	"	XLVII	"
Jannetgen Coenen	"	LI	"
Claer Dirx	"	XLVIII	"
Marry Marcelis	"	XXXIX	"
Judith van Rijnsdijck	"	XLII	"
Tryn Coenen	"	XLIII	"
Gerberich Barents	"	XL	"
Tryn Hillebrants	"	XXVI	"
Dorothea Coerten	"	XLV	"
Heynrickgen Claes	"	XLVII	"
Aeltgen Joosten	"	LIII	"

Wordt vervolgd.) BERNARD J. M. DE BONT.

ST. JACOBUS-PAROCHIE TE TUITJEHORN

EN

OPVOLGING DER PASTOORS.

I. *Reformatietijd.*

Deze parochie omvat een groot gedeelte der gemeenten Haringcarspel en St. Maarten, vroeger in verschillende buurten gesplitst. Van die buurten zijn nog bewaard de namen, o. a. Burghorn, Kalverdijk, het Kerkdorp, Dirkshorn, Eenigenburg, Kerkbuurt, Rijppe, Speketer, Tuitjehorn, Zijpelsluizen. Vóór de hervorming was aan St. Christina VM. (24 Juli) de Haringcarspellerkerk gewijd. Sint Maarten, wien zoovele kerspelen in ons land waren gewijd, had tot patroon St. Martinus.

Vóór de hervorming bezat de parochiekerk van Haringcarspel (Kalverdyk) aan een harer altaren een vicary, waarvan D. Sybrandus N. [1]) in 1571 bezitter was. De vergevers waren de kerkmeesters met de schepenen; de vicary had goede inkomsten (B. v. H. IX, 143). A° 1357 ruilde Jan Andreasz. de kerk van Tuitjehorn met die van Oosterwoud, alwaar pastoor was Florus Meyer, toen Tuitjehorner herder geworden (B. v. H. IX, 469.) In 1514 is Nicolas Buyser, Alkmaarder, 14 Juni 1511 priester geworden, pastoor te St. Maarten.

Bij het doordringen der hervorming hadden Haringcarspel, Sint Maarten en Eenigenburg ontrouwe herders die in afval voorgingen. Haringcarspel's herder vóór 1565, droeg den

1) Is hij Sibr. Jans, afvallig pastoor van Schagen?

naam van Joës Saskerdes; te Warmenhuizen geboren in 1524, studeerde hij aan de St. Hieronymus-school te Utrecht, later te Leuven. Pastoor te Haringcarspel geworden, verspreidde hij er de gevoelens der hervorming. Hij moest vóór 1557 zijn standplaats verlaten, trok naar Engeland, toen naar Wittenberg, waar hij vriendschap sloot met Melanchton, die hem professor deed benoemen in het hebreeuwsch en in de theologie te Kopenhagen. Daar werd hij kanselier der universiteit, gaf latijnsche gedichten en preeken uit en overleed 1594.

De naam van zijn onmiddelijken opvolger bleek ons niet, maar 1565 is er pastoor: Fredericus Viti. Volgens Moll en de Hoop Scheffer, Studiën en Bijdr. I, 341, was hij in 1567 oud 28 jaar, en had „de cure omtrent 2 jaren, bij collatie des graven van Egmont. Hij heeft bij advies van Loef van Herler, regard nemende op de aanstaande periculen, en dat de heer van Brederode met zijn volk was in de abdij, den dienst Gods, zoover als 't aangaat het celebreeren der Misse, achtergelaten, uitgezonderd de predicatie, die hij naar uitwijzen der H. Kerke in 't openbaar verkondigd en gepredikt heeft."

Te St. Maarten (B. v. H. X, 402) was in 1568 Hr. Claes (Scheelkens of Scheltus) voortvluchtig. Deze, ook een Warmenhuizer, was al vrij vroeg bekend met den Alkmaarschen mandemaker-predikant Jan Arendsz., en reeds in zijn hart afgevallen, eer hij zich openlijk verklaarde. Hij moest eenige hindernissen uit den weg ruimen; als pastoor af te treden, vóór hij een vaste predikantsplaats bezat, achtte hij onvoorzichtig, want hij had niet minder dan zes kinderen tot zijn last.

De predikantsplaats kwam en wel te Amsterdam. Scheltus beschouwde het beroep daarheen als bewijs, dat de Heere hem uit het Pausdom wilde trekken, maar zou toch eerst te Embden zijn vriend Kooltuyn, ook afvallig, raad-

plegen. Het advies luidde: aannemen, en Scheltus trok naar Amsterdam. Maar de stad was nog niet „om" en spoedig moest Scheltus een goed heenkomen zoeken. Hij vond het te Embden, dat hem als predikant begeerde. Hij voldeed voorloopig aan die begeerte, want bij beter getij wilde Amsterdam, dat voor zijn onderhoud bleef zorgen, hem terug. Hij stierf te Embden in 1568 aan de pest. Groote kundigheden, ervarenheid in het latijn, grieksch en Hebreeuwsch waren hem eigen, maar de zorg der Kerk om dezen haren dienaar wetenschappelijk uit te rusten, heeft Scheltus met ontrouw beloond.

Het strekt den katholieken van St. Maarten tot eer dat de verlokking tot afval op hen weinig vat had. Toen Scheltus eens omtrent St. Bartholomeus 1566 zou optreden, zonder zijn habijt (kasuifel?) liep zijne gemeente meerendeels de kerk uit. (Moll en de Hoop Scheffer, Stud. en Bijdr. I, 332).

Zijn opvolger was Jan Geertz. of Gerritsz., vóór wiens komst te St. Maarten drie maanden lang een altarist in bediening was (B. v. H. X, 404). Jan Gerrits was echter geenszins de man die het kwaad zou verhelpen. Van hem lezen we in de Acta der Prov. en part. Syn. van Reitsma en van Veen (I, 8):

„Den 31 Meerte 1573 was er vergaederinge der dienaren ghehouden tot Alcmaer; Jan Arendz. werd preses, Pieter Cornelisz. notarius gekozen.... Ten twaelfde is oyck gehandelt... hoe men metter paepen die haer gereformeert hebben voertaan sal handelen. Soo is daervan yerstelyck aengaende een persoon van Jan Gerritsz. (of Geertsen) te voren bij ons tot Alcmaer bij provisie om te predicken int dorp van Sinte Merten toegelaten, geordonneert ende besloten dat hij hem navolgende die bovenbescreven forme ende om in coetu te predicken zal voerstellen ende daer mit dat oerdeel der dienaren van dat coetus (classis) waar onder

sal gedeelt worden, verwachtten oft zij hem tot den dienst der gemeynte bequaem zullen kennen of nyet: ende beneffens die hem met alle stilheyt ende gelatenheyt hem op alsulcken plaetsen laeten senden daer die dienaren zullen bevinden hem allernuttigst te wesen 't zij om in Sinte Merten te blijfven ofte elders te gaen."

Hij onderwierp zich „bezunder goetwillich" en is in 1574 predikant te Midwoud.

Te Eenigenburg was heer Laurens Claesz. met den koster apostaat geworden, en zij verkondigden er de leering van Calvijn. De buurt was aangestoken; te Nieuwe Niedorp, Winkel, Schagen, Petten, Schoorl en Koedijk waren afvalligen aan het werk.

Toch zal het ons niet verbazen, wanneer tegenover deze ontrouwen, eens namen van trouwgeblevenen opduiken, namen van vice-cureiten, altaristen of vicarissen die in den troebelen tijd zich moesten verschuilen en in stilte bijeen hielden wat gevaar liep of wat reeds afweek, tijdig terugbrachten. Waarom? Omdat in den roomschen tijd het getal der stichtingen zoo groot was en de priesters, die ze bedienden, zoovelen waren. Van de afgevallenen is zeker de lijst groot, maar van hen die hun priestereed hielden, kennen wij wel — en nog niet eens ten volle — de martelaars, en velen of verjaagd of ontvlucht. Er is nog een categorie: die der mannen, verjaagd van het verwoeste altaar, die in stulp of schuur aan het heil der zielen arbeidden. Die trouwe dienaren waren er; waarom anders dat geklaag der eerste Synoden over „mispaepen".

In die verscholenen (onder hen moge zijn verschil van verdienste of van werkkracht) denken we ons de helpers in den nood. Maar de dood dunde de reien en zij die van beeldstorm getuige en van uitzetting slachtoffer waren geweest, hadden meerendeels vóór 1600 of in het begin der 17de eeuw de oogen gesloten. Het getal dergenen,

die de H. Wijdingen ontvingen kon maar klein wezen, en in het gebrek aan priesters, toen diep gevoeld, kon slechts schaars worden voorzien.

Dit gebrek deed zich vooral in deze streken gevoelen; en al zullen aanvankelijk de meeste bewoners katholiek zijn gebleven, met Alkmaar's ontzet waren zij buiten hun kerken gezet. Jaren moest het duren, eer ze andermaal onder een resideerend herder in parochie-verband zouden vereenigd worden.

II. *Eenigenburg.*

„In het geheim gekerkt"; „arbeid van priesters wier namen onbekend bleven", is op Tuitjehorn van toepassing voor het laatst der XVIe eeuw. Van de folteringen, door Nanning en Nanning Coppes, in en op het Schager slot ondergaan, is waarschijnlijk meer dan een Tuitjehorner of Sint Maartensman, getuige geweest. Treurig was het verhaal dat hij daarvan aan den gebuur kon meedeelen.

We weiden hier niet uit over de plakkaten, ook niet over den arbeid van den Vicaris-Apostolicus Sasbold Vosmeer; genoeg is het om aan te stippen, dat in het begin der 17^e eeuw, zoodra de toestand het gedoogde, te Schagen als herder werd gezonden Judocus Catz, die er bleef tot 1613. Hij volgde in 1613 te Haarlem Cornelis Arnddi, in den Hoek op, en werd te Schagen vervangen door mag. Fr. van der Brugge. Aan Catz zal een gedeelte van het tegenwoordige Tuitjehorn zijn toevertrouwd geweest; met die verzorging was zeker zijn opvolger Fr. van der Brugge belast.

Een gedeelte, want naar we opmerken uit de Descriptio van Rovenius, A° 1638 en de Relatio van de la Torre, is een ander gedeelte zeker bediend door den opvolger van Grenaet, in Schoorl werkzaam en aldaar overleden in

1618. Vrij spoedig is er derhalve hulpe geweest voor de geloovigen aldaar, in vergelijking met andere gemeenten. Nog meer werden ze gebaat, indien de gissing juist is (B. v. H. V, 76) dat reeds pastoor Granaet in Eenigenburg woonde; dat zijn onmiddelijke opvolger er woonde is bekend. Met het bericht „1618 obiit Joës Granaet, pastor in Schorel", zouden wij het dan niet verder kunnen brengen dan dat eerst Schorel de titel was.

Van zijn arbeid is geen naricht tot ons gekomen, maar tijdens zijn pastoraat moet Simon Pietersz., poorter, schepen te Haringcarspel, op Driekoningen 1614, bij zijn gelag in de herberg zijn koeien te verkoop hebben aangeboden, op conditie van binnen het jaar Jerusalem te bezoeken; dan zou hij dubbel geld voor zijn koeien hebben. Hij houdt boelhuis, informeert naar scheepsgelegenheid, gaat te Helder aan boord, laat zich voor Joppe aan land zetten en reist naar Jerusalem en de H. Plaatsen. Binnen 9 maanden is hij terug, vertoont het getuigschrift van fr. Angelus a Messana, gardiaan, bewaarder van het H. Land, hem 7 Juni 1614 gegeven en vordert zijn geld in. Hij had voor *f* 300 aan koopmanschap op reis meegenomen, met de winst was de reis betaald en hij hield nog geld over. Hij bracht een deken mede die op 's Heeren graf had gelegen, en was, toen Burger van Schoorl, (Chronijk van Medemblik blz. 187, Hoorn, A° 1728) schreef, nog tegenwoordig aan de groote Sluys in de Zijpe.

Eenigenburg gaf een veertig jaren den naam aan de statie, nu als Tuitjehorn bekend; aldaar vestigde zich de opvolger van Granaet, Jacobus Rosendael, al liet hij niet aanstonds den titel: pastoor van Schorel, varen. Hij vertoefde er tot 1658, bijgestaan door zijn neef (of oomzegger) Petrus Cornelii Rosendael. In genoemd jaar was Eenigenburg vervangen door de statie Tuitjehorn. De Descriptio enz. van Rovenius (A. v. Utr. XII, 421) zegt:

in pago de Eenigenburg est R. D. Hoogwoudanus qui etiam loca vicina excurrit.

In het voorbijgaan: Jacobus Hoogwoudanus is dezelfde die in Bat. Sacr. Roosendael heet. Hoogwoud is zijn geboorteplaats; Eenigenburg (of) -ius noemen hem de Acta Cap. Harl. naar zijn standplaats.

Laat ons ook de Relatio van de la Torre inzien, gedagteekend Kal. Aprilis 1656. We lezen (Arch. v. Utr. XIV, 162): Pagis Eenighenburgh, Petten, Schorel, Crabbendam, Warmenhuizen, Camp, Marten sub quo est dominium Burchthorn, invigilat a 25 annos, successor Joïs Bergii S. T. B. F. et hic constituti pastoris A° 1620, Jacobus Hoogwoutanus, una cum nepote suo, Petro Cornelii Rosendael.

„Successor Joïs Bergii" Bat. Sacra II, 435 stelt als eersten pastoor van Schoorl Joës Granaet, † 1618, (ook volgens Necr. Harl.) noemt vervolgens Jacobus Rosendael Hoogwoudanus, die in 1623 onderteekent: pastor in Schorel. Hij bedient de statie te gelijk met vermelden Petrus (Jacobus vertrekt vóór of in 1661, Petrus in 1658). Onmiddelijk na Jacobus en Petrus noemt Bat. S. Joës Bergius S. Th. B. F., en schrijft: „dudum ut decessores pago Schorel, vicinisque pagis: Campis, St. Marten inservire." Hoe kan Jac. Ros. in 1656 slechts 25 jaar pastoor zijn, wanneer hij in 1620 werd benoemd? Invigilat a 25 annis. Schrijffout voor 35? het zij zoo; maar is zijn rechtstitel: pastor in Eenigenburg, waarom schrijft hij in 1623: pastor in Schorel? Of verving later: Eenigenburg de oude statie Schorel?

Een grenswijzing is er geweest; van 1632–34 was binnen die lijn het zuiderdeel van Zijpe met Petten (B. v. H., V, 50.) Van naamswijziging ontmoeten we geen datum. Met de naamgeving van Tuitjehorn zouden alle

moeilijkheden zijn weggeruimd; dat kon echter ook niet want Tuitjehorn behoorde in 1656 tot Schagen. Immers wij lezen in vermelde Relätio (Arch. v. Utr. l. c.) Amplissimo vero municipio seu oppido Schagae et pagis Barsingerhornae, Colhornae, Harinchhuysae, *Tuytkenhorn* et Valcooghae aderat nuperrime pastor Carolus de la Chambre S. Th. B.; successor Francisci van der Brugge S. Th. B. utroque mortuo nunc illi curae advigilat Joës Mundanus Visscher [1]) e prædicante hæretico optime conversus; et Minorita observans etiam hic agit.

Het meer Zuidelijk deel der tegenwoordige parochie of een stuk Harencarspel, (maar we naderen de oprichting der Tuitjehorner statie) werd in 1656 (of iets vroeger?) verzorgd door het kortelings opgerichte Langedijk. De vermelde Relatio van 1656 (A. v. Ut. l. c. 163) deelt ons mede:

Tractus Langedyck, sub quo Sint-Pancras, Broeckerspel, Noort Scherwoude, Suyd Scherwoude (seu) Sudekerspel, Outkarspel et Harencarspel seu Calverdyck inservit Joës Grootecruys S. T. B.

Het „inservit", zonder van voorganger te gewagen wijst op nieuwe stichting en wij zijn aan den vooravond der oprichting van de statie Tuitjehorn.

Uit de pas aangehaalde woorden der Relatio, zouden wij willen besluiten tot de oprichting van Langedijk in 1655. Bat. S. II 432 zegt na St. Pancras, de 4 Langedijker dorpen en Harencarspel seu Kalverdyck te hebben opgenoemd: Primus a dicta defectione pagis his universim inserviit R. D. M. Jacobus Gaelius (hij was S. T. B. F.) Harlemensis a capitulo Harl. ut illius Acta continent, Anno 1657 missus in Kalverdijk: Hier verrijst eensklaps een statie Kalverdijk! Van Heussen gaat voort:

---

1) Fr. v. d. Brugge, pastoor sinds 1613, † 1653; de la Chambre, † 1656; V(W)isscher, † 1663. Cf. B. v. H. XIV, 127.

et eo hinc discedente, M[r]. R. D. M. Grootecruys S. T. B. F. defunctis Pastor in Langedijk 22 Febr. 1659.

Dit nu klopt niet met de *Relatio*, welke Grootecruys in 1655 (of begin 1656) Langedijk doet bedienen, derhalve vóór Jac. Gael, wiens opvolger hij is in 1657, volgens Bat. S. Wel spreken de Acta capituli (B. v. H. III, 440)... si... Petrus (Rosendael) resignet Calverdyckam, alium ejus locum mittendum. Vervolgens: si non velit (D. Petrus) sequi constitutionem Alcmariae factam possit tunc alius in Heerencarspel constitui. We kunnen er uit afleiden dat Petrus Ros. vooral het Zuiderdeel, Kalverdijk bij Langedijk en het Z.-Oostgedeelte van Haringcarspel, grenzende aan 't Veld, zal bediend hebben. Er is niets uit af te leiden voor Grootecruys' bediening te Kalverdijk in 1655, of voor het begin 1656 want die akten dateeren: 24 April en 4 Juli 1656. Over oprichting van Langedijk zwijgen de Acta. Is zij geschied in 1657, bij Gael's vertrek uit Alkmaar? Is te denken aan tijdelijk samenwerken, (Grootecruys in gecombineerd Langedijk-Calverdijk terwijl Jac. Rosendael voorloopig Eenigenburgh c. a. behield)? De combinatie is dan ras geeindigd door benoeming van Gael te Tuitjehorn, en van Grootecruys voor het afzonderlijk Langedijk dat spoedig St. Pancras weer afstond aan Oudorp.

De verandering van Eenigenburg in Tuitjehorn mocht geen overrompeling wezen. We lezen in de Kapittelakten 12 Oct. 1649 (B. v. H. III. 318.) Art. 1 Actum de Schorelanis petentibus pastorem. 1650 8 Febr. Schorel manet sub M[r] Jacobo, interim videbitur num expediat Schorelanis cum Bergensibus conjungi. Verbinding met duinkant, losmaking van het Noorderkwartier, zal daar heel natuurlijk zijn voorgekomen.

Ook hier was de zucht naar nieuwe statie-vestiging. De Acta Cap. vermelden op 1655, 2 Martii de novo Art. 1. Auditus est M[r] Jacobus van Enighenborch, contra

quosdam petentes separationem sacerdotum Jacobi et cognati ejus Rosendalii et divisionem pagorum (B. v. H. III, 440); qua de re etiam lectae litterae D. Cateri. Resolutum quod pacis causa, simul promiscue laborabunt. 6 Aprilis. Negotium Jacobi Eenighenburch manet in priori resolutione. Dat duurde een goed jaar. 1656, 24 Aprilis: De negotio D. Jacobi Eenighenburgici, lectae sunt D. Cateri litterae et scriptum Rosendalii. Auditi deinde D. Jacobus et Theodorus Huberti cum socio partes; quibus satis dissidentibus visum est nihil mutandum esse sed insistendum esse resolutioni Alcmarianae. Si tamen Petrus resignet Calverdyckam, alium ejus loco mittendum. Hij resigneerde nog niet, maar men zocht toch een opvolger, en dit werd ruchtbaar, want we vernemen uit de Acta Cap. van 4 Julii. Art. V. Jacobi Eenigenburgici negotium ventilatum; resolutum quod si Rosendaelius (d. i. Petrus) non velit sequi constitutionem Alcmariae factam, possit tunc alius in Heerencarspel constitui. Videbunt Amp. Decanus et Copallius cum Stenio Alcmariae quid expediat.

Die deken van het Kapittel was Boudewijn Catz, Coopal was aartsdiaken en pastoor te Amsterdam († 1667), Na de bespreking te Alkmaar, waar deze commissie deken Caterus niet meer in leven zal aangetroffen hebben, kwam het tot resultaat. Judocus Vercampen, pastoor in 't Veld, volgde te Alkmaar Caterus op († 17 Juli 1656) als pastoor en deken. Hij kon van nabij toestanden en personen kennen, en nu schijnt met bekwamen spoed te zijn gehandeld.

De Acta Cap. vertellen ons 10 Oct. 1656. Art. 1. Actum de Calverdyck, quorum nomine auditi: Theodorus. Huberti, Heercken Pieters, Jan Symensz Poorter [1]). Auditus etiam Mr Jacobus. Datus Kalverdyckanis Gaelius

1) Zoon van den pelgrim naar Jerusalem? blz. 6.

Post factum supervenerunt litterae Illustrissimi Domini (de la Torre) quibus insinuat suae voluntatis esse ut M. Jacobus maneat in sua possessione pastorali. Eenigenburg scheen op den ouden voet te blijven, maar het Kapittelboek schetst ons Dirk Huiberts als volhardend pleitbezorger der Kalverdijkers. A° 1657, 16 Januarii. Actum de Calverdyck, auditusque incolarum nomine, Theodorus Huberti, ac resolutum quod D. Gaelius evocabitur, et provisionaliter mittetur in Calverdyck. Scribet etiam Ampl. Dns. Illustrissimo Ephesino, quod non possimus alium modum juvandi animas invenire. Was het om niet in verzet te komen met den Vic.-Ap.? Maar de Kalverdijkers waren al vast geholpen, de finale beslissing volgde na een inspectie der Heeren in loco. 12 Martii. In causa Calverdyck resolutum quod videbitur in loco, quis modus juvandi possit inveniri per Amp. Decanum. Ze gingen op tocht. Zie hier den uitslag:

4 Aprilis (1657) de Calverdyck. Fuit Ampl. Decanus cum sociis in loco, videturque D. Gaelius illuc destinandus. Men was de haven nabij en nog kwam bezwaar. 3 Julii. Auditi Mr Jacobus Eenighenburch et magister Petrus Rosendalius; audiendae etiam partes Calverdyckanorum; dat was billijk. Het verhoor verliep vredig. 9 Octob. Auditi quidam Calverdyckani ex parte Mr Jacobi Eenigenborch et D. Gaelius ex altera parte; et resolutum quod Gaelius sit maneatque pastor in Calverdyck; et huic mandatum ut discrete agat et se facilem praebeat in concedenda Eenenburghio licentia juvandi eos qui hanc licentiam a se petent. Nog lezen we: 1658, 15 Januarii. Art. 1. de Calverdyck, ubi bene speratur de Dno Gaelio. Tot zoover de Acta, die niet gewagen van Gael's bediening te Langedijk, waar volgens de la Torre's Relatio reeds in 1656 zich Grootecruys bevindt, wat overeenstemt met den wensch der Eenigenburgers naar een splitsing in 1655.

Grootecruys was in die buurten geen onbekende; in 1642 is hij werkzaam in de Waard [1]), waarvan een deel ook tot Langedijker gemeente behoort.

Stellig eveneens is het woord van Bat. Sacra: primus a dicta defectione pagis his (Langedijk et Calverdyck) universum inserviit R. D. Mr Jac. Galius... anno 1657 missus in Calverdijk. Et eo hinc discedente R. D. M. Joës Grootecruys, defunctus pastor in Langedijk.

De geloovigen van Langedijk en Kalverdijk hebben dan maar kort samengekerkt. In 1657 was de splitsing een feit. Grootecruys vestigde zich te Oud-Karspel — of te N.-Scharwoude, wat beter middenpunt is — en overleed daar 22 Febr. 1659.

Na niet langen tijd vertrekt Jacobus Rosendael naar Tessel als opvolger van Bruno Jansen [2]) († te Amsterdam 1661) en overleed 16 Januari 1667. Hij had bijna 50 jaar herderzorg gedragen. Zijn neef Petrus wordt in 1658 pastoor te Nibbixwoude na den dood van den Oratoriaan Jac. Arator, 22 Mei 1658, en overleed daar, volgens Bat. S. 4 Nov. 1661, volgens Necr. Dioc. Harl. (Kath. LX, 347) „4 Nov. 1662 obiit tabe in loco dicto Redwijsent."

Hun opvolger in de groote statie, eerst door beiden samen bediend, Joës van den Berg (Bergius) schijnt nog een poos te Eenigenburg te hebben gewoond en is daarvan de laatste titularis.

In 1667 is Warmenhuizen eigen statie, insgelijks Schoorl tot de gemeentelijke grens, plus Hargen en Camp, teruggebracht. Kalverdijk verandert welras van naam, en is bekend als Tuitjehorner statie.

De oude schutsheilige S. Christina, vigilie van S. Ja-

---

1) B. v. H. III, 315.

2) V. Rijn, Gesch. van 't Haarl. B. 169 zegt dat hij waarschijnlijk van Baren heet.

cobus Major, is niet meer de patroon der nieuwe statie die S. Jacobus, Apostel, 25 Juli vereert. Wat tot deze verandering aanleiding gaf, bleef ons verholen. Maar als vigiliedag was St. Christina toen vastendag; wellicht oordeelde men het minder convenient een plechtig feest, zooals Patroon is, van boetvaardig en streng vasten te doen vergezeld gaan.

Slechts enkele bijzonderheden uit dat reeds lang gesloten tijdvak vinden hier een plaats. Toen pastoor Rosendael zijn verspreide kudde weidde, sliep de Schout niet. In 1644 werd de lijst der scherpe resolutiën weer aangehaald. Aan schout, baljuw of officieren was de taak opgelegd om voor de uitvoering te zorgen. Die uitvoering was vaak naar gelang van de persoonlijke inzichten der ambtenaren, en we weten ook voorbeelden van omkoopbaarheid bij die heeren in sommige kwartieren.

De baljuw rapporteerde, op 14 Juli van voornoemd jaar, dat in de jurisdictie van Heerencarspel, en eertijds te Zijlersluis, Calverdyck enz. geen woningen tot kerk geapproprieerd waren. Alleen te Dirkshorn was zulk een woning ten dienste der papisten. Het getimmerte was achter het huis van Maartgen Huyberts. De brave baljuw, Corn. van Molenvliet deed dit dichtspijkeren. Te Eenigenburg had hij niets te gebieden, dit behoorde onder St. Maerten [1]).

De schout van St. Maerten, Valcoogh ende Eenigenburg, Pieter Jansen, verklaart 10 jaren later – 22 Juli 1654 – dat hij met ijver van tijd tot tijd had geprocedeerd tegen de oefening der pauselijke religie. Schepenen en regeerders van St. Maerten enz. getuigen, dat tijdens zijn schoutambt hier niet bekend is, dat die van het Pausdom vergadering hielden bij dage noch bij nachte [2]). De

1) Bijdr. v. Haarl., VIII, 248.
2) " " " IX, 40.

Papisten zullen wel hunne voorzorgen hebben genomen; misschien hield de schout een oog gesloten, want katholieken waren er zelfs onder de dorpsnotabiliteiten. Het onderzoek omtrent de katholieke ambtenaren ten platte lande in 1654, '55, '56, waarvan verslag werd uitgebracht 4 Sept. 1658, geeft voor Haringcarspel één schepen, twee armenvoogden; waren de schepenen die in 1644 schout Scheltus bij zijn visitatie ter zijde stonden, toen nog in leven, dan houden wij op gissing Jacob Jansz. Bleeker voor roomsch schepen. Nog wordt nu: anno 1897, het geslacht Bleeker voortgezet in een Jan, wiens zoon Jacobus als doopnaam ontving, evenals grootvader, wiens vader natuurlijk Jan heette.

Te Eenigenburg is één waerschap, één armmeester, te St. Maerten zijn twee van de Regenten katholiek.

Wellicht hield baljuw of schout inspectie op dagen dat Jacobus en Petrus Rosendael buiten zijn jurisdictie kerkdienst verrichtten, want behalve Schoorl en Warmenhuizen, hadden zij ook een deel van de Zijpe te verzorgen. Soms was er nog een extra-werktaak. In 1631 werd de pastoor van 't Veld, Cleerbesem — die ook Veenhuizen bediende — tijdelijk belast met de kudde van D^s^ Adr. Nanningh. Deze te Langedijk werkzaam — denkelijk voorloopig — was een poos deservitor van Huisduinen en van Wieringen. April 1632 is Nanningh weer te Langedijk, met iets vaster verblijf. Hij moet echter excursies maken naar Huisduinen, en dan worden de kranken te Langedijk gesteld onder de verzorging van D. Rosendael te Eenigenburg [1]).

Wie bedenkt, dat over een terrein zoo groot als thans een dekenaat, slechts op enkele priesters heel de zwaarte van den arbeid rustte, begrijpt dat de geestelijke bedie-

1) Bijdr. v. Haarl. VII, 176.

ning toen vooral geen sinecuur kon genoemd worden. Aan dien onverdroten arbeid is te danken, dat het geloof bewaard is en later heeft opgebloeid in de parochiën; waar nog wordt geoogst van hetgeen die werklieden hebben gezaaid.

III. *Tuitjehorner Statie en Pastoors.*

Wellicht was vóór het vertrek der twee Rosendaels op Kalverdijk de plek waar gekerkt werd, geen slecht gekozen middenpunt voor een mogelijk gecombineerd Langedijk-Kalverdijk. Dan zal na Pastoor Bergius, zeker laatste resident te Eenigenburg, indien hij al daar resideerde, het kerkhuis met daaraan verbonden pastoorswoning verlegd zijn naar Tuitjehorn. Daar is nog het kerkgebouw en des herders woning.

1. Eerste pastoor-missionaris der Tuitjehorner statie is *Jacobus Gael*, te Haarlem geboren uit een aanzienlijk geslacht ten jare 162. . Hij deed zijne theologische studiën te Leuven, waar hij promoveerde als S. Theol. Bacc. Form.

In 16 . . ontving hij de H. Priesterwijding. In welke plaats hij kapelaans- of assistents-dienst heeft verleend is onbekend. Wel weten we dat hij te Alkmaar Gerardus Braessem (na Loeffius pastoor in St. Matthias en lid van het zoogenaamd kapittel) als herder opvolgde, Braessem overleed 17 Oct. 1652. In den naherfst valt dan de komst van Gael.

Reeds in 1655 of 56 vertrekt hij wanneer we hem houden voor eersten herder te Langedijk, dat dan Kalverdijk en St. Pancras insloot; volgens stellige opgave van Bat. S. is hij reeds in functie te Kalverdijk-Tuitjehorn vóór 9 Oct. en blijft daar zijne 31 volgende levensjaren, waarna de dood zijn oogen sloot.

Niet zoo zeer het aanzienlijk zielental der katholieken,

dan wel de uitgebreidheid der statie Eenigenburg had de splitsing en de oprichting van nieuwe kerkgemeenten gemotiveerd. De ruim 900 huizen die we in verschillende gemeenten en buurten der oude statie brengen, bevatten allicht ± 5000 bewoners; ze waren op verre na niet allen katholiek.

In 1632 telde volgens het toen verschenen Quohier Haringckarspel, Kalverdijk en Dirkshorn 181 huizen, Eenigenburg 53, St Maarten 153, Burghorn 9 huizen, samen 396, die we aan Tuitjehorn geven. We trekken ± 60 van Haringcarspel af, tot de Velder statie behoorende; enkele woningen behoorden tot Langedijk; en 60 huizen van St. Maarten, deelen wij in bij Schagen. De 275 resteerende huizen bevolken wij met een totaal van 1500 zielen.

Het getal katholieken gissen wij door raadpleging eener opgave van 1726 (Arch. v. Ut.: X, 27.) Toen telde Tuitjehorn, tijdens pastoor G. Kock, 200 kommunikanten (1 meer dan Swaagh, 2 meer dan Bovenkarspel, 10 dan Wognum, 62 meer dan Schoorl, maar 42 minder dan Warmenhuizen). Voegen we er 90 à 100 niet-kommunikanten bij, dan verkrijgen we voor dat jaar bijna 300 zielen, verspreid over de verschillende wijken in nagenoeg 60 huizen.

We maken luttel bezwaar om het getal roomsche zielen in 1632 niet lager te stellen, dan in 1726, want de lijst van het getal huizen in 1732 toont een vermindering aan. St. Maarten, telde toen 10, Burghorn 5, Haringcarspel 2 huizen minder, Eenigenburg was tot 40 teruggeloopen. In die vermindering zullen ook de katholieken hebben gedeeld. Dat pastoor Gaal bij het begin zijner herderlijke bediening ruim 300 komunikanten opschreef, is een aannemelijke gissing. A° 1667 vernemen we niets meer van Joës Bergius, maar in dat jaar is Laurentius Raap pastoor van de statie Schoorl, nu niet meer c. a. Warmenhuizen wordt in hetzelfde jaar een zelfstandige kerkge-

meente met Henricus Hulsthorst als eerste pastoor. Die twee laatstgenoemde herders hebben achtereenvolgens Jac. Gael en zijn onmiddelijken opvolger ten grave geleid. D. Gael moet een ijvervol priester zijn geweest, onvermoeid in den arbeid. De pro-vicaris Cousebant gaf in zijn Descriptio sacerdotum van 6 Sept. 1688 dit loffelijk getuigenis van 's mans verdienstelijk priesterleven: Senex doctus, humilis, pius, zelosus, peccatorum infirmitati singulariter compatiens, qui licet senio et morbis exhaustus sit, nihilo tamen in consuetis laboribus est remissior.

Wel heeft hij dan gewerkt zoolang het dag was, want dit getuigenis klinkt bijna als een woord d'outre tombe, het werd afgelegd drie maanden voor 's mans dood.

Het „senio exhaustus" moge geen juiste bepaling zijn voor den duur van zijn pelgrimstocht op dit benedenrond, maar het wekt toch de gedachte op aan een zeventiger. Kort voor Kerstfeest den 19 December 1688 was de sterfdag van D. Jacobus Gael, Tuitjehorn's eersten eigen herder na de reformatie.

2. *Joës Waltheri* (Jan Wouterse) is zijn opvolger. Onbekend is ons zijn geboortejaar en geboorteplaats. We weten dat hij te Leuven zijn godgeleerde studiën volbracht, maar datum zijner priesterwijding vonden wij niet vermeld. We ontmoeten hem in 1688 als adjutor bij den Amsterdamschen pastoor Modersohn, lid van het Haarlem's Kapittel. Indien de jeugdige priester met talenten en studiezin is begaafd geweest, dan heeft hij die aldaar kunnen ontwikkelen. Modersohn, ervaren in vele talen, in de muziek en in de wiskunde, was om zijn redenaarstalent een gezocht prediker, gedurende de 28 jaren van zijn pastoreele bediening in Amsterdam. Hij overleed in 1693 en liet eenige preken na, later uitgegeven: *Conciones quadragesimales seu commentarius litteralis et moralis in 7 Psalmos Poenitentiales.* Antv. 1697.

Misschien heeft de strengere richting van zijn pastoor meer dan diens wetenschappelijke opvoeding, invloed doen gelden in het gemoed van Joës Waltheri. De vermelde Descriptio noemt hem: „Valde scrupulosus et anxius"; geen benijdbare eigenschappen in den priester met zielzorg belast. Zij hebben echter hem niet verhinderd, het bekende adres ten faveure van Codde mede te onderteekenen. Te Tuitjehorn als pastoor benoemd, kwam hij aldaar waarschijnlijk in het begin van 1689. Vijftien jaren achtereen verzorgde hij de kudde, zonder dat van een verstandhouding met de partij van Codde iets naders bleek.

Den 1sten Maart 1705, waarschijnlijk nog op krachtigen leeftijd, is te Tuitjehorn pastoor Joës Waltheri in den Heer ontslapen.

3. *Wilhelmus Schut* of *Schutte* vervangt den overledene, en is de 3e pastoor van Tuitjehorn. Schut is een Westfaler, geb. te Gronau in 1663 of 64 en werd priester gewijd misschien omtrent 1690 of later; we treffen hem in Friesland aan als Pastoor te Follega c. a. in 1701, alwaar hij Joës Christoph Suurhuis opvolgt, die 1698 tot eersten pastoor van Sloten en Balk (Fr.) werd benoemd. Later (1709-40) is J. Chr. Suurhuys in Alkmaar pastoor. Mogen we het vraagteeken achter 1690 in A. v. Ut. IV, 144 schrappen, dan is W. Schutte ruim 11 jaren werkzaam geweest te Follega-Lemmen (beide plaatsen waren tot eene statie gecombineerd). Hij onderteekent het Codde-adres als pastor-Lemstratensis. Heeft misschien scrupuliteit Jan Wouters doen besluiten zich aan de adresbeweging ten gunste van den Aartsb. van Sebaste niet te onttrekken: verdere incorrectheid kunnen we hem niet ten laste leggen. Gewetensangst heeft denkelijk den pastoor Lemstratensis in mindere mate gekweld. Zijn vertrek uit Follega in 1702, waar Matthias Laurentius Morsland zijn

plaats inneemt, doet aan den refractariër denken. Te Muiden was 20 Sept. 1701 pastoor Joës Blanckebijl tot een beter leven overgaan. Na Codde's suspensie en de benoeming van Th. de Cock tot provicaris, had Utrechts pseudo-kapittel (het had van een kapittel alleen den naam zonder eenigen rechtsgrond) aldaar Cornelis van den Breugel als herder aangesteld, een ongeldige daad. Op aanmaning van den brusselschen Internuntius S. B. Bussi erkende v. d. Breugel onwettig te zijn benoemd en verliet Muiden. Die van Utrecht (B. v. H. XVIII, 127) poogden de statie voor hun partij te behouden en stelden Wilh. Schutte aan als pseudo-pastoor. Het vertrek uit Follega had plaats en de inbezetneming van Muiden insgelijks. Maar het kerkelijk gezag mocht zulke intrusie niet dulden, en 19 Nov. 1702 deelde dezelfde Internuncius aan Schutte schriftelijk mede, dat hij alle jurisdictie miste en sine mora Muiden moest verlaten.

Zoo geneigd als zijn voorganger toonde Schutte zich aanvankelijk niet. Maar het volgend jaar kwam in hem de betere mensch boven. Hij onderwierp zich aan den pro-vicaris de Cock, die hem nu wettige zending te Muiden verleende. Hij bleef daar werkzaam tot 1705; toen werd hij vervangen door Ant. Ravesteyn († 26 Febr. 1709) en verplaatst naar Tuitjehorn.

Hier vond hij aan wester- en zuidergrens zijner statie een paar rechtzinnigen, pastoor Hulshorst te Warmenhuizen en zijn collega Th. Ploegh te Langedijk, die tijdig het listig werken van Codde hadden doorzien.

Van heulen met de Jansenistische partij tijdens zijn verblijf in Tuitjehorn kunnen wij W. Schutte niet beschuldigen, hij oefende er 14 jaren de pastoreele functiën uit. In 1719 verwisselde de Schoorler pastoor Laurens Raap, na een 52-jarige herderlijke bediening, het tijdelijke met het eeuwige, en zie, Wilh. Schutte, reeds een

stevige vijftiger, is zijn opvolger in eene parochie, die in 1726 slechts 138 communicanten telt.

Van zijn werkkring te Tuitjehorn kunnen we weinig berichten en aan vele voorvallen zal de periode van 14 jaren niet overrijk zijn geweest.

Volgens den WelEerw. Heer J. Geenen, (thans Maart 1897) pastoor te Tuitjehorn, zou in de registers der parochie van 1705-19 niet de naam van pastoor *Schutte* wel dien van *Penther* voorkomen. Heeft de man een dubbelen naam gevoerd? Penther of Pender of Pe*u*ther (als een letter verkeerd is gelezen) is ons onbekend, is onbekend aan v. Heussen en is een onbekende op de pastoorslijsten althans voor zoover wij weten. Op die lijsten figureert W. Schut (of Schutte) van 1705 tot 1719 als pastoor te Tuitjehorn. Onder denzelfden naam is de opvolger van pastoor Raap te Schoorl bekend.

Toch duikt ook te Tuitjehorn de naam van Schutte op. In een oud rekeningboek der kerk is deze derde pastoor-missionaris vermeld als volgt: „Vorders soo is na vertreck van de eerw. Heer Schutte ons van God en de overrigheid toegesonden de Eerwaerde heer Cock op den 14 Juli 1719."

Schuilt er quelque peu de malice in deze schijnbaar onschuldige maar toch afgewikte uitdrukking.

Pastoor W. Schutte verbleef nog 26 jaren te Schoorl. In 1745 was zijn doodbed gespreid en werd hij opgeroepen tot een beter leven, na te Tuitjehorn kennis te hebben gemaakt met zijn derden opvolger.

4. We weten uit de goedmoedige kantteekening der kerkmeesters, dat Tuitjehorner vierde pastoor heet *Gerardus Cock*, en hij zijn zending had aanvaard op 14 Juli 1719, het jaar waarin de scheurzieken hun appel van de Bulla Unigenitus onderteekenden.

Van Cock's afstamming, kapelaansbediening missen wij

betrouwbare bescheiden. Omtrent 9 jaren duurde zijn zending en zijn arbeid te Tuitjehorn, dat in 1728 een communicanten-cijfer van 200 had bereikt. In Juni 1728 gaat hij reeds over tot een beter leven.

5. Vijfde pastoor is geweest: *Herman Joës de Waard* (of de Waardt, of de Waerdt). We ontmoeten van hem naamgenoten, met hetzelfde verschil in de spelling [1]).

Herman Joës de Waard werd in 1700 te Utrecht geboren, na zijn voorbereidende studiën werd hij 11 Juni 1720 leerling der Propaganda en te Rome in 1726 priester gewijd. Den 15 Maart 1726 keert hij terug naar het vaderland en staat te Oestgeest als kapelaan pastoor Nic. de Reeder ter zijde, die met het Jansenisme reeds geheel had gebroken. Nu in 1728 de statie Tuitjehorn vacant is, wordt de Oestgeester kapelaan aldaar pastoor.

De statie was in zielental niet vooruitgaande. In 1729 waren er 169 communicanten, en in zijn opgave schrijft de pastoor: 3 gedoopten, 4 overledenen. Denkelijk was er in het aangegeven jaar geen huwelijk gesloten, door den pastoor ingezegend. Van langen duur was zijn herderschap alhier niet. In 1731 (of '32) volgt hij te Monnikendam pastoor Laurentius Joës de Veer op. Al legde hij reeds te Tuitjehorn den gevorderden eed af, naar aanleiding van het Officie van St. Gregorius VII, ook te Monnikendam wordt die eed van hem geeischt. Den 5 Sept. 1767 rustend geworden, overleed Herm. Joës de Waard te Monnikendam, vigilie van St. Petrus en Paulus 1776.

Het verslag Molinari (1778) zegt van dezen pastoor:

---

1) Alardus de Waerdt, past. te Rijnsaterwoude, † 1788; Amandus de Waard, de Alkmaarsche pastoor en deken, † 1769; Josef de Waard, past. te Warmenhuizen, later te Amsterdam (Berebijt of Pauwentuin), † 1751; Emm. de Waard, past. te Beverwijk, † 1766. Phil. Jac. de Waerd eerst te Pijnacker, daarna te Sloten, † 1765, is broeder van Amandus.

Vir modestissimus, mediocris tamen capacitatis. (Arch. v. Utr. VIII, 343).

6. De zesde herder van Tuitjehorn bleef hier langer dan zijn voorgangers met uitzondering van pastoor Gael. Het is *Lucas Becker*, te Enschede geboren in 168., die te Leuven zijne theologische studiën volbracht. Hij ontving de priesterwijding vóór 1710. Letterverwisseling, die van Becker Backer maakte, was van meer dan eene onjuiste opgave aanleiding. Arch. v. Utrecht II, 145 schrijft: Becker = Backer (Lucas) ....–1711 Ens en Emmeloord, 1711–.... Harderwijk, 1721–24 Werkhoven en Cothen, 1724–30 Hoogwoud, 1730–52 Tuitjehorn. Heel gerust was de schrijver omtrent de persoon niet, de geruststelling volgde Arch. v. Utr. IV, 390.

Het werd tijd aan vermelden Lucas zijn echten naam Becker toe te kennen, want reeds v. Heussen had het met beide namen zoo nauw niet genomen. Den Enser pastoor, die ook Urk bediende, noemt Hist. Episc. Harl. 117, L. Becker.

In 1711 vertrekt L. Becker naar Harderwijk in de plaats van past. Wilh. van der Linden. Van 1721–24 is L. Becker aan het hoofd der parochie Werkhoven en Cothen, nadat pastoor Joës Lubbers naar Harderwijk gezonden was.

Slechts 3 jaren nam L. Becker het pastoorschap waar te Werkhoven (hij komt voor op de lijst van v. Bijlevelt 1721, B. v. H. II, 346) en wordt in 1724 gezonden naar Hoogwoud om er Joës Schutte op te volgen. Aangezien de WelEw. Heer J. Geenen ons mededeelt, dat pastoor de Waard in 1732 Tuitjehorn verliet en L. Becker er pastoreerde van 1732–52 († 5 Aug.), is hiermede weerlegd dat L. Becker tot 1728 geresideerd zou hebben in Hoogwoud. (Arch. v. Utr. II, 154.)

Twintig jaren besteedde hij zijne zorgen aan het heil

der zielen te Tuitjehorn. Op den feestdag van Maria ter Sneeuw, 5 Aug. 1752, oogstte hij het loon van zijn arbeid in een beter leven.

Zijn broeder Joris Becker schijnt jonger te zijn geweest. Arch. v. Utr. II, plaatst hem 1720?–27 te Jisp, 1727–33 te Langedijk. Vertrek van eerstgenoemde en aankomst in laatstgemelde plaats, gebeurde in 1726, volgens de lijst van 1726 door Vic.-Ap. Bijlevelt opgesteld (Arch. v. Utr. X, 27), in welk jaar hij J. B. Elsacker, naar Berkel verplaatst, opvolgde. J. Becker was maar korten tijd zijn broeder tot gebuur en overleed 1733.

7. Het zou geruimen tijd duren eer de statie haren herder een aanmerkelijk getal jaren achtereen mocht bezitten. Aan den 7den pastoor *Theodorus Hesseling* was geen langen levensduur weggelegd. Hij is in 1752 benoemd, en reeds 28 Oct. 1753 ontviel hem de herderstaf.

8. Bijna twee maanden was de cura vacant, toen *Joës Keuler* de plaats van den ontslapene innam. Men schreef 20 December 1753 toen de verweesdheid ophield. Joës Keuller (of Keuler) geb. in April 1725, priester gewijd omtrent 1750, was een man uitmuntend door deugd en geleerdheid. De relatie Molinari getuigt van hem, optimis moribus et doctrinis dotatus Te spoedig werd hij aan de liefde zijner geestelijke schapen ontrukt, want Juli 1756, na het overlijden van pastoor Joës Franc. Wilken, wordt Joës Keuller naar Middelburg gezonden, statie die 1597 comm. telde. Vlissingen en ter Veere behoorden tot zijn jurisdictie, en een kapelaan Melchior van Beest, later pastoor te Zijpe, stond hem ter zijde. In 1763 wordt Keuler in zijn arbeid aldaar vervangen door Phil. Const. Lemmens en wordt gezonden naar Nieuwkoop.

In 1777 overleed te Wateringen na een 42 jarig pastoraat aldaar, Jacob van de Morselaar; Keuller gevoelde zich nog krachtig genoeg om met moed zijne zending aldaar

te aanvaarden. Zijn werktaak duurde er 31 jaren, 10 Nov. 1808 sloot de dood zijn oogen, in den ouderdom van 83 jaren en 7 maanden. Den 16 Nov. d.a.v. werd hij begraven.

9. Een eeuw was verstreken sedert de *divisio pagorum* tijdens past. Rosendael en de samenvoeging tot één kerk verbleef. Op het woord 10 Oct. 1656 gesproken: *Datus Kalverdyckanis Gaelius*, zou echter Keuller geen Carmen saeculare dichten, want hij vertrok in Juli 1756. Toen zijn opvolger bezit nam, was de plechtige datum reeds voorbij, men schreef 18 Oct. 1756.

Trouwens tot jubelen stemde een blik achterwaarts niet. Voortgang in volmaaktheid bij de kudde, zoo uitstekend bewerkt door D. Gael, zij boven twijfel, maar vermeerdering van katholieken en van welvaart liet te wenschen over. Het verslag van Molinari in 1758 zegt van Tuitjehorn: *Statio tenuis*, het getal communicanten is 127, een teruggang van 73 communic. in 30 jaren. De schrale troost is er, dat ook in andere staties de achteruitgang werd waargenomen.

Wie van Juli tot 18 Oct. als deservitor optrad is ons onbekend, maar op laatstgenoemden datum staat *T. Richardus Noey* aan het hoofd der statie. Hij is geboren in 172?, priester gewijd 175?. Dat hij later te Limmen verdienstelijk werkte verzekert ons, dat hij ook te Tuitjehorn de goede herder is geweest tijdens een pastoraat van bijna zeven jaren. In 1763 werd de Limmer pastoor Joës Bapt. Schuyt verplaatst naar Haarlem (Hoek) en deed voor de gemeente het laatst dienst op 28 Augustus. Rich. Noey wordt naar Limmen gepromoveerd, waar hij zijn eersten dienst doet 4 Sept. 1763. Op 17 Dec. 1796, na 33-jarigen arbeid, zegt past. L. Scholten z. g., ging hij de vruchten oogsten van al het goede dat hij in zijne eenvoudigheid te Limmen verricht had [1]).

---

1) Bijdr. v. Haarl. XIII, 295.

In 1757 had het gedenkwaardige feit plaats dat een Tuitjehorner (de eenige zoover we weten) [1]) de priesterwijding ontving, Jacobus van der Haert (of Hart?) dien we 1765–77 ontmoeten als pastoor van Castricum. In 1777 komt in de plaats van v. d. Haert de pastoor van Obdam, de Egmonder Corn. Domme, † 1808.

10. Eenigen tijd is Tuitjehorn vidua, tot dat op de vigilie van Kerstmis 1763 optreedt: *Franciscus Fase*, Rotterdammer, geb. 173?, priester gewijd 1756 [2]). Waar hij de priesterlijke bediening eerst waarnam, bleek niet. Tuitjehorn stichtte hij slechts 4 jaren. In 1767 overleed de Kudelstaarter pastoor Joës Decking, en Fase verving hem tot 24 Oct. 1783. Cornelis Mulder, past. van Koudekerk-Hazerswoude (waartoe ook Groenendijk en Leiderdorp behoorden) was dien datum tot een beter leven overgegaan. Fase volgt hem in deze omvangrijke gemeente op, werkt er 31 jaren en sterft 23 Januari 1814, meer dan 80 jaren oud, in het 58e jaar van zijn priesterschap. Tijdens zijn pastoraat, in 1798, werd Hazerswoude zelfstandige parochie.

11. Gedurende zijn lang priesterleven heeft Fase, desgevraagd, aan wel vijf opvolgers te Tuitjehorn van advies kunnen dienen. Onmiddelijk na hem, maken we kennis met *Joës Lotte*. Te Amsterdam geboren 174?, werd hij priester gewijd 176? en levert hij weinig stof tot bijzondere bespreking. Hij legt voorjaar 1772 zijn bediening neer, denkelijk wegens krankheid, want hij overlijdt te Tuitjehorn kort daarna.

12. Hem vervangt als 12e pastoor der statie *Joës Josef Coffers*. Kort is zijn werkdag, van 15 April 1772 tot

1) Petrus Dirxhornius te Dirkshorn geboren, die als herder Velzen, Beverwijk, Wijk a/Z. verzorgde, overleed reeds in 1664, derhalve vóór de oprichting der Statie.

2) Arch. v. Utr. VIII, 365.

denkelijk nazomer 1777; lang genoeg om het communicanten-cijfer te zien stijgen tot 152 [1]).

13. Langer is de werkdag van zijn opvolger *Jacobus Gerardus van der Meer*, gezonden 11 Oct. 1777, en bijna 20 jaar hoofd der statie. Hij beleefde het turbulente tijdperk waarin het Stadhouderschap onderging en de rechten van den mensch werden geproclameerd. Onder zijn bestuur werden de hatelijke recognitie-gelden afgeschaft, voor Haringcarspel en Dirkshorn bedragende *f* 60.— Maar het communicanten-tal daalde in 1782 tot 148. Den 6 Juni 1797 (A° 1796 van Necr. is dan onjuist) is past. J. G. van der Meer ingegaan in de eeuwige rust.

14. Elf weken verweesdheid, en 24 Aug. 1797 is *Joës Gerardus Barenbrug* benoemd en aanvaardt de cura. Priester gewijd omtrent 1785, was hij 1786 kapelaan te Amsterdam (Posthoorn). Hij doorleefde met heel het Noorder-kwartier een moeilijk tijdperk. Na het Stadhouderschap hadden we de Bataafsche Republiek; maar 1799 landden Engelschen en Russen op onze kusten, om zoo mogelijk Willem V te herstellen; hunne voorposten strekten zich uit tot Eenigenburg, stonden te St. Maarten, Schagen en Zijdewind. Fransche troepen, onder generaal Brune, hielpen ons; onze divisie onder generaal Daendels bezette St. Pancras en posteerde te Oud-Carspel. Er werd gestreden te Krabbendam, Warmenhuizen, St. Maarten, Dirkshorn, Langedijk enz. 19 Sept. kregen de invallers het te kwaad te Bergen, waar de russische generaal Herman krijgsgevangen werd. Beslissend was het gevecht te Castricum, 6 Oct., want 15 d. a. v. onderhandelde de hertog van York met generaal Brune, 18 Oct. werd te Alkmaar deovereenkomst geteekend, 29 Nov. ontruimde het Anglo-Russische leger ons land.

1) We denken hem verwant aan Joës Josef Koffers, † 24 Mei 1819, past. te Beemster.

Waar hij vermocht poogde past. Barenbrug den nood te lenigen; misschien hoopte hij op lange verademing in 1806, toen Lodewijk Napoleon Koning werd van Holland.

Het *Domine salvum fac imperatorem* mocht deze pastoor aanheffen na Lodewijks abdicatie (1 Juni 1810) en Nederland's inlijving bij het Keizerrijk. Einde 1810 eindigt alhier het moeitevol pastoraat van Barenbrug; hij wordt gezonden naar ....., verblijft er tot 1816, wordt toen pastoor te Amsterdam (Heyntje-Hoeksteeg) en overlijdt aldaar 8 Januari 1836.

15. 21 Januari 1811 aanvaardt Tuitjehorn's 15de pastoor de herderlijke bediening. Het is *Hugo Joës Gerstenscheid,* geb. te Schenkel 1776. Hij studeerde Theologie te Leuven, en was getuige van hetgeen aan de opheffing der Alma Mater en de sluiting onzer Collegie's voorafging. Van 1805 tot 15 Januari 1806 is hij kapelaan te Overveen bij past. C. Bakker; in 1807 pastoor te Helder, daarna te Lutjebroek [1]. Reeds in 1813 volgde hij te Overveen den overleden pastoor Quesnel op, bestuurde er 35 jaren een gemeente die hem lief had, tot dat op 30 Juli 1848 de dood hem de oogen sloot.

16. In de eerste dagen van Juli 1813 was H. J. Gerstenscheid vertrokken, 10 Juli trad te Tuitjehorn als herder op *Hermanus Henricus Keuss.* Hij voerde het pastoraat 13 jaar, beleefde met zijn kudde de onafhankelijkheidsverklaring van Nederland en de instelling van het Koningschap, een oogenblik in het gedrang bij Napoleon's terugkeer uit Elba. Den 10 Oct. 1826 overleed te Wervershoef past. Hermanus Steenbergen; zijn opvolger is de Tuitjehorner herder, die aldaar in den Heer ontslaapt den 28 Maart 1838.

---

1) B. v. H. III, 354, de herderlijke bediening te Tuitjehorn, is daar niet vermeld.

17. Te Tuitjehorn werd als pastoor gezonden *Cornelis Gerardus Schermer* (1 Maart 1827). Korter dan van zijn voorganger zal zijn verblijf zijn, want als 24 Januari 1834 te Voorschoten, Arnoldus Ludovicus Thijssen overlijdt, volgt Corn. Ger. Schermer hem als pastoor op en gaat aldaar in 1863 tot een beter leven over.

18. In de vacature was voorzien door de zending van *Henricus Joës Sonjee,* in 1802 te Amsterdam geboren, in 1828 priester gewijd. Elf jaren was deze veelbegaafde de leidsman eener kudde, die hem lief had. In Mei 1845 werd hij benoemd om in Noordwijk pastoor Schabbing op te volgen. Hij was ervaren in de letterkunde en kerkgeschiedenis, vooral van Nederland, doch werd door de gevolgen eener beroerte verhinderd, zijn kerkelijke geschiedenis te voltooien. Hij overleed te Noordwijk 29 Dec. 1861. Op zijn sterfdag verliet hem bij wijlen de bewustheid. Aangrijpend was het echter toen kort voor den dood zijn geest verhelderde en hij in geloof en betrouwen, liefde en dank, met klankvolle stem „Gloria in excelsis Deo" aanhief, om met het Engelen-lied op de lippen zijn Verlosser te gemoet te ijlen. [1])

19. Gaandeweg klom het communicanten-tal; 267 in 1834, in 1842 tot 298. Den 19 Mei werd van God en de overheid als herder gezonden *Bernardus Mathot,* te Delft geboren 1803, priester gewijd 1827, pastoor te Lutjebroek na Andreas Groenewegen († 5 Maart 1834). Zijn ziekelijke toestand eischte hulp van een kapelaan. In 1851 werd hem Hub. Theod. van Deyl gezonden, die later pastoor te Oud-Beyerland werd 1867-80 en eerste pastoor van Hugowaard geweest is († Sept. 1880.) In den zomer van 1852 verkreeg past. Mathot eervol ontslag. Hij overleed volgens zijn bidprentje den 23 Mei 1859 te

---

1) Van dit treffend afsterven was schrijver dezer regelen getuige.

Tuitjehorn en werd den 27 d. a. v. op het R. kerkhof aldaar begraven.

Tijdens pastoor Mathot steeg het communicanten-cijfer van 314 in 1848, tot 350 in 1852.

IV. *De Parochie Tuitjehorn.*

20. Twintigste en laatste pastor-missionarius der statie, tevens eerste pastoor der St. Jacobus-parochie te Tuitjehorn is *Henricus Theodorus van Vlasselaar*, geboren te Delfshaven 20 April 1820; priester gewijd 17 Aug. 1845, kapelaan te Leiden (O.L.V. Hemelvaart), te Gouda (O.L.V. Hemelv.), Amsterdam (Posthoorn). Hij tradt in functie 1 Juli 1852 en bleef 19 jaren bij een kudde, die hem aanhing. Aanleg van een katholiek kerkhof, ingezegend 15 Nov. 1852, bouw van nieuwe kerk en pastorie, verzekeren aan dezen herder een blijvende herinnering.

In 1858 verhief Mgr. van Vree de statie tot parochie. Twee eeuwen van worstelen, soms van lijden, waren voorbijgegaan; nu mocht men de vrucht plukken van dulden, arbeiden en bidden. Steeds vermeerderden de communicanten tot 412 in 1865. Zeker het dubbel van het cijfer door pastoor Gael geboekt. Met aller belangstelling vierde 17 Aug. de herder zijn zilveren Priesterfeest. Noode zag men hem 16 Juni 1871 vertrekken als opvolger van pastoor A. H. Heuvels te Lisse; daar vierde hij zilveren herders- en gouden priesterfeest, waarbij de oude parochianen zich geenszins onbetuigd lieten.

21. Den 16 Juni 1871 was tot pastoor benoemd *Antonius Jacobus van Houten*, geboren te Heemstede 1831, priester gewijd 15 Aug. 1855. Kapelaan o. a. te Gouda (O.L V. Hemelvaart) en te Amsterdam (St. Petrus en Paulus), pastoor te Volendam na vertrek van past. Heuvels in 1868. Ruim 12 jaren bleef hij te Tuitjehorn, en vierde

er onder veel waardeering zijn zilveren Priesterfeest. Met Oct. 1883 werd de HEw. Heer A. J. Brouwer, pastoor te Aarlanderveen en deken van Alphen, tot Regent van Hageveld benoemd en trad in zijne plaats de Tuitjehorner herder, tot 1889, wanneer hij den overleden pastoor van Noordwijk, J. J. van der Horst, verving, echter slechts voor een korte wijle, want 24 Aug. 1890 maakte de dood een einde aan dit werkzaam priesterleven.

Tijdens pastoor van Houten, waren hier eenigen tijd kapelaans: Mart. Petrus Kreyns, later pastoor te Anna-Paulowna, deken-past. te Schagen, sinds 1889 deken-past. te Beverwijk; Corn. Adr. Hammer, sinds 1890 eerste pastoor van Hillegersberg; Wilh. Ant. van Halen, sinds 1894 professor te Warmond, deken-pastoor te Hoorn, thans pastoor te Noordwijkerhout; S. Witte. pastoor te Zandvoort, in 1897 te Uitgeest.

22. Den 24 Oct. 1883 werd pastoor benoemd *Jacobus Geenen*, geboren te Leiden 1842, priester gewijd 15 Aug. 1866, achtereenvolgens kapelaan te Schagen, Oudorp, Amsterdam (St. Augustinus), den Haag (St. Jacobus). Gedurende zijn beheer was er gelegenheid om door aankoop het kerkelijk grondbezit te vermeerderen; er werd gebruik van gemaakt. Belangstellend was de gemeente bij het zilveren Priesterfeest van den Herder. Deze werd in Maart 1897 opvolger van past. J. Kimman te Heiloo, wegens ziekte eervol ontslagen. Aan past. Geenen onzen dank voor de inlichtingen ons verstrekt.

23. Te Tuitjehorn is thans pastoor *Ludovicus Henricus Voortmans*, geboren te Rhoon 1847, priester gewijd 1874, kapelaan o. a. te Heer-Hugowaard, Nootdorp en Westwoude, en die sinds 1890 pastoors-bediening vervulde te Tholen.

J. L. A. NABBEVELD, *Past.*

I.

NICOLAAS VAN NIEUWLAND.

Het leven van Haarlems eersten bisschop, waarvan wij hier eene schets zullen leveren, laat zich geleidelijk in drie deelen splitsen. Het eerste omvat het tijdvak vóór hij werd bestemd om op den nieuw gevestigden zetel van Haarlem plaats te nemen. Meer dan twintig jaren daarvan is hij als wijbisschop van Utrecht werkzaam geweest; het was het meest eervolle en gelukkigste deel van zijn leven. Dan volgen er acht jaren van een onvruchtbaar en roemloos episcopaat, jaren waarin hij met een ziek lichaam eene allermoeielijkste taak had te vervullen — en niet er voor bleek opgewassen. En zoo mogelijk nog treuriger is het laatste tijdvak van zijn leven geweest toen hij, tot aftreden genoopt, wederom het ambt van wijbisschop in het Utrechtsche ging vervullen, met bitter gebrek en armoede op zijn ouden dag had te kampen, en het nog moest beleven dat een geweldadig eind werd gemaakt aan het voortbestaan van zijn voormalig diocees.

§ 1. *Wijbisschop van Utrecht.* 1541–1561.

Algemeen wordt aangegeven dat Nicolaas van Nieuwland [1]) afkomstig is van Egmond. Het toeval heeft derhalve gewild dat hij werd geboren in de nabijheid derzelfde abdij, waarover hij eenmaal onder een buitengewonen loop

1) Men vindt zijn naam ook gespeld: Nieuwlant, Niewlandt, Nieuwlandt Nieuwelandt, Nieuwlande, of gelatiniseerd: Nova terra.

van omstandigheden het bestier zou aanvaarden. Minder eenstemmigheid heerscht er bij het bepalen van dag en jaar zijner geboorte; uit zijn grafschrift [1]) valt op te maken dat dit op den 9 Juni 1510 moet gesteld worden. Betreffende zijne opleiding tot den geestelijken stand zijn mij geene bijzonderheden bekend; daar hij echter den graad van dokter in de Godgeleerdheid bezat, moet hij zijne studiën aan een Hoogeschool, waarschijnlijk te Leuven, voltooid hebben. Reeds op betrekkelijk jeugdigen leeftijd, een en dertig jaren oud, werd hij tot wijbisschop van Utrecht aangesteld en verkreeg den titel van bisschop van Hebron [2]). Zijn consecrator was de bisschop van het diocees, George van Egmond, die bij de H. handeling werd bijgestaan door de wijbisschoppen van Doornik en Atrecht. De wijding had plaats op 11 September van het jaar 1541, maar niet, zooals men zou verwachten, te Utrecht doch in eene abdij van Henegouwen, Vicognes geheeten. Tot verklaring van dit laatste zij erop gewezen dat George van Egmond tevens abt was van het rijke St. Amand, daar dikwerf vertoefde, en dat deze abdij van St. Amand evenals Vicognes in het Henegouwsche was gelegen. Uit de oorkonde, welke bij die gelegenheid werd opgesteld blijkt nog dat van Nieuwland toenmaals eene prove bezat in de collegiale kerk van Gorcum [3]).

---

1) Uit dat grafschrift (te vinden bij Drakenborch in zijn *Aanhangsel op de kerkelijke oudheden* bl. 274) blijkt dat hij is gestorven 15 Juni (niet Mei, Valerius Andreas), 1580 (niet 1579 *Hist. Ep. Harl.*). Ook de plaats waar hij is gestorven wordt — in navolging van van Heussen — algemeen maar verkeerdelijk in Zeeland gezocht; aan het eind van deze levensschets zullen wij aantoonen dat het was Maartensdijk bij Utrecht en niet St. Maartensdijk in de provincie Zeeland.

1) Electus *Ebronensis* wordt hij in de akte zijner wijding geheeten; gewoonlijk vindt men echter Epus *Hebronensis*. De *Hist. Tragica* van Paulus Merula noemt hem verkeerdelijk Epus *Eboracensis*.

3) Hoynck van Papendrecht heeft in zijne *Analecta Belgica* (III p. I pag 294) een uittreksel gegeven van de akte der bisschoppelijke wijding.

Twintig jaren lang, gelijk wij reeds opmerkten, heeft Nicolaas van Nieuwland het ambt van wijbisschop in de uitgestrekte diocese van Utrecht vervuld. Geen twijfel of zijn naam zal dikwerf vermeld worden in de stukken welke op het Utrechtsche Archief en elders bewaard worden. Daar de geschiedenis van zijn episcopaat te Haarlem voor ons hoofdzaak is, zullen wij voor het tijdvak dat hij als wijbisschop werkzaam was ons vergenoegen met een overzicht van hetgeen reeds werd gepubliceerd, en het weinige dat ons verder bekend werd daaraan toevoegen.

Het eerste stuk, waarvan wij hier melding maken is nog niet uitgegeven en ontleenen wij aan het Bisschoppelijk Archief van Haarlem. (Bijlage I). In December van het jaar 1543, dus twee jaren nadat van Nieuwland zijne hooge waardigheid had verkregen, richtten zich de vijf kapittels van Utrecht tot Paulus III met de bede dat de Paus het eerste kanonikaat, dat in één hunner college's beschikbaar zou wezen, voor den wijbisschop mocht reserveeren. Als beweegredenen voor dit gunstbewijs voerden zij aan: den ijver waarmede van Nieuwland tegen de ketterij predikte, en vervolgens: de behoefte aan ruimer inkomsten om zijn bisschoppelijken staat naar behooren te kunnen voeren. De oorzaak waarom zij zelf het gevraagde niet vermochten te verleenen was deze: door de tijdsomstandigheden en het dringend aanzoek van den adel waren zij gedwongen geworden reeds aan anderen toezegging te doen van al de eerst

---

Assistent-bisschoppen waren: Nicolaus de Burellis (Bureau), van de orde der Franciskanen en wijbisschop van Doornik, alsmede Paschasius Maupayts, van de Dominikaner-orde en wijbisschop van Atrecht. Het werk van Caillieu: *Epistolae Gervasii* etc. dat volgens Hoynck de geheele akte moet bevatten, heb ik niet kunnen vinden.

volgende vacaturen welke er in hunne kapittels zouden ontstaan.

De H. Stoel heeft echter aan dit verzoekschrift geen gehoor gegeven; en waarschijnlijk is daarvan het gevolg geweest dat de wijbisschop spoedig daarop in het bezit geraakte van eene andere gewichtige kerkelijke bediening. Sinds overoude tijden waren de graven van Holland bevoegd den pastoor van Haarlem te benoemen, die wegens het aanzien van dat beneficie reeds in de 15 eeuw den titel van proost had verkregen, hoewel St. Bavo toenmaals geen collegiale kerk was. De regeering maakte van haar voorrecht gebruik om van Nieuwland met dit ambt te begiftigen. Uit een brief van dezen laatsten, waarop wij zoo aanstonds zullen terugkomen, blijkt dat hij reeds in 1546, dus drie jaren na het aanbieden van het voormelde verzoekschrift der Utrechtsche kanunniken, pastoor was van Haarlem. Door zijne vele werkzaamheden als wijbisschop werd hij verhinderd de bedieningen van dit ambt geregeld zelf uit te oefenen; een vice-cureyt nam dus zijn plaats in, terwijl bovendien nog vier kapelaans in de uitgestrekte parochie, welke de gansche stad omvatte en in de 15 eeuw reeds 12000 gemeentenaren telde, werkzaam waren. Als eene merkwaardige toelichting op kerkelijke toestanden meen ik aan datzelfde schrijven nog te moeten ontleenen, dat van Nieuwland getuigt voor het eerst sinds de laatste honderd jaren als pastoor in St. Bavo te hebben gepredikt. Het gelijktijdig bezit van meerdere kerkelijke bedieningen moet daarvan de oorzaak geweest zijn, zooals blijkt uit de lijst der Haarlemsche pastoors welke van Heussen [1]) mededeelt. Die lijst is overigens verre van volledig; de naam van van Nieuwland komt er zelfs niet op voor; en Nicolaas van

1) *Hist. Ep. Harlem*, 14.

Castricum, die als pastoor staat aangegeven, was aanvankelijk slechts vice-cureyt van St. Bavo; eerst nadat van Nieuwland tot bisschop van Haarlem was aangesteld, volgde hij dezen als pastoor op.

In 1546 had keizer Karel de verhouding der Pauselijke inquisitie ten opzichte van de regeering in de Nederlanden nader geregeld, en tevens eene uitvoerige instructie opgesteld voor degenen die met het geloofsonderzoek aldaar zouden belast zijn. Hoewel de opper-inquisiteurs zelf hunne gevolmachtigden konden benoemen, oefende de regeering op de keuze der gedelegeerden een overwegenden invloed uit. Bij deze en dergelijke benoemingen was zij het niet zelden welke, zonder eenig raadplegen vooraf, de gewenschte personen aanwees, zoodat den rechthebbende niets anders overbleef dan de keuze der regeering te bekrachtigen. Wij zullen dit verschijnsel later nog zien terugkeeren; 't was het uitvloeisel der Bourgondische politiek om zooveel mogelijk alle macht — ook in kerkelijke aangelegenheden — aan zich te trekken, een streven dat onder Karel V en Philips zijn toppunt zou bereiken en soms goede gevolgen maar insgelijks veel nadeel voor de Kerk heeft opgeleverd. Aldus ging men ook te werk, toen in Mei 1546 onder-inquisiteurs voor Gelderland, Friesland, Groningen, Utrecht en Overijssel zouden aangesteld worden. Te Brussel besloot men dat het geloofsonderzoek in die gewesten aan Nicolaas van Nieuwland en aan den prior van het Dominikanerklooster te Zwolle, Barend Gruwel, moest opgedragen worden. In de Bijlagen (No II) deel ik het schrijven mede waarbij de landvoogdes, Maria van Hongarije, de noodige volmachten voor beide gedelegeerden aan den opper-inquisiteur Nicolaas Houseau, prior der scholieren te Mons, liet toekomen, en dezen gelastte de brieven van benoeming, gezegeld, naar Brussel terug te zenden. Deze keuze getuigt echter tevens voor den

goeden dunk welken de regering toenmaals van den Utrechtschen wijbisschop moet gehad hebben; immers keizer Karel verlangde als inquisiteurs „geleerde en geachte mannen, onbesproken van naam en leven", [1]) en voor zoo verre kan worden nagegaan, heeft de regeering met dit wijze voorschrift immer getracht rekening te houden.

De opper-inquisiteur voldeed aan het verlangen der landvoogdes, en reeds den 3 Juni 1546 zond van Nieuwland een brief aan Lodewijk Schore, den president van den Geheimen Raad, in antwoord op zijne benoeming tot gedelegeerde der inquisitie. Dat schrijven is door P. van Lommel eertijds hier in de *Bijdragen* [2]) gepubliceerd. Wij hebben de bijzonderheid eraan ontleend dat van Nieuwland toenmaals reeds in het bezit was van zijn Haarlemsch pastoraat. Wegens veelvuldige werkzaamheden, vooral als wijbisschop, verklaarde hij voor zich zelven het inquisiteurschap niet te kunnen aanvaarden, maar bracht eenige aanzienlijke geestelijken uit het Utrechtsche in voorslag, die, naar zijne meening, voor die bediening bekwaam waren, en tevens den noodigen tijd ter beschikking hadden. Op dezen brief volgde een dag later het schrijven, door George van Egmond opgesteld, dat wij in de Bijlagen (III) geheel zullen opnemen, daar het zoowel voor de beoordeeling van van Nieuwland's karakter als voor de eigenaardige wijze van benoemen, door de regeering gevolgd, niet onbelangrijk is.

Voorop zij gesteld dat George van Egmond ons als een ernstig en godvruchtig kerkvorst wordt beschreven. [3]) Zijn brief had ten doel om de bezwaren, welke door den wijbisschop te Brussel waren aangevoerd, nader toe te lichten

1) Moll, *Angelus Merula*, 87.
2) *Bijdr. van het Bisd. van Haarlem*, IV, 409—410.
1) *Batavia Sacra*, I, 246.

en zoo noodig te bekrachtigen. Gelijk uit het schrijven van den Utrechtschen bisschop blijkt had het bericht van van Nieuwland's benoeming, welke geheel buiten zijn voorkennis was geschied, hem pijnlijk getroffen. Immers, hij meende er aanspraak op te kunnen maken dat de regeering hem in deze aangelegenheid hadde erkend; van Nieuwland — zoo zette hij uiteen — was door den H. Stoel als wijbisschop van het diocees aangesteld, en de velerlei bedieningen welke uit deze bediening voortsproten waren oorzaak dat de wijbisschop zonder bezwaar, ook voor den ordinarius, geen maand — laat staan een gansch jaar zooals de brief van aanstelling luidde — aan het vervullen daarvan kon onttrokken worden. Eerbiedig maar dringend verlangde derhalve ook op zijn beurt George van Egmond dat men te Brussel de benoeming zou intrekken, of was dit niet mogelijk hem dan een anderen wijbisschop zou toevoegen. Uit het gansche schrijven spreekt niet slechts bezorgdheid voor de geestelijke belangen van zijn diocees, maar tevens waardeering van het karakter en de plichtsvervulling van Nicolaas van Nieuwland. Hij noemt hem daar zijn „voornaamsten raadsman, die al de geestelijke belangen van zijn uitgestrekt diocees verzorgt", belangen „welke één mensch meer dan geheel in beslag nemen", zoodat den wijbisschop geen tijd overblijft om zich aan andere zaken te wijden dan aan het vervullen van zijn ambt. Tot tweemalen toe getuigt bovendien de briefschrijver dat van Nieuwland onder algemeene tevredenheid in het Utrechtsche werkzaam is, zoodat het tot „groot verdriet van zijne diocesanen" zou strekken, wanneer deze aan zijn werkkring werd onttrokken; de president van den Geheimen Raad daarentegen „een uiterst heilzaam en aan het volk welgevallig werk" zal verrichten, indien hij de keuze van inquisiteur op anderen wil overbrengen.

De regeering gaf echter haar voornemen nog niet aanstonds op. Blijkens eene aanteekening in klad, onder voormelden brief geplaatst, richtte de landvoogdes zich op den 21 Augustus van hetzelfde jaar nogmaals tot van Nieuwland, hem aansporende het inquisiteursschap toch te aanvaarden. De loffelijke getuigenis, in het schrijven van den Utrechtschen bisschop vervat, was haar niet ontgaan; zij ontleende er zelfs de voornaamste drangreden aan, om hem tot aanvaarding van den hachelijken post over te halen. Toch geloof ik niet dat van Nieuwland voor dezen hernieuwden aandrang is bezweken; immers, terwijl wij Barend Gruwel spoedig na zijne aanstelling tot inquisiteur in Gelre en Zutphen [1]), alsook te Amersfoort [2]) zien optreden, wordt in de tot nog toe gepubliceerde stukken nergens — voor zooverre ik weet — melding gemaakt van een aandeel dat Nicolaas van Nieuwland zal gehad hebben in de veelvuldige bemoeiingen der inquisitie gedurende dat tijdvak.

Niet als inquisiteur maar als vertegenwoordiger van zijn bisschop is hij gemengd geweest in het bekende proces tegen Angelus Merula. Door geestverwanten van dezen afvallige is daarbij aan van Nieuwland een rol toegeschreven, welke, wanneer zij op waarheid berustte, niet streng genoeg zou kunnen veroordeeld worden. Voorleden jaar heb ik in de *Katholiek* [3]) een uitvoerig onderzoek ingesteld naar de geloofwaardigheid van het bedrog dat de inquisiteurs Tapper en Ravesteyn, met behulp van van Nieuwland en onder lijdelijk toezien van het gansche Hof van Holland, zullen gepleegd hebben jegens den onrechtzinnigen pastoor van Heenvliet. Men

1) Zie de stukken welke Moll als Bijlagen geeft van zijn Joannes Anastasius Veluanus in het *Kerkh. Archief* I, 114 en 117.

2) *Archief voor de Gesch. van het Aartsb. Utrecht*, XVIII, 365.

3) *De Katholiek*, jaarg. 1897, Deel CXI, 43—69.

kan daar de redenen vinden aangegeven welke mij tot de gevolgtrekking brachten dat het geheele misleidingsverhaal, voor het eerst opgeteekend door Hendrik Geldorp in zijn *Apotheosis* [1]), één der vele verzinselen is, waarvan dit boosaardig hekelschrift tegen Ruard Tapper overvloeit. Ruim veertig jaren na de *Apotheosis* gaf de Leidsche hoogleeraar Paulus Merula, een werkje uit, dat gewoonlijk onder den titel van *Historia Tragica* [2]) wordt aangehaald, en waarin uitvoerig de vervolgingen worden beschreven, welke Angelus Merula van de zijde der inquisitie heeft moeten doorstaan. De schrijver was een achterneef van den pastoor van Heenvliet; hij beschikte zoowel over de mondelingsche berichten van zijn vader, die geruimen tijd bij Angelus Merula in den kerker had doorgebracht, als over tal van brieven en papieren welke den laatste hadden toebehoord, en hij heeft dit alles met zorg en nauwkeurigheid voor het opstellen van zijn verhaal aangewend. Onder verschillende opzichten staat dit werkje verre boven het lasterlijk libel van Geldorp; wat vorm en inhoud betreft gaat het zelfs, naar onze meening, het meerendeel der protestantsche martelaars-literatuur te boven. Paulus Merula heeft het niettemin aan zich zelven te wijten dat zijn arbeid in verband met het onwaardig geschrijf van een Geldorp moest besproken worden. Niet slechts prijst hij dezen in zijn voorrede als „een geestig schrijver, die het vertrouwen zijner lezers ten volle verdient," maar de daad bij het woord voegend, heeft hij de berichten van de *Apotheosis* voor zooverre zij Angelus Merula betroffen,

---

1) *D. Ruardi Tappart, haereticae pravitatis primi et postremi per Belgicum inquisitoris.... Apotheosis.* Het pamflet zal omstreeks 1560 het licht hebben gezien.

2) *Fidelis et succincta rerum adversus Angelum Merulam tragice ante* XLXVII *annos, quadriennium et quod excurrit ab inquisitoribus gestarum commemoratio.* Auctore Paullo Merula. Lugd. Bat. MDCIV.

nagenoeg geheel en meestal met dezelfde woorden en zinswendingen in zijn verhaal overgenomen. Men kan dit breeder uiteengezet vinden in boven vermeld artikel van *de Katholiek*, waar voor het eerst gewezen is op de nauwe verwantschap welke er tusschen Merula en Geldorp bestaat, wanneer zij het herroepen van Angelus Merula, „de zegepraal van het verraad" gelijk Moll dit noemt, gaan verhalen. Hier zij slechts op de uitkomst van ons onderzoek gewezen, ter verklaring waarom wij in deze levensschets geen gebruik wenschen te maken van die bladzijden der *Historia Tragica* welke uit de *Apotheosis* zijn overgeschreven.

Meer bruikbaar daarentegen zijn de overige berichten welke het boekje van Paulus Merula betreffende van Nieuwland bevat, en wij zullen dus ons hier ervan bedienen. Voor het eerst wordt op bl. 46 [1]) melding gemaakt van de tegenwoordigheid der beide commissarissen die de bisschop van Utrecht, naar beschreven rechten [2]), aan den inquisiteur Sonnius had toegevoegd. Beiden behoorden tot de meest aanzienlijke geestelijken van het Utrechtsche diocees; Herman van Lethmate was behalve deken van het kapittel van St. Marie te Utrecht, vicaris-generaal van het bisdom; de tweede gevolmachtigde was de wijbisschop, onze van Nieuwland. De hoogbejaarde pastoor van Heenvliet, Angelus Merula bevond zich onder beschuldiging van ketterij reeds een paar weken als gevangene op de „voor-poorte", d. i. op de gevangen-poort van den Haag. Twijfel omtrent zijne onrechtzinnige ge-

---

1) Om wille van de aanhalingen citeer ik de Hollandsche vertaling welke Willem, de zoon van Paulus Merula vervaardigde onder den titel: *Kort en getrou verhael van alle 't gene.... deur de ketter-meesters gehandelt is tegen Angelum Merulam. Leiden*, 1604.

2) Dat recht is mij het eerst gebleken uit een schrijven van Sonnius en de beide commissarissen dat de Dr. de Jager plaatste in het *Archief voor Nederl. Kerkgesch.* VI afl. 1 bl. 12.

voelens is blijkens de talrijke aanhalingen in de *Historia Tragica* onmogelijk; hij zelf kwam trouwens tegenover de inquisiteurs krachtig op voor zijne afwijkende gevoelens, en had reeds gedurende zijn pastoraat liturgische gebeden eigenmachtig en eigenhandig in het missaal veranderd, alsmede zijne dwaalbegrippen onder de gemeentenaren van Heenvliet verspreid. [1]) Toen nu herhaalde pogingen eerst van Tapper en later van Sonnius waren mislukt om hem tot onderwerping te brengen, richtten zich Sonnius en de beide vertegenwoordigers van den bisschop tot het Hof van Holland om Merula naar Utrecht te mogen overbrengen. Dit verzoekschrift werd volgens de *Hist. Trag.* op den 26 Juni 1553 ingediend.

Niets dwingt ons echter om hierbij listige en verradelijke plannen te veronderstellen, gelijk door Paulus Merula geschiedt. Op den 31 Mei 1550 had Keizer Karel eenige wijzigingen aangebracht in zijne instructie voor de inquisiteurs; het zevende artikel was aldus aangevuld: dat geestelijken die wegens ketterij te recht stonden ook in de gevangenis van den diocesaanbisschop konden opgesloten worden. [2]) Hetgeen door Sonnius en de beide commissarissen van het Hof van Holland werd gevraagd, was hun derhalve eigenlijk reeds naar de wet toegestaan. En hun verlangen om het proces van Merula in Utrecht te beeindigen laat zich voldoende verklaren door het feit, dat alle drie aldaar hun woonplaats en gewonen werkkring hadden. Bovendien, de houding van Merula toonde genoegzaam dat men niet dan na langdurige onderhandelingen mocht hopen hem tot

---

1) Zie de informatie van den procureur-generaal, als Bijlage IV in de *Angelus Merula* van Moll afgedrukt. Volgens Prof. Blok had hij „jaren lang in evangelischen zin gearbeid, voor hij door de Inquisitie werd gegrepen." *Gesch. van het Nederl. volk.* II, 476.

2) Gachard. *Correspondance de Philippe* II. T. I, pag. CXX.

inkeer te brengen, en die onderhandelingen konden alzoo met veel minder bezwaar in Utrecht worden voortgezet dan elders. De uitkomst heeft bewezen dat het belang van Merula zelf meer ware gediend met eene inwilliging van dit redelijk verzoek, dan door de weigering welke de Raadsleden op aandrang van den beschuldigde en zijne vrienden er tegenover stelden. Ik vind het bewijs daarvoor in het reeds aangeduide schrijven [1]), dat Sonnius en de twee commissarissen op den 15 November 1553 — dus ongeveer vijf maanden nadat het verzoekschrift was ingediend — hebben opgesteld. De brief was gericht aan den Heer van Heenvliet, Johan van Kruiningen, op wiens aanklacht de pastoor was gevangen genomen, en diende ter verklaring waarom het proces zoo langzaam vorderde. Na melding te hebben gemaakt van hun verzoek „dat men Heer Engel [Angelus Merula] zoude brengen te Utrecht om aldaer, ter plaetse van onser residentie bequamelick mitter tijt geïnformeert te worden van zijn dolingen" verklaarden zij: eerst te vergeefs op diens komst naar Utrecht te hebben gewacht; later had ieder der beide commissarissen een opdracht moeten gaan vervullen, de één voor de Staten van Utrecht, de ander voor zijn bisschop, zoodat Sonnius alleen achterbleef en bij afwezigheid der vertegenwoordigers van den bisschop het proces niet voegzaam kon ten einde brengen; en thans had van Lethmate uit Brussel het bevel medegebracht om aanstonds met Sonnius als inquisiteurs naar Friesland te gaan, zonder zich door het proces van Merula te laten ophouden, daar volgens de meening van de landvoogdes „dat reysen naar Vrieslandt meer van node waer." Aan het slot deelde Sonnius nog mede dat hij een afzonderlijken brief naar Brussel had geschreven, „hartelick biddende Haer Ma[t]

---

1) *Archief v. Nederl. Kerkgeschiedenis*, VI afl. I bl. 12— 13.

dat zij wille gedoegen dat wij eerst moegen voleynden dye zaecke van Heer Engel, eer wij reysen naer Vryeslandt."

Dit verlof is echter niet verleend, zoodat Sonnius en van Lethmate geen deel meer hebben gehad in de zaak van Merula, maar in April van het volgende jaar naar Friesland zijn vertrokken.

Het proces werd eerst wederom opgevat in Juni van het jaar 1554, toen de opper-inquisiteur Tapper, en diens ambtgenoot aan de hoogeschool van Leuven, Joost Ravesteyn, op last der landvoogdes naar den Haag kwamen om eene beslissing te nemen in het nog steeds aanhangige proces. Ook nu was de wijbisschop van Utrecht wederom aanwezig, en misschien in dezelfde hoedanigheid van weleer, ofschoon dit niet van hem als van Nicolaas a Castro in de *Hist. Trag.* staat aangeteekend. Het kan echter ook zijn, dat hij eerst in de tweede helft van September naar den Haag is overgekomen, toen na talrijke hernieuwde pogingen om Merula tot onderwerping te brengen, het overleveren aan den wereldlijken rechter — en daarmede de vreeselijke straf „metten vyere" gelijk het in het keizerlijk plakaat van 1550 luidde [1]) — onvermijdelijk scheen. In dat geval moest volgens kerkelijk recht [2]) degradatie voorafgaan, en deze kon slechts door een persoon, die bisschoppelijk karakter bezat, voltrokken worden. Hoe het zij, van Nieuwland heeft de twee laatste dagen, welke er vóór de beslissing verliepen, gebruikt om zoo mogelijk den ongelukkigen grijsaard te behoeden voor ontwijding en den dood op den brandstapel. „De bisschop van Hebron — zoo lezen wij bij Paulus Merula [3]) — heeft gepooght den gevanghen te induceren : dat hij zijne

1) Bor. *Nederl. Historiën* I, 8.
2) Kober. *Deposition und degradation*, 335.
3) *Historie Ang. Merulae*, 122.

dwalingen soude bekennen, ende sich met eene gewenschte wederkoemste begeven tot het ghevoelen van de Catholycqke Kercke; oock dat hij sich soude wachten in schande ende oneere te brenghen zijne bloetverwanten, jae eene leelicke vlecke toe te voughen zijnen goeden naem en faem, alsoo hij tot die tijdt toe van een yeder gheacht hadde geweest, een vroom gheleert ende catholycq man."

Paulus Merula vat ook dit als huichelarij op, als een sluw bedrijf om aldus de inquisiteurs aan het geweld der verontwaardigde menigte te onttrekken, dat hen bij eene veroordeeling van Merula zal bedreigd hebben. Men kan deze verdachtmaking in het voormelde blauwboekje van Geldorp terugvinden, waaraan zij letterlijk is ontleend; en reeds vroeger hebben wij onze bezwaren ontwikkeld om ook maar het minste vertrouwen te schenken aan dien zegsman. Veel meer waarschijnlijk komt het ons voor, dat de wijbisschop zich hierbij door gevoelens van edeler aard heeft laten leiden; dat oprecht medelijden en bezorgdheid met het zielenheil van den beschuldigde, die èn om zijn ouderdom èn om zijne geleerdheid en onbesproken wandel meer belangstelling verdiende dan het gros der „luytersche papen", hem hebben bewogen een uiterste poging aan te wenden. En op het allerlaatste oogenblik moet hij daarin geslaagd zijn; niet tijdens zijn afzonderlijk onderhoud op den 26 en 27 September, maar gedurende de eindzitting van dit proces. Daarvoor hebben wij niet slechts de eenzijdige getuigenissen, waarmede wij ons tot nog toe moesten behelpen, maar ook officieele stukken, uitgegaan van het Hof van Holland, — welke ervoor getuigen dat Angelus Merula „zijne eroeren heeft gerevoceert." Of deze onderwerping al dan niet oprecht gemeend is geweest, blijft natuurlijk het geheim tusschen God en het geweten van den bekeerling; maar dat zij niet kan afgedwongen zijn door een grof en laaghartig

misbruik van zijne hardhoorigheid, gelijk de schrijver van de *Hist. Trag.* of beter Hendrik Geldorp in zijne *Apotheosis* getuigt, meen ik in het voormelde artikel van *de Katholiek* voldoende te hebben aangetoond.

Hetgeen de *Hist. Trag.* verder nog mededeelt betreffende van Nieuwland zijn daden van welwillendheid, hoewel ze, in aansluiting bij het voorgaande, aldaar geheel anders worden geduid. Nadat Nicolaas a Castro het vonnis der inquisitie had voorgelezen, waarbij Merula om zijne vroegere ketterij werd veroordeeld „tot een eeuwighe karcker, om aldaer in broodt ende water van droefheydt penitentie te doen [1]," en in de kosten zoowel van het proces als van zijne voorloopige gevangenschap, beloofde van Nieuwland openlijk dat er billijkheid zou betracht worden bij het berekenen van die kosten, en zegde hem tevens toe dat zijne „peniterende karcker" zoo dragelijk mogelijk zou gemaakt worden. [2]) Merula viel spoedig daarop, terwijl hij nog op de gevangen-poort vertoefde, in eene zware ziekte; zijn neef Willem richtte zich nu tot het Hof van Holland om een meer geschikt verblijf voor den kranke, en op advies van den wijbisschop, die toenmaals te Delft vertoefde, werd hem het Magdalena-klooster aldaar als zoodanig aangewezen. [3]) Daar heeft Ang. Merula den

---

1) Wat men hierbij voorhad kan ik met de woorden van Tapper zelf mededeelen; ze zijn ontleend aan een nog onuitgegeven brief welken hij in eene dergelijke aangelegenheid aan de regeering schreef: „Sane carcer praecipua est poena canonica, haereticis specialiter a sanctis patribus ad poenitentiam et certius experimentum an sincere resipiscant praescripta; juncto quod ii qui patienter hujusmodi carcerum angustiam ferendo ac alias se vere poenitentes ostendant, post tempus, modo et forma sibi praescribendis, inoffenso jure possint ab hujusmodi carceribus per episcopos et inquisitores relaxari." De verdere houding van Ang. Merula heeft genoegzaam aangetoond dat zulk een beproeven van berouw en onderwerping niet overbodig was.

2) *Historie Ang. Merulae*, 138.

3) *Historie Ang. Merulae*, 141.

ganschen winter van 1554–1555 doorgebracht; zijne gezondheid schijnt allengs merkelijk te zijn gebeterd, want volgens de *Hist. Trag.* hield hij zich te Delft bezig met het opstellen van een tweetal uitvoerige geschriften, een *Apologia* of *Verantwoordinghe* zijner godsdienstige meeningen en eene *Refutatio* of *Wederlegginge* van het vonnis der inquisitie. Dit laatste hield volgens de *Hist. Trag.* in: dat het vonnis „om verscheyden oorsaecken uitgesproken was tegens de beschreven rechten en de conscientie; dat dezelve sententie was onrecht, boos ende verkeert, valsch ende vol leughens, vol ongelijcx, deur corruptiën te weghe ghebragt; oversulcx sonder kracht ende van geener weerden." [1]) Paulus Merula heeft alleen deze conclusie uit de *refutatio* medegedeeld; tot beter begrip der voorafgaande gebeurtenissen ware het misschien dienstig geweest, zoo hij meer er aan hadde ontleend. [2])

In Maart 1555 ontving de wijbisschop een schrijven van Angelus Merula, die eenige dagen vroeger op aandringen van Tapper en met toestemming der landvoogdes van Delft naar Leuven was overgebracht, om aldaar in het klooster der Cellebroeders te worden opgesloten. Ge-

1) *Hist. Ang. Merulae*, 142.

2) Prof. Acquoy heeft in de *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij v. Letterkunde* (Jaarg. 1888—1889 bl. 111 en v.v.) een bundel dokumenten besproken, welke op het proces van Merula betrekking hebben, en voor het zamenstellen van de *Hist. Trag.* zijn gebruikt. Na inzage kwam de hoogleeraar tot de bevinding dat, hoe belangrijk deze bescheiden ook onder ander opzicht mochten zijn, „onze kennis der hoofdzaken van het rechtsgeding.... door het H. S. niet wezenlijk worden vermeerderd." Onder het schrijven van deze regels komt mij juist het boek in handen van Dr. Hoog: *De verantwoording van A. Merula. Leiden. v. Doesburg*, 1897. Het bevat eene met zorg bewerkte uitgave van voormeld H. S., afkomstig van de oud-bisschoppelijke clerezy, en in bruikleen afgestaan aan het Rijks-Archief te Utrecht. De verantwoording, welke daar wordt afgedrukt, is echter niet het geschrift, door Merula te Delft opgesteld, meer een ander stuk van vroegeren datum. Voor het onderwerp dat ons hier bezig houdt bevat de publicatie van Dr. Hoog geen nieuwe gegevens.

dachtig aan de vroegere toezegging, beklaagde zich Merula in dit schrijven over de slechte verzorging welke hij in zijn nieuwen kerker ondervond, en over het weeren zijner vrienden, bijzonder van zijn neef Willem. Vreemd is dit beroep op het gegeven woord van den wijbisschop en even onverklaarbaar het vertrouwen dat de briefschrijver toch blijkbaar in hem stelde, wanneer wij moeten aannemen dat van Nieuwland eertijds de verraderlijke rol zal gespeeld hebben, welke dezen wordt toegeschreven; doch wij gaan daarop verder niet in. Het antwoord van den wijbisschop wordt ditmaal bijkans volledig in de *Hist. Trag.* weergegeven; daar dit werkje zeldzaam is laat ik dit schrijven in de Bijlagen (IV) geheel volgen; hier ontleenen wij het volgende er aan. Het overbrengen naar Leuven — zoo luidt van Nieuwland's verklaring — was tegen zijne verwachting geschied, want Tapper had hem eertijds toegezegd dat Merula naar Utrecht zou gevoerd worden. Hij beloofde echter den opper-inquisiteur te zullen schrijven, opdat aan Merula wegens zijn hoogen leeftijd een ander verblijf mocht worden aangewezen. Daarna volgt nog eene bevestiging van hetgeen wij reeds hierboven hebben betoogd: „in ghevalle hij [Merula] eertijdts hadde willen verstaen, om naer Utrecht vervoert te werden, dat hij lichtelick soodanighe calamiteyt ende swaericheyd soude hebben konnen ontgaen; dat een mensch, sijn eygen raedt volghende, dickwils van sich selven hinder ende achterdeel is krijghende" [1]). De brief eindigt met een poging om den grijsaard in zijn hart lot te vertroosten.

Naar wij uit de *Hist. tragica* vernemen is aan het verzoek van den wijbisschop niet voldaan; doch tevens wordt daar bericht dat meerdere broeders van het Leuvensche

---

1) *Historie Ang. Merulae*, 143.

convent door den omgang met Merula hunne kloosterlijke roeping hebben verspeeld. Met dit hervallen van den begenadigde in vroeger afgezworen dwalingen, moet zeer zeker rekening gehouden worden voor een billijk oordeel over zijne laatste lotgevallen. Een dergelijk onderzoek ligt echter buiten het gebied van deze levensschets; hier had ik alleen na te gaan welke de betrekkingen waren tusschen van Nieuwland en Merula, en bevond dat de wijbisschop niet „de arglistige en geslepene" is geweest, „gereed om onder den schijn van de grootste vroomheid en christelijke liefde het onheiligste te ondernemen" [1]), en gevolgelijk ook niet „aan hem voor een goed deel de dood van ..... Merula is te wijten [2]), maar dat zijn gansche gedrag jegens Merula zich heeft gekenmerkt door oprecht medelijden en dienstvaardigheid.

Nog ééne aanzienlijke waardigheid, welke van Nieuwland ten deel viel alvorens bisschop van Haarlem te worden, moet hier worden vermeld [3]). Op den 6den December 1555 was na een langdurig ziekbed Herman van Lethmate, de deken van het St. Maria-Kapittel te Utrecht, gestorven. Wel had Sonnius drie dagen te voren, toen de dood reeds onvermijdelijk scheen, eene poging bij Viglius aangewend om de prebende aan een jeugdigen bloedverwant van den stervende te verzekeren [4]), maar te Brussel bleek men niet gezind op dit verzoek in te gaan. Reeds den 2den Januari 1555(56) kregen de kanunniken van St. Marie mededeeling dat de regeering Nicolaas van Nieuwland tot hun deken had

---

1) Moll. *Angelus Merula,* 109.

2) Bakhuizen van den Brink. *Studiën en Schetsen* I, 89, noot 1.

3) Onjuist is de voorstelling van Moll dat van Nieuwland vóór het proces van Merula reeds afstand zou gedaan hebben van het dekenschap van St. Marie (*Angelus Merula*, 109); hij moest daarentegen die waardigheid nog verkrijgen.

4) *Sonnii epistolae ad Viglium.* ed. de Ram. 11.

aangesteld (Bijlage V), en werd hun tevens aangezegd om nu ook op hun beurt van Nieuwland te benoemen, nog wel „onder inachtneming van al de vastgestelde en gebruikelijke plechtigheden"! Het Kapittel bleek echter niet aanstonds bereid om zich eene keuze, welke nog immer voornamelijk tot zijn bevoegdheid behoorde [1]), aldus uit de handen te laten nemen. Het Bisschoppelijk Archief van Haarlem bewaart de minute van eene Kapittel-vergadering, welke in deze zaak op den 28sten Febr. eerstvolgend bijeenkwam (Bijlage VI). Terwijl van Nieuwland reeds vroeger zijn aanstellingsbrief aan het Kapittel had voorgelegd, maar er in had berust dat de zaak eenige dagen in beraad werd gehouden, ontving hij thans in deze Kapittelvergadering bescheid bij monde van den waarnemenden deken Gijsbertus van Reynensteyn. De vijf kapittels — zoo verklaarde deze — hadden geoordeeld dat hunne belangen gezamelijk bij deze aanstelling waren betrokken, en hadden daarom eenige personen met een bezwaarschrift naar Brussel afgevaardigd; dagelijks verwachtte men antwoord van de regeering, maar tot zoo lang kon het Kapittel in deze niets beslissen.

Het antwoord, op naam van Koning Philips gesteld,

---

1) In de statuten van den Dom leest men: „electio decani nostri pertinet ad praepositum nostrum et capitulum". (S. Muller. *Het rechtsboek v. d. Dom v. Utrecht*, blz. 13); en hetzelfde gold voor de overige Kapittels. De secularisatie van 1528 bracht daarin *rechtens* slechts deze wijziging dat de Kapittels niet tot de keuze van hunne dekens mochten overgaan dan na vooraf zich te hebben vergewist van het gunstig oordeel der regeering betreffende den candidaat, en hare goedkeuring van de candidatuur te hebben verkregen. In de laatste overeenkomst tusschen keizer Karel en de Kapittels van Utrecht, welke aan de overdracht van het Nedersticht voorafging, heet het letterlijk aldus: „die kercken, geestelycke personen... sullen blyven in haere... collatiën, institutiën...., wel verstaende dat syluyden.... geen dekenen kiesen en sullen dan dengeenen die de Koninklyke majesteit.... accept ende bequame zullen wesen". (Tractatus translationis. Hoynck v. Papendrecht, *Analecta Belgica* III, p. 1, pag. 29—30).

verscheen den 18den Maart 1555(56); de Utrechtsche hoogleeraar, Arnold Drakenborch heeft het voor 't eerst volledig uitgegeven [1]). Uit dat schrijven der regeering valt op te maken dat de requestranten hoofdzakelijk twee grieven tegen de benoeming van v. Nieuwland hadden aangevoerd: vooreerst dat de keuze geheel buiten het Kapittel om was geschied, zoodat aan de kanunniken van St. Marie slechts het vervullen van eene formaliteit overig bleef, en vervolgens: dat de keuze was gevallen op een persoon, die tot geen der vijf Kapittels behoorde. De regeering erkende de billijkheid van dit laatste bezwaar; zij beloofde althans aan de Kapittels „dat, als voortaen eenige dekenye van de vijf ecclesiën van Utrecht voirschreve vaceeren zal, wij nomineeren zullen éénen van uwer kercke ende collegie"; en bij den opvolger van v. Nieuwland heeft zij zich werkelijk aan die toezegging gehouden. Met des te meer beslistheid hield daarentegen de regeering vast aan hare eigenaardige interpretatie van dat punt uit het gesloten verdrag, waarbij de verkiezing der dekens nader was geregeld. Ofschoon daar alleen werd bepaald dat de candidaat vooraf aan de regeering moest voorgedragen en door haar aanvaard worden, en met geen enkel woord melding werd gemaakt van een recht van nominatie, zooals waar het in dezelfde alinea de bisschopskeuze betrof, Karel V, getrouw aan de gansche richting zijner kerkelijke politiek, de keuze der dekens feitelijk geheel aan zich had getrokken, en bezat naar het oordeel der regeering die gewoonte thans, onder het bestuur van zijn zoon Philips, kracht van wet. „Deselve nominatie, aldus werd den protesteerenden kanunniken toegevoegd, behoirde haer volcomen effect te sorteeren"....... daar „wij nyet anders cunnen bevinden dan dat men in de

1) In zijn *Aanhangsel op de kerkelijke oudheden van Nederl.*, 384 en vv.

nominatie totter voirschreve dekenye...... die gewoonlicke forme ende maniere naegevolcht heeft, volgende die declaratie, t'anderen tijden bij onsen vornoemden heer ende vadere daerop gemaect". De kanunniken van Utrecht hebben zich bij deze beslissing moeten nederleggen; althans mij zijn geen verdere protesten in deze aangelegenheid onder de oogen gekomen; en in de lijst der dekens van St. Marie wordt Nicolaas van Nieuwland algemeen als de opvolger van v. Lethmate aangegeven. Volgens de lijst van Drakenborch [1]), die de berichten zijner voorgangers aanvult, is van Nieuwland nog eenige maanden na zijn plechtigen intocht als bisschop van Haarlem deken van het Utrechtsche Kapittel gebleven, en heeft hij eerst op den 17[den] Sept. 1562 afstand gedaan van die waardigheid.

Daarmede zijn wij genaderd tot het tweede tijdvak uit van Nieuwland's leven, voorzeker niet het schitterendste deel van zijn loopbaan, maar voor ons doel het meest belangrijke, en waarbij bezwaren, om billijk te oordeelen, over sommige van zijne gedragingen niet ontbreken. Zoo zullen wij ons reeds spoedig moeten bezig houden met de meest bekende beschuldiging tegen Haarlem's eersten bisschop uitgebracht. De onverkwikkelijke bijnaam van *dronken Claesgen* vergezelt hem onafscheidelijk niet slechts in pamfletten van de zestiende eeuw, maar evenzeer in ernstige geschiedswerken van vroegeren en lateren tijd; wij vinden — om slechts van onze dagen te spreken — dit treurig epitheton nog herdacht in het derde deel van Blok's *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, dat in 1896 is verschenen. Hoewel deze beschuldiging zich ook uitstrekt over de jaren toen van Nieuwland nog te Utrecht vertoefde, betreft zij toch hoofdzakelijk zijn later leven,

---

1) *Aanhangsel op de Kerkel. Oudh.* 272—274.

en hoort men bovendien eerst ervan gewagen nadat hij den zetel van Haarlem had verkregen. De reden waarom wij reeds hier er van spreken is deze. In de voorgaande bladzijden werd het loffelijk getuigenis medegedeeld dat een ernstig kerkvoogd, George van Egmond, betreffende zijn wijbisschop aflegde; een getuigenis dat de landvoogdes aanvaardde en op haar beurt heeft gebruikt om hem een ambt aan te bieden waarvoor mannen „van onbesproken naam en leven” werden gevorderd. Waarop wij thans nog willen wijzen is het feit, dat tien jaren later de regeering blijkbaar nog dezelfde gunstige meening van den Utrechtschen wijbisschop koesterde. Het antwoord dat uit Brussel kwam op het bezwaarschrift der vijf Kapittels geeft daarvan duidelijk bewijs. Immers behalve het reeds medegedeelde beroep op de overeenkomst met Keizer Karel, bevat dat schrijven nog eene tweede beweegreden waarom de regeering hare benoeming handhaafde: „insonderheyt oic aenmerckende die goeden qualiteit des voorschreven suffragans”. Vier jaren later benoemde de Koning hem reeds tot bisschop van Haarlem; van Nieuwland heeft dus dat vertrouwen in zijne „goede qualiteit” weten te bewaren zoolang hij in Utrecht vertoefde. Want het is bekend dat de regeering bij het bezetten der nieuwe bisschoppelijke zetels, getracht heeft voortreffelijke personen aan te wijzen, en daarin voor het meerendeel ook is geslaagd [1]). Al zullen de latere lotgevallen van van Nieuwland ons leeren dat zij betreffende hem in hare verwachtingen is te leur gesteld, dit meen ik toch uit het voorgaande te moeten opmaken dat hij als wijbisschop van Utrecht waardig moet hebben geleefd, en met een ongerepten naam naar zijn bisdom zal zijn gekomen.

Doch hoe hiermede te rijmen hetgeen wij lezen in de

1) Nuijens. *Nederl. Beroerten* I, 150.

Descriptio totius Belgicae [1]), een pamflet dat in het jaar 1570 is gedrukt? Betreffende den eersten bisschop van Haarlem wordt daar beweerd: dat deze ook reeds als wijbisschop van Utrecht zich zoozeer aan dronkenschap zal overgegeven hebben, dat het gemeen hem daarom toen reeds ;„Droncken Claesgen” pleegde te noemen [2]). De beschuldiging, op zich zelve onwaarschijnlijk, en in strijd met hetgeen wij aan vertrouwbare stukken hebben ontleend, verliest alle waarde wanneer men den zegsman kent die haar heeft geboekt. Algemeen toch wordt aangenomen dat Hendrik Geldorp de vervaardiger ook van dit naamloos pamflet moet geweest zijn, en volgens Bakhuizen [3]) wordt het auteurschap van dezen door eene gelijktijdige handschriftelijke aanteekening bevestigd. Uit zijn woedenden aanval op Ruard Tapper, den inquisiteur-generaal, hebben wij hem reeds leeren kennen als een partijman in den slechtsten zin van het woord; hier is op elke bladzijde, tot walgens toe, de toeleg waarneembaar om de vermeerdering der bisdommen in de Nederlanden maar verachtelijk te maken, en zijne lezers — onverschillig met welke middelen — tegen de nieuwe regeling op te zetten. In het vervolg van deze levens-

1) *Totius Belgicae urbium, abbatiarum, collegiorum divisio ad opprimendum per novos episcopos Evangelium.* MDLXX, 145.

2) Wij vertalen naar den zin; letterlijk staat er: „homo adeo immersus helluationibus, ut etiam Trajecti in media Bacchi et Veneris officina non alio nomine unquam appellatus sit quam: ebrius Nicolaiculus, et quod esset episcopi suffraganeus vini episcopus, et pro Ebronendi aeque vel semper distentus”. (*Totius Belgicae divisio*, 145). Uit zulk eene onreine bron is naar ’s mans eigen getuigenis de bekende schimpnaam opgeborreld. Marnix heeft natuurlijk dat epitheton in zijn *Bijencorf* (1ste capittel op het 5de stuck) herdacht; reeds in de tweede uitgave (1572) komt het voor; maar hij brengt het niet in verband met van Nieuwland’s vroeger verblijf te Utrecht. Bor (*Nederl. Hist.*, I, 757) laat mede dat gedeelte der beschuldiging glippen.

3) *De Gids*, 1846. Mengelwerk. 235.

schets zullen wij ons nog met de *Descriptio* hebben bezig te houden; doch zooveel staat, naar het mij voorkomt, vast: dat — afgescheiden van hetgeen later moge geschied zijn — van Nieuwland, als wijbisschop van Utrecht, niet de beruchte dronkaard is geweest, zooals Geldorp hem heeft geschilderd, maar in handel en wandel een ernstig prelaat, die het vertrouwen der regeering ten volle genoot, zoodat zij hem een allermoeielijkste taak oplegde: om orde en regelmaat te scheppen in het pas opgerichte bisdom van Haarlem.

(Wordt vervolgd). Dr A. H. L. HENSEN.

BIJLAGE I. Zie boven blz. 83.

—

1543, December 17. Utrecht.

De vijf Kapittels vragen aan den Paus dat deze krachtens zijn oppermacht de eerste prebende, welke in één hunner college's openvalt, aan Nicolaas van Nieuwland moge verleenen.

Beatissime pater. Supplicant devoti sanctitatis vestrae oratores, praelati ac capitula quinque ecclesiarum Trajectensium, exponentes eidem vestrae sanctitati quod reverendus dominus Nicolaus de Nova terra, episcopus Ebronensis, reverendissimi domini Trajectensis in pontificalibus vicarius generalis, juxta gratiam sibi a Domino Deo concessam per civitatem et diocesim adversus hereticorum perfidiam, in his terris (proh dolor) valde vigentem, non sine magno fructu verbum Dei praedicat; et harum rerum consideratione, quia eidem tenuiter est provisum, cuperent ipsi supplicantes ordinaria sua collatione illi providere, nisi propter temporis iniquitatem et magnatum importunas preces ipsi in singulis ecclesiis addixissent primas aliquot prebendas vacaturas, recommendatas a magnatibus antedictis; ita ut praedictus reverendus dominus Nicolaus, jam in provecta etate constitutus, nullam fere spem habere possit ut sibi ordinaria nostra collatione provideatur. Supplicant igitur vestrae sanctitatis prefati vestri oratores, quatenus eundem dominum Nicolaum specialibus favoribus et

gratiis prosequeris, ut statum suum juxta pontificalis dignitatis exigentiam decentius intertenere valeat, de alicujus subventionis auxilio providendo per formam reservative aut expectative primos canonicatus et prebendas in aliqua praedictarum quinque ecclesiarum in turma apostolica vacaturos eidem conferri mandare dignemini de gratia speciali cum derog[atione] *etc.*.....

Approbata pro capitulum Majoris Ecclesiae die lune XVII Decembris anno XV XLIII.

Similiter pro capitulum sancti Salvatoris Trajectensis die mercurii XIX.

Item pro capitulum sancti Petri Trajectensis die jovis, vicesima Decembris, anno quo supra.

Item pro capitulum sancti Joannis Trajectensis, die XXII mensis Decembris, anno quo supra.

Item pro capitulum dive Virginis, ipso die Stephani XXVI Decembris, anno predicto.

Bisschoppelijk Archief te Haarlem, afschrift, nº 413.

BIJLAGE II. Zie boven blz. 85.

—

1546, Mei. Brussel.

Bevel van Maria van Hongarije aan den opper-inquisiteur Houseau om de benoeming te onderteekenen van v. Nieuwland en Gruwel tot onder-inquisiteurs in eenige Nederlandsche gewesten.

Marie *etc.*

Vénérable, très chier et bien aimé. Par ordre (de) l'empereur nostre sire nous vous envoyons avec cestes lettres de subdélégation sur messire Nicolas de Nova terra, évesque de Ebron, et [Bernard Gruwel], pryeur du monastère des prescheurs à Zwol pour vaquer et entendre es affaires de l'inquisition de la foy et faire poursuyte et appréheuder ceulx qu'ilz trouveront infectéz de hérésye. Et vous requérons vouloir faire seiller lesdictes lettres de subdélégation, qui sont conformes à celles que avez l'année passée despeschées sur aultres, et les renvoyer par le porteur. A tant.

Au prieur des éscoliers à Mons.

Rijksarchieven te Brussel. Papiers d'État et de l'audience; liasse de Mai 1546.

BIJLAGE III. Zie boven blz. 86.

—

1546, Juni 4. Wijk bij Duurstede.

Verzoek van George van Egmond, aan Viglius gericht, opdat zijn wijbisschop van het onder-inquisiteurschap worde ontheven.

Monsieur le président. J'ay entendu que mon suffragan d'Utrecht seroit de par l'empereur avec le prieur de Zwol ordonné et commis inquisiteur et correcteur des Lutheriens par ses pays de Gueldres, Frize, Groenninge, Utrecht, Overyssel et autres lieux adjacens soubz l'obeissance de sa majesté, estant leur commission durant ung an entier. Dont assez ne me scauroye émerveiller, principalement que sans préallablement m'advertir sa majesté auroit choisy cesluy à qui tous les affaires de mon évesché s'adrèchent et incumbent, et qui est mon vicaire general in pontificalibus et autres négoces spirituelles et premier conseillier, ajant toute la charge du spirituel par mon éveschié qui est très grande et spaciente. De sorte la dicte charge requièrt plus que l'homme seul en entier, à laquelle satisfaisant ne luy peult rester aucun temps pour l'employer à autres vacations que celles de son vicariat; et que pour les pregnantes raisons avant dictes à luy ne seroit possible s'absenter d'Utrecht oultre l'espace d'un mois n'est que mes dictes affaires s'arrestent et reculent; ou que d'ung autre suffragan m'y pourvoye; ce que tournerat à grande inconvenient, regret du peuple, dispens et incommodité. Pour autant que iceluy ait sa provision apostolique despechée sur mon éveschié pour illicq comme mon vicaire, moy absent, en faire office et debvoir d'evesque, prescher le peuple et à iceluy faire aultres bonnes et salutaires admonitions au bien et augmentation de nostre foy catholique. Laquelle charge n'est moindre, voires aultant méritoire devers Dieu, comme j'espère, que l'acceptation de cette commission d'inquisiteur, pour laquelle il en y a plusieurs aultres particuliers doctes et catholiques gens à Utrecht et aultre part, tant religieux que prebstres séculiers, qualiffiés aultant et plus que mon dict suffragant, lesquelles n'ont aulcune charge ny administration publicque, sois [1]) de leur particulier.

Parquoy, monsieur le président, vous prie très affectueusement que considéré les bonnes et urgentes excuses et raisons prémises

1) soit?

veullies tenir la main tant devers sa majesté que autre part, ou besoing sera, que mon dict suffragan au regard de sa charge de la dicte commission soit déporté et en son lieu quelque aultre subsistué et surrogué; m'offrant neantmoins tousjours et mes officiers en aultres choses, notre foy catholique concernant, et estant en ce quartier à sa majesté en faire toutes services possibles, si avant que les affaires ordinaires de mon éveschié, que de bon droict méritent préférence, y permectent, vous renvoyant ad ces fins les lettres de la commission pour ycelles mestre sur quelque aultre. Ce faisant feres chose très salutaire et estant au contentement de mon peuple icy que désià en est faict, de mon dict suffragan et agréable à nostre Seigneur; auquel prie vous donner en santé sa grâce, me recommandant cordiallement à la vostre. De Duerstede by Wyck ce 4 jour de Juing 1546.

Sencèrement votre bon amy et compère

D'EGMONT.

Rijksarchieven te Brussel. Papiers d'État et de l'audience. Carton 171.

BIJLAGE IV. Zie boven blz. 97.

—

1555, Maart 21.

Troostbrief van Nicolaas van Nieuwland aan Angelus Merula.

Ille [1]) respondit: quod factum hoc [2]) esset praeter omnem suam spem et expectationem; sibi enim ab Ruardo addictum, ipsum apud Martinenses [3]) collocatum iri; se interim, ut quantam habeat ipsius rationem demonstret, scribere ad Cancellarium, ut senii memor alibi ipsum collocare velit. Si aliquando fuisset passus se Trajectum deferri, facile calamitatem illam potuisse evitari; hominem, dum a se pendet, ab seipso maxime laedi; cogitaret in hac vita neminem diu permansurum, ideoque aequiore ferret animo sua mala, maxime perpendens, per crucem viam esse ad gloriam; sanctos viros saepenumero ultro quaesiisse, quo in

1) *Nicolaus episcopus Ebronensis.*
2) *incarceratio Lovanii.*
3) *St. Martens-mannen = cives Ultrajectenses.*

hoc mundo peripsema essent, et proculcarentur, ut Christo idonei fierent; id ipsi nunc abunde obvenisse; super Babylonia flumina sedentibus flendum esse; sed recordationem Zionis luctus omnes refocillaturam; viriliter ageret, Dominumque expectaret, ne frangeretur in hujus mundi adversis, sed alterius vitae spe se sustineret.

Historia Tragica, pag. 73—74.

BIJLAGE V. Zie boven blz. 99.

—

1556, Januari 2, Brussel.

Nicolaas van Nieuwland wordt door de regeering benoemd tot deken van St. Marie te Utrecht.

De scientia, moribus et vita reverendi domini Nicolai de Novaterra, episcopi Ebronensis *etc.*; eundem Nicolaum, uti idoneum et nobis gratum et acceptum, ad prefatam dignitatem decanalem obtinendam presentium tenore vobis nominamus, vos exhortantes quatenus eundem dominum Nicolaum de Nova-terra, per nos ut prefertur nominatum, elegatis, et in decanum vestrae ecclesiae, adhibitis solempnitatibus solitis et constitutis, suspiciatis [1]). Datum in oppido nostro Bruxella die secunda mensis Januarii, anno domini MDLV, regnorum nostrorum anno secundo. Sic subscriptum per regem

Van der Aa.

Minute, berustende op het Bisschoppelijk Archief te Haarlem. N° 410.

BIJLAGE VI. Zie boven blz. 99.

—

1556, Februari 28, Utrecht.

Verslag van hetgeen de Kanunniken van St. Marie, te Utrecht, in Kapittel vereenigd, hebben medegedeeld aan Nicolaas van Nieuwland in antwoord op zijn aanbieden van 's Konings brief, waarbij hij tot hun deken was benoemd.

Anno MDLV die vero XXVIII mensis Februarii de mane hora capitulari consueta coram venerabilibus dominis, vice-decano et

---

1) *suscipiatis.*

capitulo ecclesie beate Mariae Trajectensis, capitulo per juratum per prius ad infrascripta indicto, in domo capitulari ejusdem ecclesie capitulariter congregatis, personaliter constitutis, reverendus dominus Nicolaus de Nova-terra, episcopus Ebronensis, suffraganeus reverendissimi domini episcopi Trajectensis, assistentibus sibi reverendo [*sic*] ac venerabilibus dominis domino Cornelio Myrop preposito et archidiacono Majoris [1]), magistro Jacobo uten Engh, decano sancti Petri ecclesiae Trajectensis, etc......... exposuit quod nuper certas coram ipsis dominis, vicedecano et capitulo, exhibuit nominationis litteras per quas regia majestas ipsum dignata est nominare ad dicte ecclesie beate Marie Trajectensis vacantem decanatum, petens juxta earundem tenorem et contentum ad electionem procedi et ipsum in decanum recipi, sed quod iidem domini supra hac propositione et peticione se mature deliberare voluerunt. Petierunt ipsis concedi copiam dictarum litterarum nominationis et terminum quoddam dierum post habitam copiam ad deliberandum et respondendum. .... [2]) idem dominus episcopus Ebronensis repetita peticione supradicta petiit sibi desuper dari responsionem, unde domini praefati per organum vocis magistri G(hysberti) [3]) de Rynensteyn vicedecani responderunt quod suos haberet commissarios apud regiam majestatem, non solum nomine eorum ecclesie sed etiam aliarum ecclesiarum Trajectensium, sollicitarum in negotio electionis decanatus, super requestu ex parte quinque ecclesiarum Trajectensium regiae majestati exhibita [*sic*] pro responso a sua majestate obtinendo; quod ipsi deputati scribunt se propediem consequuturos, nam quod nihil hoc tempore facere possunt nisi habito ab eadem sua majestate responso.

Minute, berustende op het Bisschoppelijk Archief te Haarlem. N° 410.

---

1) *ecclesia major = ecclesia S. Martini, de Dom.*
2) *legere puto:* Serviente itaque (episcopo) in hujusmodi.
3) *Hist. Ep. Ultraj.* 76.

EEN AMSTERDAMSCH KLOOSTERGESCHIL.

ANNO 1516.

Toen in het jaar 1452, op Sint Urbanus, een verschrikkelijke brand twee derden van de stad Amsterdam in den asch gelegd had, oordeelde *Thomas a Kempis* [1]) dat de toorn Gods vooral gaande was tegen de vrome broeders en zusters, die aan den Amstel een zeer groot aantal kloosters bewoonden. In hoeverre deze godvruchtige en geleerde man de verklaring van den ramp juist heeft ingezien door te meenen, dat de Amsterdamsche kloosterlingen, met uitzondering van enkele zijner ordegenooten, wier klooster door Gods barmhartigheid gespaard bleef, zich zoozeer misdragen hadden, dat zij de verwoesting hunner heiligdommen door het vuur verdiend hadden, zoude bezwaarlijk bewezen kunnen worden. Al brachten de *fratres et sorores* in onze goede stad het in de heilig-

1) Anno Domini M.CCCC.LII. Accidit magnum et lamentabile damnum et incendium in civitate *Amsterdam*, famosa et populosa civitate *Hollandiae* ipso die Urbani Papae et Martyris: et praecipuè exijt ira Dei contra devotos et devotas congregationes fratrum et sororum; ita ut maior pars civitatis igne consumpta videretur: et vix tertia pars remaneret salva. Nam paenè quatuordecim monasteria ex integro combusta cernuntur. Unde verè magna miseria ibidem apertissimè fuit: et ex multis retrò temporibus anteà non audita. Multae enim virgines velatae, pudore virgineo postposito, circumibant civitatem plangendo et hospitia quaerendo, et multorum corda ad fletum movendo. Ab ecclesia enim maiori Sancti Nicolai omnia sunt combusta usque ad moniales regulares antiquas ordinis nostri inclusivè, et ab alia parte civitatis ab ecclesia *B. Mariae Virginis*, omnia igne combusta sunt usque ad regulares fratres nostros exclusivè, quos Deus sua misericordia conservavit illaesos.

Chronicon canonicorum regularium montis S. Agnetis. Auctore Thoma à Kempis eiusdem Monasterij Religioso. Antverpiae, apud Hieronymum Verdussium. Anno CIↃ IↃCXXI. fol. 108.

heid en het geestelijke leven ook misschien niet zoo ver als de schrijver van de *Navolginghe Christi* en de zijnen, een straf als hij hen toeschrijft ontvangen te hebben, was zeker nog door geen anderen tijdgenoot voor hen aangewezen. 't Is wel waar, al streefden die patertjes en nonnekens naar de volmaaktheid, niet altijd werd deze op aarde door hen bereikt; en waar zoovele conventen in elkanders onmiddellijke nabijheid gelegen waren, kon het niet uitblijven dat zij elkander al eens in den weg stonden en de verhouding daardoor niet volkomen vriendschappelijk bleef. Maar zoo erg als Thomas à Kempis het dacht, maakten zij het toch niet, en er zal wel geen bijzondere aanleiding bestaan hebben waarom Gods toorn juist hen moest treffen.

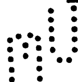
Dergelijke burentwisten waren evenwel stellig niet bevorderlijk tot de volmaaktheid van het geestelijke leven; en ik zoude er zeker niet aan denken om die goede religieuzen nog na zoovele honderde jaren van een minder gunstigen kant te doen kennen aan het nageslacht en daardoor den schijn te hebben als wilde ik het oordeel van den grooten schrijver van het gulden boeksken onderschrijven, indien niet de documenten welke bij zulk een geschil te berde zijn gebracht eenige merkwaardige bijzonderheden aan het licht brachten, waardoor niet slechts de aanleiding door ons over het hoofd zal worden gezien, maar tevens het bewijs geleverd dat de zusters waarvan sprake is, inderdaad door vroomheid en beleid, ook in tijdelijke zaken, hebben uitgemunt.

Het geschil waarvan ik verhalen ga, is in 1516 voorgevallen tusschen de nonnen van 't St. Lucia-convent en de Begijntjes. Gelukkig is dit dus zóóvele jaren na den grooten brand, dat de woorden van Thomas onmogelijk op een van beiden slaan kunnen. De aanleiding was het bouwen van een brouwerij.

't Was negenentwintig jaar geleden, dat tusschen twee andere kloosters in deze stad volkomen hetzelfde geschil gerezen en slechts door een gerechtelijke uitspraak was opgelost. In 1487 namelijk hadden de nonnen van het Sint Agnieten klooster, waarvan het kerkje nu nog te zien is op den O. Z. Voorburgwal, in hare kroniek (Handschrift in het Archief v. h. Begijnhof) het volgende korte berichtje opgeteekend: „*Item, in dit jair worde ons brouhuys ende vlashuys gerecht om dattet Sinte Katharinen te nae stont, ende coste x rijnsgl.*"

Bijna dezelfde woorden hadden de dochteren van Sint Lucia negenentwintig jaar later in hare kroniek kunner opschrijven en men mag wel veronderstellen, dat het geval van de zusteren van Sint Agnes haar onbekend moet zijn gebleven, omdat zij zich anders toch stellig niet aan een dergelijke overtreding van het mijn en dijn schuldig gemaakt zouden hebben. Lieten de nonnen van Sint Catharina zich dit niet welgevallen, de Begijntjes stonden toen ook op hare aloude rechten, evengoed als zij die nog in onze dagen krachtig weten te handhaven, waaraan het zonder twijfel te danken is, dat het liefelijkste plekje van Amsterdam nog ongeschonden voor ons bewaard is gebleven. (Vgl. *Amstelodamensia* door Mgr. B. H. Klönne, bl. 424) en *Geschied. v. h. Beggijnhof*, door Van den Akker, bl. 14).

Toen ik in den zomer van 1895, met de welwillende toestemming van heeren Regenten van het Burgerweeshuis, in het goedgeordend oud-archief hetwelk dit gesticht bewaart, een uitvoerig onderzoek mocht instellen, werd mijn aandacht getrokken door een klein rolletje onoogelijke perkamentjes, blijkbaar tot het archief van het Sint Lucia-convent behoorende [1]), dat zooals bekend is vóór

1) Eigenaardig is het dat de koopbrieven der erven, aan het Begijnhof

de reformatie de onmiddellijke voorganger van het Burgerweeshuis geweest is.

Een dier documentjes draagt het volgende opschrift: „*Dit is eene brieff thuscen dat ronde baghine hof en onse cloestre van Sinte Lucie als rorende van onze browe huys dat wy nieys ghetimmert hebben.*"

Deze „brieff" brengt ons terstond op de hoogte van het geschil, omdat hij de uitspraak, die schepenen daarin gedaan hebben, in extenso mededeelt. Hij luidt:

A.

Extract uyt scepe[nen] register van der Camer der stede van Amstelredamme.

Tusschen Willem Duyn ende Peter Jansz. als overman inden name van wegen den ronden baghynhoff ter eender ende Andries Boelenzoen inde namen ende van wegen Sinte Lucienconvent, al binnen dese stede, ter ander zijden, seggen de voirszegde Willem Duyn en Peter Jansz. inde namen zoe zij procederen, dat S[te] Lucienconvent voirnoemt tvoirszegde ronde baghyn hoff te nae tymert, die voirszegde Andries Boelesz. en inden name als voirszegd ter contrarie sustinerende. Gehoort al tgeen dat partien over beyder zijde hebbe willen zeggen, Schepene hebben bevolen voor recht mit vonnisse Wouter de metselaer, dat hy die tymeragye van Sinte Lucienconvent voirszegd zal metselen opt oude fundament, recht op lijnrecht int loot. Actum den iij[e] dach Aprilis. Anno XV[c] en sesthien.

[Dit is eene brieff thuscen dat ronde baghine hof en onse cloestre van Sinte Lucie als rorende van onse browe huys, dat wij nieys ghetimmert hebben.]

Dit laatste staat *in dorso* geschreven.

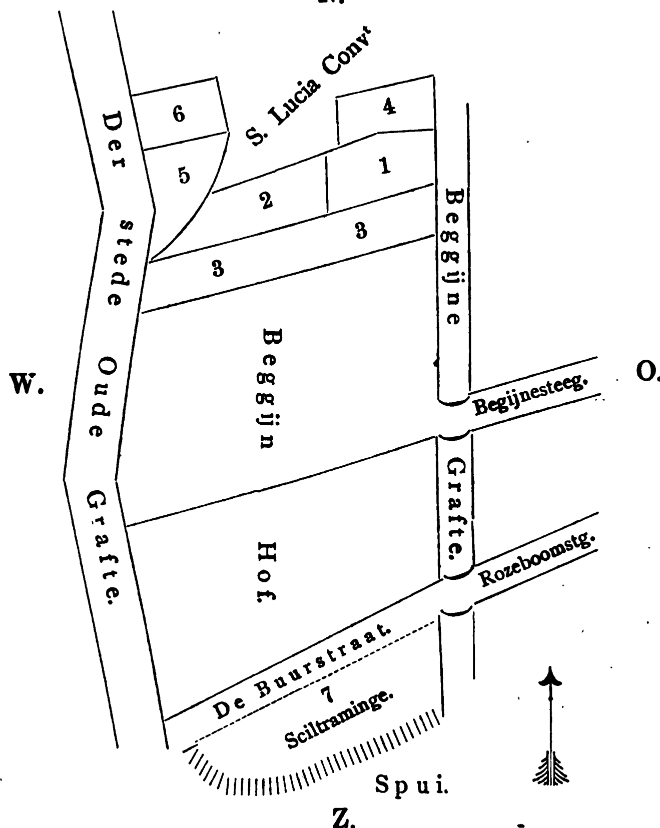
toebehoorende, blijken te berusten onder de documenten van 't S. Luciaconvent. De brief B van 1414 is nog van 't zegel voorzien en dus een origineel. Of het toen reeds gebruikelijk was afschriften te maken van dergelijke grondbrieven, is mij niet bekend. De documenten A, B en C zijn aaneengeregen, D is bij de andere ingerold. Zij berusten in het Burgerweeshuis, Afd. B. No. 194.

Voordat schepenen tot deze uitspraak kwamen en de Begijnen in het gelijk stelden, heeft natuurlijk een nauwkeurig onderzoek plaats gehad omtrent den eigendom der gronden waarop de beide conventen aan elkander grensden. Van weerszijden werden de grondbrieven te berde gebracht om te kunnen bewijzen, hoe partijen aan hun grond gekomen waren, en met de meeste zorgvuldigheid zijn deze documenten, althans door S. Lucia Convent, bijeen gebonden en bewaard gebleven, om bij onverhoopte nieuwe geschillen weder het recht te kunnen aantoonen.

Het oudste stuk, dat door de Begijnen ter tafel werd gebracht was een koopbrief, dd. 15 Mei 1414, hierbij als B afgedrukt, waardoor Coptgen IJsbrantszoon en de zijnen voor schepenen van Amsterdam verkoopen aan „Brecht Jan van Diemensdochter der Baghinen ende horen medezusteren den Baghinen, dair zij een bewairster af is ende nu te samen in enen huze woenen [1]," een erf grenzende ten zuiden aan het Begijnhof over de geheele breedte en loopende van „der stede oude grafte", (de nu gedempte N.Z. Voorburgwal,) tot aan „der Baghinen Grafte," (de evenzeer dichtgemaakte Begijnensloot.) Aan de noordzijde, dus aan den kant van het S. Lucia-convent, paalde dit erf aan de erven van twee andere eigenaars, namelijk: dat van de erfgenamen van Andries Andrieszoon en dat van de erfgenamen van Jan Albertszoon; dus twee afzonderlijke terreinen, door mij op bijgaand kaartje gemerkt 1 en 2. Hierdoor werd dus zeer juist de grensscheiding aan die zijde aangegeven, zooals daarop duidelijk te zien is. Het erf van Coptgen is daar gemerkt met 3.

---

1) Over „den rechtstoestand van de huisjes der begijnen op de begijnhoven", vooral ook van Amsterdam, bestaat een belangrijke studie van Mr J. C. Overvoorde. (*Versl. der Vereenig. t. uitg. der bronnen v. h. oude vaderl. recht.* N° VI, 1892, bl. 588 en 618).

1. Andries Andriesz. kind. huis en erf. Gekocht 1415 door de Begijnen. (Akte B en C).
2. Jan Albertsz. kinderen erf, in 1415 (Akte B en C).
3. Coptgen Ysebrantsz. erf. Gekocht in 1414 door de Begijnen. (Akte B).
4. Elizabeth Cl. Hein Clz. Weduwe erf, in 1414 (Akte C).
5. Wabbe Gerbr. Claesz. Weduwe erf; waarvan de *beterscappe* in 1421 gekocht is door S. Lucia (Akte D).
6. Meen Jan Heintgensz. Weduwe erf, in 1421 (Akte D).
7. Aan de Begijnen in eigendom gegeven door Schout, Schepenen en Raden van Amsterdam in 1417 [1]).

1) Bovenstaand situatie-kaartje is genomen, behalve de aanwijzing der erven, naar dat in Mgr. Klönne's *Amstelodamensia*, bl. 237, waarbij belangrijke gegevens verstrekt worden over de uitbreiding van het Begijnhof aan de zuidzijde in 1417, dus kort na de noordelijke uitbreiding,

De Begijnen verbonden zich bij deze zelfde akte, dat zij op hare kosten de „straten houden" zullen, dat is den weg te onderhouden en te laten bestaan, alsook den Burchwal te maken langs het erf No. 3 aan „der stede oude grafte". Opmerkelijk is het dat de Begijnen ook daarin nog genoemd worden als te zamen in een huis wonende, terwijl ook reeds in een charter van 1346 vermeld wordt dat „Coppe van der Lane quyt scout tot enen vrien eyghen dat beghijnhuys den jonckfrouwen de beghinen, die daer nu in sijn, of hyrnamaels in comen sellen." (J. v. d. Akker, *Beggijnhof*, 1870, bl. 13.) Vermoedelijk zijn zij hetzelfde huis blijven bewonen.

De plaats der beide afzonderlijke terreinen No. 1 en 2 wordt weer zeer nauwkeurig aangegeven in de akte C van 30 October 1415, waarbij het huis en erf van Andries Andrieszoon c. s. aan de Begijnen verkocht wordt. Dit terrein, op mijn kaartje gemerkt 1, sluit aan de zuidzijde aan het Begijnhof, (d. w. z. aan het terrein 3, dat in 1414 door de Begijnen was aangekocht,) en aan de andere of noordzijde aan het erf van Elizabeth de weduwe van Claes Hein Claeszoons zoon No. 4; het strekt zich uit van de Begijnen-gracht (ten oosten) tot aan het evengenoemde erf van Jan Albertszoon c. s. (No. 2), waarvan de westelijke grens niet met zekerheid is aan te geven.

Het ten noorden van No. 1 gelegen erf van Elizabeth Claes Heyn Clz. weduwe wordt door mij met No. 4 gemerkt. Hoe ver dit zich uitstrekt valt niet op te maken uit de omschrijving. De ligging der erven No. 1, 2, 3 en 4 is dus volkomen zeker en kan geen andere zijn dan uit de akten blijkt.

Moeilijker is de juiste situatie aan te geven van het huis en erf, door mij genummerd 5, in akte D genoemd, en waarvan in 1421 de *beterscappe* [1]) door de nonnen van

---

1) *Die beterscappe* is de opbrengst of rente. Uit het aanleggen van een

Sinte Lucia, wier overste ook Brecht Jansdochter heet, gekocht werd van Wabbe de weduwe van Garbrant Claeszoon. Het wordt beschreven als gelegen „besiden den Beghinen anden burghwalle." Het kan dus ten zuiden palen aan terrein 3, omdat dit de eenige grond aan die zijde van het Hof is, waarvan de grens niet met zekerheid kan worden aangegeven, daar de westgrens van erf 2 niet bekend is. Erf No. 5 grenst ten westen aan den burgwal, zooals thans „der stede oude grafte", (nu door de Begijnen volgens haar verbintenis van 1414, zie B, met een *burchwal* voorzien,) daar genoemd wordt. Daar dit de eenige plek is, waar erf 5 kan liggen, wordt het vermoedelijk ten oosten begrensd door S. Lucia en No. 2, zijnde het erf van Jan Albertsz. c.s., waarvan de ligging, (behalve ten W.) met zekerheid is aangewezen. Blijft nog over te bepalen, welk erf aan den N. kant van terrein 5 gelegen is.

Meen Jan Heyntgenszoons weduwe erf (No. 6) ligt „an die ene side," en de grond van het „voorzeyde convent," d. i. S. Lucia, ligt „up die ander side". Daar S. Lucia slechts de oostzijde van erf 5 kan innemen, zal Meen Jan Heintgensz. weduwe erf aan de noordzijde liggen. Dit erf No. 5 is echter voor de zaak in kwestie van geringe beteekenis.

Het erf van Andries Andrieszoon c. s., op het schetskaartje gemerkt met No. 1, is dat waarover in 1516 eigenlijk de kwestie tusschen de nonnen van S. Lucia en de Begijnen loopt. Dit blijkt o. a. uit de woorden op den rug van de koopakte C geschreven: „*Die coep van 't brouhus erve.*" Het extrakt uit het Register van Schepenen leert dat het geschil liep over dit feit: dat Wouter de metselaar,

---

burchwal langs *der Stede Oude Grafte* blijkt overtuigend dat zulk een wal ook zonder *kade* bestaat; want die is er langs het Begijnhof nooit geweest, De afleiding van *bergwal* d i. wal of kade om koopwaar te bergen, die de heer D. C. Meijer (*Amsterd. Jaarboekje* 1898, blz. 106) geeft, kan dus niet juist zijn.

voor de nonnen van S. Lucia aan het bouwen zijnde, den nieuwen muur niet op het oude fundament optrok, maar te na aan het Begijnhof, dus op den grond die het Hof toebehoorde, wellicht was de bovenverdieping bij wijze van *erker*, of overgebouwden muur uitgebouwd over den grond van het Hof.

Een opschrift op den rug van het document A, dat de uitspraak van Schepenen geeft, zegt nadrukkelijk dat het is „roerende van onse (S. Lucia) browe huys dat wij nieys ghetimmert hebben."

De timmerage, d. i. het gebouw van Wouter stak dus op de een of andere wijze uit over het erf No. 1, dat door de Begijnen in 1415 van Andries Andriesz. c. s. gekocht was en dat de nonnen van S. Lucia haar betwist zullen hebben. Tenzij nadere gegevens te vinden zijn, is echter de ligging van het brouwhuis uit deze documenten niet met volkomen zekerheid aan te wijzen. Dat het nabij het water (de Begijnen Graft) gebouwd was moet in verband met de brouwerij wel verondersteld worden.

Men moet niet vergeten, dat de beslissing door schepenen in 1516 genomen is en dat de grondbrieven, daarbij te berde gebracht, van ongeveer een eeuw vroeger dagteekenen. Het is vrij zeker dat in die honderd jaren de situatie der terreinen heel wat gewijzigd is geworden, zoodat de erven in de oude brieven genoemd, ook wel door gebouwen bezet zullen zijn die daar in 1415-21 nog niet stonden. Toch kan men een vrij zekere voorstelling verkrijgen van den toestand en vooral van de gebouwen, die daar in 1516 stonden, wanneer men de kaart van Cornelisz Anthonisz raadpleegt.

Deze kaart, of liever de oorspronkelijke schilderij waarnaar zij in 1544 is uitgegeven, dagteekent van 1536 [1]),

---

1) Ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*. Dl. V, blz. 17 vlgg.

dus zeventien jaar na de uitspraak van Schepenen. En hierop heeft de schilder ter plaatse waar erf No. 3 moet liggen, dat doorloopt van de Oude Graft tot aan de Beggijnen-Graft, een reeks van elf huizen naast elkander geteekend, die blijkbaar, geheel volgens de situatie van dat terrein, ook kort na elkander daar gebouwd zijn. Ook de indeeling der erven No. 1 en 2 is, op de kaart, uit de gebouwen nog duidelijk te zien, alhoewel het nadere verklaring eischt dat beide erven in 1536 door gebouwen van S. Lucia bezet zijn, terwijl dit convent daarvan in 1415 nog geen eigenaar was. Het kan evenwel den eigendom, ten minste van No. 2, intusschen door aankoop verworven hebben.

In elk geval leveren de hier afgedrukte documenten en mededeelingen eenige nieuwe gegevens betreffende het ontstaan van het Begijnhof, dat nog steeds het eerbiedwaardigste en liefste plekje van heel de Amstelstad is gebleven.

Amsterdam, Dec. 1897. J. F. M. STERCK.

BIJLAGEN.

Akte B.

Wy Jan Jan Heynenzoenszoen ende jonge Heyn Noirt, Scepene in Aemstelredamme, oirconden ende kennen dat voir ons quamen Coptgen Ysebrantszoen, Bernd Janszoen, Willem Dirxzoen, Maritgen Vosse Godevertszoens weduwe mit Jacob Heynen horen gecoren mondbair, dair zy mit rechte aen quam, mit Jacob Meynert ende Coeman Meynse Jacobszoen, horen vier vierendelen gelyc menze naist conde ghecrigen, Gheryt Heyn Wonde ende Ette Heyn Wonden drie kinderen met Symon Claes Ettenzoenszoen, horen ouden oeme horen mondbair, ende mit Claes Almerszoen ende Claes Loen Claes Janszoenszoen, horen vier vierendelen gelyc menze naist conde ghecrigen.

Ende gaven bi consent der Rade vander stede voirnoemt enen

vryen eyghendom Brechten Jan van Diemens dochter der baghinen ende horen medezusteren den baghinen dair zy een bewairster af is ende nu te samen in enen huze woenen, van enen erve ghelegen tusschen der baghinen hove an die zuutzide, ende Andries Andrieszoens ende Jan Albertszoens erfgenamen erve uptie noirtzide, streckende vander stede oude grafte tot an der baghinen grafte toe, ende zij ghelieden dair af vol ende al betaelt den lesten pennync mitten eersten. Ende ghelovedent der voirn. Brechten ende horen medezusteren den baghinen voirsz. vry te wairen jaire ende dach alsmen erve ende eyghen is scoudich te warene ende alle oude brieven af te nemen. In deser manieren ende voirwairde dat Brechte voirsz. ende hoire medezusteren die baghinen die nu mit hair woenen of namaels woenen zullen inden huze voirsz. in gheesteliken state, dit voirsz. erve zullen gebruken ende oirbaren ter eren goids, ende dit erve niet te vercoepen, tenzij bi consent der Rade vander stede voirn. ende bi den meerren stemmen vanden baghinen voirsz.

Voirt zo zullen dese baghinen houden straten ende maken den burchwalle upter stede oude grafte neffens desen erve tot ewighen daghen buten Coptgins, Aernts, Willems, Maritgens, Gheryts Heyn Wonden ende Etten coste voirscr. In oirconde desen brieve bezeghelt mit onsen zeghelen. Ghegeven upten vyftienden dach in Meye. Int jare ons here dusent vierhonderd ende viertien.

(1414. Eén zegel).

Akte C.

Wy Symon die Zael Jacobszoen ende Ysebrant Gherytszoen, scepene in Aemstelredamme, oirconden ende kennen dat voir ons quamen Andries Andrieszoen, Claes Andrieszoen ende Vrederic Andrieszoen, ghebroeders, elix voir hem zelven ende dese voirsz. Andries Andrieszoen, mede van Aernt Andrieszoens zijns broeders wegen; item Dyeduwe Andriesdochter, Lobbrich Andriesdochter en Hildegont Andriesdochter hoir drie zusteren mit den voirn. Andries Andrieszoen hoiren broeder, hoiren mondbair ende mit Claes Willemszoen, Peter Janszoen, Claes Janszoen ende Willem Claeszoen horen vier vierendelen, gelyc men ze naist conde gecrigen.

Ende gaven bi consent der Rade vander stede voirn. enen vryen eygendom Brechten Jan van Dyemensdochter der baghinen, van enen huze ende erve gelegen anden baghynhove an die ene

zide, ende Elizabeth Claes Heyn Claeszoenzoens weduwe ende hoire kinderen erve uptie ander zide, streckende vander baghinen grafte tot an Jan Albertszoens kinderen erve toe. In allen scyn als 't dair is gelegen, tot behoef der voirn. Brechten en horen medezusteren van baghinen dair zij een bewairster af is, in gheestelicke state te bezigen en te bruken hoir leven lanc, ende alsoo voirt allen gheestelike zusteren en baghinen, die in gheesteliker vergaderinge dair in comen ende angenomen zullen worden, te bewoenen, te besigen ende te gebruken in die eren goids eweliken duerende.

Ende zy ghelieden dair af vol ende al betaelt den lesten penninge mitten eersten, voirt zo gheloveden voir ons Andries, Claes ende Vrederic, gebroeders voirn., elix voir hem zelven en dese Andries, van Aernt zyns broeders wegen voirsz. Item Dieduwe, Lobbrich ende Hildegont mit hoirs mondbairs hant bi guetduncken hoire vier vierendelen en bi consent der Rade vander stede voirnt. ende met hem Andries Vrederixzoen, alze een wairborge mit ghesamender hant onversceyden en elix voir al der voirn. Brechten en horen medezusteren van baghinen voirsz. tvoirsz. huis ende erve vrij te wairen, jair ende dach alsmen erve ende eyghen is scoudich te waren ende alle oude brieven of te nemen.

Ende dese Andries Andrieszoen, Claes ende Vrederic, ghebroeders, elix voir hem zelven ende Andries voersz. van Aernt zijns broeders wegen voirn. Item Dyeduwe, Lobbrich en Hildegont hoir drie zusteren mit hoirs mondbairs hant bi guetdunken hoire vier vierendelen ende bi consent der Rade vander stede voirnt., gheloveden voirsz. Andries Vredericszoen hier of voirt scadeloos te houden. In oirconde desen brieve bezeghelt mit onsen zeghele. Ghegeven upten dertichsten dach in October int jair ons here dusent vierhondert ende vijftien. (1415).

Op den rug staat met gelijktijdige hand:

Die coep van 't brouhus erve.

Akte D.

Wy Peter Jan Reyerssoenszoen en Diederc Luntgynssoen, scepene in Aemstelredamme, oirconden en kennen dat voir ons quamen Wabbe Garbrant Claeszoens weduwe mit Claes Garbrantsoen horen broeder en mondbaer ende Claes Heyne, Gheertruud en Dieduwe Wabben kynderen voirnoemt, die sy hadde by Garbrant

Claessoen horen echten man mitten voirn. Claes horen broeder ende mondbaer, ende gelieden by horen mondbaers hant voirn., dat si vercoft hebben by guetduncken hoirre vier verendelen gelyc men die naest ghecrigen conden alse Rembout Janssoen ende Herman Volkertsoen en by consente den Raden vander stede voirs. Brecht Jansdochter die mynistersse des huus ende convents van Synte Lucien binnen der stede van Aemstelredamme tots convents behoef voirsz. die beterscappe van enen huuse ende erve gelegen besiden den Beghinen anden burchwalle twysschen Meen Jan Heintgenssoens weduwen erve an die ene side en tvoirs. convents erve up die ander side, in allen scyn als 't daer gelegen is, en si gelieden daer af vol ende al betaelt den lesten pennync mitten eersten; voirt so gelovede Wabbe mit horen mondbaer voirn. en Claes Heyne, Gheertruud ende Dieduwe mitten voirn. Claes horen mondbaer voirs. deser selver Brechten ende mynistersse tot des convents behoef voirs. die beterscappe vanden huuse ende erve voirs. te vrien ende vry te waren jare ende dach alsmen erve ende eygene sculdich is te waren ende alle oude brieve af te nemen, wtgeseit enen gueden gouden vrancrixe crone jarlixe renten daer op staende bliven totten eweliken pachte. In oirconde desen brieve besegelt mit onsen segelen, gegeven upten achte ende twyntichsten dach in Januario int jare ons here dusen vierhondert en een en twyntich. (1421).

Op den rug in gelijktijdig schrift:

coepenge vant deel vant convent.

verder, (vermoedelijk geschreven na de uitspraak van Schepenen in 1516): *sekere quitscelding van huise en erff aent ronde beginhoff gelegen en seker accoirt vant broehuis tusschen dat convente van sinte Lucien en dat ronde beginhof. gheen boeck off.*

DE PAROCHIE VAN DEN H. MARTINUS te OUDESCHILD.

Wie van Den Helder het Marsdiep oversteekt, om straks de haven van Texel in te varen, ziet al spoedig op het eiland, dat daar in bijna zijne geheele uitgestrektheid voor hem ligt, aan den dijk der zee een tweetal kerken, waarvan de kleinste en naastbijgelegene de R. K. kerk van Oudeschild is. Het is zeker geen alledaagsch schouwspel, dat dit kerkje met geheel zijne omgeving u aanbiedt: in de verte tusschen het geboomte de kerktorens van het aanzienlijke dorp Den Burg, naderbij de Hooge Berg met het z. g. Engelenbosch, als het ware den achtergrond vormende van het kerkje aan de zee,

Waar Jesus als een trouwe wacht
Aan d'oever staat bij dag en nacht. [1])

In de volgende bladzijden willen wij de geschiedenis van dit kerkje meêdeelen of liever willen wij trachten tot één geheel samen te vatten, wat door mijne eerw. voorgangers in het kerkarchief is neêrgelegd, en door anderen in geschriften is opgeteekend of in andere bescheiden te vinden is. De orde, die wij daarbij zullen volgen, wordt ons door de geschiedenis zelve aangegeven. Immers de kerk van Oudeschild is jaren lang bijkerk geweest van de parochiekerk van Den Burg en werd eerst later tot parochiekerk verheven. Wat kan dus natuurlijker zijn, dan dat wij eerst de geschiedenis geven van de kerk te Oudeschild als bijkerk en vervolgens als parochiekerk.

---

1) Zie „Het kerkje aan de zee." Kerkbericht voor Roomsch-Katholieken te Leiden, 13 December 1896.

I. *De kerk te Oudeschild als bijkerk.*

Omtrent den naam, het ontstaan en de opkomst van het dorp Oudeschild op het eiland Texel lezen wij het volgende: De naam van het dorp wordt verschillend gespeld, te weten Schild en Schil. Het is niet gemakkelijk, zooal mogelijk, te beslissen, welke de juiste zij; de meeste waarschijnlijkheid echter schijnt te pleiten voor de juistheid der spelling van Schil, uithoofde van de menigte alikruiken en andere kleine schelpvisch, welke de zee in een hiernevens gelegen inhammetje aanvoert en welke Schil genoemd wordt. De officieele naam echter is Oudeschild, overeenkomstig het algemeen gebruik. Het had zijn ontstaan en opkomst te danken aan onze, in het begin der zeventiende eeuw, sterk toenemende scheepvaart, daar de grootste koopvaardij- en oorlogschepen destijds vlak voor het zeedorp geregeld voor anker kwamen, dagelijks eene groote menigte levensmiddelen vandaar afhaalden en alzoo leven en welvaart over die plaats verspreidden, alwaar dan ook alle de zoogenaamde binnenloodsen woonden, die de schepen van de reede over de Zuiderzee naar Amsterdam opbrachten. 1) Gelijk dus in vroegere dagen de dorpen De Koog en De Westen, aan den Noordzeekant van het eiland Texel gelegen, ten gevolge van de scheepvaart plaatsen van beteekenis waren geworden, zoo was nu, bij de veranderde handelswegen, hun bloei verminderd, terwijl Oudeschild en het naburige dorp De Hoorn een hooger vlucht namen.

Tegen het midden der zeventiende eeuw was het getal der ingezetenen van Oudeschild reeds zoo sterk toegenomen, dat men er toe moest overgaan, om voor de Protestanten van dit dorp een eigen kerkgebouw op te richten.

---

1) Zie A. J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek. Deel VIII, pag. 686.

Dit gebouw kwam vóór het jaar 1650 gereed, daar, blijkens een oud gedenkbord, de eerste protestantsche leeraar zijne bediening te Oudeschild in genoemd jaar begon uit te oefenen.

Niet zoo gelukkig als hunne protestantsche dorpsgenooten waren de katholieken van Oudeschild. Wel is waar vonden zij op Texel, sinds met Mr. Joannes van der Meije [1]) weer een geregelde opvolging van pastoors aan Den Burg, het hoofddorp van het eiland, begonnen was, gelegenheid hunne godsdienstplichten te vervullen, maar daarvoor moesten zij nog verscheidene jaren lang telkens den weg naar genoemd dorp afleggen; want daar alleen werd door den pastoor van Texel kerk gehouden. Hoelang het nog duurde, alvorens ook zij zich in het bezit van een eigen kerkgebouw mochten verheugen, kunnen wij niet met zekerheid aangeven. Alleen meenen wij te mogen zeggen, dat zulks reeds eenigen tijd vóór het jaar 1737 het geval moet zijn geweest, daar in het kerkarchief van Oudeschild een stuk gevonden wordt, uit genoemde jaar dagteekenende, waarin van „regeerende kerkmeesteren" van Oudeschild gesproken wordt en tot de geestelijke overheid het verzoek wordt gericht, om aan de katholieken aldaar een afzonderlijken pastoor toe te staan. Dit voor de R. K. gemeente van Oudeschild niet onbelangrijke stuk luidt woordelijk als volgt:

Wij onderget. Ledemaaten der Roomsch Catholique Gemeenten aan 't Oute Schild op Texel, in overweeging genomen hebbende, hoezeer de oude & gebrekkige Leeden onzer Gemeenten van een gereegeld bijwoonen der godsdienstoeffening verstoken zijn, en hoe onze jeugd, door de afgeleegenheid der plaats veelal het onderwijs in onzen Leer moeten missen, of gebrekkelijk kunnen be-

---

1) Mr. Joannes van der Meije, gestorven 29 Juni 1633. Zie Historia Episc. Harl., v. Heussen II, pag. 90.

komen, hebben besloten, onze Geestelijke Overheid te verzoeken, ons een afzonderlijk Pastoor toe te staan.

ten welk einde, beraamd & vastgesteld is:

dat door onze Gemeenten, aan gemelde Pastoor voor een vast jaarlijks tractement betaald zal worden. . . *f* 300.—.

Terwijl wij de jaarmissen op	" 182.—.10
en de andere kerkelijke Regalia op	" 160.—.0
bereekend hebben	
't geen een jaarlijks Inkomen maakt van . .	*f* 642.—.10

't Welk door de leeden der kerke in drie onderscheidene classen verdeeld zal worden gecontribueerd en opgebracht, terwijl de regeerende kerkmeesteren verpligt zullen zijn, uit het kerkefonds het aandeel der volstrekt onvermogende aan, of voor den pastoor te voldoen en gehouden weezen alle vierendeel jaars de vierde part van het vaste tractement van *f* 300 bij de leeden te komen haalen, 't welk ook voor de volstrekt onvermogende uit het kerkefonds voor het leezen der Missen zullen betaalen.

Beloovende wij onderget. gezamentlijke leedemaaten en tegenwoordig Regeerende Kerkmeesteren, voor ons en onze opvolgers in officio, voor het gemelde jaarlijksche inkomen van *f* 642.—.10 voor een pastoor te respondeeren en verantwoordelijk te zijn, en voor de welvoldoening van dien onze persoonen en goederen te verbinden.

Actum aan 't Oudeschild op Texel, den 13 September 1737.

Wie dit stuk met eenige aandacht leest, moet, dunkt ons, wel tot het besluit komen, dat de katholieken van Oudeschild in die dagen reeds een eigen kerkgebouw hebben bezeten, waarover „kerkmeesteren regeerden," en dat een „kerkefonds" bezat, doch waarin niet altoos geregeld het H. Misoffer werd opgedragen, zoodat „oude en gebrekkige leeden der gemeente," die niet den kerkgang naar Den Burg konden doen, „van een gereegeld bijwoonen der Godsdienst oefening verstoken" waren. Tevens blijkt ook uit de geldelijke verplichtingen, die kerkmeesters en ledematen op zich wenschten te nemen, dat toen het getal katholieken niet geheel onbeduidend en hun financieele draagkracht zoo bijzonder gering niet moet zijn

geweest. Al hebben wij uit dien tijd geen juiste opgave van het getal katholieken aan het Oudeschild [1]), mogen wij toch als zeker aannemen, dat dit getal de 250 zielen nabij kwam, daar er in het begin dezer eeuw, toen nog niet door veranderde toestanden eene vermindering der inwoners van Oudeschild veroorzaakt was, volgens eene telling der R. K. kerkmeesters 263 Katholieken op dit dorp woonden. Wat de financieele krachten der katholieke Oudeschilders van die dagen betreft, daaromtrent moge tot opheldering dienen, dat onder de oud-gezagvoerders van koopvaardijschepen, die zich hier met ter woon kwamen vestigen, ook voortdurend flinke katholieken waren, die niet vreesden om, zoo noodig, flink in hunne beurzen te tasten. Er heerschte bovendien toen ten tijde op Texel, maar bijzonder te Oudeschild, een buitengewone welvaart. De loodsen en visschers, die van iederen gulden hunner verdiensten een halven stuiver en van ieder schip naar zee, Amsterdam of elders vijf en een halven stuiver voor de kerk gaven, hadden een rijk inkomen. Veel geld ook werd er verdiend met het afbrengen der schepen, die aan de Noordzeekust van het eiland in menigte strandden; met het waterhalen uit de putten, even ten noorden van het dorp nabij den Hoogeberg gelegen, waaruit sedert 1600 al onze oorlog- en koopvaardijschepen zich voor de uitreis van water voorzagen; met de oestervangst enz. Een oud „ontvangstboek der Roomsche kerk aan 't Oudeschild" meldt dan ook menige gift aan de kerk onder de benaming van „watergeld" of „oestergeld," hetgeen wij zoo moeten verstaan, dat de katholieken van Oudeschild een bepaald gedeelte van het daarmede verdiende geld voor de kerk afzonderden.

Hoe ijverig intusschen de katholieken van Oudeschild

1) In 1729 zouden er op geheel Texel 650 communicanten zijn geweest, Zie Bijdragen Bisd. v. Haarlem VI pag. 320.

ook voor hun godsdienst waren en hoezeer zij ook wenschten om in hun kerkgebouw een afzonderlijken pastoor te bezitten, vooralsnog kon de kerkelijke overheid op hun verzoek, boven meêgedeeld, om welke reden dan ook, niet ingaan. De toestand bleef dus op Texel, zooals hij was. Op de hoofdplaats en het middelpunt van het eiland, het dorp Den Burg, woonde de pastoor van Texel met zijn kapelaan. Daar was de hoofd- of parochiekerk, vanwaar de pastoor of kapelaan van tijd tot tijd op zon- en feestdagen in de bijkerk van Oudeschild het H. Misoffer kwam opdragen. Wij zeggen: van tijd tot tijd, want behalve aan het Oudeschild, bestonden er ook bijkerken aan de dorpen: De Hoorn, Oosterend en De Koog, die het bijzonder eigendom der aldaar wonende katholieken waren en waar in den zomer bij beurten godsdienstoefening werd gehouden. [1])

Eerst in het begin dezer eeuw kwam er voor de katholieke Oudeschilders eene meer gunstige verandering in dezen toestand. Wijl namelijk het getal der katholieken te Oudeschild aanzienlijker was dan op de overige dorpen van het eiland, die bijkerken bezaten, waren omstreeks het jaar 1800 de aartspriester en de toenmalige pastoor van Texel overeengekomen, dat de pastoor of zijn kapelaan, alhoewel aan Den Burg woonachtig blijvende, „op Zon- en Feestdagen het geheele jaar te Oudeschild den godsdienst zou verrichten, waarvoor de pastoor de som van *f* 300 zou ontvangen, benevens aan kostpenningen als anders *f* 150." Deze overeenkomst was blijkens een schrijven van het gemeentebestuur van Texel aan Zijne Excellentie den Minister van eeredienst in het Koninkrijk Holland, in het jaar 1808 een jaar in werking,

1) In 1805 bevonden zich aan en in den omtrek van Den Burg 511, Oudeschild 199, Den Hoorn 105, Oosterend 93 en De Koog 69 Katholieken, Deze opgave wordt gevonden in eene missive van het gemeentebestuur aan Z. E. den Minister van eeredienst (31 Dec. 1808), waarvan copie berust in het kerkarchief.

zoodat de dienst in de andere kerken achterwege bleef en alleen in Den Burg en te Oudeschild door den pastoor of kapelaan van Texel kerk werd gehouden.

Al was door dezen maatregel voor de katholieken van Oudeschild reeds veel gewonnen, zij lieten daarom hun oorspronkelijken wensch niet varen, maar bleven er bij hunne geestelijke overheid op aandringen, dat hun een afzonderlijke pastoor zou gegeven worden. „Herhaaldelijk", zoo lezen wij in een schrijven (dato 2 Februari 1809) van de kerkvoogden der Roomsch Katholieke gemeente aan Oudeschild op Texel aan den heer Landdrost van het Departement te Amstelland, „hadden zij verzocht om een pastoor, daar zij tot nu toe van ontstoken levende en daar zij billijk aanspraak meenden te hebben op een belofte, daar zij zich altijd hadden mede gevleid namelijk bij afsterving." Wijl dit afsterven van den pastoor van Texel nu gekomen was, legden zij bij gelegenheid, dat zij den landdrost betreffende de verzorging hunner armen moesten inlichten, ook aan hem hunne belangen bloot. Zij deden dit in de volgende bewoordingen:

„Dit nu volbragt zijnde, leggen wij ons gebeden voor Uw.Egstr. voeten met ootmoedig verzoek ons nu behulpzaam te zijn, opdat wij nog eens vrugten mogen plukken van desen ons zoo lang verzoek en de daarop gegeven beloften, er nog bijvoegende hoe noodsakelijk het is daar wij dan bewonen het zeedorp hebbende onder ons het meer gemelde fort haven en Coopvaardersreede, leggende wij een uur van Den Burg, kunnende geen godsdienst bijwonen of moeten met vrouw en kinders den weg afleggen en voor militairen gansch ongeschikt zooals is gebleken dat de Commandant van 't fort zijn volk niet verder als onder trommelslag gehoor wilde permittere". [1])

1) Deze woorden schijnen te wijzen op een disciplinairen maatregel, die slechts in gevallen van groote onwilligheid der soldaten werd toegepast.

Of er niet eenige overdrijving lag in de bewering der kerkmeesters, dat zij „geen godsdienst konden bijwonen of zij moesten met vrouw en kinders den weg van een uur naar Den Burg afleggen”, moge de lezer, wien reeds boven is meegedeeld, dat in die dagen geregeld op Zon- en feestdagen te Oudeschild godsdienst werd gehouden, voor zich zelven uitmaken. Zeker zouden de kerkmeesters zich duidelijker hebben uitgedrukt, als zij geschreven hadden, dat hun kerk te Oudeschild de gansche week gesloten bleef en zij op gewone dagen geen godsdienst konden bijwonen, of zij moesten zich een kerkgang naar Den Burg getroosten. De boeken van ontvangsten en uitgaven uit die dagen wijzen het duidelijk uit, dat er des Zondags en op de feestdagen geregeld kerk werd gehouden.

Wij kunnen niet zeggen, of op bovengemeld schrijven aan den landdrost ooit eenig antwoord is ontvangen; maar zoo het ook al beantwoord is geworden, heeft het de katholieken van Oudeschild geene enkele schrede verder gebracht tot de vervulling hunner wenschen. De zaken bleven, zooals zij voor eenige jaren geregeld waren: en aan Den Burg en te Oudeschild werd door den aan Den Burg wonenden pastoor van Texel, of door diens kapelaan geregeld op Zon- en feestdagen kerk gehouden.

Nu deed zich in die dagen (het was in den tijd der Fransche overheersching onder Napoleon I) op Oudeschild eene gebeurtenis voor, die voor de katholieken van dit dorp de droevigste gevolgen dreigde te hebben. De protestantsche gemeente van Oudeschild namelijk had aan de Franschen, die het eiland bezet hielden, haar kerkgebouw moeten afstaan. Daarom wendde zij zich, bij gemis van een ander gebouw, tot de katholieken van het dorp, om van hunne kerk gebruik te mogen maken. En in dit verzoek werd zij gesteund door den maire van het eiland, die den pastoor van Texel, den WelEerw. Heer Baters,

gelastte „de noodige schikkingen te willen maken, op welke uren zulks het beste zoude kunnen geschieden, zonder dat deze beide gemeenten elkander hieromtrent hinderlijk waren." [1]) Begrijpelijker wijze verhieven de kerkmeesters van Oudeschild tegen dezen willekeurigen maatregel hunne stem en trachtten het onheil, dat boven de hoofden der katholieke Oudeschilders hing, af te weren door het zenden van den volgenden brief aan den prefect:

HoogEdel Gestrenge Heer!

Dringende redenen namentlijk de komst der Spanjaarden [2]) hebben het afvorderen aan de Gereformeerde Gemeente van hunne kerk tegens een jaarlijksche schaevergoeding van *f* 1200 noodzaaklijk gemaakt. Ouderlingen dier Gemeente hebben diensvolgens zig bij ons vervoegd met verzoek om hunne godsdienst in onze kerk te mogen uitoefenen. Hoezeer wij ook het onaangenaam daarvan bezeffen, en ons zulks ter harte gaat, zijn wij, ondanks onze bereidwilligheid anderszints, genoodzaakt geweest zulks te moeten weigeren. Wij twijffelen dus ook niet of de ouderlingen van de Gereformeerdc Gemeente hebben zig hierover bij UEdl. vervoegd. — Het zij ons dus vergund de belangens van onze zijde en de beweegredenen onzer wijgering aan UHEDG. insgelijks voor te dragen.

Eensdeels verbied de wet en het hoofdpunt onzer geloofsbelijdenis volstrekt alle gemeenschap ten dien opzigte met andersgezinden, veelmeer te gedogen, dat er een geheel tegenstrijdige Godsdienst in onze kerken geoeffend en een oposive leer gepredikt word, en daar het Zijner Majesteit wil is, dat alle godsdienstoefeningen vrij, ongehinderd zullen geschieden, zoo agten wij ons geregtigd om door deze motiven ons daarop te beroepen.

---

1) Eerst dacht ik aan een schrijffout en wilde hier voor „Spanjaarden" Franschen gelezen hebben. Bij nader onderzoek echter is mij gebleken, dat deze Spanjaarden krijgsgevangenen waren van Napoleon I, die hen het eiland Texel tot verblijf had aangewezen, waar zij in de protestantsche kerk onder dak werden gebracht en aan de nabijgelegen forten en schansen moesten werken. Volgens mij verstrekte opgave werd de Redoute in 1811, de Lunette in 1812 aangelegd.

2) Zooals straks zal worden meëgedeeld, besloot de pastoor van Texel, in plaats van deze schikkingen te maken, liever in de bijkerk van Oudeschild geen godsdienst meer te houden.

Ten anderen zoude, gesteld zijnde dat zulks al eens mogt geschieden, de belangen van onze kerk alsook het onderhoud van de armen onzer gemeente ten eenemalen worden teleurgesteld, dewijl het onderhoud der kerk en de onderstand der arme Ledematen derzelve alleen gevonden moeten worden uit de dagelijksche collecten, welke daarin geschied.

Het doet ons dus leed hierin onze medebroeders niet ten dienste te kunnen staan, doch aan den andere zijde zullen zij met ons gereedelijk moeten toestemmen, dat daar zij voor het missen hunner kerk een schaevergoeding jaarlijks van *f* 1200 hollands genieten en zij zich daarvoor zeer gevoeglijk een ander gebouw kunnen aanschaffen tot uitoeffening hunner godsdienst, het dus ook een onbillijkheid zoude zijn om van Roomsch Katholijke een kerk af te vorderen, die zij lieden weten, dat hun volgens hunne geloofsbelijdenis volstrekt niet vergund is af te staan of vreemde godsdiensten in te laten oeffenen.

Deze gewigtige motiven als genoegzame redenen van weigering beschouwende, om dezelve aan UwExell. onder het oog te brengen, verlaten wij ons op Uwer Exell. regtmatige decisie en hebben de eer met alle eerbied te zijn.

De kerkmeesters van Oudeschild, die in dit even gepast als vrijmoedig en waardig schrijven hunne rechtmatige bedenkingen tegen den voorgenomen maatregel van den maire van Texel hadden blootgelegd, bleken zich te vergeefs op „de regtmatige decisie" van den prefect verlaten te hebben. Wij lezen althans in een brief van G. W. Reinbach, maire van Texel, dato 15 Juni 1812, dat „de R. K. Kerk op last van de geestelijke overheid aan de Gereformeerden ter uitoefening van haren godsdienst werd afgestaan, door de kerkmeesteren geheel opgeruimd en daarin geen kerk meer gedaan."

Of het inderdaad zoover gekomen is, dat de Protestanten gebruik hebben gemaakt van het Roomsche kerkgebouw, heb ik niet kunnen achterhalen. Wel lees ik, dat, toen de katholieken hun kerk geheel hadden opgeruimd, de hervormde predikant uit naam zijner gemeente ver-

klaarde „geenzins het geheele gebruik van deze kerk te begeeren," waarop hem werd aangezegd „zich alsdan te moeten vergenoegen met dit gebouw alleen op zon- en feestdagen enkeld des nademiddags te mogen gebruiken en wel van 1 tot 5 uur, ten einde zij buiten de uuren van hunne godsdienst nog een behoorlijke tijd zouden hebben, om hunne stoelen en banken in en uit de kerk te kunnen brengen." Ook vind ik in het „ontvangstboek der Roomsche kerk aan 't Oudeschildt" anno 1812 achter den datum 12 Mei aangeteekend: „Laatste kerkbeurt," maar reeds op den 10ⁿ Augustus van hetzelfde jaar begint weer de gewone opgave van het zondagsche offergeld. En als ik nu naga, dat, gelijk boven blijkt, in de helft van Juni nog geen begin van uitvoering was gegeven aan het kerkgaan der Protestanten in het kerkgebouw der Roomschen, terwijl laatstgenoemden reeds weder in Augustus hunne kerk gebruiken, dan zal het zeker van korten duur geweest zijn. Of heeft de geestelijke overheid later misschien toegestaan, dat de katholieken des morgens van hunne kerk gebruik konden maken, terwijl des namiddags de Hervormden daarin hun godsdienst uitoefenden? – In elk geval duurde deze onaangename toestand voor de Katholieken van Oudeschild toch niet lang, want 4 December 1813 had de aftocht der Franschen van Texel plaats en kwamen de Protestanten weer in het bezit van hunne kerk, die zij ten behoeve van de Spaansche krijgsgevangenen hadden moeten afstaan.

De eerstvolgende jaren leverden voor de geschiedenis der R. K. kerk te Oudeschild weinig belangrijks op. Alles ging, zooals het jaren lang gegaan was. Ouden van dagen weten zich nog goed den tijd hunner jeugd te herinneren, toen zij menigmaal door weer en wind het binnenpad naar Den Burg moesten afleggen, om den katechismus bij te wonen of bij het H. Misoffer tegenwoor-

dig te zijn. Vooral als het tegen „het aannemen liep", was het een aanhoudend heen en weer trekken, waarin alleen eenige verpoozing kwam, wanneer de pastoor of kapelaan van Den Burg te Oudeschild een zondag kwam doorbrengen. Dan werd ook hier na de gezongen H. Mis katechismus gedaan en des namiddags zelfs de Vespers gezongen. Ja, soms bleef de dienstdoende geestelijke wel eens een nachtje te Oudeschild over [1]), om dan ook 's maandags nog hier de H. Mis te lezen. De pastoor genoot, buiten de extra-beurten, van de kerk te Oudeschild elk vierendeel jaars een tractement van *f* 35, den kapelaan werd van tijd tot tijd eene kleine toelage verstrekt, terwijl het loon voor de kosteres op *f* 30 per kwartaal staat aangeteekend.

Intusschen naderde het tijdstip, waarop de katholieke Oudeschilders hunne herhaalde pogingen om een afzonderlijken pastoor te bekomen, met den gewenschten uitslag zouden bekroond zien. Een der oud-kapelaans van Texel, die dus zeker meermalen in de gelegenheid was geweest om de geestelijke behoeften der Oudeschilders te leeren kennen, de ZeerEerw. Heer A. A. Steinbach, deken te Enkhuizen, was de bemiddelende persoon, door wien de katholieken van Oudeschild eindelijk hun lang gekoesterden wensch vervuld mochten zien. „De parochie van den H. Martinus," zoo lees ik in de aanteekeningen van een mijner eerw. voorgangers, „welke tot aan 1 December 1828 tot de gemeente van Den Burg behoorde en bijkerk van die gemeente was, werd in genoemd jaar door den zeer-Eerw. Heer Steinbach, deken van Enkhuizen en vroeger

1) In 1798 hadden de kerkmeesters van Oudeschild van Gerrit IJsbrandsz. Buysman het voorhuis der kerk aangekocht voor de som van *f* 550.— In het jaar 1810 kochten zij nog twee derden van een huis van Wed. Timons voor *f* 139.40. Hier vond dus de dienstdoende geestelijke gelegenheid om te overnachten.

kapelaan te Den Burg, tot zelfstandige gemeente verheven [1]). Bij de gemeente het Oudeschild werd terzelfder tijd gevoegd: Oosterend en Zuid-Haffel en werd door den pastoor van Oudeschild beurtelings dienst gedaan, waarvoor hem uit de kerkekas te Oosterend vijftig gulden werd te goed gedaan".

Het jaar 1828 wordt hier dus opgegeven als het jaar, waarin de kerk van Oudeschild ophield bijkerk van den Burg te wezen en tot parochiekerk werd verheven. Wij gelooven, dat deze opgave de juiste is en dat zoowel het „Jaarboek voor katholieken door J. H. Wensing," die de oprichting van de statie Oudeschild in 1830 stelt, als de „facta memorabilia" van het kerkarchief aan Den Burg, die het jaar 1826 noemen, zich in het jaartal vergist hebben. Immers als wij de oude doop- en trouwboeken van de kerk te Oudeschild openslaan, dan zien wij, hoe deze beide aanvangen in het begin van het jaar 1829. Bovendien zijn wij in het bezit van een officieel stuk uit het laatst van 1828, dat onderteekend is door den pastoor van Oudeschild. Eindelijk staat het jaartal 1828, zooals wij straks zullen zien, te lezen op het bidprentje, dat na den dood van Oudeschild 's eersten pastoor tot eene gedachtenis is opgemaakt. Mij dunkt, altemaal gronden, om veilig aan te nemen, dat niet eerder, maar ook niet later dan in het jaar 1828 de kerk van Oudeschild tot parochiekerk is verheven geworden.

Nu wij met onze geschiedenis van de R. K. parochie te Oudeschild tot het jaar 1828 zijn gekomen, hebben wij het eerste gedeelte van onze voorgenomen taak afgehandeld en kunnen thans overgaan om de gedenkwaardige feiten meê te deelen, die plaats vonden sinds de kerk van Oudeschild tot een zelfstandige statie of parochie was verheven.

---

1) Wij zullen dit zóó moeten verstaan, dat genoemde Deken de bemiddelende persoon was, die hier handelde op last der geestelijke overheid.

II. *De kerk te Oudeschild als parochiekerk.*

Ter mededeeling van de gebeurtenissen en feiten, die betrekking hebben op de kerk van Oudeschild, sinds zij in 1828 tot parochiekerk was verheven, meenen wij niet beter te kunnen doen dan hier eene lijst te laten volgen van de verschillende weleerw. heeren pastoors, die hier achtereenvolgens de herderlijke bediening hebben uitgeoefend. Achter elk hunner namen kunnen wij dan datgene aanteekenen, wat ons vermeldenswaardig voorkomt, zoodat wij aldus tot een gemakkelijk overzicht komen van de geschiedenis der laatste zeventig jaren, gedurende welke de katholieken van Oudeschild het voorrecht hadden een afzonderlijken pastoor te bezitten.

1. Petrus Josephus de Garde, geboren te 's Hertogenbosch den 31 December 1800 en priester gewijd te Mechelen den 4 Juni 1826. Volgens hetgeen in het „liber memorialis" staat opgeteekend, was hij bij zijne benoeming tot pastoor alhier kapelaan aan Den Burg op Texel bij den WelEerw. Heer Boode en ontving hij op 1 December 1828 zijne benoeming. Dezelfde datum staat ook op zijn bidprentje te lezen: „pastoor beroepen op Texel 1 December 1828." Ofschoon er in het kerkarchief een stuk berust, hetwelk dateert van 25 November 1828 en onderteekend is door pastoor P. J. de Garde, willen wij over dit verschil van enkele dagen niet vallen, daar voor ons het feit vaststaat, dat zijne benoeming tot pastoor van Oudeschild in 1828 plaats had en het zeer goed is kunnen gebeuren, dat bedoeld stuk reeds eenige dagen geleden geschreven en gedateerd was, toen het door den pastoor van Oudeschild onderteekend werd. Een der eerste handelingen van den Weleerw. heer de Garde als pastoor van Oudeschild — en hiermede komen wij van zelf tot den inhoud van het document, dat den datum

van 25 November 1828 draagt — was het sluiten van eene overeenkomst met de kerkmeesteren der Hervormde kerk te Oudeschild, betreffende eene begraafplaats voor de leden der Roomsch Katholieke gemeente. Den 30 Augustus 1827 was er namelijk een koninklijk besluit verschenen, waarbij gelast werd, dat het begraven der lijken in de Hervormde kerk en het daaraan grenzende kerkhof met 1 Januari 1829 zou ophouden. Mitsdien hadden de kerkvoogden der Hervormde kerk den 24 Augustus 1828 een stuk grond aangekocht, groot 75 nederl. roeden, liggende in den polder „De Waddel", voor den prijs van tachtig gulden. Nauwelijks was dit ter oore gekomen van de kerkmeesters der Katholieke gemeente, of zij meenden, dat van deze begraafplaats ook voor hunne geloofsgenooten een geschikt gebruik kon gemaakt worden. Vandaar werd eene overeenkomst gesloten tusschen de kerkmeesters der Hervormde kerk en den pastoor en de kerkmeesters der Roomsch-Katholieke kerk, waarbij een vierde gedeelte van den gekochten grond aan laatstgenoemden in eigendom werd afgestaan en zou worden gehouden en ingericht tot eene begraafplaats voor de leden der Roomsch-Katholieke gemeente van Oudeschild, terwijl de overige drie vierden deelen van die begraafplaats geheel en alleen zou blijven voor de leden der overige gezindheden. Zoo kwam dus krachtens deze overeenkomst de jeugdige R. K. gemeente van Oudeschild spoedig en op voordeelige wijze in het bezit van eene begraafplaats, waar zij de lichamen harer afgestorvene leden in gewijden grond zou kunnen neerleggen [1]).

Was het den pastoor de Garde met de zaak van het R. K. kerkhof bijzonder meêgeloopen, de zorgen voor de vernieuwing of herstelling van kerk en pastorie zouden

1) Volgens het Jaarboek voor Katholieken, door J. H. Wensing, werd het kerkhof 18 Mei 1829 ingezegend.

hem dubbel zwaar drukken. Reeds in 1829 hadden de pastoor en de kerkmeesters zich tot het gewestelijk bestuur van Noord-Holland gewend, ten einde door hetzelve in de noodige herstellingen der gebouwen te worden bijgestaan en wel bepaaldelijk tot herstel van de pastorie. Dit bestuur echter antwoordde dato 9 April 1829: „dat er ter dispositie van HunEdelGroot Achtbaren geene andere fondsen zijn, dan de provinciale en dat deze niet toelaten, daaruit subsidiën voor het herstel van kerken en pastorijen te verleenen". Ondanks dit ontmoedigend antwoord gingen de pastoor en de kerkmeesters er toch toe over, om ten minste aan de pastorie de meest noodzakelijke herstellingen te laten verrichten en het oude voorkerkhuis, weleer in 1798 van Gerrit IJsbrandsz. Buysman aangekocht, tot eene meer passende woning voor den pastoor in te richten. De kosten van dit werk beliepen *f* 1716.67[5], welke som in het begin van 1834 tot op *f* 700 na geheel uit den boezem der gemeente was afbetaald geworden.

De kerk intusschen vroeg ook dringend om herstelling. Vooral was dat het geval na den hevigen storm van 31 December 1833, die het toch reeds bouwvallige kerkje opnieuw zoo hevig had geteisterd, dat zonder spoedige en krachtdadige hulp eene instorting noodzakelijk volgen moest. Daarom begrepen pastoor en kerkmeesters niet beter te kunnen doen, dan zich te wenden tot het Geëerbiedigd Hoofd van den Staat en aan Hoogstdenzelven voor te stellen, „om den toestand van voornoemd kerkgebouw door de bevoegde autoriteiten of deskundigen te doen opnemen, ten einde Zijne Majesteit niet alleen de zekerheid bekome van het gevaarlijke en dringende van dien toestand, maar tevens wat, en op hoedanig eene wijze er zoude behooren gedaan te worden, ten einde het kerkgebouw te doen herstellen, tevens met

eene kleine vergrooting van hetzelve, uit aanmerking van dezelve ongenoegzame ruimte". En vervolgens: „dit gedaan zijnde, de tot voornoemde verbetering aan te wenden kosten voor drie vierden aandeelen te willen doen betalen uit de tot zulke eindens beschikbare fondsen, terwijl zoo de requestranten zich sterk maken alsdan het overige één vierde door de Gemeente te doen betalen".

Dit rekwest aan Z. M. Koning Willem I had ten gevolge, dat bij koninklijk besluit van 8 December 1834 aan de R. K. gemeente van het Oudeschild eene subsidie van *f* 1200 werd toegestaan, terwijl de provinciale Staten van Noord-Holland, dato 29 December 1834, nu eene subsidie van *f* 500 toezegden. Na deze goedgunstige beschikkingen ging men weldra tot den verbouw der kerk over. Reeds den 27 Mei 1835 had de aanbesteding plaats en bleek de heer A. Amersbeek, timmerman te Alkmaar, voor de som van *f* 2400 aannemer van het werk te zijn geworden. Den 10 Juli daaropvolgende legde pastoor de Garde den eersten steen en in het najaar was de vernieuwde en met drie ellen vergroote kerk gereed. Of de Weleerw. heer de Garde, die zich zooveel moeite voor dit werk getroost had, de kerk nog voltooid gezien heeft? – Zeker is het, dat zijn opvolger als pastoor van Oudeschild, de Weleerw. heer J. B. Wesselingh, reeds in Mei 1835 op Texel was, want in het doopboek teekent laatstgenoemde zich op 2 Mei 1835 pastoor van Oudeschild. Hier staat weer tegenover, dat pastoor de Garde op 18 Mei 1835 het bestek en de voorwaarden van de aanbesteding der kerk onderteekent en den 10 Juli van hetzelfde jaar den eersten steen legt. Gelijk ik van geloofwaardige getuigen vernam, is pastoor Wesselingh eerst assistent geweest van pastoor de Garde, die ziekelijk was en een teringachtig gestel had. De zorgen voor zijn kerkbouw zullen zijne krachten niet hebben versterkt. Daarbij

kwam nog de tegenwerking, welke hij in niet geringe mate ondervond van den kant der Katholieken te Oosterend en Zuid-Haffel, die zeer tegen hun wensch bij de statie van Oudeschild waren ingedeeld. Ofschoon ook de Vice-Superior van de Hollandsche Missiën, Antonius Antonucci, de vroegere, zeker op last der geestelijke overheid gedane beslissing van deken Steinbach had bevestigd en bepaald dat „het Oudeschild, Oosterend, Nieuwe Schild, Waal en Hoogeberg (waaronder Zuid-Haffel) tot de statie van Oudeschild behoorden", kwamen evenwel de gemeentenaren van Oosterend tegen deze beslissing op en wel vooral om de gevaren, die de hooge dijk des winters voor hen opleverde. Intusschen hadden de gemeentenaren van Zuid-Haffel zich ook al verzet tegen die indeeling; velen weigerden aldaar ter kerk te gaan en de H. Sacramenten te ontvangen. Dit alles, wat in het „liber memorialis" in nog verdere bijzonderheden beschreven wordt, moet den ijverigen, maar lichamelijk zwakken pastoor de Garde veel verdriet hebben veroorzaakt en hem hebben genoopt, om de jeugdige gemeente aan andere krachten over te laten. Dit geschiedde in het jaar 1835. Op zijn bidprentje, dat evenals zijn portret nog bij sommige bejaarde parochianen te vinden is, lees ik: „verlaat zijn pastorij uit zwakheid en overleed te Uden den 12 Januarij 1837".

2. Joannes Bernardus Wesselingh. Hij was, gelijk wij boven gezegd hebben, assistent bij pastoor de Garde, toen hij deze bij diens vertrek als pastoor van Oudeschild opvolgde. Op 2 Mei 1835 doopte hij het eerste kind. Zijn pastoraat, waarvan ik niets belangrijks vind opgeteekend, als alleen dat op 13 Juli 1836 de broederschap van de Eeuwigdurende Aanbidding werd opgericht, duurde tot 1839. Toen vertrok hij naar Leijderdorp en vandaar naar Kwadendamme. Sinds 1872 behoorde hij tot de rustende geestelijken en stierf den 13 Maart 1883.

3. Joannes Kriegers. Diens gedachtenis zal te Oudeschild waarschijnlijk wel het langste in herinnering blijven wegens den noodlottigen dood, dien hij gestorven is. In het doopboek vind ik zijn naam voor de eerste maal op 31 Maart 1839. Het kerkarchief bezit blijkbaar van zijne hand de, wegens genoten subsidie, aan de regeering verplichte rekening en verantwoording van den kerkbouw in 1835, waaruit ons blijkt dat de kosten daarvan ƒ 3115,24 hebben bedragen. Verdere levensbijzonderheden heb ik niet van hem kunnen achterhalen. In de opgave der nomina pastorum van het liber memorialis lees ik alleen: „vond zijn dood in de golven". Als ik de doop- en trouwboeken naga, dan meen ik, dat pastoor Krieger's dood in het laatst van Augustus of begin van September 1843 moet gesteld worden. Wel wonder, dat hieromtrent niets naders te vinden is. Van oude menschen, die hem nog zeer goed gekend hebben, heb ik vernomen, dat pastoor Kriegers, na een bezoek aan den vasten wal gebracht te hebben, op een Zaterdag-namiddag van Den Helder na het eiland Texel wilde terugkeeren. In plaats van met een der postschippers, stak hij met een Wieringer schuitje in zee. Of de schipper met het vaarwater geheel en al onbekend was, of door welke andere oorzaken dan ook, het schuitje is waarschijnlijk door de sterke strooming het zeegat uit naar de Noordzee gedreven en op een der banken gestrand. Men zegt, dat iemand, die zich in dien nacht aan het zuidelijk strand van het eiland bevond, een buitengewoon geluid in de richting van „de Onrust" gehoord heeft, maar in de gedachte, dat dit geluid door de zeehonden op „de Onrust" gemaakt werd, daarop verder geen acht heeft geslagen. Niet onmogelijk dat het scheepje, waarin pastoor Kriegers zich bevond, tegen de gevaarlijke bank was stukgeslagen, en dat de opvarenden zich daarop hebben gered, maar bij den later

invallenden vloed zijn verdronken. Hoe dit ook moge geschied zijn, zeker is het dat later noch van pastoor Kriegers, noch van den schipper, noch van het scheepje zelf ooit iets is vernomen. Ja, het is op het eiland sinds die noodlottige gebeurtenis eene volksuitdrukking geworden, om van iemand, die niets meer van zich laat hooren, te zeggen: „hij is met den Wieringer schipper meê". Opvolger van den zoo treurig om het leven gekomen pastoor Kriegers was:

4. Wilhelmus van der Heyden. Den 12 September 1843 diende hij alhier het eerste H. Doopsel toe en reeds in 1845 verliet hij wederom het eiland. Na nog te Lutjebroek en te Kudelstaart de herderlijke bediening te hebben uitgeoefend, ontving hij in 1854 zijn eervol ontslag en stierf den 15 September 1883.

5. Wilhelmus Henricus Jansen werd pastoor te Oudeschild in 1845, in welk jaar hij op 4 Juli het eerste kind doopte en bleef hier tot het jaar 1852. Toen werd hij benoemd tot pastoor te Rhoon en in 1853 te Lutjebroek, alwaar hij den 2 Juli 1864 overleed.

6. Cornelius Joannes van de Laar, priester gewijd 18 Augustus 1847, werd in het voorjaar van 1852 benoemd tot pastoor van Oudeschild. Tijdens zijn verblijf alhier had de indeeling der parochie 's op het eiland plaats. Bij een schrijven van Z. D. H. Mgr. F. J. van Vree (28 Maart 1855) werd het gebied der St. Martinusparochie [1]) te Oudeschild aldus omschreven: „Deze parochie wordt geheel ingesloten door de parochie Den Burg

---

1) Het titelfeest der kerk werd in vroegere jaren gevierd op den 15 Augustus; op dien dag vind ik meermalen aangeteekend: gecollecteerd op het Patroonfeest. A. J. v. d. Aa noemt Maria en Martinus de patronen der kerk. Ik vermoed, dat St. Martinus tot patroon der kerk is gekozen bij de vereeniging van Oosterend met Oudeschild en dat dit verder zoo gebleven is. Van oudsher was de H. Martinus patroon van Oosterend. Zie *Hist. Episc.* II, pag. 90.

en de Reede van Texel. Ten noorden is zij van de parochie Den Burg gescheiden door de Aaisloot, van af de zee tot aan den Kadijk, vandaar gaat zij zuidwaarts met eene rechte lijn langs de Veen tot achter om het kerkhof op de Hoogte; vanwaar zij weder verder oostwaarts loopt langs den gewonen weg en vervolgens langs den schulpweg tot aan de schans, die zoowel als de geheele Prins Hendrikpolder tot haar behoort." In 1855 werd pastoor van de Laar benoemd tot pastoor te Schoonhoven. In 1864 ontving hij zijne benoeming tot pastoor van Rhijndijk, alwaar hij den 21 Juli 1891 stierf.

7. Hubertus Henricus Peeperkorn, die alhier in 1855 tot pastoor werd benoemd, heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door den verbouw der pastorie, die dringend verbetering vereischte. De weleerw. heer Peeperkorn, onder wiens pastoreele bediening het veertiguren-gebed is ingesteld, werd in 1861 pastoor te Scheveningen en daarna te Assendelft, alwaar hij den 23 Juli 1883 overleed.

8. Martinus van den Broek, priester gewijd 25 Mei 1850, kwam hier als pastoor in September 1861. De oprichting van de broederschap van den Levenden Rozenkrans (17 Dec. 1862) en de indeeling van de parochie bij het nieuwe dekanaat Schagen (20 Februari 1863) dagteekenen uit den tijd van zijn pastoraat alhier. Reeds in 1863 ontving hij zijne benoeming tot pastoor van 't Kalf (Zaandam); daarna was hij pastoor van Bovenkarspel, in welke hoedanigheid hij in 1879 zijn eervol ontslag aanvroeg en verkreeg.

9. Godefridus Gabriel Honig, priester gewijd 24 September 1853, werd den 26 September 1863 tot pastoor van Oudeschild benoemd. Van zijn verblijf alhier moge de bijzondere zorg voor de bewaring der verschillende kerkelijke archiefstukken worden herdacht. Ook werd door zijne bemiddeling aan de kerk eene reliquie

van het H. Kruis geschonken, zoodat, gelijk hij zelf heeft aangeteekend, de kerk nu in het bezit was van drie reliquiën: n. l. van het H. Kruis, van den H. Martinus en van de H. Catharina [1]). In 1868 vertrok pastoor Honig naar Edam en oefende daarna achtereenvolgens de herderlijke bediening uit te Weesp, Schipluiden en Noordwijk.

10. Joannes Henricus Muller, priester gewijd in 1858, stond van het jaar 1868 aan het hoofd der R. K. gemeente te Oudeschild; onder zijn bestuur werden eenige noodzakelijke veranderingen aan kerk en pastorie aan gebracht. In 1872 verliet hij het eiland als pastoor van Akersloot en vroeg in 1893 als zoodanig zijn eervol ontslag aan. Sinds is hij rustend geestelijke te Alkmaar.

11. Henricus Petrus Zeegers, priester gewijd in 1863, kwam den 9 Juni 1872 als pastoor te Oudeschild. Het nog in gebruik zijnde orgel, een geschenk der R. K. gemeente te Ursem, het beeld van den H. Martinus, het altaar, waarvoor hij den geldelijken grondslag legde, herinneren tot op den huidigen dag aan het zegenrijk verblijf van pastoor Zeegers te Oudeschild. Tijdens zijn pastoraat werd den 12 November 1878 het vijftigjarig bestaan der parochie met bijzonderen luister gevierd. In het jaar 1880 werd hij benoemd tot pastoor van Wognum, vanwaar hij in 1896 als pastoor naar Berkenrode vertrok.

12. Alphonsus Josephus Schudelaro, in 1864 tot priester gewijd, werd den 17 Februari 1880 benoemd tot pastoor van Oudeschild. Onder zijn bestuur kwam de kerk in het bezit van een fraai nieuw altaar. In 1885 ontving hij zijne benoeming tot pastoor van Spaarnewoude aan de Lie; twee jaren later vinden wij zijn naam op de lijst der rustende geestelijken; den 3 April 1893 ging hij ter eeuwige rust.

---

1) Stond het bezit dezer reliquie wellicht in verband met het feit, dat in vroeger jaren op het gebied der parochie, n.l. op den z. g. Hoogenberg eene kapel had gestaan, toegewijd aan de H. Catharina?

13. ANTONIUS HENRICUS WILHELMUS KAAG, priester gewijd in 1869, en benoemd tot pastoor van Oudeschild den 7 April 1885, bracht verschillende verbeteringen in kerk en pastorie aan. Van November 1886 tot Maart 1887 moest hij wegens ziekte afwezig zijn en werd de parochie bestuurd door zijn assistent, den weleerw. heer C. Borsboom. Den 22 Mei 1888 verliet hij het eiland als pastoor van Duivendrecht.

14. SEBASTIANUS HENRICUS VAN GINKEL, priester gewijd in 1871, en alhier tot pastoor benoemd den 14 Mei 1888, wijdde, behalve aan de verfraaiing en versterking der kerk, vooral zijne zorgen aan de verrijking daarvan met verschillende sieraden. In 1891 vertrok hij als pastoor naar Velsen.

15. PETRUS JOANNES DOMINICUS WOUTERLOOD, priester gewijd in 1875, werd pastoor van Oudeschild den 20 Februari 1891. Aan hem heeft de parochie haar tegenwoordige, geheel vernieuwde kerk te danken. Te recht zag hij in, dat de telkens terugkeerende belangrijke herstellingen aan het kerkgebouw een kanker waren voor de kerkelijke financiën en dat het kerkje toch weldra tegen het geweld der stormen, hier zoo dicht aan de zee, niet zou bestand zijn. Daarom besloot hij om tot de vernieuwing der kerk over te gaan. Voor dit doel zamelde hij, met machtiging van Z. D. H. den bisschop van Haarlem, te Amsterdam bijdragen in voor den bouw met het gelukkig gevolg, dat, onder leiding van den architect J. H. Tonnaer, weldra tot de vernieuwing en vergrooting van de kerk kon worden overgegaan. Den 4 September 1894 had de plechtige inzegening van het vernieuwde kerkje plaats. Moge het nog jaren het bedehuis zijn van de Katholieken aan het Oudeschild! Den 26 Mei 1896 werd pastoor Wouterlood benoemd tot pastoor van Bleiswijk en opgevolgd door den schrijver van deze bladzijden.

L. STOLK.

HET H. BLOED TE BERGEN.

Pastoor F. J. Poelhekke bewees der geschiedenis een niet geringen dienst, door in het 4e deel dezer *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem* het verhaal van het Mirakel van het H. Bloed te Bergen uit te geven in een ouden Latijnschen tekst met vertaling. Dit verhaal is door hem gevonden in een te Alkmaar berustend H. S., dat de eerste bewerking bevat van het Chronicum van Joannes Gerbrandi [1]. Achter de eigenlijke kronijk, welke op het jaar 1514 eindigt, volgen 36 collectanea in 36 dubbele fol. Op fol. 12-14 recto et verso en fol. 15 recto staat het 10e collectaneum, dat in roode letters ten titel voert: *De.... vento valido et miraculoso Sanguine ville Bergensis.*

De geleerde schrijver zegt (IV bl. 133, 134): „Ik meen het, op zijn minst genomen, voor *zeer waarschijnlijk* te mogen houden, dat het verhaal van het heilig Bloed te Bergen een afschrift is van een stuk, dat in de Abdij van Egmond berustte, en door een tijdgenoot is opgemaakt.... Overigens is het geheele verhaal zóó nauwkeurig en daalt zóó in de minste bijzonderheden af, dat wij niet kunnen twijfelen, of het is, na een nauwkeurig onderzoek op de plaats zelve, en uit de mond der daarin betrokken personen opgeteekend." —

Tot zoover pastoor Poelhekke. Op de Universiteitsbibliotheek te Leiden berust een H. S., getiteld: *Chronicorum Hollandie libri X.* [2]) De schrijver van deze kronijk

1) Vgl. hierbij ook: Bijdr. XXI bl. 356-364.

2) Vgl. Mr. S. Muller Fz. Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, bl. 24.

is zekere Fredericus [1]) van Sevender, een Haarlemsche Karmeliet, die zijn werk onder den prior IJsbrand van Delff in 1469 voltooide, en ongeveer dezelfde bronnen gebruikte als zijn medekloosterling Joannes Gerbrandi. Daarin lezen wij fol. 105 recto over eene gebeurtenis van het jaar 1432: „Scriptor hujus libri illo tempore erat conventualis Heerlemensis [2]), et erat in eadem processione [3]) personaliter. De schrijver van dit boek was ten dien tijde Haarlemsch kloosterling en was bij die processie persoonlijk tegenwoordig."

---

1) Fol. 75 recto dezer kronijk leest men: Si frede ponatur, et ri sibi associatur, et cus addatur, qui scripsit ita vocatur.

2) Volgens mijn meening is Fredericus van Sevender eerst lid van een ander Haarlemsch klooster geweest, doch na het jaar 1465 het convent der Karmelieten ingetreden. Waarom? Het bovengenoemde Alkmaarsche H. S. heeft fol. 300 verso: Anno Domini 1455 Joannes de Zoreth, prior generalis omnium Carmelitarum, reformavit monasterum Carmelitarum in Haerlem. Et permanserunt in praefata reformatione IJsbrandus de Delff prior, Joannes de Leidis, Laurencius de Haga, Joannes Garbrandi de Leidis, Paulus Nicolai, Folkerus de Alcmaria, Joannes Peper, Joannes Scoerll et Henricus de Sciedammis. In het jaar onzes Heeren 1455 hervormde J. van Zoreth, de algemeene prior aller Karmelieten het klooster der Karmelieten te Haarlem. En onder de voornoemde hervormde regel bleven de prior IJsb. van Delff, Joann. van Leiden enz. enz.

Hetzelfde bericht met enkele bijzonderheden heeft Fredericus in zijn kronijk. Maar noch in het een noch in het ander wordt Fredericus' naam gevonden. In het jaar 1469 is hij echter lid van het Karmelietenklooster te Haarlem. gelijk hij zelf schrijft achter het 8e boek van zijn Kronijk.

2) Om de merkwaardigheid kopieer ik hier het geheele bericht over die gebeurtenis uit de Kronijk fol. 105 recto:

Anno Domini M°CCCC° XXXII. Hiis diebus dominus Wilhelmus de IJsendoern [naar ik vermoed, dezelfde als Heer Willem van Isendoren, ridder en Jerusalemsvaarder, genoemd in Bijdr. XI bl. 201], miles egregius, habitans in civitate Heerlemensi in platea fabrorum ceu „Smeetsstraet", obtulit beate Marie ac devotis fratribus ejusdem ordinis gloriosissime Virginis de Monte Carmeli in Heerlem partem corone Domini spinee, scilicet ramusculum qui impressus fuerit capiti Redemptoris nostri. Quem ramusculum devoti fratres beate Marie Virginis de domo praedicti militis sustulerunt ad eorum monasterium magna cum reverencia, ut nimirum decuit. Scriptor hujus etc.

Vgl. hierbij Bijdr. XXI bl. 364.

Tusschen het jaar 1432 en den St.-Elisabethsvloed in 1421 ligt dus slechts een tijdverloop van 11 jaar. Derhalve Fredericus van Sevender, die wel niet na 1415 geboren zal zijn, en die niet verre van Bergen te Haarlem leefde, is een zeer vertrouwbare tijdgenoot van het Mirakel van het H. Bloed te Bergen, *waarvan hij de geschiedenis heeft opgesteld.* Immers het 10e collectaneum van het Alkmaarsche H. S. is eene getrouw afschrift van hetgeen Fredericus in zijn autographum Chronicorum Hollandie libri X geschreven heeft fol. 105 en 106 recto et verso en fol. 107 recto.

In het boven gezegde vind ik ook als waarschijnlijk aangegeven, dat Fredericus' kronijk niet in de abdij van Egmond berust heeft, maar in het Karmelietenklooster te Haarlem gebleven is.

Tusschen de beide H. S. bestaan de volgende kleine afwijkingen:

		Alkm. H. S. [1]	*H. S. van Fr. van Sevender.*
bl. 144	2e regel:	pronunciant	enunciant
	4e 〃	cursu a	cursu etiam a
	5e 〃	defluat, scripto	defluat, per modum recapittulacionis, scripto
	5e en 6e 〃	millesimo quadringentesimo vicesimo primo	M° CCCC° XXI°.
	7e 〃	ducem de Bavaria	ducem Bavaria
	4e 〃 v. o:	Montis sanctae geertrudis	sancte Gheertrudis
bl. 145	1e 〃 v. b:	praefatis partibus	partibus prefatis. [Montis.
	3e 〃	salsum aggerem	aggerem salsum.
	5e 〃	salsi aggeris	aggeris salsi.
	6e en 7e 〃	suo diluvio	diluvio suo.
	11e 〃	suis sedibus	sedibus suis.
	9e 〃 v. o:	ad terram usque	usque ad terram.
	8e 〃	Adalardus	Allardus.
	7e 〃	fuit in Grued	in Grued fuit.
	6e 〃	acervum foenis	feni acervum.
bl. 146	6e 〃 v. b:	dominus Joannes de Prucen	dictus Johannes

1) Volgens kopie in Bijdr. IV, bl. 144—149.

19e regel v.o: Amelius Milesius. [de Prusen.
18e 〃 [1]) Gerardo Gherardo.
14e 〃 sacrae nostrae nostre sacre.
14e en 13e 〃 Sculteto praedicto relicta Sculteto relicta.
11e 〃 sacro oleo oleo sacro.
6e 〃 suis manibus manibus suis.
2e 〃 eis eos
bl. 147 3e regel v. b.: sancti sacri
7e 〃 Joannes pastor Johannes presbiter.
12e 〃 Amelio ejusque Milesio presbitero ejusque.
15e 〃 Joannes Johannes.
17e 〃 Amelius Milesius.
19e 〃 Joanni Johanni.
14e regel v. o.: praefata pyxidis pixidis prefate.
9e 〃 periculo sumere periclo insulte sumere.
3e 〃 Amelius, qui Milesius presbiter, qui.
2e 〃 et aliis aliisque.
5e 〃 laborantem peste peste laborantem.
6e en 7e 〃 suo loco Christi mysteriis, coepit loco suo mysteriis
14e 〃 haereret heret. [Christi, incepit.
20e 〃 v. o: Gerardus novitate Gherardus presbiter novitate.
10e 〃 statim allata fama ocyus statim a..... ocyus.
7e 〃 sit conversum conversum sit.
3e 〃 v. o.: venerabilis vis vir venerabilus et doctus.
8e 〃 – Molenaer de Leidis Molnar de Leydis.
bl. 149 4e 〃 v. b.: curati et pastores,
videlicet Dominus curati Dominus.
4e en 5e 〃 〃 Volp. Schult de G.
past. in Alcmaria Volperdus de Alcmaira.
5e 〃 〃 Wilhelmus Keuser Wilhelmus Keyser
6e 〃 〃 Heiligeloe, Dominus Heiligheloe et Dominus.
6e 〃 〃 Martinus pastor in Scoerll Martinus de Scorel.
9e 〃 〃 ejus qualitate qualitate ejus.
14e 〃 〃 quae quod.
15e 〃 〃 continentur continetur.
15e 〃 〃 aliqua corruptione
a sua proprietate corruptione aliq. a propr. sua.

---

1) Desgelijks bl. 148 1e en 8e regel v. b.

Achter de laatste woorden: „Quod multis ajunt signis et virtutibus fore declaratum" laat Fredericus in zijn H. S. volgen: „de quibus pauca exempli gracia in subsequenti capitulo ex pluribus explicabo". Dan geeft hij fol. 107 recto et verso en fol. 108 recto een verhaal van drie merkwaardige feiten, welke op eene belofte van een bedevaart naar 't H. Bloed te Bergen te zullen doen door Gods macht en goedheid geschied zijn.

Nabij 's Hertogenbosch is eene vrouw met haar eenige dochter, tegen menschelijke verwachting in, uit haar in brand staande woning gered, en zij volbrengt haar pelgrimatie naar Bergen den 7[en] September 1439.

Te Leiden werd een kind, dat door eenige onvoorzichtigheid zijner moeder gestikt was, ten leven opgewekt; de weduwe volbracht haar belofte met haar zoontje op den 14[en] Augustus 1441.

Eindelijk, ten tijde van den oorlog tusschen Holland en de steden van het Oosten omstreeks het midden der 15[e] eeuw, bevond zich de scheepsaanvoerder Nicolaas van Brederoede in zwaren storm op zee. Reeds 35 krijgslieden had hij van zijn schip verloren. De overige 23 het gapend doodsgevaar ziende, sporen elkaar aan tot een pelgrimstocht naar Bergen. Eenigen echter aarzelen, en daaronder ook de aanvoerder. Doch als ten derde male het schip op het punt was te verzinken in den peilloozen afgrond van den oceaan, heeft Brederoede een gezicht. Op zijn aansporing beloven nu allen het H. Bloed te gaan vereeren. Zij werden gered en volbrachten hun bedevaart naar Bergen.

Ten slotte laat ik hier den letterlijken tekst volgen uit het H S. van Fredericus:

Buscoduas in ducatu Brabancie nobilis est civitas, juxta quam circa medium miliare honesta femina habitans, dominica die, ut

asseruit, post festum sancti Bartholomei Apostoli meridiano tempore lumina somno victa in stratum relevare cupiebat. Et ecce celum subito nubibus aeris tegitur et aer variis passionibus incipit commoveri, quin etiam tonitrua et fulmine usquequaque horrescere, ita quod domus prefate femine, que fossa cincta erat, undique incenderetur inciperetque conflagrari, et quod virtute caloris aerem discedentis fenestre et ostea claudebantur et tanta vi astricte suis postibus tenebantur, ut femina manu aperire non posset. Quid jam faceret, mulier cum unica filia in domo clausa flammisque circumdata nesciebat. Spes salutis amittitur, nulla sibi via vite qua fiduciam capere posset aperitur. Convenerant vicini auxilium prestaturi, sed fossa et flamma a domo arcebant. In tali discrimine constituta, quo humanum consilium et auxilium defecerant, ad Dominum confugit et memorans ex relatu aliorum, multa miserorum suffragia virtute Dei et sacri Cruoris in Berghen contigisse, promisit nudis se pedibus laneeque vestita sacrum Cruorum in Berghen cum certis oblacionibus visitare. Confestimque divine virtutis magnam sensit audenciam. Post votum quippe promittentis summa levitate laxate moteque sunt janue domus. Mulierque cum filia cursu concito furencia evasit incendia, Fecitque peregrinacionem solvens debitum anno Domini M° CCCC° XXXIX° in vigilia Nativitatis Virginis Marie.

Leydis in comitatu Hollandie pulchra civitas est, in qua cujusdam vidue puer suffocatus est et plusquam tribus horis vel mortuus erat, ut defunctus intercepto spiritu clausisque vitalibus putabatur. Sed dum mater more sereno ejularet planctumque magnum faceret super filium non natura sed quadam negligencia defunctum, affuerunt vicini exhortantes, ut oblaciones suas et vota beate Marie in quodam loco pro illo devoveret. Non, inquit, beate Marie Virgini in tali loco, sed sacro Cruori in Berghen, si vitam defuncto restituat, promitto. Nec multo post, qui defunctus videbatur, membris omnibus cepit commoveri relaxato sane vel restituto spiritu vitae. Explevit mater cum filio peregrinacionem suam anno Domini M° CCCC° XLI in vigilia Assumpcionis beate Marie Virginis, gracias agens Christo Domino nostro.

Aliud quoque divine virtutis et sacri Cruoris signum eodem pene tempore fertur contigisse. Nam tempore, quo inter Hollandiam et urbes orientales guerra fuit et discordia grandis maxime et maritina, sicut scribitur in secundo capitulo libri subsequentis, quidam Nicolaus de Brederoede, capitaneus magne navis, quae vulgo dicitur hulck, agebat in occeano inimicos quos posset depre-

dari querens. Et cum jam portum requirere statuisset, contingit mare magna commocione concitatum procellis et estibus undique involvi, quibus navis victa et impulsa operiebatur, amittens triginta quinque viros bellatores. Quod videntes reliqui numero viginti tres varia, ut poterant in tanta necessitate, querebant vel subsidia vite aut saltem pronam dilacionem mortis, adherentes trabibus navis aut ceteris armamentis navis, exhortantes se invicem et maxime ipsum capitaneum ad promittendam peregrinacionem suam sacro Cruori in Berghem, ut ejus suffragio immencia possent mortis pericla declinare. Sed cum hesitarent aliqui et specialiter ipse capitaneus, navis rursus mergebatur et fluctibus contrahebatur in profundum; sed cum socii Deum et sacrum Cruorem instancius inclamarent, rursus levabatur et enatabat. Necdum iste Nycolaus animo quaevis jam ejus virtute servabat, nondum reverenciam aut fidem sacro Cruori exhibebat, tamen herens in proposito: si discrimina maris posset evadere, vitam suam in melius commutaret. Sed ecce tercio navis vi tempestatis premebatur, trahebatur et ad profundum urgebatur, quod nichil aliud omnes quam mortem ante oculos haberent. Et ecce confestim illa figura sacri Cruoris in Berghen cum quadam ymagine Crucifixi coram se iste capitaneus vidit, qui statim animo sanatus, quod prius commonebatur nec sequebatur, jam alios admonet et hortatur, ut vota sua sacro Cruori in Bergen depromant peregrinationeque visitare compromittant. Quo facto statim navis, quasi mitis maribus ventus foret, surgebat et super undas levabatur, bonaque sua que vis maris atque tempestas ex navi discusserant itemque recipiebant, litoraque optata contingebant. Qui dum in Bergen sua vota solverent, cum magna graciarum actione omnibus audire volentibus enarrabant.

Hageveld. E. H. RIJKENBERG.

„DISPARIJE OVER DE PASTORIE" te ALKMAAR.

De vervolger tot 1514 van het in Alkmaars Museum berustende eerste opstel van het *Chronicon comitum Hollandiae et episcoporum Ultrajectensium* van JAN GERBRANDSZ. van Leiden vermeldt op het jaar 1503, aan het eind eener bladzijde, het overlijden te Keulen van JOHANNES TEETS van Bommel, doctor in de godgeleerdheid, deken van Bonn en Nijmegen, pastoor te Alkmaar; en onmiddellijk daarna, aan het begin der volgende bladzijde, dat van den alkmaarschen pastoor JOHANNES VAN HOERSBACH [1]).

Wij mogen wel aannemen, dat hier spraak is van denzelfden persoon, verschillend genoemd naarmate van geboorte- en verblijfplaatsen, alsook dat de opgetelde betrekkingen niet gelijktijdig maar in omgekeerde volgorde vervuld zijn, dat de te Keulen gestorvene, oud-pastoor van Alkmaar was. Immers in 1500 was tot pastoor aldaar aangesteld ADRIAAN VAN FOREEST, die, den 27 December 1505 van de cure der kerk door den abt van Egmond ontheven, vervangen was en door JOHANNES PELS, die in hetzelfde jaar als vice-cureit een glasraam, voorstellende CHRISTUS als hovenier met MARIA MAGDALENA in den hof, geschonken had.

In hetzelfde handschrift lezen wij op het jaar 1508 het volgende:

Procurator fiscalis alte curie et multi armati milites venerunt Alcmariam ut JACOBUM SCHUITGEN *assertum pastorem caperent. Quod populus audiens ad seditiones excitatus*

1) In het bekende handschrift van pastoor KLEEF is hiervan gemaakt JOHANNES HEEBENBERG.

est, et eum trahi ab oppido non sinebat. Quod factum ad iracundiam valde incitavit utrumque civium. Quapropter Alcmaria ipsa igni et gladio fuisset tradita, nisi Delfenses Alcmarianorum fratres [1]) *et nonnulli alii religiosi viri obstitissent.*

De burgemeester JACOB DIRKSZ. WIJNKOOPER, overleden in 1608, wiens vader ook reeds aanteekeningen schijnt gemaakt te hebben en wellicht beter ingelicht was dan de egmondsche (?) kronijkschrijver, verhaalt het gebeurde eenigszins anders en wel dus:

„In 1508 is er disparije geweest over de pastorie. Pastoor JACOB SCHUYTGEN, een vernuftige geest en trouw voor de burgers, pleitte dikwijls voor hen in de vierschaar. Om hem te vangen is de procureur-generaal boven gekomen met gewapend volk, en heeft genomen mr. ADRIAAN SEL, meenende dat hij SCHUYTGEN was. Het volk werd rumoerig, niet willende dat SCHUYTGFN meê zou gaan. Die van Alkmaar kwamen bij 't hof hierover in ongenade, en 't zou te vuur en te zwaard gaan, indien Delft daarvoor geweest hadde."

ADRIAAN WESTPHALEN, die veel later dan WIJNKOOPER leefde, meende aan diens verhaal te moeten toevoegen: *Nota apertum mendacium de seditione civium facta et excitata cum apprehenderent magistrum* ADRIANUM ZELL, *putantes magistrum* JACOBUM *apprehendere, quae defensio pro eo fuit facta; sed quod eum ab illorum manibus defendebant, mentitum est; quia nullus erat tumultus, nisi mulierculae quaedam lamentantes de infortunio pastoris.*

BOOMKAMP, die de aanteekeningen van WIJNKOOPER kende, zwijgt in zijn *Alkmaer* geheel over het voorge-

---

1) Sedert 1420 erkenden Delft, Alkmaar en Oudewater elkanders burgers als eigen ingeborenen.

vallene, zooals wel meer, waar hij tegenstrijdige berichten vond of het latijn hem belemmerend was. Zijn voorganger EIKELENBERG riep in laatstgenoemd geval de hulp wel eens in van CORNELIS VAN HERK, die hier van 1708 tot 1718 conrector was. Van de hand des laatsten komt in E.'s papieren eene tamelijk duistere vertaling voor van een langwijlig stuk, dat wellicht ook in het oorspronkelijke niet op helderheid kon bogen; maar dat op de „disparije" betrekking heeft en dus verdient, dat wij den zakelijken inhoud trachten weêr te geven.

Het is eene acte ter instelling van een hooger beroep en ter verkrijging van het daartoe vereischte geschrift, den 11 December 1511, ten stadshuize te Alkmaar, door heer PAULUS CLAASZ., notaris, in tegenwoordigheid van getuigen opgemaakt ten verzoeke van AREND DRAKENBURG, JACOB PUTMAN en LUBBRAND PIETERSZ., kapelanen der kerk, JAN GERRITSZ., schout, BARTHOUT GERRITSZ. en SNELLAARD CLAASZ., burgemeesteren, AUGUSTIJN VAN TEILINGEN en HENRIK GERRITSZ., schepenen, allen voor hem verschenen. Deze overhandigen hem een papier, waarop hun verlangen en de aanleiding daartoe worden geschetst, zoo voor henzelven als voor allen die hen aanhangen.

Zij stellen voorop de verzekering, dat niemand hunner zich ooit ingelaten heeft of inlaten zal met of trachten naar het recht, den eigendom, de bestiering der kerk van Alkmaar en de daaraan verbonden voordeelen; maar voegen daaraan toe de erkenning, „dat de Landsvorsten en „hunne kanseliers, stadhouders, presidenten en raadsheeren „steeds kennis namen van het recht der onverbroken on„derhouding aangaande de beneficiën onder de kerkelijken, „die verschil over de bezitting hebben."

Zij verhalen nu, dat er al voor lang over het bezit der groote kerk twist is ontstaan tusschen heer JAN PELS

en heer JACOB FABRI [1]), zoodat de eerste daarover beklag deed en de tweede in verzet kwam bij den Hoogen Raad van Holland. De comparanten waren over de kwestie gehoord [2]), opdat de partijen niet tot de wapenen zouden komen; na vele onderhandelingen werd het raadzaam geacht, in afwachting eener beslissing sequesters te benoemen, en de Hooge Raad nam daartoe het besluit, met uitvaardiging van brieven van executie, de niet-naleving bedreigende met verbeurdverklaring van goederen en verbanning, ten aanzien van wereldlijke personen bovendien nog met lijfstraffen ['t Is te veronderstellen, dat de alkmaarsche schout in de eerste plaats met de uitvoering werd belast, doch bij FABRI tegenstand en bij de stedelijke overheid, bevreesd om met de aanhangers van dezen, vermoedelijk hier geboren, pretendent in onmin te geraken, geene medewerking gevonden en zulks het persoonlijk verschijnen van den procureur-generaal met gewapende dienaren veroorzaakt heeft]. Eindelijk — gaat het vertoog voort — is de procureur-generaal binnen Alkmaar gekomen, procedeerende tot zakelijke en werkelijke uitvoering van zijnen last, met het gevolg, dat, op zijn verzoek en den aandrang

---

1) FABRI is kennelijk geen ander dan SCHUITGEN. 't Zijn geen van beiden geslachtsnamen, maar aangenomen of bijnamen. Naar SCHUITGEN is eene gissing te wagen.

Den 28 Maart 1508 verbrandde de oude kerk genaamd *de Schuit* met de 2 orgelen, maar bleef het nieuwe werk (de tegenwoordige Groote kerk, waaraan men sedert 1470 bouwde) wonderdadig behouden. Door „oude kerk" is niet te verstaan de sedert den torenval van 1468 afgebroken vorige kerk, maar een reeds oud geworden hulpkerk, vermoedelijk van hout gebouwd en daarom de schuit genoemd. Kan FABRI zijne volgelingen ook in dit noodgebouw vergaderd hebben, terwijl PELS zich van de nieuwe, hoewel nog niet voltooide, kerk bediende?

2) In 1508 werd voor vracht en daggeld betaald 8 p. 9 st. en 8 d. aan mr. WILLEM GERRITSZ., burgemeester, en ADRIAAN DIRKSZ., oud-burgemeester, die naar den Haag geweest waren in zake „de kwestie van de kerk tusschen de 2 pastoors."

der vroedschap, heer DRAKENBURG met bijstand der beide kapelaans, behoudens goedkeuring van den officiaal des aartsbisschops (van Keulen) of namens hem van den landdeken, het tijdelijke beheer aanvaardde, en zulks tegen een behoorlijk door de kerkelijke overheid te bepalen loon, en onder verplichting van rekening te doen der inkomsten en uitgaven. De stads-regeering, bevreesd geworden voor de dreigende houding van den procureur-generaal, moest er wel toe overgaan om den sequester met haar gezag te steunen, al deed zij het met schroom en zonder overigens een der beide partijen te begunstigen.

FABRI wist het toen „met verzwijging der waarheid en aanvoering van onwaarheden" — zeggen de declaranten — te Utrecht en te Keulen derwaarts te leiden, dat de officiaal en de regent brieven van censuur en straf bedreiging uitvaardigden. Van hier werd daartegen geappelleerd, en zulks geschiedde ook bij den Apostolischen Stoel, „of aan wien men met recht bevoegd is te appelleeren" van wege den Vorst en door den procureur-generaal uit zijnen en uit der gecensureerden naam, met het gevolg, dat, na het hooren van afgezondenen, bij schrijven van 's Keizers dochter MARGARETHA en van den bisschop van Keulen het bericht der tenietdoening van het uitgevaardigde verkregen werd.

FABRI, voorgevende benadeeld te zijn, beriep zich daarna op den Paus en den Apostolischen Stoel, onder aanbieding van naar Rome te komen, bij dagvaarding de geestelijke sequesters en hunne wereldlijke bijstanders roepende voor het Roomsche hof tegen de tijd van 60 dagen na Apostelscheiding, „en dat in Februari des tegenwoordigen jaars" [1]); hij stelde zijne reis echter uit tot den gedenkdag van S. JAN's onthoofding [29 Augustus], als wanneer hij

1) Zestig dagen na Apostelscheiding (15 Juli) zou half September zijn; of is die feestdag later verzet?

vertrok; en nu luidde het gerucht en was waarschijnlijk ook te duchten, dat hij door list en bedrog, zooals vroeger te Utrecht en te Keulen, er in slagen zou tegen de gedaagden te verwerven mandement-penaal en bedreigingen van censuur of ook wel van bedwang, welke hij, naar zijne gewoonte, zoo spoedig mogelijk zou ten executie doen brengen tegen Kerstmis aanstaande, of misschien tegen Paschen, tot verwekking van Gods toorn, tot ergernis van geestelijken en wereldlijken, en tot schande, smart, nadeel, bezwaring en schade der gedaagden. Om zulks te voorkomen appelleeren dezen, met geheele handhaving van hun vorig appel en protest, op den H. Vader JULIUS II en den Apostolischen Stoel, of tot dengenen op wien men bevoegd is te appelleeren, te dien einde afgezondenen verzoekende *instanter*, *instantius*, *instantissimi*, en antwoord, wie men hun daartoe zou kunnen geven. Zij eindigen met de betuiging, zich zelven en alles wat zij in de wereld bezitten te onderwerpen aan de bescherming van den Apostolischen Stoel.

De notaris neemt in zijne acte de hem aangeboden verklaring geheel over, en zegt den appellanten een of meer exemplaren van het door hen verlangde bewijsstuk toe.

Welken loop het geschil verder genomen heeft is ons niet bekend. Pastoor KLEEF, die de door ons medegedeelde acte niet kende, veronderstelt in zijn geschrift over Alkmaars kerkelijke oudheden de mogelijkheid, dat SCHUYTGEN (voor wien hij wellicht iets voelde) meer dan 40 jaren hier pastoor is geweest, aangezien hij eerst in 1544 een ander, JACOB UYTENING, genoemd vond. Maar reeds in 1521 was CLAES PIETERSZ., bacelier in de rechten, pastoor van Alkmaar, en wellicht GERRIT VAN DER HULST al in 1516. Tot laatstgenoemd jaar schijnt de kwestie wel geduurd te hebben, daar toen een mr. CLAES van Alkmaar ageerde als gemachtigde van mr. JAN POTKIN,

proost van S. Joris te Keulen, „om de possessie der kerk".

Over Fabri kunnen wij intusschen nog wat mededeelen, dank zij het door voornoemden van Herk gemaakt afschrift eener door hem gedane begeving eener vicarij op het altaar van S. Jan den Evangelist en S. Jan den Dooper, door leden van het adellijk geslacht „de Kusino" te Keulen, in de kerk der H. Maria Lysolphi [1]) aldaar gesticht; en wel aan Barend Stevensz. van Alkmaar, klerk van het utrechtsche bisdom en openbaar notaris. Fabri, „*legum doctor et decretorum licentiatus*", rector van genoemde kerk, had bij zijne terugkomst uit Rome bevonden, dat Hendrik Helman, kanunnik der S. Mariakerk te Rees, die door een daartoe geen rechthebbenden burger van Keulen, Daniël de Luders, op eene onbehoorlijke wijze met de vicarij begiftigd was, sedert jaren verzuimd had de daaraan verbonden kerkelijke diensten waar te nemen, niettegenstaande hij er dikwijls in den minne en, op aandrang van Fabri, ook meermalen gerechtelijk door den officiaal van het hof te Keulen toe vermaand was; waarom de rector de vicarij vacant verklaarde en haar, met toestemming der kerkmeesters (*provisores fabricae*) en andere tegenwoordig zijnde parochianen, met de aan haar toekomende rechten en voordeelen opdroeg aan zijnen vroegeren stadgenoot.

Met Eikelenberg's hand is op dit afschrift geplaatst: „uit zeker oud perkament in dato 31 Oct. 1507." Aan de juistheid van dit jaartal is te gelooven als men aanneemt, dat Fabri tweemaal Rome heeft bezocht, vóór of in 1507 en in 1511, alsook dat hij te Keulen een pastoorschap heeft vervuld eer hij op dat van Alkmaar aanspraak maakte. Al schijnt hier tegen eenig bezwaar te rijzen,

1) Dit is de nog bij de invaart der Rheinau-haven bestaande „St. Maria an Lyskirchen", die door zekeren Lysolphus gesticht werd.

toch zou het tot verklaring kunnen strekken van den te Keulen verworven steun, nadat hij te Alkmaar in zijnen toeleg gestuit was.

Men mag het gelukkig prijzen, dat toestanden, als in het begin der 16e eeuw en nogmaals omstreeks het midden der 18e eeuw (ten aanzien der S. Matthiaskerk) alhier bestonden, sedert de herstelling van het bisschoppelijk gezag onmogelijk zijn geworden.

C. W. Bruinvis.

ERRATUM.

In de lijst van Geestelijke Orden en Congregaties, (Deel XXII blz. 433) moet het aantal Dominicanen op 213 worden gesteld, daar ik bij abuis alleen de priesters heb opgegeven, en niet, zooals bij de andere Orden, het volledig ledental der Orde.

J. C. Alb. Thijm.

HET AARTSPRIESTERSCHAP

VAN

JOANNES VAN DEN STEEN.

(Vervolg van Deel XXI, blz. 462).

XII. *Foris pugnae, intus timores* [1]). (1732–1735).

Eene onaangename quaestie deed zich in Sept. 1732 voor tusschen v. d. Steen en den aartspriester van Utrecht Godefridus Ram van Schalkwijk. 't Gold hier de vraag, onder wiens jurisdictie eenige statiën, op de grenzen der oud-bisdommen Utrecht en Haarlem gelegen, behoorden. Van beide zijden werd de strijd met felheid en niet zonder persoonlijke verdachtmakingen en beschuldigingen gevoerd: thans nog, met de bescheiden uit het Haarlemsche Archief, als ook uit de nalatenschap van den Utrechtschen aartspriester [2]) voor ons, is het ons onmogelijk, de juiste grens voor beide partijen te trekken, laat staan in dien tijd van verwarring. De zaak eerst voor den nuntius gebracht werd later door de Congr. de prop. fide in dier voege beslist, dat de parochiën Muiden en Teckop onder Ram, Weesp onder v. d. Steen zouden staan [3]).

Was er dus naar buiten strijd, ook van binnen was

1) II Cor. VIII, 5. Buiten strijd, van binnen angsten.

2) Eene welwillende hand zond mij eenige belangrijke excerpten over deze zaak, overgeschreven uit de nagelaten papieren van Amplissimus Ram van Schalkwijk.

3) Na den dood van v. d. Steen kwam Weesp weer onder het Utr. aartspriesterschap, waartoe het evenals Muiden, tot aan het herstel der Hierarchie behoorde: daarna werden, zooals bekend is, beide parochiën onder het Haarlemsch bisdom gebracht.

het angsten en vreezen: voor dit laatste zorgden de Regeering en predikanten maar al te goed.

Eerst ontstond er nieuwe ongerustheid ten gevolge van verschillende vragen, die op last der Regeering door de baljuws aan onderscheidene geestelijken gedaan werden en die deden vreezen, dat er weer iets tegen de Katholieken op til was. De Baljuws nl., zoo schreef v. d. Steen aan den Haagschen advokaat Hoynck [1]), waren gelast aan de priesters te vragen, waarvandaan en hoe oud zij waren, van wien zij hunne zending ontvangen hadden, enz. Dit laatste vooral scheen gevaarlijk of kon althans aanleiding tot onvoorzichtige antwoorden geven, zooals ook reeds werkelijk geschied was. Sommige geestelijken toch, zoo schreef de aartspriester later, hadden op de laatste vraag geantwoord, dat ze hunne zending van het Kapittel, anderen van v. Wijkersloot of v. d. Steen hadden. Deze laatste vond hierin een nieuwe reden van beangstiging en verzocht den advokaat, om den Raadpensionaris beter in te lichten en te beduiden, dat alle geestelijken, regulieren en seculieren, alleen door den nuntius werden aangesteld en gezonden. De aartspriester, die door verloop van jaren en na zooveel teleurstellingen wat achterdochtig was geworden, schreef ook deze nieuwe moeielijkheid aan boos opzet van kwaadwilligen toe. „J'espère en Dieu", schreef hij [3]), „qui m'a protegé et consolé jusqu' ici; mais la prudence humaine me donne bien d'autres conseils, et la nature devient lasse d'être l'object de haine, d'envie et être toujours en péril d'être à la fin chassé de ma patrie". Wij meenen hier overtuigd te kunnen zijn, dat v. d. Steen overdrijft: 't zou

1) Brief van 28 Sept. 1732.
2) Aan R. Hoynck 2 Oct. 1732.
3) Brief aan den Mechelschen Vicaris Gen. C. Hoynck, 13 Oct. 1732.

toch al te erg zijn geweest, indien er onder de priesters zulke valsche broeders werden gevonden, die om den aartspriester in 't verderf te storten, hunne antwoorden aldus hadden ingericht.

Ook in de correspondentie van den Amsterdamschen pastoor Schouwen worden eenige bijzonderheden over deze zaak gevonden. Zoo o. a. schrijft hij aan den Vicaris Hoynck [1]: „Daar is order van het Hof in den Haag gezonden aan de Hoofdofficieren der steeden en de Baljuws van 't platte land, om de priesters af te vraagen: 1° haar naam en ouderdom, 2° haar geboorteplaats, 3° van wie sij de sendinge hebben, 4° of sij 't derde artikel van 't bewuste placaat [van 21 Sept. 1730] hebben alle onderteekent. Wij weereldsche priesters hebben alle onderteekent *door de Nuntius gezonden te zijn* [2], maar geen van de munniken heeft zulks willen doen en die hebben in plaats van *nuntius* gestelt *onze overheid.* De reeden daarvan gaf P. Longas [3]) en zeyde: „quia nomen nuntii est odiosum. De gemelde Pater de reuk krijgende van 't geene wij teekenen moesten, ging bij den Hoofdofficier en versogt (quasi om Zijn Hoog Edelheid te ontlasten) dat de Priesters maar bij hem mogten teekenen, 't geene toegestaan wierd, en hij gaf bij provisie de zijnen op, vijf in getal en voegde daarbij deeze reedenen, waarom hij sooveel priesters had, 1° omdat er verscheyde kerken geslooten waren, sc. Jesuitarum, 2° omdat hier veel vreemdelingen en Reysigers quaemen, waarvoor hij expres te 5 uuren een dienst had, 3° omdat de ambagtslieden voor na haar werk te gaan ten 6 uuren ook de dienst konden bijwoonen, 4° omdat hij een ontelbare gemeente had.

---

1) 1 Oct. 1732.

2) Cursiveering van den schrijver.

3) Pastoor te Amsterdam en praefectus van de Franciscaner Missie aldaar.

P. Longas heeft echter verkeerde Reekeninge gemaakt, want den Hoofdofficier onderregt wordende, dat Ampl. Dierout onse Aartspriester was, en die zulks behoorde van ons te laaten teekenen, soo wierd dien Ampl. ontbooden en gelast van den Hoofdofficier ons die onderteekeninge te laaten doen; en den Hoofdofficier liet het briefje van P. Longas aan hem leesen en voegde daarbij: *die munnik soekt mij te bedriegen*, soodat zijn acties gedaald zijn; maar gister hebben wij alle geteekent. Wat er van koomen zal weten wij niet. Den eene meent dat er voordeel uytspruyten zal, en wij een Vicaris krijgen als beeter zijnde als een vreemde Nuntius, maar de meeste vreezen voor onheylen, omdat het van het Hof koomt en door den raadsheer Slicher en de Fiskaal Nobeling, Patroon der Jansenisten, misschien zal uytgevonden zijn, en eenige wel een paspoort zouden kunnen krijgen. Wij hebben voor den vuyst geantwoort, doch niet sonder voorgaande approbatie van Ampl. van den Steen, bij wien Dieroutius gisteren morgen expres daarom is geweest".

Wat de eigenlijke aanleiding tot dien maatregel, en welke de gevolgen er van zijn geweest, is niet uit te maken: waarschijnlijk was het de Regeering slechts te doen, om de nog altijd opgedweepte dweepzucht der gereformeerden eenig bewijs te geven van haren ijver tegen den „wasdom van het pausdom", en hunne kwaadaardigheid wat te sussen.

Want dat het ijveren der predikanten er nog altijd bij de Regeering de vrees in hield, blijkt wel uit de geschiedenis van het jubilé ter afbidding van de plaag der paalwormen die, zooals bekend is, in de eerste helft der voorgaande eeuw groote schade aan de houten afweringen der zeedijken toebrachten.

Ziet hier, wat v. d. Steen dienaangaande schrijft [1]):

---

1) Aan den Vic. C. Hoynck. 8 Dec. 1732.

„A l'occasion des vers de la mer, qui font bien de dommage en Hollande et font craindre pour les digues, Mgr. le Nonce a accordé une Indulgence pléniere et m'a donné ordre de l'envoyer à tous les prêtres en Hollande, mais considerant les placards de nos Seigneurs les Etats d'Hollande, j'ai fait demander par Mr Courapres [1]) au grand Pensionaire, si cela m'était permis: qui a loué la bonne intention de Monsgr. le nonce et la prudence de Mons. van den Steen: mais a fait inhibition de promulger ces lettres d'indulgence ou d'en donner copie à qui que ce soit, si je ne voudrois encourir l'indignation de l'Etat: mais pour l'effet de ces lettres, il ne voyoit aucun péril pourvu que cela ne se faisoit pas au nom de Monsgr. le nonce: on verra si cet expedient agréera à son Excellence".

Vreemd in dit schrijven is het, dat de Nuntius een *vollen* aflaat verleent; dit zal wel moeten zijn een aflaat door den Paus verleend, en door den Nuntius bekend gemaakt. Nog onbegrijpelijker dunkt ons de houding van v. d. Steen, die volgens dit schrijven een stap doet, waarover ten vorigen jare past. Schouwen zooveel had moeten hooren [2]). Zonderling ook, dat de Raadpensionaris de bekendmaking en het rondzenden van den aflaat-brief verbiedt, doch tegelijk betuigt geen gevaar te zien *pour l'effet de ces lettres*, als het maar niet uit naam van den Nuntius geschiedde. 't Was toch te belachelijk geweest, indien v. d. Steen op eigen naam een vollen aflaat aan de Missie had verleend.

Nog een ander staaltje van kleinzielige onverdraagzaamheid der Staten levert ons het volgende. De Nuntius

---

1) Pseudoniem voor: van der Dussen, een der meest invloedrijke vrienden van v. d. Steen bij de Regeering.

2) Vergel. Bijdr. Deel XXI, blz. 436.

wilde een uitstapje naar Holland doen en was van plan bij den Portugeeschen Ambassadeur voor eenige dagen te logeeren. Dit komt den Staten ter oore en het gevolg is... een geweldige ontzetting, alsof een vijandelijk leger in aantocht is. Onmiddelijk komt een kamerbewaarder van den Raad van Staten den Haagschen advocaat Hoynck uitnoodigen om voor Baron van den Boetzelaar, president, en Jacob van Assendelft, lid der gecommitteerde Raden te te verschijnen. Zij dragen hem op, in de meening, dat hij met den Nuntius in intieme relatiën stond, dezen van zijn reis af te houden. De advokaat betuigt, den nuntius zelfs niet te kennen, maar aan zijn broeder den vicaris over deze zaak te zullen schrijven. Aldus geschiedde, en zoo kwam de nuntius in kennis met de vriendelijke hospitaliteit der Staten van Holland. Onmiddelijk schreef de nuntius aan den advokaat terug [1]), dat alles nog slechts een los plan was, waaraan hij natuurlijk, nu hij alles wist, geen gevolg zou geven. Niet onaardig voegt hij daaraan toe: „Les Etats d' Hollande n' agréent ma personne dans leur Pays pour une simple partie de plaisir. Cela me suffit pour n'y plus songer, étant accoutumé, Monsr, d'être non seulement toleré, mais bien rescu dans toutes les Coùrs principales d' Europe par où j'ai l'honneur de passer. Permettez moi donc que je vous dise, que j'ai été quelque peu surpriz d'une rigueur, à laquelle je ne m'attendois pas avec des Seigneurs, qui composent un Gouvernement tout plein de tolérance et de liberté et que je n' aurois jamais cru de mériter, soit dit sans vanité, ni par ma naissance, ni par le caractère d'homme d'honneur, dont je fais si haute profession: mais chacun est maitre chez soy et je n'ai rien dire là contre"..... Welk gezicht de Heeren zetten, toen de advokaat hun dit schrijven voorlas, meldt Hoynck niet:

1) 5 Julij 1733.

wel dat zij hem onder dankbetuiging voor zijne bemoeiingen naar huis lieten gaan.

Den 13^en Mei stierf de zich noemende aartsbisschop van Utrecht Barchman-Wuytiers en den 22^en July werd Theodorus van den Kroon [1]), pastoor te Gouda, door het pseudo-Kapittel tot zijn opvolger gekozen. Volgens gewoonte schreef het kapittel den 26^en Augustus een brief aan den Paus, om hem met deze benoeming in kennis te stellen en de vergunning tot zijn consecratie te vragen; ook v. d. Kroon zond een gelijkluidend schrijven met de gebruikelijke betuigingen van onderworpenheid aan den H. Stoel en belijdenis van zijn geloof in al de leerstukken der Katholieke Kerk. Beiden, Kapittel en gekozene, herhaalden dit schijn-verzoek in July 1734.

Ook nu echter verrezen weder dezelfde moeielijkheden als vroeger, om den wijbisschop Varlet tot consecratie van den nieuwbenoemde over te halen. Pastoor Schouwen schrijft daarover aan den Vicaris Hoynck [2]) „dat Babyloniensis [Varlet], die nu voor de renten pleyt, hem (v. d. Kroon) ook niet wil consacreeren, zonder belofte van de Renten te willen uytroeyen [3]), zal Ampl. v. d. Steen u Ampl. wel geschreven hebben, op wiens verzoek nader deese informatien genomen heb. Maar heb nu op deszelfs verzoek nader onderzoek gedaan en ben gewaar geworden dat de Jansenisten voorleede week te Leyden vergadert zijnde, van der Kroon hebben overgehaald om die ingebeelde waardigheyd te accepteeren en een brief aan den Babyloniensis capitulariter geschreven hebben om dezelve te persuadeeren van den H^r van der Kroon te

---

1) Zie over deze: Bijdr. I, blz. 167.

2) 8 Sept. 1733.

3) Vergel. Bijdr. XX, blz. 232, noot 1. Varlet stemde dus met Barchman's strenge opinies omtrent de *usura* overeen.

wijden, zijnde zij, volgens hun zeggen, bij de Staten al klaar. Zij vermeenen te zullen triompheeren en haast een Bisschop te hebben van Utrecht en die hebbende, zeggen ze, zullen wij haast een Bisschop van Haarlem hebben, en dan de Babylonier niet meer behoeven te smeeken en na te loopen.

De Babiloniensis wil van der Kroon wel wijden, maar op zekere conditien waaronder deeze zijn, dat hij de Renten zal helpen dooden, dat hij onafhankelijk zal zijn van 't Capittel omtrent het wijden der Priesters etc. en dat hij het Seminarie en Professors te Amersfoort zal in stand houden. De Jansenisten hebben brieven van de Babiloniensis, geschreven ten tijde als Barchmannus Donkerus niet wilde consacreeren, behelzende dat hij omtrent de Renten met Barchmannus eensgezind was, maar niet oordeelde, dat de consecratie Donkeri daarom moest achtergelaten worden. Hiermee meenen zij hem te verstrikken. Maar zij hebben nog een andere inventie, sc: Zij zullen appelleeren aan het generaal concilie en desselfs afspraak [!] omtrent de Renten afwachten en nu mag de Babyloniensis niemand daaromtrent ontrusten, maar moet voortvaaren. Haec Jansenistae. Wat al koddige appellen, wat al klugtige uitvindingen. Dit is Amplme Dne, 't welk van de Jansenisten verstaan heb: penes illas sit fides. De Franschen liggen haar soo dwars in de maag, dat, als sij eenen gewijd hebben, en de Babyloniensis en de andere de sak zullen geven."

Waarschijnlijk ten gevolge dezer twisten onder de broeders begonnen de clerezy-mannen, zooals vroeger ook reeds meer geschied was, eene comedievertooning van zich met de kerk te willen verzoenen. Pastoor van der Lee te Noordwijk kreeg een bezoek van drie leden der clerezy: een gewezen pater en twee leeken, die, zooals hij aan zijn broeder, den bekenden Haagschen pastoor

schrijft [1]), hem kwamen spreken over het beramen van een middel „tot het verkiese van een vicarius die van onze [katholieke] kant sou wesen en dus onder dit hoofd met toestemming van den Paus en den Staat, ons met malkander te vereenigen, versekert zijnde dat de zoogenaamde Jansenisten dit ernstelijk verlange, te meer omdat met de dood van Barkman, die tijd nu scheen tot eendragt geboore te zijn." De aartspriester v. d. Steen, die insgelijks een brief over dezelfde zaak had ontvangen van Valkenburg, secretaris van het pseudo-kapittel, vroeg den Nuntius om instructiën.

Bij de eerste samenkomst echter tusschen Valkenburg en v. d. Steen, bleek al dadelijk, hoe ernstig die bekeering gemeend was: „Il venoit, schrijft v. d. Steen [2]), de soi même sur les Bulles du pape, et disoit nettement que pour soi il ne pourroit recevoir la Constitution Unigenitus, et qu'il croyoit que ses confrères ne le feroient plus et pour les appels, il les tenoit nulles, ainsi on pourroit les laisser ainsi sans les revoquer." Eenigen tijd later schrijft v. d. Steen [3]): „Les schismatiques font encore semblant de se vouloir reconcilier avec le Saint-Siège: mais ne veulent pas souscrire ni le formulaire ni la Bulle Unigenitus. Le motif de leur pretendue conversion est vraisemblablement la querelle, qu'ils ont avec les François en general et avec l'Eveque de Babylone en particulier. Les François ici veulent être Messieurs les maitres et nos Hollandais, qui n'ont pas voulu se soumettre au Pape, ne le veulent non plus au François.

Et l'Eveque de Babylone leur prescrit des conditions tres dures, justes punitions de leur rebellion contre l'Eglise.

1) 24 Jan. 1738.
2) Aan den Vic. C. Hoynck, 2 Julij 1738.
3) Aan denzelfde, 13 Sept. 1738.

1° Que le futur Evêque doit exterminer les rentes utrimque redimibiles: même que les Jansenistes doivent revoquer tout ce qu'ils ont écrit contre Mr. Berckman concernant les rentes et rayer de leurs registres ce qu'ils ont resolu contre Mr. Berchman. 2° Que le college d'Amersfoort soit tenu dans le même Etat et avec les mêmes professeurs qu'il est a présent. 3° Que l'Evêque seul donnera les cures sans le chapitre. 4° Que le futur Evêque doit avoir en mains le fond de ses revenues [1]). Voilà des conditions prescrites d'un étranger, qui est venu tout nud d'ici et présentement foit le maitre. Vous jugerez assez que les Jansenistes ne veulent souscrire à de telles conditions".

Toch, ondanks al het hopelooze, begonnen er onderhandelingen tusschen den Nuntius en Valkenburg, terwijl v. d. Steen als middelaar optrad. Een uitgebreide correspondentie, nu nog in het Archief aanwezig, was er de vrucht van. Hoe beleefd ook en in schijn vredelievend de clerezy-mannen zich voordeden, toch stuitte alles af op den onvoorwaardelijken eisch om de Bullen van Alexander VII en Clemens XI simpliciter te onderteekenen en hun onwil om zulks te doen. In zijne brieven aan v. d. Steen, waarbij hij tevens zijne brieven aan den Nuntius insloot, trachtte Valkenburg den Aartspriester ten zijnen gunste over te halen: hij tastte hem dan ook herhaaldelijk in zijn zwakke zijde, zijn minder gunstige gezindheid jegens de Regulieren. Zoo schreef hij o. a. den aartspriester [2]): „Ik kan UE. versekeren dat wij al te zamen zoowel als UwE. niet anders zoeken als alle opgerezene misverstanden en verschillen in der minne te vereffenen, om zo dat zoort van

1) Hieruit blijkt tot welk een stroo-pop van het pseudo-kapittel de clerezy-bisschop reeds verlaagd was.

2) 1 Aug. 1733.

volck beeter gezamentlijk te kunnen beteugelen, dat niet anders als de geheele ondergang van deze kerk en clerezie scheint beslooten te hebben, zowel van UwE[s] medestanders als ons". Nog erger maakt hij het in een volgend schrijven [1]): Daarin zegt hij, dat hij wel inziet, dat de Nuntius „geen eynd zoekt in deze zaak als onder voorwaarde, die ik onder mijne medestanders noyt zal verkrijgen. Ja zelfs heb ik al onder de hand het werk van verre voorgesteld: maar ik kreeg, als ik altijd gedacht heb, tot antwoord: dat ze liever goed en bloed daarbij wilden opsetten, als dien weg ingaan. Ik meen derhalve dat ik in 't gevolg niet verder kan gaan, tenzij Zijn Exc. op den voet, als ik voorgesteld heb, de zaak geliefde te behandelen, dat ik niet kan gelooven, terwijl van d'eene kant d'Unigenitus in den weg is en 't van d'andere kant van overlang aan 't Roomshof beslooten scheint te zijn, de magere Nunciatuur van Brussel met de penningen van onze arme Pastoors etc. te vetten. Immers hun geheel gedrag schijnt daarop te doelen, en 't zijn de monniken, die dat bezonder zoeken, terwijl zij op die manier hier gerust kunnen meester spelen. Want een Nuntius die altijd zijne promotie zoekt zal een monnik, die zijn oversten aan 't Roomshof heeft, meer moeten ontzien als een gansche clerezie".

Dat nutteloos geschrijf duurde nog voort tot in Oct. 1734. Het behoeft wel geen vertoog, dat dit alles tot niet het minste resultaat leidde [2]).

Steeds bleef de verwarring in den boezem zelf der clerezy voortduren: Varlet bleef weigeren tot de consecratie

---

1) 1 Febr. 1734.

2) Ook Mozzi in zijne bekende: *Histoire des revolutions de l'Eglise d'Utrecht,* bespreekt deze onderhandelingen, die, naar hij zegt, vooral door den Raadpensionaris begunstigd werden. Vergel. t. II, pag. 228. t. III. *Recueil de Monuments,* L, pag. 153.

over te gaan, tenzij op de bekende voorwaarden: men poogde langs een anderen weg het doel te bereiken. Den 22 Sept. 1734 richtte het pseudo-kapittel een schrijven tot den Bisschop van Antwerpen [1]), waarin het deze door allerlei soort van argumenten trachtte te bewegen, om v. d. Kroon tot bisschop te wijden. Natuurlijk ook te vergeefs. Eindelijk kwam het tot een schikking tusschen de partij en Varlet, die dan ook den 28en October 1734 van den Kroon de zoogenaamde wijding toediende.

XIII. *Nieuwe moeielijkheden.* (1735–1738).

Met hoeveel moeielijkheden het onmiddelijk verkeer van den H. Stoel met de Hollandsche missie nog steeds te kampen had, bleek weer eens te meer bij het uitvaardigen van den algemeenen jubilé–aflaat in 1735. De Nuntius te Brussel had den aflaatbul te gelijk met het concept van een mandement aan van den Steen toegezonden. Maar nog altijd was het bekende plakkaat van 1730 in volle kracht, waaraan art. 9 bepaalde: dat geen Bul of Breve van paus of nuntius enz. mocht worden afgekondigd, zonder verlof van Gecommiteerde Raden [2]). Geen wonder dan ook, dat de Aartspriester bij zijn gewonen raadsman, den Haagschen advokaat Hoynck van Papendrecht te rade ging. Deze was van gevoelen, dat men eerst den Raadpensionaris moest gaan spreken, daar het zeer onvoorzichtig zou zijn, om zonder voorkennis der Regeering het jubilé af te kondigen, „te meer," schrijft hij [3]), omdat ick in het seeckere van een Heer uyt de G. Raaden zelf ben geinformeert dat bijaldien de laatste aanseggings

---

1) Hiervan berusten twee kopieën in het Archief van 't bisdom van Haarlem.

2) Verg. *Bijdragen*, Dl. XX, blz. 254.

3) Brief van 14 Sept. 1735.

oft soogenaamde versoeck door d' Heer secretaris Buys [1]) aan d'ambassadeurs alhier gedaen, ten eynde zij op haare capelle de bewuste bulle van Excommunicatie [2]) niet en souden doen publiceeren, desselfs effect niet hadde gehadt, de Resolutie reedts was genoomen, en daar lagh, omtrent dese Capellen te frequenteren: soodat, mijns bedunkens UEd. niet voorsightigh genoeg can weesen, omtrent de verbrijdinge van yetwat dat naar eene bulle van Roomen comt te geleycken".

Tengevolge van dit advies, schreef de aartspriester aan den nuntius, ofschoon hij zelf er tegen was, om het noodige verlof bij de Regeering aan te vragen. Het antwoord van deze meldt v. d. Steen zelf aan den advocaat [3]): „ten leste stemt de nuntius toe dat de permissie voor het Jubilé aan de Gecommitteerde Raden gevraagt werde, gelijk blijkt uyt de nevensgaande copiebrief [4]). Ik hebber egter tegen: dat permissie gevraagt wordt aan onkatholieke over zulke bullen, brieven of wat naam ment geven wil: en zien op de gevolgen: daar kennen meer Jubileêen en andere bevelen bullen etc. van Romen of Nuntius komen, zal men dan yder rijs de Hn gecomm. Raden moete laste vallen? Wast niet beter het jubilé agter te laten en dat placaat van 1730 nog eenige jaren te laten rusten en dan zoeties voortgaan in diergelijke gelegentheden zonder vragen? alst echter wezen moet wil wel den Hr Raadpensionaris kome spreke".....

In denzelfden trant bracht de aartspriester zijn bedenkingen bij den nuntius in, maar deze bleef zooals v. d. Steen

---

1) Secretaris van de Staten van Holland.

2) Door paus Clemens XII aan v. d. Kroon na zijn zoogenaamde bisschopswijding gezonden. 17 Febr. 1735.

3) Brief van 21 Sept. 1735.

4) Deze is niet meer in 't Archief te vinden.

in een volgende brief aan den advocaat schreef[1]), „persisteren; hem dunkt dat in Catholijke plaatsen het consent der princen ook moest verkregen worden: ik moet dan bon gré mal gré de Nuntius zijn zin doen en vervolgens de Raadpensionaris gaan spreken."

Verder is van deze zaak in het archief niets te vinden: of het jubilé is afgekondigd, of daartoe vergunning der Regeering gevraagd is, geen enkele bescheiden wijst het uit. Toch blijkt uit deze laatste briefwisseling dat deze Nuntius Valenti de Conzaga heel anders over de zaak dacht dan zijn voorganger Spinelli. Men denke maar aan de strenge berisping, die deze den Amsterdamschen pastoor Schouwen toezond, bij gelegenheid van het Jubilé van Clemens XII in 1731 [2]).

Den 19en Maart 1736 werd Sylvius Valenti de Conzaga, die van 11 Januari 1732 als Vice-superior of Administrator Apostolicus der Hollandsche missie had gefungeerd overgeplaatst als nuntius apostolicus bij Philippus V van Spanje [3]). Den 15en April van hetzelfde jaar werd tot zijn opvolger benoemd: *Lucas Melchior Tempi* van Florence als nuntius Apostolicus met faculteiten van *Legatus a latere* en den aartsbisschoppelijken titel van Nicomedië i. p. i. Den 29 Januari 1737 kwam hij te Brussel aan, ontving den 17 Juni van dat jaar het *placetum caesareum et regium* en nam van toen af feitelijk bezit van de nuntiatuur, hoewel hij reeds van 't eerste oogenblik van zijn komst, het apostolisch vicariaat over de Hollandsche missie had uitgeoefend.

---

1) Brief van 27 Sept. 1735.

2) Verg. *Bijdr.* XXI, blz. 486.

3) Den 18en Dec. 1738 door Clemens XII tot Kardinaal verheven, werd hij in 1740 Secretaris van Staat en later Praefect van de Propaganda; hij overleed in 1756.

'tKan niet worden beweerd, dat de toestand der Hollandsche zending onder dezen nuntius er beter op werd: vooral voor den aartspriester v. d. Steen braken bange en moeielijke dagen, die zijn laatste levensjaren niet weinig vergald hebben. Reeds in 't begin van 't jaar begonnen de moeielijkheden. Den 4[en] Januari ontving v. d. Steen een brief van den nieuw-benoemden pastoor van Bergen, zekeren Flor. Facker, die daar in plaats van pastoor Nanning gekomen was. Deze schreef, dat hij van de gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier geen admissie kon krijgen, zoo hij niet een zendingsbrief hetzij van v. d. Steen of wel van v. d. Kroon kon toonen. De Hoornsche Burgemeester Carbasius, tegelijk secretaris der gecom. Raden, tot wien hij zich al dadelijk gewend had, vroeg hem terstond: „of hij ook blijk had dat door U Ampl. [v. d. Steen] gezonden was, alzo een resolutie lag niemand te admitteeren tenzij met een *zending* van Uytrecht, of te wel met een *brief* van Uw Ampl. gesterkt". „Nu zit ik", schrijft Facker verder, „Ampl. Dm[e] tusschen twee stoelen in de aschen, en ben onverrigter zaken van hier moeten gaan, dierhalve is het ootmoedelijk verzoek, ik een brief van U Ampl. ontvangen mag, niet daar eenige magt of zending in is vermelt, maar zo het mij geoorloft mag zijn U Ampl. te smeeken, alleen, waarin U Ampl. mij de eer in aandoet van mij te feliciteeren met de nieuwe statie, en segt te hoopen ik geen obstacelen bij 't collegie van HEd. Mog. vinden zal, en mij te berigten, wanneer ik zonder te doen, U Ampl. mag komen spreken"......

Van den Steen was er zeer mede verlegen, hoe hij het met zulk een brief zou aanvangen — niet zoozeer van den kant der kerkelijke Overheid als wel vooral van de Regeering, die hem immers als Vicaris Apostolicus niet had willen admitteeren. Hij schreef daarover aan zijn

vriend den Haagschen pastoor van der Lee, met verzoek tevens den advokaat Hoynck over de zaak te raadplegen. Hij deed daarin het voorstel, om het te laten voorkomen, alsof Facker op *zijn* (v. d. Steen's) verzoek of bevel benoemd was: hem vervolgens geluk te wenschen met die benoeming en vooral op het hart te drukken, bij zijn gemeente eerbied en gehoorzaamheid voor het wereldlijke gezag in te boezemen. Het schijnt, dat de advokaat Hoynck zooveel zwarigheid in de zaak niet zag: trouwens, wat er verder gedaan is, is uit het archief niet bekend.

Intusschen bleek het, dat de aartspriester v. d, Steen lang niet op zoo vriendelijken voet stond met den nieuwen nuntius , als dat het geval was geweest met diens voorgangers. De oorzaak hiervan lag vooreerst hierin, dat men het bovenverhaalde geval met pastoor Facker geheel ten nadeele van v. d. Steen bij den nuntius had voorgesteld. Men had het nl. doen voorkomen, alsof de Hoornsche pastoor Weert de gecomm. Raden van het noorderkwartier zelf had opgestookt (misschien wel met medeweten van v. d Steen zelf) en wel zoo, dat de aartspriester de eigenlijks admissie- of zendingsbrieven moest geven. Bovendien, zoo verhaalde men, had een andere pastoor, zekere Peze, admissie bij de regeering aangevraagd voor de gemeente Beemster, zonder dat de nuntius er iets van wist of hem eenige zending gegeven had.

De nuntius zag in dit alles, en niet zonder grond, een krenking van het apostolisch gezag, waarmede hij over de Hollandsche Missie bekleed was, en bracht dit in een paar lang niet malsche brieven aan v. d. Steen onder 't oog. In een waardig en hoogst bedaard antwoord, gaf de aartspriester hem een meer ware voorstelling der feiten; hij beduidde hem, dat hetgeen men den nuntius over pastoor Weert verhaald had, louter laster was. Niemand

der katholieken had daar part of deel aan gehad: de Staten handelden reeds jaren lang zoo: eenvoudig omdat zij den nuntius niet als hoofd der Hollandsche missie wilden erkennen.

Wat het geval met pastoor Peze betrof, hierin, zoo schreef v. d. Steen, had hij geheel en al gehandeld naar de faculteiten, die hij van de vorige Nuntii had ontvangen, om nl. in onvoorziene gevallen en wanneer er gevaar zou zijn, dat een der leden van de clerezy een katholieke statie zou binnendringen, op eigen gezag een pastoor, provisorie althans, aan te stellen.

Na deze gemoedelijke uitlegging verklaarde de Nuntius [1]) zich tevreden: het had geenszins in zijne bedoeling gelegen, de faculteiten van den aartspriester maar in het minste te beperken; hij stelde een onbeperkt vertrouwen in hem: alleen wilde hij bij tijds de noodige inlichtingen omtrent den toestand der missie ontvangen, bepaaldelijk omtrent de ontstane of zeker te voorziene vacaturen.

Van den Steen was met dezen brief best tevreden, zoodat hij aan den vicaris C. Hoynck schreef [2]): „Voici une lettre bien limée de Mgr. le Nonce, qui finira nos disputes; je responds aujourd'hui le plus civilement que je peux: je crois qu'il ne m'attaquera plus et je n'aime pas ces brouilleries non plus".

Van welken kant v. d. Steen vermoedde, dat hem al die moeielijkheden in den weg werden gelegd, blijkt reeds uit een vroeger schrijven aan denzelfden vicaris Hoynck [3]); daarin zegt hij o. a.: „Vous voyez mon cousin, qu'il y a de faux frères qui aiment a brouiller: le Père Longas [4]) à Amsterdam, le Père Engels à la Haye et le

1) In zijn brief aan v. d. Steen, 9 Sept. 1787.
2) 26 Sept. 1787.
3) 2 Sept. 1787.
4) De bekende Franciscaner pastoor te Amsterdam.

Père Willemse [1]) a Enkhuyzen sont les boutefeux : il faut avoir patience pour le bien de la mission, et j'espère que le bon Dieu qui m'a assisté et protégé visiblement, me donnera patience et sagesse".

Wat hiervan zij, zeker is het, dat ook de verhouding tusschen den aartspriester en sommige regulieren verre van vriendschappelijk was: een reden te meer voor v. d. Steen om naar ontheffing van zijn aartspriesterschap te verlangen. „Ik ben", zoo schrijft hij aan den Haagschen advocaat [2]), „ik ben, lieve Neef, vandaag 64 jaar geworden; dunkt U niet, dat het begint tijd te worden om wat meer rust te hebben? of God mij die nu belieft te geven door vijanden, valze vrienden of andere middelen, zijn naam zij gebenedijd en ik hoop datter een bequamer als ik mag het bestier krijgen: dog het is wie het is, hij zal mede voelen de sware last en vijanden hebben; onderdes zal afwagten de dispositie van Rome als het orakel van God".

Hieruit blijkt duidelijk dat de toestand der Missie er niet beter op werd: voor v. d. Steen in 't bijzonder scheen zij te zwaar te worden. Nog ééne poging echter ging beproefd worden: 't was de laatste, waarmede wij tevens deze schets zullen besluiten.

XIV. *Laatste poging.* (1739–40).

Nog eenmaal zou een ernstige poging beproefd worden om de Hollandsche Missie een eigen, onafhankelijk kerkelijk bestuur te bezorgen, te meer belangrijk, omdat in Rome zelf zich een krachtige hulp opdeed in den persoon van Kardinaal d'Alsace, den ons reeds bekenden aartsbisschop van Mechelen, die toendertijd in de Eeuwige

1) Pater Jezuiet.
2) Brief van 4 Nov. 1738.

stad zijn verblijf hield en den niet minder bekenden Kardinaal Spinelli, den gewezen nuntius te Brussel [1]).

In het begin van 1739 schreef v. d. Steen aan den Haagschen advocaat Hoynck, dat de pensionaris van Haarlem, Gilles, die volstrekt niet gunstig gezind was voor de zaak der Katholieken, hem ontboden en te kennen had gegeven: „dat de Hn Borgemeestere van Haarlem geinformeert waren, dat ik zogt hier alleen de zendinge te geven, bullen en brevetten van den Paus te promulgeren, 't heele bewind te hebben, ja zo weer vicaris zogt te worden, en dat ik ten dien eynde request zou presenteren aan de Hn de gecom. Raden: dat de Borgemeesteren considererende wat bewegingen zulke poginge weleer gemaakt had, goedvonde mij te doen zeggen, dat ik dat niet zoude hebben te doen, also haar Agtbaarheden het niet goedvonden: waarop ik antwoorden dat de Hn Borgemeesteren qualijk geinformeert waren: dat ik mij aan gecomm. Raden niet geadresseerd had nog ook zogt request te presenteren; dat mijn betragting alleen was van Romen in staat gestelt te worden om de placaten van den lande te kennen onderhouden of mijn bediening neer te leggen; waarop de H. Gilles repliceerde dat dat wel was en hij wenste dat ik de placaten onderhoudende, bestier mogt blijven houden, dog dat ik nog tot het een of ander zou resolveren sonder deraf kennis te geven aan de Borgemeesteren. Uyt wiens koker deze informatie aan Borgemeesteren gekomen is, weet niet, maar denken of het wel de R. pensionaris wezen mogt, omdat die me sprak van me te adresseren aan de Gecom. Raden: en die mogelijk vreest te varen als zijn voorsaat [2]): dog door wie het komt of niet, dit is een

1) Verg. *Bijdragen.* Deel XXI, blz. 348.

2) Zooals hier blijkt was Slingelland niet meer raadpensionaris. Inder-

saak van ver uytzigt; de swarigheit was niet groot, indien ik met de Agtbare Borgemeesteren alleen te doen had: zonder haar kennis zou [ik] evenwel niets werkelijks derve beginnen; 't ergste is dat tegenwoordig te Haarlem alles door de handen van de Hr. P. Gilles moet gaan, die niet goed voor de Catholyke is, geeft goede woorden, maar in al 't geen de Catholyke aangaat zal [hij] cicanere, ophouden, drayen, gans niet tot voordeel: ik heb het mij door ondervinding en hoore het van anderen ook, ondertusschen hij regeert bijna alleen Haarlem; de secretaris Guldewagen heeft tegenwoordig niets te zeggen en barst van chagrin, zo dat, schoonder al wat goeds van Romen quam, vertrou dat het te Haarlem haperen zal: Gods wil moet geschieden: 't best is dat ik tot het alternatief wel geresolveert ben en alst aan mijn verkiesing alleen hong, liever ontslaging van de last verkiesen zou als vermeerdering van bediening: zal dan gerust afwagten wat God belieft te geven [1])."

Hoewel er dus volgens de meening van den aartspriester, zooals uit 't einde van voorgaanden brief blijkt, niet veel kans bestond op slagen, gaven de vrienden toch den moed niet op. Eerst echter moest de zaak te Rome worden beslist: dan zou men wel verder zien. Den 12 Mei 1739 vertrok een request naar Rome, gericht aan de Kardinalen der Propaganda en onderteekend door de gezamenlijke kapittelheeren, alsmede door den ons reeds bekenden pastoor van den Haag, van der Lee en F. J.

daad was de man, die, 't moet bekend worden, den katholieken goed gezind was, hoewel hij niet zeer veel voor hen heeft kunnen doen, den 1[en] Nov. 1736 overleden en opgevolgd door den Thesaurier-generaal Anthony van der Heym: 't is deze, dien v. d. Steen hier bedoelt.

1) Brief van v. d. Steen aan advocaat Hoynck, 2 Febr. 1739.

Rogue, pastoor van Voorschoten [1]). In dit waarlijk welsprekend verzoekschrift, wordt een hartroerend tafereel van den toestand der Hollandsche Missie opgehangen. De onderlinge twisten, de naijver vooral van vele priesters doet het ergste vreezen: reeds is 't oogenblik daar dat de Kerk van Holland geheel en al onder de vuist der regeering zal raken, en de bezetting der parochiën afhankelijk zal worden van de magistraats personen. Het eenig middel ter verbetering, naar de meening der onderteekenaars, is, dat iemand in de Missie de noodige faculteiten erlange, om uit eigen macht als geestelijk hoofd in het land op te treden, doch zonder titel hoegenaamd, daar hierdoor den vijanden der Kerk een middel aan de hand zou gedaan worden, om de geheele zaak weer te doen mislukken. Ten slotte stellen de kapittelheeren aan de Kardinalen v. d. Steen voor, als den meest geschikten, om die faculteiten te ontvangen.

Dat dit verzoekschrift te Rome inderdaad indruk maakte en gunstig werd ontvangen vernemen we uit een schrijven van den Kardinaal d'Alsace aan zijn vicaris-generaal C. Hoynck [2]): daarin meldt hij o. a. dat de Congregatie van de Propagande een gunstige beslissing betreffende de Hollandsche Missie heeft genomen. Hij zelf is met Kardinaal Spinelli gedeputeerd, om de zaak voor te bereiden: 't is nog slechts de vraag, of iemand, die met zulke vèrstrekkende volmachten voorzien wordt, als de H. Stoel aan v. d. Steen geven wil, geen titel moet hebben, om ze aan te duiden, en ook, of er weer geen tegenkanting van de Regeering van Holland te vreezen is. De vicaris Hoynck schreef daarover aan zijn broeder, den advocaat, en ant-

---

1) Een copie van dit request berust op het Archief van het Bisdom. Het is ook te vinden in de *Bouwsteenen* enz. Verg. Dl. XX, bl. 214.

2) Brief van 25 Aug. 1739.

woordde te gelijkertijd aan den Kardinaal [1]), dat men in Holland geen bezwaar zou maken tegen het verleenen der volmachten, maar wel tegen den titel, welken ook.

De aartspriester, die natuurlijk van alles op de hoogte werd gehouden, was zeer voldaan over dezen gang van zaken, maar meende nog eens ten overvloede den Vicaris Hoynck er op te moeten wijzen [2]), dat de benoeming van Vicaris Apostolicus voor goed onmogelijk was gemaakt: Aartspriester of Administrator Apostolicus zou misschien nog gaan: de eerste titel, zou nog het beste zijn, zoo meent v. d. Steen, omdat, indien de keuze op hem gevestigd bleef, hij niet van titel zou behoeven te veranderen, daar hij voor iedereen, ook voor de Regeering, als Aartspriester van Holland, Zeeland en West-Friesland bekend stond.

Om den Kardinaal omtrent de gezindheid der Regeering nog meerdere zekerheid te verschaffen, reisde v. d. Steen zelf naar den Haag, om met den Raadpensionaris en den president der gecommitteerde Raden, baron van Obdam en Wassenaar, te spreken. Den uitslag dier besprekingen vinden wij in een brief van den advokaat Hoynck aan zijn broeder, den vicaris [3]). Over de benaming van vicaris of administrator apostolicus, zoo schreef hij daarin, moest niet eens meer gedacht worden: alleen had men kans van slagen, als het zoo werd ingericht, „dat de saacken alhier door de Heer van der Steen, *op den ouden voedt als aartspriester* souden werden behandelt ende gedirigeert, *met die ampliatie noghthants ende meerdere* bijgevoeghde macht dat gem. Heer van der Steen, als nu bij vervolgh alhier te Landen, omtrent het geestelyck Regimen der Roomsch Catholycke soude vermogen te doen ende han-

1) 29 Aug. 1739.
2) Brief van 31 Aug. 1739.
3) 4 Sept. 1739.

delen, soo ende in dier voege als zulcx tot nogh toe aan den Heere Nuntius tot Brussel is gedemandeert geweest."

De Heeren hadden bovendien uitdrukkelijk bedongen, dat alles met „conniventie" en „communicatie" van de Regeering zou moeten geschieden. De advokaat raadt dan ook aan, om aan v. d. Steen eenvoudig een aanstelling of commissie te verleenen, met vermijding van al wat aanstoot kon geven. Ook moest geen tweede geheim stuk, buiten die aanstelling, aan den Aartspriester gezonden worden: dat kon later gebeuren, als de zaken hun beslag hadden gekregen. Want de advokaat voorzag de mogelijkheid, dat men v. d. Steen op zijn priesterlijk woord zou afvragen, of hij soms nog andere pauselijke stukken had ontvangen, en dan zou hij niet ontkennend kunnen antwoorden. Alles moest trouwens stipt geheim blijven, ook op uitdrukkelijk bevel van den Raadpensionaris. Eindelijk geeft de advokaat zijn broeder den raad, om zelf het ontwerp voor zulk een benoeming op te maken, dit eerst aan den Raadpensionaris ter goedkeuring voor te leggen, en het dan naar Rome op te zenden.

Ook de president van de Gecom. Raden, baron van Obdam, schijnt bij genoemde bespreking aan v. d. Steen om een *memorie* gevraagd te hebben, waarin uiteen zou gezet worden, hoe men dacht te handelen. Op verzoek van den aartspriester, toog de advokaat Hoynck onmiddelijk aan 't werk [1]). Hij gaf het stuk tot titel: „Memorie oft Project, conform hetwelcke alle Buytenlandtsche Sen-

1) In het bisschoppelijk Archief van Haarlem bevinden zich twee exemplaren van de *memorie*, door den advokaat opgesteld: het eene is een minute, die hij waarschijnlijk voor zichzelven zal gemaakt hebben; het andere is waarschijnlijk het stuk hetwelk de advokaat aan v. d. Steen heeft opgezonden, die het later aan Hoynck terugzond, na het eerst met enkele veranderingen te hebben overgeschreven, en het zoo aan den Baron van Obdam toegezonden.

dingen 't zij van het Hoff van Roomen 't zij van den Nuntius te Brussel in deze Landen, souden konnen comen te cesseeren met allen den gevolge en aancleeven van dien. Soodanigh zelfs dat oock de Placcaaten van den Landen, en specialijk dat van den 21 September 1730 des te exacter in alles, souden connen ende moeten werden geobserveert ende naargekoomen."

De inhoud dezer *memorie* kwam nagenoeg op hetzelfde neer als het verslag, dat, zooals wij hierboven meldden, door den advokaat den 4en September aan zijn broeder den vicaris was opgezonden [1]). Echter waren de volgende punten er nog bijgevoegd: 1° dat de aartspriester zich niet met de staties der Jansenisten zou inlaten; 2° dat de uitbreiding der volmachten en de wijze of bewoordingen, waarop die zou verleend worden, hier te lande zou ontworpen en geoordeeld worden, als met de tegenwoordige omstandigheden te passen; 3° dat al de Placaten, met name dat van 21 Sept. 1730 [2]), stipt zouden worden uitgevoerd, dat bijgevolg niemand anders, dan een onderdaan van den Staat, vooral geen monnik, veel minder een Jezuiet eenige zending meer zou ontvangen; 4° dat geen Bullen of andere pauselijke stukken ook niet door de kapellaans der Ambassadeurs zouden gepubliceerd worden, zonder goedvinden van gecom. Raden en burgemeesters der stemhebbende steden [3]).

Zoo was men bereid, de vrijheid der Kerk prijs te geven voor de gunst van de admissie van een kerkelijk hoofd, en om van den Nuntius te Brussel bevrijd te zijn! ....

---

1) Vergel. blz. 182.

2) Vergel. *Bijdragen*, Deel XX, blz. 251 en volgg. blz. 278, Bijlage B.

3) Of v. d. Steen ook bij deze 4 punten nog iets veranderd of verzacht heeft, is niet na te gaan.

Terwijl deze memorie bij de Regeering in den Haag werd ingediend, ontwierp ook de Mechelsche vicaris Hoynck, hoewel noode, een dergelijk stuk, bestemd voor de Kardinalen te Rome: ook had hij reeds te voren den uitslag der besprekingen van den aartspriester aan den Kard. d'Alsace gemeld. Na het ontvangen dier stukken, toog deze nu aan 't werk; slechts één verschil van meening moest worden bijgelegd, of nl. de toekomstige aartspriester alleen over de provinciën Holland, Zeeland en West-Friesland (dus het oud-bisdom van Haarlem) of wel over al de Vereenigde Provinciën moest worden aangesteld. De Kardinaal gaf aan 't laatste de voorkeur, terwijl de vicaris Hoynck liever die macht tot de drie provinciën wilde beperkt zien; het verschil werd in dier voege opgelost, dat de Kardinaal besloot een dubbel stuk te vragen, waarvan het eerste de aartspriesterlijke macht over al de provinciën en het andere slechts over de drie genoemden zou uitstrekken.

Zoo bleef de zaak in Rome, waar juist de vacantiën waren ingetreden, hangende: eindelijk den 3[en] December 1739 viel de beslissing: met blijde opgetogenheid schreef de Kardinaal aan zijn Vicaris: „Jeudi [3 Dec.] graces à Dieu, nous avous conclu la grande affaire; on fera deux Brefs, qu'on me donnera pour les faire remettre sans en écrire au Nonce, *jusqu'à ce qu'on sache que l'affaire est réussi.* Cette affaire estoit le 2e motif qui m'a fait entreprendre ce voyage à mes fraix pour le bien de la Mission, la réussite depend de Dieu à qui nous devons la demander. Je vous envoyerai ces Brefs, quand ils seront fait, avec l'instruction; tout dépend de l'agrement des maîtres du Pays, on a inseré les facultés proposées et qui passeront; pour les dispenses de mariage, on envoyera une feuille de facultés, comme j'ai pour les villages à Rolduc sous l'Empereur, quand il aura le consentement

des maistres" [1]). Onmiddelijk meldde de Vicaris dit heuglijk nieuws aan zijn broeder Reinier en den aartspriester v. d. Steen. Ook tusschen beide laatsten werden, zooals begrijpelijk is, de noodige gelukwenschen en dankzeggingen gewisseld.

Den 20 Februari 1740 ontving v. d. Steen twee Breven van Paus Clemens XII, gedagteekend van den 16 Januari 1740.

In de eene, waarvan het origineel op het Bisschoppelijk archief berust en de text hierachter als Bijlage volgt, werd den aartspriester de volmacht gegeven, om in de Vereenigde provinciën van het „*Foederatum Belgium*" de openstaande parochiën met pastoors of deservitoren te bezetten, alsmede, zoo noodig, om voor de H. Wijdingen *litterae dimissoriales* af te geven, aan een door den aartspriester te verkiezen bisschop, mits door hem zelven of de door hem gedeputeerde examinatoren een grondig onderzoek naar de geschiktheid der candidaten was voorafgegaan; eindelijk ontving hij de bevoegdheid, om alle maatregelen, welke tot bloei der missie konden bijdragen uit te voeren.

De tweede Breve is ondanks alle nasporingen niet kunnen gevonden worden [2]); en toch is 't juist deze, die de aartspriester voorloopig wilde gebruiken en ten uitvoer brengen: althans hij schrijft in een brief aan den Mechelschen vicaris C. Hoynck [3]): „Monsieur vôtre frère [de Haagsche advokaat Reinier] a eu le zèle de m'apporter luy même les brefs lundi [23 Febr.] vers le soir, afin que nous puissons deliberer de ce qu'il foudroit faire ayant consideré les deux brefs, qui sont fort sagement

1) Brief van Kard. d'Alsace aan Vic. C. Hoynck, 5 Dec. 1739.

2) Onderzoekingen in de archieven van de *Propagande* en de *Secretaria Brevium* te Rome hebben ook geen resultaat gehad.

3) 27 Febr. 1740.

couchéz: j'ai choisi celuy qui est pour l'Hollande et Zelande; le temps n'étant pas encore propre, ni les esprits assez disposez pour se servir du bref général et en cas qu'on peut faire valoir le premier, il n'y aura pas grande difficulté pour l'autre".

Hoewel de text dier tweede Breve niet voor ons ligt, kunnen wij toch reeds uit voorgaand schrijven gissen, dat haar inhoud tamelijk wel met de eerste overeenkwam, alleen met dit onderscheid, dat de eerste de volmachten uitstrekte over al de Vereenigde provinciën der Republiek, terwijl deze tweede ze beperkte, tot de provinciën, waarover v. d. Steen nu feitelijk het aartspriesterschap bekleedde. Deze gissing wordt nog waarschijnlijker en zoo goed als tot zekerheid gebracht, door een later bericht van Kard. d'Alsace zelven, waarin hij meldt, dat de Paus aan v. d. Steen de bekende volmachten gaf, voor Holland en Zeeland, met het vooruitzicht ze naderhand uit te strekken tot de overige provinciën, indien de Staten zich hiertegen niet zouden verzetten [1]).

Nog nimmer had de kans zoo schoon gestaan. Wat Rome betreft was alles thans in orde: van de zijde der Regeering waren zulke stellige beloften gegeven, dat men al een onverbeterlijke pessimist moest zijn om aan den gunstigen uitslag te twijfelen.

1) In zijn reeds meermalen genoemd *Schema Chronologicum causa Missionis Hollandicae ab initio saeculi* XVIII, schrijft de Kardinaal het volgende: „His ita constitutis et re pluries mature discussa, in Congregatione particulari de Propaganda Fide, ponente Cardinale De Alsatia, multaque referente Cardinale Spinelli super rebus istius Missionis, ex mente ejusdem Congregationis, sanct. mem. Clemens XII Breve Apostolicum concessit Romae 16 Januarii 1740, quo Joanni van den Steen Archypresbytero ut supra facultas fit conferendi Pastoratus, seu stationes tam Regularium quam saecularium per Hollandiam et Zelandiam, spe facta extensionis facultatum ad reliquas foederati Belgii Provincias, si pro executione hujus Brevis Apostolici Admissio seu licentia a Statibus obtineretur".

Denzelfden avond nog van den dag, waarop van den Steen de pauselijke faculteiten had ontvangen, ging hij naar den pensionaris van Haarlem, om hem met de bewijsstukken in de hand aan te toonen, dat van den H. Stoel geen moeielijkheden meer gemaakt werden: Gilles ging zelf een paar dagen later met een afschrift van de pauselijke Breve naar den Haag, om met den Raadpensionaris en den president der Gecom. Raden te confereeren. Veertien dagen lang hoorde men niets: eindelijk kwam er bericht van Gilles, dat de Breve zelf geen moeielijkheden gaf: men vreesde alleen voor de uitvoering ervan (!). De drie genoemde Heeren durfden de zaak niet op 't tapijt te brengen: zij hadden dan ook besloten, dat v. d. Steen zelf maar zich tot de gecom. Raden moest wenden, hoewel Gilles er uitdrukkelijk bijvoegde, dat waarschijnlijk hetzelfde echec te duchten was, als men in de jaren 1723 en 1732 had ondervonden.

Men begrijpt de diepe verslagenheid en ontgoocheling van van den Steen en zijne vrienden: de vicaris Hoynck zond onmiddelijk op het vernemen dier tijdingen een brief — wij zullen weldra zien met welk doel — waarin met de meest krasse uitdrukkingen werd herinnerd aan de stellige beloften, die zoowel de Raadpensionaris, als de baron van Obdam gedaan hadden: de moeielijkheden, die zij nu opwierpen, hadden zij toch van te voren gekend en overwogen: maar zij waren er overheen gestapt: en nu alles van den kant van Rome naar hun zin en believen was uitgevoerd, trokken zij zich terug. Was dit niet een slag in 't aangezicht voor mannen als Kardinaal d'Alsace en Spinelli, die toch, op hunne verzekeringen afgaande, zich zooveel moeite voor de zaak hadden gegeven? De Paus zelf had een Breve uitgevaardigd van een geheel vreemden aard en tegen alle kerkelijke gebruiken in, alleen om de Regeering te believen: mocht men dan op

zoo'n manier met den Paus, die toch in alle gevallen een Souverein was even goed als de Staten van Holland, den spot drijven? Was er zelfs geen gevaar, dat dit als een beleediging van eene Mogendheid en een staatszaak zou worden opgenomen? enz.

Ook de aartspriester was diep verontwaardigd over het dubbelhartig gedrag der Haagsche Heeren: zelf trok hij naar den Haag, met genoemden brief van vicaris Hoynck bij zich, om zoowel den Raadpensionaris als den Heer Obdam te zeggen, hoe hij over hun manier van handelen dacht.

Al zijn argumenten echter maakten niet den minsten indruk: 't zij vrees of onwil, de Heeren verklaarden, dat zij na al hetgeen in vroegere jaren in de Staten was voorgevallen, geen kans zagen om de goedkeuring der Regeering op de zaak te verwerven. Alleen herhaalden zij, wat Gilles reeds vroeger had verklaard, dat van den Steen maar zelf een verzoekschrift bij de gecom. Raden moest indienen: zij waren nog wel zoo goedgunstig om te beloven, dat zij hun best zouden doen, de leden gunstig voor de zaak te stemmen: 't was dan ook noodig, dat zij eerst het schriftelijk request onder de oogen kregen, voor dat dit naar de Gecom. Raden gezonden werd.

Aldus gebeurde: de advokaat Hoynck stelde het verzoekschrift op, van den Steen voegde daarbij nog een *copie* van den pauselijken Breve, met de verklaring, dat hij, zoo noodig, bereid was, het oorspronkelijke stuk zelf aan de leden te komen vertoonen.

Den 2 Mei ontving van den Steen van den Haarlemschen pensionaris bericht, dat zijn verzoekschrift in de volle vergadering der Gec. Raden was voorgelezen: men had besloten om hem op een later te bepalen tijdstip te doen ontbieden, om het oorspronkelijk stuk zelf te overhandigen. In afwachting daarvan moest hij zich maar rustig

houden en nadere orders afwachten, want de zaak eischte rijpe en nauwgezette overweging: in geen geval echter mocht hij in dien tusschentijd van de pauselijke volmachten gebruik maken.

Aldus werd al wederom, volgens ouder gewoonte, de zaak op de lange baan geschoven. Toch vernemen we uit een schrijven van van den Steen, dat ook de Staten reeds met het verzoekschrift gemoeid waren: hij verwachtte dat hij zou worden opgeroepen, 't geen hem juist niet erg naar den zin was: „Je crains, zoo schreef hij, qu'on me citera devant quelques commissaires, comme on a fait avec le Vicaire de Bois le Duc, qui me feront promettre d'observer exactement les édits du souverain; et comme ces édits sont point favorables aux réligieux, ils crieront Haro contre moi et tacheront se soustraire à ma jurisdiction: pourtant il faut avouer, que le souverain a droit d'exiger l'observation de ses édits [!]; de l'autre coté il est aussi vrai, que les Religieux se sont multipliés dans quelques villes; à Amsterdam il y a au moins 8 ou 9 recollets, un petit couvent et à proportion dans Rotterdam et autres villes: que faire, mon cousin, j'en suis en peine, je demande votre conseil" [1]).

Er was geen nood: zóó ver kwam het niet: 't was alweder de oude sleur. — Nu de zaak eenmaal bij de Staten aanhangig was gemaakt, kwam er geen eind aan. 't Waren ook nu wederom dezelfde steden van vroeger, Rotterdam en Leiden, die de meeste oppositie voerden, en hoewel Amsterdam en Haarlem er gunstig voor waren, bleef de zaak, zooals zij was.

Intusschen werd de toestand der Hollandsche Missie al treuriger en bedroevender: voor van den Steen in 't bijzonder werd zij ondragelijk.

---

1) Brief van v. d. Steen aan Vicaris C. Hoynck, 20 Mei 1739.

Waaraan dat alles te wijten was, behoeven we niet in het breede uit te meten: voldoende zij volgend schrijven aan te halen, dat de Mechelsche Vicaris Hoynck aan Kard. d'Alsace, die nog steeds in Rome vertoefde, toezond [1]): „il y a tous les jours des tristes cas dans la Mission et chez le Nonce ou obtient tout ce qu'on veut jusqu' aux ordinations des gens rejettés par les Examinateurs de Louvain, par des présents qu'on fait a ses ministres, qui disent alors: *tu me cogis.* Et apres cette honteuse excuse ils depechent les lettres que le bonhomme signe. Il y a des communeautéz entières qui lui en ont donné avis sur les stations et cures qu'on a obtenu par pareilles surprises en faveur des prêtres indignes ou inidoines, qui ne s'en cachent pas; on ne sait pas, s'il voit les lettres. Mr. van den Steen doit l'entretenir sur ce chapitre et sur plusieurs autres, et je l'ai fortement confirmé dans son dessein".

Geen wonder, dat de reeds bejaarde aartspriester met nog meer ernst dan vroeger naar rust ging verlangen: hij besloot dus om te Rome zijn ontslag aan te vragen. Doch de advokaat Hoynck, dien hij van zijn voornemen in kennis had gesteld, wilde eerst nog een andere poging beproeven, om nl. te Rome aan te vragen, dat van den Steen, zonder eenige admissie van de Staten, dezelfde macht zou mogen uitoefenen, als vroeger de vicaris Bijleveldt (altijd echter slechts in het oud-bisdom van Haarlem), d. w. z., dat hij, waar dit mogelijk was, zelf pastoors zou kunnen aanstellen enz., en waar dit niet ging, het werk aan den Nuntius zou overlaten, die echter dan steeds op voordracht van den aartspriester zou handelen.

De aartspriester zag echter het onmogelijke ook van dit plan in: hij hield voet bij stuk: maar alvorens naar

---

1) 9 July 1740.

Rome te schrijven, wilde hij nog eerst zijn voornemen aan de Heeren in den Haag bekend maken, hetgeen dan te gelijk als een ultimatum dienen kon. Ook dit echter maakte geen indruk: men scheepte hem daar met allerlei voorwendsels af. Ten slotte schreef de aartspriester aan den Kard. d'Alsace te Rome [1]) en verzocht hem, zijn ontslag bij den Paus in te dienen. Deze wilde echter van niets hooren, en bleef steeds maar bezig, om, hoe dan ook, de zaak ten einde te brengen: daarom maande hij den aartspriester aan, om maar steeds bij de Regeering om eene oplossing aan te dringen. Helaas, alles was vruchteloos: de vergadering der Staten was afgeloopen en de zaak niet eens op het tapijt gebracht. Het laatste, wat we van dit alles vernemen, lezen we in een brief van den vicaris C. Hoynck aan den Kard. d'Alsace [2]), waarin hij schrijft: „Je n'ai pas oubliée l'obligation dans laquelle j'etois d'informer votre Eminence de l'état de l'affaire d'Hollande, mais depuis ma dernière je n'ais eu rien à luy mander. l'Affaire est toujours dans le même état; c'est ce dire, nos amis d'entre les Ministres de la republique temoignent beaucoup de bonne volonté, mais pas un, ose proposer la chose à l'assemblée des états, où ils l'ont portée eux mêmes. Ils s'excusent premierement sur la guerre d'Angleterre avec l'Espagne, qui les occupait trop. Depuis, sur la misère du tems, qui les fit apprehender, que les Predicants ne soulevassent le peuple et les fit passer pour les soutiens du papisme. En effet, il y a eu des soulevements dans presque toutes les villes, sans en excepter la Haye et cela pour la cherté; à présent c'est la mort de l'Empereur, qui ne permet pas qu'on pense à autre chose. Par ce recit, Votre Emi-

1) 31 Oct. 1740.
2) 18 Dec. 1740.

nence peut juger, si l'affaire sera dans peu mise sur le tapit. Je crois qu'elle ne sera proposé, que lorsqu'ils auront l'occasion belle et bonne Dieu scoit, quand elle viendra" 1).

Besluit. (1740–48).

Hoewel ons nog acht levensjaren van Joannes van den Steen resten, moeten wij hier onze schets van zijn aartspriesterschap besluiten. 't Is niet meer mogelijk, uit hetgeen zich in het Bisschoppelijk archief bevindt, een doorloopend verhaal van die laatste jaren te geven. Het zij dus genoeg, den korten inhoud te geven van de enkele stukken, in genoemd archief aanwezig, voor zoover zij op de door ons behandelde stof betrekking hebben.

1°. Vooreerst dan vinden wij een verzoekschrift door den aartsbisschop van Mechelen, Kard. d'Alsace aan den Paus gericht in November 1742. Hierin geeft de Kardinaal een beschrijving van den hoogst treurigen toestand der Hollandsche Missie en raadt vervolgens als redmiddel aan: de aanstelling van een Apostolischen Vicaris, die te gelijk Bisschop moet zijn; deze zal dan voorloopig

1) In het reeds meermalen aangehaalde: *Schema Chronologicum causae missionis Hollandicae ab initio saeculi XVIII,* wordt over deze laatste poging nog het volgende gemeld: „Multa sunt et varia, quae ejus negotii expositionem impedierunt: Temporum calamitas, saevissima hyems illius anni, metus a Praedicantibus, a Plebe, expeditio Brevis Apostolicae non satis celata Romae, innotuit Hollandis. Interim didicimus ab ipsismet Reip. Rectoribus, veram causam repulsae, quam jam tam saepe sumus experti, esse intestinam divisionem ipsorummet Rectorum, inter quos sunt nonnulli, et exiguo quidem numero, qui a multis retro annis, tantis beneficiis, muneribus et largitionibus fuerunt affecti, tam ipsi quam parentes eorum, ut favorem Jansenistis nostratibus impendere, quasi partem putent haereditatis paternae, repugnante licet ratione et obstante boni publici consideratione, quam dum Patroni nostri allegant, ut collegas illos suos in suam sententiam pertrahant, statim audiunt apud Plebem: *fautores Papistarum*, quae est vox, ut ajunt, quae ipsos subire facit capitis ac fortunarum periculum."

in een der provinciën buiten Holland vertoeven, om later, wanneer de omstandigheden gunstiger zullen zijn, zijn zetel in Holland zelf te vestigen. Bij dit verzoekschrift had de Kardinaal gevoegd een: „*Schema Chronologicum causae Missionis Hollandiae ab initio saeculi XVIII*", waarin de geschiedenis verhaald wordt van de verschillende pogingen om een kerkelijk bestuur in deze streken te verkrijgen. Meermalen hebben wij van dit hoogst belangrijk geschrift gebruik gemaakt bij de beschrijving van het aartspriesterschap.

2°. Dan volgt de minute of copie, dat. December 1742, van een schrijven [1]) door eenige Hollandsche geestelijken aan genoemden Kardinaal gericht. Ook hierin worden nog eens de droevige omstandigheden alhier beschreven en de noodzakelijkheid aangetoond van een hier woonachtig Apostolischen Vicaris: de schrijvers stellen hiertoe als den meest geschikten voor: den bekenden vicaris van den aartsbisschop: Cornelius Hoynck van Papendrecht. Of deze brief werkelijk verzonden is geworden, of zij nog eenige besprekingen of pogingen ten gevolge heeft gehad, zie hier zoovele vragen, die wij onbeantwoord moeten laten.

3°. Een derde manuscript bevat een ongedateerde verhandeling van den Mechelschen Vicaris C. Hoynck, getiteld: *Examen dubii an hodierno tempore expediat Missioni Hollandicae dare Vicarium Apostolicum caractere Episcopali insignitum.* Deze verhandeling moest blijkbaar dienen als antwoord op de bedenkingen, die te Rome waren ingebracht tegen het bovengenoemde [2]) verzoekschrift van

1) De schrijver is hoogstwaarschijnlijk dezelfde, die de verslagen der Kapittelvergaderingen opteekende. Denkelijk is dus deze brief, als hij werkelijk verzonden is geworden, van het Kapittel van Haarlem uitgegaan.

2) Onder No. 1 vermeld.

Kardinaal d'Alsace. De korte samenvatting dier bedenkingen was, dat men de benoeming van een Apostolischen Vicaris voorstelde als een: „res plena periculi, atque adeo Summo Pontifici minime consulenda. Judicant namque, sat esse provisum Missioni Hollandiae, quod ejus regimen Nuntiis Apostolicis commissum sit, et quod Vicarius eo modo, qui a nobis proponitur, constituendus varia subiret pericula, quorum praecipua metuenda sint a statibus Hollandiae, a praetenso Capitulo Harlemensi et a Missionariis Regularibus".

Nu tracht de schrijver in zijn *Examen* de ijdelheid van die vrees aan te toonen. Jammer, dat het archief slechts een deel van dit doorwrocht en met groote zaakkennis en warmte geschreven stuk bezit. Slechts het eerste gedeelte – betreffende het gevaar, dat van den kant der Staten te verwachten is – is voltooid.

4°. Hierbij kunnen wij nog voegen een in het Italiaansch geschreven brief van Kard. d'Alsace, gedagteekend 18 Juni 1745 en gericht aan den Paus: daarin meldt de aartsbisschop, dat hij reeds een ontwerp had gereed gemaakt op de bedenkingen, die hem uit Rome waren gemaakt op zijn voorstel van November 1742 [1]), en die hem door den Paus den 23 Februari 1745 waren medegedeeld. Eenige wijzigingen acht de Kardinaal echter noodzakelijk: er is namenlijk een verandering ten goede gekomen bij de Staten van Holland. Twee kwaadgezinde mannen waren overleden: de pensionaris van Leiden (de van ouds bekende Marcus) en de baron van Obdam en Wassenaar, de president der Gecommitteerde Raden: deze laatste was opgevolgd door Adrianus van der Duyn, Heer van 's Gravenmeer, die den Katholieken veel beter

1) Vergelijk het 1e stuk. Het ontwerp waarvan hier sprake is, moet waarschijnlijk in het sub 3. genoemde *Examen* teruggevonden worden.

gezind was. Ook waren de twee gedeputeerden uit Leiden en Rotterdam gestorven, en met hen de voornaamste oppositie-mannen uit de Staten verdwenen: redenen, waarom de Kardinaal het beter meende, nog wat te wachten met het benoemen van een Vicaris buiten Holland, en te zien, of er geen kans was, de admissie voor een Vicaris in Holland zelf te verkrijgen. Bij dit schrijven sloot de Kardinaal tevens een verzoekschrift in van den „clerus Harlemensis" [1]), waaromtrent nog de volgende bijzonderheden, betreffende v. d. Steen gevonden worden.

Kort te voren had dezelfde clerus reeds een verzoekschrift bij den Paus ingediend, om bevestiging te vragen van de faculteiten, die Paus Clemens XII bij Breve van 16 Jan. 1740 aan v. d. Steen gegeven had [2]), maar die noch door den Nuntius Tempi, noch door zijn opvolger Ignatius Crevelli, waren bevestigd. Nu herhaalden zij ditzelfde verzoek, te meer, daar er feiten waren voorgevallen, die een andere toekomst voorspelden. Wat was er gebeurd? In Maart 1745 had Benedictus XIV een jubilé voor geheel de Christenheid uitgeschreven. De Nuntius Crevelli had de aflaatbul niet aan v. d. Steen, maar aan den Amsterdamschen pastoor, den bekenden pater de Longas, toegezonden, en daarbij tevens een brief ingesloten aan Dierout, onderaartspriester van Amstelland, met last, om de pastoors der stad bijeen te roepen en met hen over de afkondiging van het jubilé in overleg te treden: eenzelfde aanschrijving ontving ook de onderaartspriester van Delfland, pastoor v. d. Lee. Van den Steen echter was geheel en al buiten de zaak gehouden, en had zelfs niet de minste kennisgeving ontvangen.

---

1) Waarschijnlijk zijn hier de Haarlemsche Kapittelheeren bedoeld.
2) Zie bladz. 186 en Bijlage.

Pater de Longas, die in de Hollandsche missie niet de minste kerkelijke authoriteit bezat, kon met de hem toegezonden bul niets aanvangen, daar hij de onmogelijkheid inzag, de toestemming der Staten te verkrijgen, om het stuk te publiceeren; de beide onderaartspriesters wilden zich in 't geheel niet met de zaak inlaten, daar zij een dergelijke aanzegging niet verwachtten door middel van een Regulier, die voor hen niet het minste kerkelijk gezag had, maar alleen van hun wettige overheid, den aartspriester van Holland en Zeeland. De zaak bleef alzoo nagenoeg twee maanden lang hangen, van afkondiging van het jubilé was geen sprake. Toen echter v. d. Steen het geval vernomen had, wilde hij toch het volk niet verstoken laten van de geestelijke gunsten, die de Opperherder aan de christenheid had medegedeeld. Hij vergat de hem aangedane miskenning, liet de Bul op eigen kosten drukken, bood haar den 15en Mei den Raadpensionaris aan, om verlof ter afkondiging te verkrijgen en smaakte de voldoening, dat de Staten hem bereidwillig daartoe hunne toestemming gaven. Bij die gelegenheid had ook de president der Gecom. Raden aan den aartspriester gevraagd, of hij van den Paus nog geen faculteiten had ontvangen, om als Apostolische Vicaris op te treden. J. v. d. Steen, die den Nuntius hierin niet wilde beschuldigen met te zeggen, dat hij ze wel ontvangen had, maar dat de Nuntius ze niet had willen erkennen, gaf de schuld aan de tegenkanting, die hij voortdurend van de Regeering had ondervonden enz. De President had hem ten slotte aangeraden te zorgen, dat hij zoo spoedig mogelijk in het bezit dier faculteiten kwam, want dat men hier te lande van het bestuur van den Nuntius niet meer gediend was.

Dit alles nu spoorde de Haarlemsche geestelijken aan, om met nog meer aandrang de bevestiging van den Paus

op de genoemde faculteiten te vragen, bij welk verzoek de Kardinaal zich aansloot, te meer wijl hij vreesde voor nieuwe maatregelen en plakkaten op de buitenlandsche zendingen, zooals men de aanstellingen van den Nuntius te Brussel pleegde te noemen.

Ziedaar alles, wat we omtrent die zaak in 't archief vonden: wat er verder nog voorgevallen is, blijft volslagen onzeker; alleen staat vast, dat ook bij deze gelegenheid, alle pogingen, die mochten beproefd zijn, om de aanstelling van een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, jammerlijk mislukt zijn.

5. Behalve bovengemelde stukken, die meer direct op het bestuur van de Missie betrekking hebben, berust nog in 't archief de copie van een relaas, waarschijnlijk door v. d. Steen in 1747 of 48 opgemaakt en getiteld: *Abusus qui in Missione Hollandica irrepuerunt praecipui.* De inhoud er van komt overeen met vroegere vertoogen, omtrent den droevigen toestand der Missie, die slechts door de aanwezigheid van een binnenlandsch bestuur kan verholpen worden.

6. Verder is nog aanwezig een correspondentie van v. d. Steen met zekeren G. Moreau, secretaris van den nuntius Crevelli. Deze laatste schreef nl. aan den aartspriester [1]), dat de Nuntius het Kapittel van Haarlem niet ongenegen was en dat het hem leed deed, dat er wegens dit Kapittel zooveel oneenigheid onder de Hollandsche geestelijkheid heerschte. Niets ging hem meer ter harte, dan de eendracht onder de clergé: daarom liet hij de zaak van het Kapittel in *statu quo;* overigens „il auroit souhaité de favoriser le chapitre par les voies directes, mais pour les raisons surmentionnées il s'est determiné de ne favoriser ni l'un ni l'autre parti et de

1) 29 Julij 1745.

laisser les choses in statu quo, telles qu'il les a trouvé, et de s'opposer à ceux qui voudroient de leur chef entreprendre à faire du bruit mal à propos sur cette affaire". — In hetzelfde schrijven klaagt hij, dat de gelden, die den Nuntius bij gelegenheid van het ronddeelen der H. Oliën werden toegezonden, in de laatste tijden zoo sterk waren verminderd; hij stelt voor, iemand te belasten met het ophalen van die gelden, daar hij meent, dat veel daarvan tot andere doeleinden gebruikt werd.

Het antwoord op dit laatste geeft ons nog eenmaal een zuiver beeld van het karakter des aartspriesters en van de toestanden dier tijden; wij laten het daarom hier volgen. Als redenen van de vermindering dier gelden of zooals v. d. Steen ze noemt „*ces pretextes*", geeft hij aan: 1°. „Que les Nonces Apostoliques étoient des Seigneurs bien riches, recevant de Rome leurs appointemens et outre des dispenses et des presents des Religieuses [Religieux?]. 2°. Le clergé voiant les Réligieux favoriser des Nonces Apostoliques et grandement multiplier en Hollande contre les concordats et à leur préjudice, parce que par leur grand nombre ils attirent plusieurs fidelles des communeautés des prêtres séculiers.

3°. Les Vicaires avoient soin des pauvres stations et des prêtres qui ne pouvoient subsister de leur communeauté et les premiers Nonces donnoient aussi quelque argent aux pauvres prêtres, mais leurs successeurs ont laissé ce soin à l'Archiprêtre.

4°. Les Réligeux qui ont les meilleurs stations et les plus lucratives donnoient fort peu, quand ils cherchent les S. Huilles: par exemple le père Torniar qui a la plus riche station de toute la Hollande et qui venant de Rotterdam à la Haye, une distance de trois lieu, pour demander les S. Huilles est en carosse à quatre chevaux (bel équipace pour un Réligieux des ordres mendians) ne

donne qu'un ducat et les autres Religeux à proportion l'un plus, l'autre moins. On sait bien, qu'ils donnent des magnifiques présents, quand il arrive un nouveau Nonce, ou quand ils recoivent un Religieux supernumeraire, mais en recevant les S. Huilles, ils donnent très peu."

Na dit lang niet malsche antwoord, betuigt de aartspriester, dat al de gelden, die bij hem inkomen, trouw en eerlijk aan den Nuntius worden toegezonden: hij raadt sterk af om eenigen maatregel, zooals wordt voorgesteld, te nemen, daar zulke soort van zaken, hier te lande, niet ruchtbaar moeten worden.

7. Eindelijk vinden we in 't archief nog een brief van den Mechelschen vicaris C. Hoynck van Papendrecht aan den aartspriester v. d. Steen [1]). Daarin beschrijft hij een gesprek 't welk hij met den Nuntius Crevelli had gehouden, en waaruit bleek dat deze geheel en al van gevoelens was veranderd. Tot de zekerheid gekomen, dat men hem tot dusver misleid had, had de Nuntius besloten, voortaan geen parochiën te begeven, dan alleen aan pastoors, die door v. d. Steen zouden voorgedragen zijn. Ook lezen we in hetzelfde schrijven dat Crevelli's gevoelens ten opzichte van het Kapittel van Haarlem geheel en al ten gunste gekeerd waren, en dat hij niets liever zou zien, dan het Kapittel in eere hersteld te zien.

Nog zeer veel onbegrijpelijks komt in dezen brief voor: wijl dit alles echter zaken betreft, die hier niet ter plaatse zijn, gaan wij ze stilzwijgend voorbij.

Genoemde zeven stukken zijn het eenige, wat wij van de laatste levensjaren van J. v. d. Steen konden achterhalen. Verder is ons niets van al dien tijd bekend. Zeker

1) Onder dagteekening van 1 Februari 1745.

is het, dat de aartspriester in den laatsten tijd de gebreken van den ouderdom begon te gevoelen. Zijn gezicht werd minder, ja op 't einde was hij bijna blind. Dit laatste zal, bij al hetgeen wij vroeger reeds noemden, het zijne er toe hebben bijgedragen, om hem reeds tijdens zijn leven zijn ontslag te doen indienen. Op welk tijdstip hij als aartspriester aftrad, is ook al niet met zekerheid te bepalen. Alleen kunnen wij met eenige waarschijnlijkheid gissen, dat dit op 't einde van 1745 of eerder nog in 't begin van het volgende jaar plaats vond. In een schrijven toch van Crevelli [1]) lezen wij, dat tot aartspriester van Kennemerland, Amstelland en Delfland benoemd is de Haagsche pastoor Adrianus van der Valk met de voorloopige volmacht: „ut factis vobis facultatibus utamini in omnibus districtibus vigilantiae Dni van den Steen prius commissis"; wel een bewijs, dat v. d. Steen van het aartspriesterschap niet alleen in 't algemeen van Holland, Zeeland en West-Friesland, maar ook van het district, dat hij persoonlijk bestuurd had, nl. Kennemerland, was ontheven. Toch bleef v. d. Steen steeds de raadsman en vraagbaak voor velen, niet het minst voor zijn opvolger in het aartspriesterschap.

Den 23en Mei 1748 overleed hij in den ouderdom van 74 jaar.

En hiermede besluiten wij de geschiedenis van het eerste aartspriesterschap van Holland, Zeeland en West-Friesland, zonder twijfel een tijdvak, dat wel niet als het minst belangrijke uit onze vaderlandsche kerk-geschiedenis zal beschouwd worden. Zeker 't waren meerendeels geen opwekkende en tot vreugde stemmende blad-

1) Waarschijnlijk aan den Haagschen pastoor A. van der Valk gericht, onder dagteekening van 14 Julij 1746.

zijden die hier werden neergeschreven; en toch — misschien denkt de lezer zooals wij — toch vervult ons een gevoel van dankbaarheid, wanneer wij de dagen van heden vergelijken met die tijden van verwarring, verdeeldheid en verdrukking: toch moet ons, thans bij 't einde onzer taak, een juichtoon van dank en erkentenis van het hart tot Hem, die na zulk een nacht een zoo blijden en veel belovenden dageraad deed oprijzen.

NASCHRIFT.

Eindelijk, na veel vruchteloos zoeken ontvingen wij van den archivaris der *Propaganda* een afschrift van de tweede Breve van Clemens XII, waarvan wij boven [1]) melding maakten. Deze copie is afgeschreven van het oorspronkelijke stuk, dat zich bevindt in de *Secretaria Brevium* te Rome. Wat wij t. a. p. gisten, kunnen wij thans met zekerheid vaststellen: dat nl. beide Breven slechts hierin verschillen, dat de eene aan den aartspriester v. d. Steen volmachten geeft voor *al de Vereenigde provinciën*, de tweede slechts voor *Holland en Zeeland*. Waar dus in de eerste Breve [2]) gelezen wordt: „*quae in dicto Foederato Belgio reperiuntur*" gelieve de lezer, wat de tweede betreft, te lezen: „*quae in iisdem Hollandiae partibus reperiuntur*".

Van het vooruitzicht, om, zoo mogelijk, in de toekomst de faculteiten in dit tweede stuk verleend, ook over de andere provinciën uit te strekken, waarvan wij boven op gezag van Kard. d'Alsace melding maakten, is in het manuscript geen woord te vinden. Waarschijnlijk werd dit in een particulier schrijven van den Paus of de Propaganda, aan v. d. Steen medegedeeld.

Hageveld. J. J. DE GRAAF.

---

1) Blz. 186. 2) Zie hierachter: Bijlage. 3) Blz. 187 en *noot*.

BIJLAGE.

Breve van Paus Clemens XII aan den aartspriester J. v. d. Steen.

CLEMENS P.P. XII.

DILECTE FILI SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Ad opportunam salutaremque dilectis filiis orthodoxae Religionis cultoribus, qui in foederato Belgio existunt, opem subsidiumque, quo per Pastoralem curam erga ipsos adhibendam liberius et commodius Deo summa cum alacritate servire valeant, pro tempore afferendum, quantum cum Dno possumus, pro nostro sacrosancti Apostolatus officio providere cupientes ac de tuo Catholicae Religionis zelo, doctrina, fide ac prudentia plurimum in Domino confisi, teque specialibus favoribus et gratiis prosequi volentes, et a quibusvis excommunicationibus, suspensionibus etc..... absolventes absolutumque fore censentes, Tibi, qui, ut accepimus, in sacro Presbyteratus ordine constitutus necnon Archypresbyter Hollandiae et Zelandiae existis, ac insigni oratorio in civitate Harlemensi praefectus es, ut stationibus seu oratoriis, quae in dicto Foederato Belgio reperiuntur, et per Presbyteros saeculares, seu cujusvis ordinis vel Instituti, aut Congregationis Regulares regi et administrari solent, sive de praesenti vacantibus, sive deinceps vacaturis, de idoneis Missionariis, et Capellanis, qui inibi Ecclesiastica sacramenta administrent, providere et nominare, ac literas dimissoriales pro iis, qui sive minoribus, sive sacri subdiaconatus, diaconatus ac Presbyteratus Ordinibus initiandi sunt, ad quem malueris Catholicum Antistitem gratiam et communionem Sedis Apostolicae habentem, praevio examine vel a te ipso vel ab Examinatoribus a te deputatis super idoneitate faciendo, dirigere atque alia quaecumque ad spirituale animarum regimen et profectum conducentia facere, excercere, et constituere libere et licite ac valide possis, ac valeas, auctoritate Apostolica tenore praesentium facultatem tribuimus, concedimus ac impertimur. Non obstantibus Apostolicis etc.....

Datum Romae apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die XVI Januarii MDCCXL Pontificatus nostri anno Decimo.

(Sign.) A. CARDINALIS PASSIONEUS.

Op 't adres van buiten:

Dilecto filio Joanni van den Steen presbytero saeculari, necnon Archypresbytero Hollandiae et Zelandiae.

DE ST. LAURENTIUS PAROCHIE VAN OUDORP.

EEN KERSPEL IN DE LIJST VAN ZIJN TIJD.

(Vervolg van Deel XXII, blz. 368).

VII.

We hebben Heer Henricus van Benschop zien verhuizen van de *Jagersplaats* naar Oudorp, en daar het huis bewonen dat op naam van Mr Groen was gebracht. Zeker beschouwde hij 25 April 1672 zich gerechtigd tot vermaking en tot een bestemming van het perceel. Op dien datum maakte hij een codicil bij zijn testament (dit testament dateert van 26 Nov. 1664, derhalve vóór den verkoop), geschreven door notaris C. Heymenberg te Alkmaar, en door hem, past. v. B. eigenhandig onderteekend.

In die codicil verklaart hij alsnog te begeeren „dat het huys ende landt daer ick in woone, eeuwigh en erffelyck aende H. Kerck blijven ende tot een pastoorshuys gebruyckt werden sal". Behalve bewoning en bezit, was nog van het stukje land tot voorz. huis behoorende, de provenue en het vruchtgebruik voor zijn opvolgers bestemd.

Toch bleef het perceel bekend en vermeld op naam van den heer Maerten Groen, zeker nog in 1677. Dit maken we op uit een concept huurcedel (voor pastoorshuys, staat in dorso) dat datum en handteekening mist, maar van dezelfde hand is als die welke het codicil schreef.

Dit concept geeft te lezen: dat de heer Maerten Groen te Alkmaar, verhuurt aan „Mr Jacobus Aldenhoven, die

bekende van gemelte heer Groen gehuurt te hebben, het huys met den tuyn ende gerse land tot Oudorp. De huur was gerekent May voorleden deses jaars 1677". Tot naricht diene: past. v. Benschop was in Maart van dat jaar overleden; M[r] Jacobus Aldenhoven was zijn onmiddelijke opvolger.

Aan de vrijgevigheid van zijn eersten herder na de reformatie, dankt derhalve de parochie het bezit van eigen kerkhuis. Het was meest een boerenhuizinge; het voorste deel moet al vroeg tot burgerwoning hebben gediend. De voormuur was van steen, vertoonde sporen van gemetselden vensterboog; gebroken was er hier en daar om een lichtvenster meer aan te brengen, voor een korte wijl, want het opengehakte werd later weer stevig dichtgemetseld. Wie het solied opgetrokken huis met vluchtigen blik beschouwde, kon zich daarbij gevelbouw, heel ver in de vorige eeuw, herinneren. Wellicht heeft er eens de dorps-geneesheer gewoond; immers, in een zoogenaamd, niet onderteekend, noch gedagteekend, maar kennelijk door past. Aldenhoven geschreven contract voor het huis, lezen wij: „het huys ende de kroft staende ende gelegen tot Outdorp, daer M[r] Jan van Dyck, chirurgyn uytgetrokken is". — Als pastoor eigenaar te heeten, eigendom op de kerk over te dragen, waren zaken geenszins veroorloofd in den jare 1685, want omtrent dien tijd zal het „contract" zijn ontworpen. Deze gissing steunt op een codicil door Aldenhoven in 1694 bij zijn testament gevoegd; het testament dagteekende van A° 1685.

Er werd de gewettigde voorzorg genomen, opdat het perceel zijn bestemming niet meer zou verliezen. Wegens bijzondere redenen, zoo zegt het contract, hadden de bewoners – past. Aldenhoven, twee klopjes en waarschijnlijk een klopbroer „selve (huis) laten stellen op naam

van Cornelis Gerts Lanst tot Oudorp". Deze Cornelis Gerts verving derhalve den tusschenpersoon van 1665, Mr Maerten Groen. Door den nieuwen bijstander hoopte Aldenhoven te bewerken dat „hetselve huys ende kroft sal moeten comen tot dienst van de priester mijn wettige naezaet in mijne bediening van de pastory van Outdorp".

Dank zij den milden zin van v. Benschop, zijn we verhuisd naar Oudorp, niet verre van het oude kerkgebouw, waar na de Gebr. Schipio, de een overleden, de ander naar O.-Indië beroepen, Seskerdus zijn niet talrijke kudde bepreekt.

De plek waar ons kerkhuis staat met een schuur er aan verbonden of daarnevens, geeft bij overval goede kansen om uit een te gaan; ten westen wijken wij langs de gemeene vaart, ten oosten ontsnappen wij langs den Heereweg (dorpsweg zal bedoeld zijn), waarheen wel een uitpad leidt. Een overpad op Bruin's erf verbindt de lage zijde met Monnikenweg, daar Jan Theunis Bruin ook ten zuiden aan het kerkerf paalt, helpt hij wel om over zijn veld te ontsnappen, wanneer er onraad daagt. Zooveel godsdienst-vrijheid werd ons gelaten door hen, die, zoo het heette, gestreden hadden om vrijheid van geweten te veroveren.

Van vermelde schuur – of boet – is de herinnering bewaard. Boet-kerk noemen, is een lang gesloten tijdperk terugdenken; enkele stokouden hebben we nog ontmoet, wier ouders daar het H. Doopsel ontvingen.

Bij slooping der kerk, die later de *Boet* verving, liet de blootgelegde fundeering opmaken, wat ruimte de schuilkerk aanbood. Denk u een bergplaats, 14 à 16 M. lang, 8 à 9 M. breed; wanden 2 à 3 M. hoog, en ge hebt een vrij juiste voorstelling van de inhoudsmaat. Voeg er nog bij onder het rietendak een zolder, voor berging van geloovigen, „wien te specteeren op den

outaer" niet doenbaar was, en de voorstelling is nagenoeg kompleet.

Het altaar denken we geplaatst ten oosten, zoo was het later in een vernieuwd kerkhuis, wat gemakkelijker verbinding gaf met pastorie. Naderhand werd die enge ruimte wat opgeluisterd door preekstoel; het orgel was er tijdens past. Aldenhoven, misschien vroeger. Klokgelui dat Zondags den protestantschen eerdienst (sinds 1649 geleid door Boetsma als proponent beroepen, † 1659) aankondigde, kon ook voor de katholieken ten teeken zijn. Op een bijna totaal roomsch dorp, was het gelijktijdig begin van verschillenden kerkdienst minder bezwarend.

Hoe stelde het van B. met de klinkende zaak der oogluiking? Dit blijkt niet; dat verscherping van onzoete plakkaten den Nieuwburger baljuw soms scherper deed toezien, zal wel waar zijn. Plakkaat - verscherping heette uitgelokt door de ergerlijke buitensporigheden der Papisten, en de oorlog met Engeland wijzigde niets - tegenover de Roomschen was en bleef het een actie van seclusie.

Het werd in 1651 allen wien het betrof andermaal ingeprent, dat „secten en gesindheden die gesecludeert zijn van de publycke protectie, ende alleen werden geconniveerd, op geen andere plaetsen meer als daer die jegenwoordig zijn, voortaan sullen worden gepermitteert". Verbod dus tot oprichten van nieuwe kerkhuizen; ten overvloede werd mede herinnerd, dat aan de plakkaten, vroeger tegen Pausgezinden uitgevaardigd, striktelijk de hand zou worden gehouden.

Dat *striktelijk* haperde, en nu verscheen een remonstrantie van zes afgevaardigden der Z.-Holl. Synode. Het scheen dat hoe meer plakkaten „hoe hooger de licentiën van de Papisten, ende derselver aenhanghe daertegen is komen op te steygeren" [1])

---

1) Bijdr. v. Haarl. VIII, blz. 452, 453.

Het hielp en de officieren verkloekten zich voor een nieuwen veldtocht, althans in deze buurten. Hoewel de *Jagersplaats* was verlaten, moet er in de Waard ergens zijn gekerkt, misschien voor sommigen op te verren afstand van Oudorp. Was het in den Middenweg?

Schout van Veen zou doen wat hij schuldig was, *ratione officii.* Als baljuw van de Waard, trok hij, bijgestaan door de schepenen Jac. Dierten Cromhout en M[r] Gillis van Oudensteyn, naar de woning van Symon de Wit, sloot daar de kerk en legde „de segelen". Buiten consent van den Hove mocht geen opening geschieden. Symon had echter de afgesloten ruimte noodig voor zaadberging, vandaar verzoek tot ontsluiting, gesteund door v. Veen maar met advies aan de H. M., de Wit des noods op eed te doen beloven nooit in zijn huis vergadering te gedoogen.

In Akersloot werd past. Nic. Stenius aan den lijve aangetast door den Kennemer baljuw, maar teekende verzet aan, in Beemster 30 personen in boete geslagen. Koedijk, Oterleek, Pancras zijn onvermeld, waarschijnlijk was er geen kerkhuis; evenmin is Oudorp genoemd.

Is de kerk-speuring afgekocht?

Middelerwijl stuurde in het stadhouderlooze tijdvak, de wakkere Jan de Witt, het schip van Staat, betwistte de Ruyter en Tromp den Brit het meesterschap over de zeëen en vlamde de O.-I -C. op het monopolie der specerijen. Het polderland vernam dat wel, en wis griefde het den aan hun land gehechte Katholieken, dat hun belastingpenning leger en beheer hielp bezoldigen, waar zij zelf wegens hun geloofstrouw voor vijanden van den Staat doorgingen.

De opvolging der Pausen, Urbanus VIII, Innocentius X en Alexander VII is hier wel door Jubiléën gevierd; die drie Pausen ijverden tegen de stellingen in het boek van Jansenius, maar wie vermoedde het later stug verzet in Nederland tegen de uitspraken van den Paus? Zoo iets ver-

moedde niet Vic. Ap. Rovenius, † Oct. 1651, noch voorzag hij dat de Vicariaats-Raad, door hem opgericht, het pseudo-Kapittel van Utrecht zou worden, dat de Jansenisterij met pseudo-bisschoppen bedeeld heeft.

De coadjutor Jac. de la Torre, Aartsb. van Ephese, volgde na Rovenius. Ook hij was reeds balling en vertoefde te Antwerpen. In hem zouden de *constitutiones* van den H. Stoel omtrent de bediening der Regulieren in ons land geen te streng verklaarder vinden. Meer ruimte van beweging aan de Jesuieten gegund, deed spreken van *Concessiones Ephesiniae.*

Wij schrijven bekende zaken met aan te stippen, hoe in de bediening der statie's, de Paus de Regulieren had gesteld onder het gezag van den Vic.-Ap., die de zending verleende. Omtrent getal statiën en ordeleden daar werkzaam, vaardigde de H. Stoel *constitutiones* of *concordata* uit. Wenschte een orde eenige ampliatie, dan ging het verzoek naar Rome. Soms was er beroep op privilegie, soms gedroeg men zich alsof de ampliatie er al was. — Zij werd dan vermoed.

Maar hunnerzijds moesten de Vic. Ap. zorgen tegen vooruitschuiving van limietpalen, verder dan de overeenkomsten gedoogden. Men denke gerust aan blanke trouw, uitlegging van ordes-privilegie, ijver enz. Die vermeden echter geen botsing met Schout, noch bedreigde kerksluiting of soms last voor reeds geadmitteerde priesters. Wie het woord naijver noemt, denke ook, dat, bij name in Noord-Holland, de seculieren hielpen oprichten wat te gronde lag. Hoe ook bekeken, moeiten waren te voorzien; ze op te ruimen drukte als last op de Vic. Apostolici.

De uitweiding zij geoorloofd, omdat we moeten gewagen van een poging — wis loffelijk bedoeld — om een deel dezer statie los te maken van den herder en daarvan een afzonderlijke statie te vormen.

Reeds gisten wij dat verplaatsing van kerkhuis naar ons dorp, verband hield met plannen omtrent statie-stichten te Hugowaard. Al was de plakkaten-periode onverkwikkelijk, toch kwamen ook in deze buurten nieuwe statiën: Heiloo past. Vinc. Palensteyn, Bergen past. Mich. Braber, Langedijk enz.

Men mag uit kansen voordeel trekken, maar schept ze niet; zoo dacht niet een ieder. Te Alkmaar hadden de Preekheeren zich toegang zien openen – niet met volle instemming der Overheid en met treurige kerkstoring tot gevolg. We zien die gewis ijverige mannen, missie en admissie vooruitloopen te Bergen en Heiloo. In Schoorlerduin, Zijperpolder, ja Huisduinen treden zij op. Te Schoorl niet gezonden door den Vic. Ap.; in Zijpe niet met den rechten man. Ook oostwaarts in Beemster, Monnikendam zijn ze; Goorn, lang met Ursem één, behielden zij nog.

Een deel onzer parochie wenschten zij ook te bedienen. IJver is loffelijk, mits de apostelwensch, het greintje „secundum scientiam" er bij kome. Statiën oprichten en splitsen, zelfs met overleg geschied, had bezwaar, we weten het uit de Acta Cap. Harl. Storend werkte het, wanneer de Vic. Ap. plotseling voor een nieuw geval stond, waarin Regulieren waren gewikkeld.

Na 1651 schijnen sommige gemeentenaren alhier, een neiging tot afscheiding te hebben opgemerkt. Deed die het kerkhuis bij Symen de Wit in de Waard openen? De trilling zelfs in Oterleek waargenomen, golfde tot in de Schermer voort!

Rumor in casa!

Geen aansluiting elders, maar splitsing en eigen ordinarius, nl. pater Cornelius Clock O. S. D. Was het uit eigen beweging of door invloed van buiten? Indien het laatste voorop staat, dan is men geholpen door een Adriaan Harmensz., gul met raad en daad.

Wie is deze raadgever? B. v. H. XIX, 37, melden dat A° 1645 in de Heerenstraat te Alkmaar, twee huizen tot papistenkerk werden getimmerd door Arien Harmensz., broeder van den pater preekheer Dirk Harmensz. Bij vroedschap-resolutie werd aangezegd, dat dit timmeren niet zou gedoogd worden. Pater Hyac. Theod. Hermanni († 1651) zal het streven van de Waard naar eigen statie hebben gekend. Het was er 3 of 4 jaar voor zijn dood. Hij poogde ook – *non missus* – Bergen en Heiloo door de orde te doen bedienen.

Een vonk van Theodorus' ijver glom wellicht in het hart van Arien, die eer zal gesteld hebben in het uitbreiden der orde. Niet in eens rijpt zulk een plan, maar pastoor v. B. vernam dit kloek optreden toch wel, wat niet *allen* aanstond. Ook deken Vercampen, sints 3 Juli 1657 kanunnik, wist alles en heeft wel zijn licht opgestoken bij Bald. Cats, zich noemende Vic.-Cap. sede vacante, (de vacatie duurde al bijna een eeuw), en wis bracht v. B. den Vic. Ap. de la Torre op de hoogte.

Is de coadjutor, de bisschop van Tralles, ongemoeid gelaten? Zijn naam bleef onvermeld. Blijkens eigenhandig schrijven liet de Vic. Ap. het geschil door Bald. Cats en deken Vercampen afmaken. Het werd tijd, want pater Clock koos een veld voor zijn arbeid, een middenpunt waar hij zich vestigde.

„Nota (schrijft past. Houbr.). Terwijl de WelEw. Heer Benschop in deze gemeente pastoor was, kwam hier een pater van de Dominicaner-orde, genaamd Cornelis Klok. Deze *vestigde* zich binnen de geestelijke grenzen van Oudorp in de omstreken van het dorpje Oterleek, en trachtte daar de communicanten, welke door pastoor H. Benschop bediend werden en te Oterleek, in de Schermer en Heer-Hugowaard woonden, van hunnen herder af te trekken; hetwelk de Hr. Jacob (d. l. T.), Aartsbisschop van Ephesen

en Vicarius Apostolicus, zeer euvel heeft opgenomen, waarom Zijne Hoogw. genoemden Corn. Clock der gemeente Oudorp ontzegd en verboden heeft eenige geestelijke bediening te verrichten, of die gemeente van haren herder af te trekken. De eigenhandige brief van ZHE. wordt nog in de archieven der kerk bewaard".

We schrijven dit origineel af, waarvan Brickenaer nog een copie maakte. Waarom schreef v. B. aan den coadjutor? Vermoedelijk om hooger beroep van Clock op den Vicaris te voorkomen of om het Kapittel, waarvan Vercampen lid was, in het gevlei te komen. De Vic. Ap. begreep dat alleen zijn gezaghebbend woord den zendeling – non bene missus – kon keeren en schreef:

Mijn Heer,

Op de clachten die ons voorgecomen zijn, dat sommige persoonen in Oterlyck, Schermer en Waert gesint zijn hun te scheyden van de Ghemeynte in Pancras en Outdorp, die tot noch toe bedient is door den heer Benschop haeren Pastor, en dat sijlieden soecken tot haer te trecken sekeren Pater Cornelius Clok, Dominicaen, door aendryven van eenen Adriaen Hermanssen, soo hebben wy, insiende d'onrusten en verstroyingen van die gemeynten daaruit te geschieden ende tot voorstant van haren rechten Pastor Mr. Benschop, goetgevonden UE. te laten weten, dat soodanige nieuwigheden ons ten hoogste mishaghen en versoecken derhalve dat UE. van onsentweghe self persoonlyk ofte door den heer Vercampen gelieft te waarschouwen, den voormelden Pr Clock, alsmede Adriaan Hermanssen en vernamelyck oock de Catholycke gemeente van dier plaetse, dat sy geenen andere als de voornoemden Pastor heer Benschop sullen hebben te gebruycken, vermanende den voornoemden P. Clock geenssints die bedieninghe by der handt te nemen en verbiedende wel expresselyck aen de voornoemde Adriaen Hermanssen en alle anderen, op de gehoorsaemheit, die sy als catholycke personen ons schuldig syn, dat sy in geenderlye manieren de gemeente met raet of daet trachten af te houden van denselven Heer Bentschop en haer te begeven tot dien Predickheer. Wat aengaet de verschillen, die onder de vergaderinge souden mogen sijn, die versoecken Wy dat

UE. uit onse name sult trachten by te leggen, begeerende dat de Catholycke haer selven na UE. raad en oordeel sullen voeghen; want Wy niet anders dan d'eendrachtigheyt en het welvaren der Catholycken voor oogen hebbende, volgens ons ampt besorgen moeten dat alles ordentelyck ende wettelyck in Godts Kercke bestiert werde, daertoe Wy UE. ende Catholycke gemeente Godts segen toewenschen, in Wiens beschermingen Wy UE. zyn bevelende.

Mijn Heeren,

UE. ootmoedige en Dienstbereyden Dienaar ende confrater Jacob, Aertsbisschop van Ephese, Vicarius Apostolicus.

Te Antwerpen den 17 Augusti 1659.

(Het adres is) Aen den E. Heere
Myn heere Balduino Catsio,
tot Haerlem.

Jacobus, Epis.
Ephesinus.

Dat „*confrater*" streelde gewis den Vic.-Cap. Bald. Catsius. Aan de lastgeving werd voldaan en dank zijn zorgen en die van deken Vercampen, bleef het zooals de la Torre verlangde, *één* gemeente. De eendracht was hersteld, en voor goed; en er bestaat hier zelfs geen vage overlevering omtrent verdere scheidings-plannen. De naam van Jacobus de la Torre, Aartsbisschop van Ephese, Vicaris-Apostolicus, blijve te Oudorp in hooge eere!

Van Adr. Hermansz. vernemen we niets meer. Pater Clock ontving wel een wenk van Provinciaal of Generaal en de niet geslaagde poging om de Alkmaarder statie van St. Dominicus, van eenige voorposten in Kennemerland en Duinstreek te voorzien, is niet herhaald. Goorn bleef statie der orde, zoo is het nog.

De Aartsbisschop van Ephese overleed te Huibergen, 16 Sept. 1661, twee maanden na den dood van zijn

coadjutor [1]), in wiens plaats Balduinus Catz werd benoemd door Alexander VII. Na de la Torre's dood werd Catz Vic. Ap., aartsbisschop tit. van Philippi en overleed reeds 18 Mei 1663. Hem volgde Neercassel op, reeds coadjutor en titulair bisschop van Castorie, dien we eenige jaren later ontmoeten, aan Oudorpers het H. Vormsel toedienend.

Kon de vervanging in het kerkelijk bestuur ongehinderd geschieden, en heeft Bald. Catz geen banvonnis beloopen: de plakkaten-periode was geenszins ten einde. In 1655 wilde men bij plakkaat verbieden, het vermaken van legaten aan katholieke geestelijke personen, godshuizen, gestichten. Wenschten priesters, evenals andere Nederlanders, over hun vermogen bij testament te beschikken, dan behoefden zij gewoonlijk een octrooi.

Toch, ondanks den dwang, bekleedden nog enkele katholieken een ambt. Na den Munsterschen vrede kon men ze niet meer verdenken van te heulen met Spanje, maar Katholiek moest nu eenmaal gelijk staan met: afkeerig van de gevestigde orde. Het bleek, want in 1654 werd besloten alle katholieke hoofdofficieren, baljuws, schouten, burgemeesters, schepenen enz., kerk- en armmeesters, regenten van godshuizen af te zetten.

Eene commissie van onderzoek werd benoemd. Uit haar

---

1) Geen minder dan Vondel, zegt, in een treurdicht op den bisschop van Tralles:

Zo Zacharias als Gods tolk
Wil ijvren, hij wordt nog gesteenigt
Gemartelt van zijn eigen volk.

Vondel zegt nog

Het wettig Recht hem opgedragen
Beschutte hij gelijk 't betaemt.

Dat, volgens de Mez, het Kapittel slechts *praetensa auctoritas* bezat, zal Vondel wel geweten hebben.

Van Heussen, die geen tweeden de Mez begeerde, wil des dichters toespeling wegpraten met de opmerking dat Vondel aan den bisschop impensius gehecht was. — Eere aan Vondel!

rapport eerst in 1658 uitgebracht, vernemen we als toen aanwezig o. a. te Oudorp 2 schepenen (of 3? want O. in Z.-Holland is ook vermeld), te Oterleek 2 schepenen, 1 kerkmeester, te St. Pancras 1 schepen. Koedijk had een roomschen schoolmeester. Is het meester Cornelis te Huiswaard, die misschien boven zijn traktement 13 stuivers „besemgelt" trok. Mogelijk had hij A° 1658 een extraatje van 10 stuivers wegens schrijven van een brief.

2 (of 3) schepenen is voor ons dorp een hoog cijfer. We denken hierbij aan „faute van stof" of gebrek van notabelen bij de Protestanten, want we weten het, wat eeuwigdurend edikt verscheen of verdween: een edikt tegen de roomschen bezat taaie levenskracht.

Dit jaar 1660 kenmerkte zich door baljuwen-ijver; eenige staties van het Dekenaat N.-Holland ondervonden het. De baljuw van de Nieuwburgen deed den „Paep" die soms te Ursem [2]) overnachtte (om de H. Geheimen te vieren?) vatten. Het gevaar kwam nabij, maar schijnt onze grenzen niet te hebben overschreden, of het is afgekocht. De storm stilde, en de herders ademden weer vrijer bij hun arbeid. Bijzonderheden van Benschop's arbeid zijn uitgewischt, maar zijn zorg o. a. voor misgewaad bleek, ja zelfs de boekenwereld liet hem niet geheel koud. We vernemen uit een aanhangsel van zijn testament, dat hij, behalve al het misgewaad, hem behoorende, aan de kerk, zijn boeken aan zijn successeuren vermaakte. Voor verdere schets van zijn werktaak missen we de opgaven.

Het doopboek heeft van 1640–74 [3]) niets; de gaping is

1) Dr. Knuttel. Toestand enz. Bijl. I.

2) Is het pater Melchior Appelmans, O. S. D., sints 1658 — toen 28 jaar oud — te Goorn met Avenhorn, pastoor?

3) Dit doopboek is bijgeschreven tot 1760, door past. Brikkenaar, die verspreidde chartulae met namen bijeenvergaarde. De gedoopten door past. Aldenhoven zijn er; compleet van 1686 of '89. Het titelblad heeft: Ego

ook elders [1]). Liet een onverhoedsche kerkstoring geen tijd voor verstopping van zakboekje, misschien 12° formaat? Het Oudorper doopboek is aangelegd 1712; neen, toen zijn eenige namen uit vorige jaren geboekt. Het loopt tot 1674 met 4 namen, van 1675 zijn 18, van 1676 slechts 7 namen gered. Elk dorp, bijna elke wijk komt voor. Den 3 Mei 1675 is uit de Waert, het kind: Simon de Wit; is het de kleinzoon van den vermelden Symon, wiens woning werd gesloten?

Van bekeering, gemengden echt, onwettige geboorte, blijkt niets uit de namen van 1674–77. Een en ander is opgeteekend tijdens past. Aldenhoven, de toestand zal wel dezelfde zijn geweest onder zijn voorganger. Ja, indien v. B. eerst eenige verwildering misschien aantrof, dan was het te wijten aan een herderloos tijdvak van ± 70 jaar. Toeneming der katholieke bevolking is evenmin na te gaan; maar zijn onder de schaarsche namen van 1674–78 op het doopboek 8 doopelingen uit St. Pancras, dan is gemeld dorp goed vertegenwoordigd.

De gissing dat v. B. wel iets opteekende – nu verloren – vindt zijn grond in het voorschrift, om ter uitdeeling der H. Oliën, het aantal gedoopten, gehuwden, bekeerden op te geven. Coadjutor de Mez had 8 April 1661 aan dit voorschrift herinnerd [2]). Klopjes of devotae waren er ook.

Joannes Baptista Brickenaer... profiteor me nullum liberum baptizatorum, mortuorum, confirmatorum invenisse, verum quantum potui cartulas hinc inde dispersas in ordinem redegi. — Vermits Oudorper bescheiden veel later opduikend en door den Schoorler waardigen pastoor Th. Warmelink aan Brickenaer werden overhandigd, is het niet ondenkbaar dat ook het doopboek was zoek geraakt en zoek bleef. Onder pastoor Aldenhoven was alhier kerksluiting, wat ging toen verloren? Op 12 Febr. 1712 zet Brikkenaer: Finis sequitur jam catalogus baptizatorum tempore meo... A° 1727, 1 Nov. Brikk. doopt van 19 Maart 1712 af, het werk had dus 15 jaar geduurd. Schreef ook hij tot 1727 op „pampiertjes"?

1) Bijdr. v. Haarl. IV, 324.

2) Arch. v. Utr. IV, 55 en 60.

Indien ze kosterijdienst vervulden, dan hebben ze wel neergezet en weer geborgen een oud Missaal, naar men flauwtjes meent, door v. B. gebruikt. Het is een Keulsche uitgave, van 1640, stevig papier, stevige band, zilveren hoeken, krammen en schild op het plat. Verborgen misschien in troebele uren, sloegen onze voorgangers het weer open ten dag van redding, om met blijde instemming der geloovigen in Dankmisse: vere dignum et justum est... gratias agere aan te heffen.

We veronderstellen in een man, vol zorg voor het altaar, nog meer zorg voor de geestelijke tempels. Ruim 100 jaar na zijn dood schrijft een opvolger herhaaldelijk: „deze stichtelijke gemeente van Sint Laurentius te Oudorp". Is het vervoering, aan den eersten herder de eer te geven, dat hij den geestelijken bouw stevig heeft onderheid?

De jaren van den grijzen herder klommen en ofschoon nog

Het kruis waar 's werelds heil aan hing
In duisternis moest vlien

zag hij blijde, nieuwe staties oprichten in buurt en Dekenaat. Hoe vele pastoors had hij daar zien komen en grafwaarts dragen. Enkele namen. In 1670 overleed pastoor Stenius te Akersloot; de opvolger Hillebr. Pronck volgde hem A° 1674 in het graf. Beemster, vroeger door een Preekheer, eerst te Bergen werkzaam, had sints 1670 zijn tweeden Sec. pastoor in Corn. van der Linden. Drie dekens, tevens Capitulares, Kater, Vercampen, And. Kuysten, Alkmaarder pastoors (St. Laurens) had hij overleefd, thans was daar pastoor-deken-kanunnik Cornelis Keesman, vroeger te Grootebroek. De St. Mathias-statie had nu Theod. Ordning als pastoor. De Franciscaner-statie gesticht onder vajer Buitendijk had hare kerk naar de Schoutenstraat verlegd. Van St. Dominicus-statie had hij al de curati gekend en onder de Jesuieten een achttal primarii.

In langdurige buurtschap — en die wordt immers vriendschap — overtrof Ant. Voorendonck allen. Denkelijk in 1639 pastoor te Obdam, na Jac. Molanus [1]), zag hij v. B. komen, en kon 37 jaren later van zijn uitvaart getuigen. V. † 1680.

Bespeurde v. B. pogingen om N.-Holland voor het Jansenisme te bereiden? De poging gissen we uit een paar woorden in Bat. S. II, 422, waar we lezen dat na doode van deken Keesman († 1679) Petrus Codde als opvolger was bestemd. Gelukkig voor deze streken ging dat plan niet door.

De laatste levensjaren van onzen herder aanschouwden rampen, ook feestgetij (niet altijd voor den katholiek tot blijde herinnering), o. a. eerste eeuwfeest van Alkmaar's ontzet. Dit moet meer den predikant hebben aangetrokken en pred. was S. Kornely, na A. Cossens (1649, † 1659) beroepen, toen proponent, hij stierf 1681.

Schooner feest voor de Katholieken — al bleef de viering intra muros — was kort daarna. 24 Nov. 1675 ver-

---

1) Rovenius' *Descriptio* van 1638, Arch. v. Utr. XII, 420 schrijft: Pagos Opdam et Hensbroeck curat R. D. Jacobus Molanus, S. T. B. Hij volgde dan Willem Coopal op, want die *Descr.* l. c. 418 zegt: In oppido Purmerent pastorem agit R. D. Gulielmus Coopal, S. T. L. Hiermee klopt Bat. Sacr. II, 440: hij is er na Franc. Petri († 14 Aug. 1637). Vervolgens is G. C. te Monnikendam en te Amsterdam, waar hij volgens Necr. Harl. † 1662. Bat. S. II, 442 is echter, in strijd met de *Descriptio*, in hem te zien den *eersten* Obdammer pastoor, en schrijft: a tempore notae defectionis Ecclesias has (O. et Hensbroeck nec non viciniam de *Waest* (Waard?) curaverunt, dominium Opdam, inhabitantes pastores R. D. Mr Guilielmus Copallius, illoque Amstelodamum evocato (na Purmerent en Monnikendam) Antonius H. (V)orenbeeck.

Necr. Harl. (Kath. LX, 79) schrijft A° 1644 (obiit) R. D. Molanus, adjutor, Alcmariae, in flore aetatis, Coll. Co. Alum 5 Sept. Hem houden wij voor de: Van der Molen of Van der Meulen, dienstdoende te Alkmaar in de statie van Loeffius, waar later Braessem pastoreerde. (Of fungeerde M. er werkelijk als pastoor?)

klaarde Paus Clemens X de Gorcumsche Martelaren als Zaligen. De feestliederen weergalmden, toen in 1676 die zaligspreking werd gevierd! Wat al gebed, ook om leniging in den nood, want twee jaren achtereen hadden storm en watervloed ons land en ook een deel dezer parochie geteisterd.

Vicaris Neercassel gewaagt van den treurigen toestand, in een schrijven aan de Propaganda, A° 1674, waarin o. a. het volgende is te lezen: ... multi sacerdotes, qui in Hollandia nati et missionis titulo ordinati nunc aut vacent a missionis functionibus aut ad magnam sint redacti inopiam, eo quod plurimi pagi sint aut aquis ad huc inundati... [1]) (Arch. v. Utr. XX, 456). Hij legt aan de Kardinalen een lijstje over met 39 namen van priesters, die wij gerust noodlijdend durven noemen.

Een goed deel dezer parochie, recht waterdal geworden, zal wel een jammervallei zijn geweest. Tot willig buigen onder Gods slaande hand, werden de geloovigen opgewekt, en de liefde bij zooveel leed, deed wat zij kon.

Voor van Benschop naderde echter de ure, waarin aardsche arbeid en ellende eindigt, ook de last der jaren deed zich gelden. „In hoogen ouderdom overleden", zeggen de aanteekeningen, slechts vage helaas, en welke door het portret ter pastorie aanwezend, niet worden aan-

---

1) De orkaan van 1 Nov. 1674, deed bij het omvallen van torens, en instorten van kerken denken aan den jongsten dag. Erger: 1 Nov. 1675 bij N. W. storm, liep het water aan Rustenburg, de Waard, Berkmeer tot aan Medemblik. Bij het stormen 17 Nov. stonden wel 24 kerken in het water. Honderden beesten verdronken, andere ontzwommen het, zoodat Beemster, Schermer en Waard vol liep met gevluchte beesten. Op S. Catrynen-markt te Schoorl werd de prijs *f* 54, ja *f* 60 het stuk. (Chr. v. Med. 323). 4 en 5 Dec. weer tempeest, maar nu gingen die van Geestmer-ambacht aan het dijken. Op den dijk van de Langereys, Veenhuizen, Berkmeer, Waard, stonden 9 Dec. 4800 man aan het werk, maar op sommige plaatsen was het eerst in Mei, elders in Juli droog.

gevuld. Is onze herder de jonge man, die in 1632 nog een paar jaar studie behoefde voor hij in den wijngaard trad, dan denken wij hem des verkiezende als afgewerkt, niet als stokoud man in 1677, zoo wat een zeventiger, 43 of 44 jaren reeds priester. Uit welke bescheiden past. Houbraken putte, is ons echter onbekend.

Zijn laatste ure sloeg 12 Maart 1677, na 37-jarigen arbeid in deze statie. Het priester-lijk werd in de protestantsche kerk bijgezet. Verwant of vriend, elders wonende, verzuimde niet de ziel van den overleden priester Gode aan te bevelen. Uit de aanteekeningen in de Directoria der Begijnhofskerk te Amsterdam, verzameld door A. J. Flament, bl. 5, vernemen we, dat ter kerke op het Hof 3 April 1677 een Mis is opgedragen tot lafenis der ziel van den Eerw. Heer Hendrik Benschop.

Heeft vriend of maag hem herdacht, zijn kerspel heeft den eersten herder steeds in eere en in gezegend aandenken gehouden. Zijn naam was steeds, is nog geplaatst op doodceel.

Met een volk, dat zich zelf eert met zijn groote mannen in eere te houden, kan een geringe landelijke gemeente zich niet op gelijken voet plaatsen. Maar men eere die parochie, wanneer zij het „mementote praepositorum" vasthoudt, inzonderheid wanneer het „imitamini fidem" door het eene geslacht aan het volgende veilig wordt overgeleverd.

Het testament van pastoor Benschop bleef voor ons gesloten, maar wij weten dat hij het maakte A° 1664; bij octrooi? Een codicil er aan toegevoegd, 21 April 1672, berust in het parochiaal Archief. Het stuk, zonder het gewone 12 stuivers zegel is, naar het schrift te oordeelen, van de hand des heeren Notaris C. Heymenbergh en onderteekend door den testateur.

De aanhef luidt: „Achtereenvolgende de maght ende auctoriteit, by myn testament van den 26 November aen my gereserveert, soo verclare ick Henrick van Benschop als nogh te begeeren:

Eerstelyck 't huis en land waarin ik woon zal eeuwig en erfelijk aan de H. Kerk (nl. Oudorp) en tot pastoorshuis gebruikt worden.

2e. De pastoors zullen boven de bewoning en 't bezit van het huis altijd genieten jaarlijks provenu en vruchtgebruik van 't land aan en tot dit huis behoorende, mits allen gehouden wekelijks een zielmisse voor den erflater te lezen. Wijders legateert hij aan de pastorye van Outdorp zijn bibliotheek en boeken, al het misgewaad en alle kerkelijk ornament, hem eenigzins behoorende; zijn inboel en huisraad, waarvan hij niet anders had gespecificeerd tot gebruik en geryf van zijne successeuren.

En als het geviel dat de pastorye van Oudorp kwam te vaceeren, en geen pastoor wierde geadmitteerd, dan begeerde hij dat het huis en land, altijd geestelijk goed blijven en de inkomsten er van jarelijks zouden geëmployeert worden tot zielmissen voor hem en zijn broeder, als wanneer inboel en huisraad zullen verkocht worden, dan zullen de penningen worden gegeven aan de nooddruftige vrienden van zijn familie.

Eindelijk was zijn innerlijke „begenegendheid" en begeeren dat indien de pastorye van Outdorp komt te vaceeren door versterf en iemand van de familie van Jufvr. van Rijn (zijn nicht), wereldlijk priester ware, deze voor deze (stand)plaats mogt geprefereerd worden [1]). En bij ontstentenis van dezen, iemand van zijn andere vrienden,

---

1) Voorbeelden van opvolging van familieleden in één statie komen voor, te Amsterdam de Gebr. Cavalier, te Bergen Otto Wilmes, na zijn oom Bruno Bruins.

wereldlijk priester zijnde, dan recommandeert hij dezen met alle ootmoedigheid aan Zijne Hoogwaardigheid (den Vic.-Ap.) en den Eerw. pastoor (Deken) van Alkmaar indertijd wezende.

In oirconde der waarheid onderteekent hij XXV April Anno XVI^{c} LXXII. HENRICUS VAN BENSCHOP.

Hiermee was zijne milddadigheid niet uitgeput. Bovendien vermaakte hij *f* 100, waarvan de rente moest strekken voor de altaar-sieraden en *f* 1000 onder last van vruchtgebruik. Hield het vruchtgebruik op, dan verviel de rente aan zijn opvolgers. Na zijn dood ontstond er geschil met de familie, die het geld schijnt te hebben gesteld in handen en onder beheer van voormelden Notaris. Men wilde gewis de vermaking wat besnoeien, ja de proceslust prikkelde een en ander, deed de boedelvereffening vertragen en leidde ten slotte tot een accoord. Bij het accoord werden de vrome wilsbepalingen van onzen pastoor, geenszins ten volle geëerbiedigd.

Van het testament was genoemde notaris de executeur. In die kwaliteit zal hij kennis hebben gehad van een „bespreek" van Maartje Symons, geestelijke dochter te Oudorp op 1 Aug. 1665. Het „bespreek" betrof drie honderd gulden om voor de intresse jaarlijks drie missen van Requiem te lezen. Nog was hem bekend een vermaakte obligatie, groot zes honderd gulden, ten laste van den heer S. van Veen.

Omtrent de *f* 100 vinden we vermeld: „De hondert gulden tot cieraet van den Altaer gedestineert, is onder Trijn Symons [1]) in de middebuurt (Middenweg in de

---

1) In 1678 is een Trijntje Symes devotae, dooppeet over een kind van Mr Pieter in de Vuyck-dorpsherberg; volgens Eykelenberg als de *Oude Vuyck* bekend, reeds in 1567!

Waard?' berustende, die haer huysken daervoor aen mij onderget. heeft opgedragen, 't welk dient — memorie.

C. Heymenberg.

Dit „bespreek" is derhalve erkend. Dit kunnen wij niet neerschrijven betreffende andere beschikkingen. Allereerst de duizend gulden, deze som zal zoowel als de honderd, misschien mondeling zijn besproken of bij nog een codicil zijn toegevoegd, met bekendheid van Heymenbergh. Althans we weten het bestaan er van uit een toevoegsel aan vermeld stuk, op het codicil volgend. Dit legaat is met 2/5 verminderd.

Deze mededeeling danken wij aan hetgeen door den Notaris eigenhandig geschreven, later aan de beschikking is toegevoegd.

Nota. Doch van deze voorsz. Duysent gulden is (superiorium permissu) vier hondert gulden afgenomen en beheert tot voldoeninge van 't accoordt met de vrienden van Gorcum opgereght, blijft ergo dit capitael nog — *f* 600-0-0. C. van Heymenbergh, Not.

Het *superiorium permissu* verzekert ons dat de vereischte machtiging bij de kerkelijke Overheid is aangevraagd en verkregen. Die Overheid was destijds de bisschop van Castorie. 17 jaar duurde het vruchtgebruik, past. van Aldenhoven zet zijn handteekening onder bewijs van ontvangst der *f* 600, den 13 Augustus 1694.

Met de familie was een overeenkomst gesloten. De korte inhoud van het accoord is als volgt:

Op heden 14 Juli 1678 zijn vrouwe Maria van Benschop, Wed^e den hr. Allard van Rijn, als eenige en universele erfgename bij testament van Mr Hend. van Benschop haar overledenen neef ter eenre,

item Johan van Cuyl en Jufvr. Maria v. Benschop

geassisteerd door hr. Wouter van Nieupoort haren man, als fidei commissare erfgenamen van wijlen Machteld Dierout.

Item Johan Dierout en Maria van der A., haarlieder tante, grootvader ende moeder resp. in die qq. voor hun zelven en haer sterk makende en *de rato* caveerende voor alle verdere fidei comm. erfgenamen van de voorgemelde personen, ter tweede, mitsgaders Corn. van Heymenberg als executeur van het testament van Mr H. v. Benschop ter derder en laatsten zijde... met de anderen in min geaccordeerd: dat voornoemde Heymenbergh qq. 1° aan de fidei-comm. erfgen. van Machteld Dierout, in voldoening voor eenige meubelen, en tot supplement van de andere fidei-comm. goederen door Heer H. v. B. bezeten voor ééns zal betalen 150 carolus gulden contant.

Aan de fidei comm. erfg. van Johan Dierout en M. v. d. A., boven rentebrieven en obligatiën heden hen overgeleverd, ook contant 710 caroli-gulden en voldoening van alle verdere actien en pretentiën ten laste van boêl en nalatenschap van H. v. B. of zijn geinstitueerde erfgen. Voornoemde fidei-comm. erfg. zullen behouden alle door hen reeds ontvangen interest, landpacht, tot de nalatenschap van Mr H. v. B. behoorende, mits zij alleen alle kosten betalen door hen ten Hove te Alkmaar en elders gemaakt.

Ook Mevr. van Rijn behoudt de penningen tot heden door haar ontvangen, wegens verloopen rente spruitende uit goederen door M^r v. B. nagelaten, mits de kosten als boven zelve te betalen. Hiermee vervallen alle proceduren tusschen partijen.

Alle voorsz. partijen keurden het accoord goed, afstand doende van alle verdere rechten en aanspraken. Het werd gesloten te Gorcum, twee eensluidende afschriften werden gemaakt; Maria van Benschop en C. Heymenbergh onder-

teekenden het stuk; op den 18 Juli Johan van Kuyl en Wouterus van N. Dat in het parochiaal archief draagt met datum 18 Juli het onderschrift van

MARIA VAN BENSCHOP.

(HEYMENBERGH).

Ontvangbewijs van de hen en alle fidei-commissaire erfgenamen toekomende en ter hand gestelde rentebrieven, obligatiën en contante penningen, onderteekenden op dien 18 Juli 1678

JOHAN VAN KUYL.

WOUTERUS VAN NYPOORT.

De vrome beschikking van den pastoor was door zijne familie niet weinig besnoeid. Van het legaat ad *f* 1000 bleef *f* 600 over; het vaste goed, meubilair enz. enz. heeft de statie mogen behouden tegen uitkeering van 710 en 150 Caroli gulden contant aan de familie, die de verloopen rente en landpacht mocht behouden.

Over de boeken, van welker geschatte waarde de familie ook wel eenige Caroli guldens zal berekend hebben, schreef past. Brikkenaer in 1754, hij had er vele gevonden „ten eenemale van geen waarde en versleten, eenigen heb ik in 't geheel niet gevonden, maar die ik gevonden heb staan opgeteekend." Misschien heeft past. Aldenhoven de boeken, die waarde hadden, finaal opgestudeerd.

Hoezeer ook van Benschop's wilsbepaling ingekrompen is geworden, blijve toch hier immer de naam in gezegend aandenken van hem, die van 1640–77 eerste pastoor-missionaris der Statie van St. Laurentius te Oudorp is geweest.

—

In het „Accoordt" komen namen van eenige oude familiën voor, aan v. Benschop verwant of vermaagschapt.

Enkele aanstippingen, dezen betreffende, voegen wij hier bijeen.

Genoemd is Mr Johan van Cuyl; is hij verwant aan het geslacht Cuyl waarvan, volgens S. v. Leeuwen, *Bat. Ill.* 929, het slot heeft gelegen buyten Vianen? Johan en Josina v. C. komen voor als kinderen van Hendrik v. C., geb. 1654, × met Cornelia van der Linden. Ook Hendrik's grootvader heette Johan [1]). Behoorde Adr. van Kuyl, geboren Gorcummer, na kanunnik Beyer, past. te Assendelft, daarna te Sloten (Osdorp), † 1706, tot de familie? Het wapen van dit geslacht is, zegt S. v. L. l. c. een zilveren leeuw, geharnasseerd van lazuur (blauw) op een veld van keel (rood).

De van der Aals, Aa gespeld, worden door S. v. L. mede onder de adelijke familiën geteld.

De aanzienlijke familie Dierout telde 4 loten, pastoor geweest, en Henr. D., Jesuiet, † 1690.

J. L. A. NABBEVELD, *Past.*

(Slot volgt).

1) De C.'s waren door huwelijken verwant aan de adelijke Wits, Oem van Wijngaarden, Cranenborg, van Grijpskerke enz.

RIJSWIJK.

Rijswijk bij 's Gravenhage, of, zooals Melis Stoke zegt, „ander Gheest" ter onderscheiding van Rijswijk in Gelderland en Noord-Brabant, heeft eene algemeene vermaardheid verworven door den vrede van Rijswijk, waardoor in 1697 een einde gemaakt werd aan den oorlog tusschen Lodewijk XIV en de verbonden mogendheden, aan wier spits de stadhouder-koning Willem III stond; doch ook wat het kerkelijke betreft heeft dit dorp belangrijke bladzijden historie, omdat het ruimschoots gedeeld heeft in de troebelen veroorzaakt door de Hervorming en de Jansenistische scheuring.

Ten aanzien van de stichting en de verdere ontwikkeling van Rijswijk zijn de berichten, die de hand der geschiedschrijvers boekte, weinig bevredigend; en ook de ongedrukte bladeren uit de gedenkrollen der geschiedenis zijn niet veel vrijgeviger. Het blijkt uit Schrevelius' kronijk der oude Hollandsche Graven, dat Rijswijk een oud dorp is, omdat die schrijver zegt, dat Hertog Govert met den Bult eene stad stichtte tusschen de dorpen Ouderschie en Rijswijk, welke stad Delft is en welker stichting omtrent het jaar 1071 schijnt geschied te zijn [1]). In 1183 komt zekere Dodo van Rijswijk voor als getuige bij eene schenking van graaf Diderik V, en in nog latere jaren vindt men Rijswijk zeer dikwijls genoemd. In 1267 vermaakt Clementia van Nordik aan het hospitaal van St. Jan en St. Katharina en aan het Duitsche huis te Utrecht

1) Nederl. stads- en dorpsbeschr.

eenig land gelegen in het kerspel van Rijswijk en Monsterambacht [1]).

Wij zouden gaarne de eerste prediking van het Christendom alhier opvoeren tot den tijd van den H. Willibrordus en zijne gezellen, maar met het jaartal 1071 zijn wij daarvan nog ver verwijderd; en, daar verdere gegevens ontbreken, zal het bij vrome wenschen moeten blijven. Wel staat in de lijst der goederen van Sint Maartenskerk te Utrecht van omtrent het jaar 800 aldus: „In villa Ryswich Ecclesia cum terris ad easdem pertinentibus et tres alii mansi" [2]); doch hiermee tasten wij in het duister, dewijl er nog twee dorpen zijn van denzelfden naam. Het goed recht van Rijswijk bij 's Gravenhage wordt eenigszins waarschijnlijk, omdat ook het in de onmiddelijke nabijheid gelegen Forenburch (Voorburg) op diezelfde lijst voorkomt.

Ook van de stichting der oude, tegenwoordig protestantsche kerk is niets met zekerheid te zeggen; sommigen beweren, dat zij gebouwd is in het begin der veertiende eeuw. Die kerk heeft èn door hare ligging èn door hare oudheid iets aantrekkelijks, zij is met verschillende kapelgevels uitgebouwd, en in verloop van tijd blijkbaar verlengd, daar de toren niet tegen maar in de kerk staat, en als uit het dak der kerk schijnt uit te rijzen.

Volgens van Heussen waren in deze kerk twee vicarijen gesticht, voorzien van behoorlijke inkomsten: „eene aan 't outaer van S. Bonifacius en deszelfs Gezellen, en eene aan S. Pieters outaer". Bovendien wordt in eenen koopbrief van den Huize „den Burgh" melding gemaakt „van seeckere Vicarye gefondeert op 't H. Cruys authaer in de kerck tot Ryswyck".

---

1) Archieven der Ridderlijke Duitsche orde. Balye van Utrecht, blz. 308.
2) Batavia Illustrata, blz. 156.

Het manuscript gepubliceerd in de Bijdragen [1]) geeft de volgende opgaaf van de bezittingen der kerk:

RYSWYCK.

In de capelle van Steenvoorde tot Ryswyck 12 morgen in den ambachte van Ryswyck.

Ste Catharinen outaer.

Debet fundacie

14 morgen in den noortpolder van Ryswyck.
7 morgen in Teylingerbrouck.
4 morgen mede aldaer.
2 morgen mede aldaer.
2 morgen mede aldaar.
2 morgen in Ryswyckerhouck.
3 morgen min 1 hont in de noortpolder.

aen renten 's jaers . . . . 2 : 5 : 0

Ste Pieters outaer.

aen renten 's jaers . . . . 11 : 16 : 0

De bovengemelde koopbrief van de Hofstede den Burgh geeft hierop nog eene kleine aanvulling. Behalve de erfpacht van „agt stuyvers ten behoeve van seeckere Vicarye gefondeert op 't H. Cruys authaer in de kerck tot Ryswyck jaerlycx verschijnende Lambertydage", was genoemde hofstede belast met eene erfpacht van „ses gulden, aghtien stuyvers, twaelff penningen 's jaers, betaelt werdende met ses gulden, tien stuyvers, $2^3/_4$ pen., ten behoeve van de kerck van Ryswyck, verschijnende jaerlycx meyavondt".

Dit laatste werd door den eigenaar Mr Jacob van Leeuwen, solliciteur militair te 's Gravenhage, op meyavondt 1697 afgelost met honderd drie en zeventig gulden, acht stuyvers, twaelff penningen.

Het mocht niet gelukken veel namen te vinden van

1) Bijdragen Deel XV, blz. 46.

priesters, die vóór de Hervorming te Rijswijk in bediening zijn geweest. Vermelding vinden de volgende:

A° 1299-1304. *Theodoricus*, persona et rector.
Oorkb. en orig. Rijnsb.

A° 1359. *Jan de Ridder*, cureyt.
Cart. Egm. 1257, fol. 67 [1]).

Deze Theodoricus wordt ook door van Heussen vermeld, als zijnde in 1304 Rector Ecclesiae in Ryswyck, en in de Oudheden en Gestichten van Delft en Delfland Heer Dideryk genoemd.

A° 1421. *Heer Boudewijn Vos* en
Herman van Lokhorst.

Op den 15 Februari 1421 consenteerde Hertog Johan van Beieren Heer Boudewijn Vos, vicaris van de vicarie, gefundeerd ter eere Gods en de Maagd Maria, parochiekerk van Rijswijk, te verwisselen met Heer Herman van Lokhorst tegen een ander beneficie [2]).

A° 1442. *Heer Govert van Vliet.*

In de protestantsche kerk bevindt zich nog eene grafzerk met het opschrift, dat dit het graf is van Heer Govert van Vliet, daar boven de symbolen der priesterlijke waardigheid, de kelk met de hostie, en het jaartal 1442.

A° 1562. *Albertus Henrici.*

Cornelis de Myrop, aartsdiaken van Utrecht, geeft aan *Albertus Henrici*, pastor in Rijswyck, verlof om zijn testament te maken.

„Ut de tuis bonis.... Datum anno Domini 1562, die 21 Maji.

Dergelijke oorkonde van den aartsbisschop Frederik van Tautenburch aan denzelfde.

---

1) Bijdragen v. Haarl., Deel IV, blz. 160.
2) Rijks-Archief te 's Gravenhage. Reg. mem. cas. M. fol. 78.

A° 1587. *Johannes Hadriani Broerssz.* en
Hermanus Hadriani.

Anthonius ab Hennin de Boussu, proost en aartsdiaken van Utrecht, verleent aan Johannes Hadriani Broerssz., priester, het „officium ad altare Sancti Bonifacii cum sociis situm in ecclesia parochiali de Ryswyck", dat opengevallen is door den dood van Hermanus Hadriani, eertijds deken van Delfland [1]).

In Fruin's Informacie upt stuck der verpondinghe van het jaar 1514, staat onder Rijswyck, blz. 270: „datter in als zijn, zoe zy verstaen hebben van den pastoer, die niet commen en mochte, 450 communicanten, onder jonck en oudt, die genouch in eenen doene zijn".

„Seggen, dat de regulieren van Sion bruyken 42 mergen, die hem toebehoeren, uytgeseyt 14 hont, die zy gehuyrt hebben van den abt van Egmont. Ende 't clooster te Rijswyck bruyct 52 mergen, daerof 't sommige hemluyden toebehoert, ende tander huyeren zy; ende en gelden noch en geven mit hemluyden niet".

Het klooster Sion, in de onmiddelijke nabijheid van Delft gelegen, was gesticht in het jaar 1007, is tweemaal afgebrand en weer opgebouwd, en ten derden male verbrand en geslecht op order der Regeering van Delft, uit vrees dat daar de Spanjaarden hunne tenten zouden opslaan. De geschiedenis van het klooster Sion staat in het nauwste verband met de geschiedenis van Delft, en behoort dus niet tot ons bestek.

Van meer belang is voor ons de geschiedenis van het klooster Nazareth, gelegen op de plaats, waar later het fraaie landgoed Leeuwendaal verrees. Bijna alle bescheiden echter, waaruit men de geschiedenis van dit klooster zou kunnen samenstellen, zijn verloren geraakt. Het

---

1) Afd. Klerezy, n° 257, op het Rijks-Archief te Utrecht.

oudste stuk is een huurbrief van prior en convent van Rijswijk van drie morgen lands aldaar van 12 Juli 1409 [1]). „Een tweetal brieven betrekkelijk dit klooster", zegt Römer [2]), „vonden wij onder de papieren van het zuster- „huis der H. Anna te Delft, en het weinige, wat der „vermelding waardig schijnt, willen wij daaruit overne- „men. Daartoe rekenen wij dit, dat het.... als erfgoed „van eene zijner bewoonsters, Cecilia van der Burch, „eene som van zeven ponden bezat". Deze Cecilia van der Burch, door van Heussen Belia van der Burch genoemd, was evenals hare vier andere zusters tot den geestelijken staat overgegaan; haar vader, Gerrit van der Burch, was eigenaar van het huis „den Burch", gelegen aan de westzijde van Rijswijk. De nonnen van Nazareth waren Kanonikessen van St. Augustinus, en stonden onder het Kapittel van Sion. Uit de kloosterboekerij schijnt een handschrift met tractaten van devotie (een gedeeltelijke vertaling van Thomas van Kempen's Imitatie) bewaard gebleven te zijn, volgens inschrift: „Suster anna jans tot nazareth binnen". Het wordt bewaard in het bisschoppelijk museum te Haarlem [3]).

Volgens een paar oorkonden, die goed bewaard zijn, omdat zij achtereenvolgens aan de familie Suys en van der Duyn toebehoorden, en later in het Rijks-archief te 's Gravenhage huisvesting vonden [4]), „doen broeder Aelbrecht priester ende rectoir ende suster Appolonia Jansdochter priorissa mitten gemeen convente der regulierissen van onse lieve vrouwen cloester te Nazareth, gelegen in den ambacht van Rijswyck, kondt allen luyden, dat sy

1) Gemeente Archief 's Gravenhage.

2) Geschiedk. Overzicht van de kloosters en abdijen... van Holland en Zeeland.

3) Gids in het Biss. Mus. N° 131. Derde druk, blz. 33.

4) Medegedeeld in deze Bijdragen, Deel VIII, blz. 152.

in enen ewighen erfpacht ontfangen hebben ende aengenomen van den eerbaren Loedwijck van Leefdael tien margen lants".....

De ligging wordt als volgt omschreven: „streckende van den breden wech zuytwaert in den Vlyet of Haechvaert, an die oestside dat cloester voersegt, an die westzide heer Willem van Buschusens woninge".

Het klooster moest daarvoor aan Lodewijk van Leefdael en zijne nakomelingen jaarlijks betalen „dertich pont ende een scilling hollants ende twee guede kasen, dair men in den Hage wijn ende broot om coopt".

Het stuk werd in duplo opgemaakt en bezegeld met het zegel van het klooster, van Lodewijk van Leefdael, en van den schout in het jaar 1492.

Den 15 October 1593 bepaalden de Staten van Holland de voorwaarden, waarop zij de aangeslagen goederen van het gewezen klooster te koop stelden. In den koopbrief van 1 December 1593 is slechts sprake van „landt, mette bepootinge ende beplantinge, daerop staende". Van gebouwen is dus geen sprake; men had hier gedaan, gelijk men destijds overal deed, de steenen der ruïnen weggeruimd, voor zooverre ze niet te diep in den grond zaten, den grond geëffend, en de wildernis te koop gesteld. Bij gravingen op de buitenplaats Leeuwendaal stuit men dan ook voortdurend op de fundamenten van het aloude klooster.

Dat de vernielende Hervorming der zestiende eeuw over deze plaats haar geweld heeft uitgestrekt, blijkt ook uit het verwoesten der pastorie. De woning van den Pastoor — tot October van het jaar 1897, nog kenbaar aan den naam Pastoorskrocht, maar nu overgedoopt in Tollensstraat — schijnt geheel en al verwoest te zijn, daar de kerkmeesteren van den dorpe van Rijswijk aan de Staten van Holland verzochten „omme gerembourseert te worden van

de somme van ses hondert agt en seeventig ponden, agt schellingen, neegen deniers, by hen te koste gehad aan de optimmeringe van de Huisinge voor den predikant aldaar, of ten minste hen afslag te laten strekken aan seekere jaarlijksche Rente, daar in sy gehouden syn, van een en sestig ponden, vyftien schellingen, ter voorschreven somme toe". In het antwoord van de Staten van Holland van den 29 October 1586 werd hun dit voor 2/3 toegestaan [1]).

De woestelingen hebben hier dus ter dege huis gehouden; van de kerk hebben zij echter de vier muren laten staan.

„De Reformatie is waarschijnlijk op dit dorp al vroeg doorgebroken, aldus van Ollefen [2]), want men vindt eene rekening van den jare 1570, waaruit blijkt dat toen reeds een gemeente alhier moet geweest zijn; in den jaare 1576 was eenen Aart Teunisz. Blommert of Blomhart alhier predikant". Dit laatste is waarschijnlijk onjuist, want volgens het manuscript, getiteld: Memoriael raeckende de Ambachtsheerlijkheid Rijswijk van 1622, geschreven door den secretaris van den Ambachtsheer van der Duyn, fol. 23 was in 1576 alhier predicant Aelsten Thomas.

„Wanneer deeze kerk voor de Gereformeerden is ingeruimd, aldus wederom van Ollefen, is mij niet gebleken, maar zal denkelijk in 1565 geweest zijn, omdat dat jaartal boven een deur van de kerkenraadskamer in het choor staat". Hierover het volgende: Het jaartal 1565 is nergens meer te vinden, wel boven den katheder in de kerkeraadskamer het jaartal 1645.

Hoedanig nu was in dien tijd de toestand der getrou-

---

1) Kerkelijk Placaatboek II, blz. 68 en Kerkel. Nederl. 1848, blz. 141.
2) Nederl. Stads- en Dorpsbeschr.

wen en hunner moedige herders? Uit het verwoesten der pastorie is men geneigd te denken, dat de pastoor niet is afgevallen, anders had men zich die moeite kunnen besparen. Dit wordt, dunkt ons, bevestigd door hetgeen van Heussen aanhaalt in zijne beschrijving van Schevelingen: „De laatste Pastoor, zegt J. de la Torre, als alle „de andere kloosterpriesters rondom 's Gravenhage op „'t aannaderen van den wolf gaan loopen waren, is alleen onbevreest op zijne post gebleven". Misschien echter laat de naam klooster-priesters de parochie-geestelijken buiten rekening.

Ondanks de plaats gehad hebbende of gedreigde vervolgingen, bleven de meesten aan het voorvaderlijk geloof getrouw, gesterkt in hun geloof door het heerlijk voorbeeld, dat de ambachtsheer en president van den Hove van Holland, Mr Cornelis Suys en de familie van der Werve gaven.

Hoe volijverig katholiek de ambachtsheer, die op de buitenplaats „den Burch" woonde, was, blijkt hieruit, dat hij in 1572 moest vluchten, en eerst na de pacificatie van Gent in het vaderland kon terugkeeren, en uit hetgeen de Riemer [1]) van hem schrijft: „Hij was de Roomsch-katholieke religie zoo heftig toegedaan, dat hij diesaangaande in 't begin der troubeljaaren nu en dan eenig aanstoot moest ondergaan en menigerlei redenen met geduld opeeten".

De maatregelen ten tijde der Republiek ten opzichte der Katholieken genomen, zijn voldoende bekend. In de provincie Holland werd omstreeks 1573 de openbare uitoefening van den katholieken godsdienst verboden, en in 1581 zelfs de bijeenkomsten in huizen met het doel godsdienstoefening te houden, en ook het dragen van geeste-

1) Beschrijving van 's Gravenhage, blz. 722.

lijke gewaden. Het ligt niet in ons plan om aan te toonen, hoe in verschillende jaren door verschillende omstandigheden, de plakkaten meer en meer verscherpt werden; of dat somtijds, zooals in 1617, de toestand der Katholieken bevredigend was, hetzij omdat Arminianen en Gommaristen elkander onderling bestreden, en daardoor minder den aanwas der Katholieken bespeurden; hetzij vooral wegens de toegeeflijkheid der regeering, welke in die omstandigheden geen strenge maatregelen tegen de Katholieken meende te moeten nemen. Wij willen er liever op wijzen, hoe de Katholieken te Rijswijk, plakkaten en resoluties ten trots, voortgingen godsdienstoefeningen te houden, al moesten zij daarbij zorgen bedektelijk te werk te gaan. Was dit elders veelal het geval door de geldzucht van vele baljuws en schouten, in Rijswijk waren met het verbieden van den katholieken godsdienst de katholieke ambtenaren niet verwijderd; de ambachtsheer, de schout, de schepenen en de secretaris waren Katholiek, een paar jaren uitgezonderd, namelijk tijdens de ballingschap van den ambachtsheer Mr Cornelis Suys van 1572–1578, en tijdens het bestuur van de ambachtsvrouwe Margaretha Suys, van den dood van haren vader tot aan haar huwelijk met Jhr. Adam van der Duyn van 1580–1583, gedurende welk tijdsverloop eenige oproermakers met geweld de teugels van het bestuur in handen genomen hadden. Ook moet men hierbij in aanmerking nemen, dat het bij eene bevolking, die in zoo sterke mate Katholiek was, wel niet anders kon, of, zoodra de plakkaten uitgevaardigd waren, zij ook werden overtreden. Maar vooral moet hiertoe hebben bijgedragen, hetgeen Pastoor Burgmeijer [1]) volgens eene hier vrij algemeen bekende overlevering verhaalt; „dat de bezitter van

---

1) Kerkelijk Nederland, 1848.

het „Huis te Werve" om zijnen godsdienst te kunnen uitoefenen, een priester te zijnent zou genomen hebben, terwijl hij vergunde, dat ook anderen dan zijne huisgenooten, de godsdienstoefeningen kwamen bijwonen. Om dit te vergemakkelijken liet hij de kapel, welke in dat huis tot voor weinige jaren nog bestond, van een afzonderlijken toegang voorzien, werwaarts al spoedig de getrouwen in den godsdienst van hier en elders toestroomden".

Ook zou die familie wegens te grooten toeloop een huis in schuinsche richting tegenover het „Huis te Werve" aangekocht of bestemd en ingericht hebben tot kerk en woning van den priester: en dit zou dan de heden nog bestaande, maar in vervallen toestand verkeerende Jansenistische kerk zijn. Had men dus de grijze kerkgebouwen ten gebruike van eenen vreemden eeredienst in bezit genomen, de Katholieken wisten, dat deze niet uitsluitend konden dienen om God te vereeren, en vergaderden niet zonder gevaar nu hier dan daar, ja zelfs in schuren en stallen; had men hunne priesters verbannen, anderen traden in de plaats en trotseerden gevangenis en dood en wisten, dat men Gode meer dan den menschen gehoorzamen moet [1]).

Reeds den 20 September 1603 werd als eerste pastoor door den Apostolischen Vicaris, Sasboldus Vosmeer, benoemd:.

Hermes Ludolphi Craneburgensis of *Henricus Loeffius*, bij een schrijven van den volgenden inhoud: „Confero Henrico Ludolphi, Craneburgensi, curam sive pastoratum in Ryswyck" [2]). Misschien heeft op deze benoeming in-

---

1) In 1658 waren alhier katholiek: „ses welboren mannen, een ambachtsbewaarder, vyff gesworens off schepenen, twee weesmannen, twee heyligegeestmeesters". Dr. Knuttel: De Kath. ten tijde der Republiek I, blz. 280.

2) Hist. Episc. Foed. Belg. tom. I, 441.

vloed gehad, dat in die dagen de Delftsche familie Sasbout in het bezit was van „de hofstede" Schoonoord, eene kleine bezitting onder Rijswijk, naast den Burgh gelegen [1]). Loeffius werd in 1609 benoemd tot pastoor der H. Matthias-kerk te Alkmaar, waar hij in 1639 overleden is.

Zijne opvolgers waren:

De Heer en Meester Albertus, gewoonlijk *Heer Ary* genoemd, die ook te Leiden werkzaam geweest is, hij stierf in hoogen ouderdom.

Meester Kornelis Ramsdonk, die den 26 November 1634 dood in zijn bed werd gevonden.

Johan van der Aa, S. Theol. Bacc. form., gestorven Augustus 1660 of 1661.

De geestelijken, hier werkzaam, waren natuurlijk aan herhaalde vervolgingen blootgesteld. Bij het onderzoek naar de paapsche stoutigheden op last van den Hove van Holland in 1652, werd ontdekt, dat „de Heer van der Aa, tot Rijswyck, [woonde] bij Cornelis Pauwelsz. van der Speck, buyten het dorp, nae 't Princenhuys, 't eerste quaeckelke over te gaan"; en dat „door Heer Jan van der Aa ook in Wateringhe gepredickt ende mis gedaen wert" [2]).

Wanneer het gevaar in de stad te groot was, gingen de priesters naar de omliggende dorpen, en daaraan heeft Rijswijk het te danken gehad, dat meermalen Jesuieten uit den Haag daarheen kwamen [3]). Dit wordt bevestigd door hetgeen van Heussen mededeelt in Batavia Sacra, blz. 792. Ziehier den tekst.

„Ik heb een geschreeven briefje, 't welk gevonden is

---

1) Haagsch Jaarboekje 1896, blz. 160.
2) Bijdr. v. Haarl. IX, blz. 1 en 2.
3) Bongaerts S. J. S. Theresia-kerk, blz. 6 en 30.

in den boedel van zeker klopje, te Rijswijk gebooren, en mij ter hand gestelt is door mijn Heer den Advocaat G. v. L. Daar heeft de schrijver of schrijfster aangetekent, waar en wien dat hij in het jaar 1649 en 1650 heeft hooren preeken. Uyt dit briefje schijnt te blijken, dat er enige Priesters waren, dewelke van tijd tot tijd te Rijswijk en te Voorburg gingen preeken. Daar staan vijf priesters aangetekent, de welke de schrijver in 't leste van het jaar 1649 en in 't jaar 1650 te Rijswijk, somwijlen op boerenwoningen, somwijlen en wel meest ten huize van den Heer van den Bosch heeft hooren preeken, namentlijk:

Heer *Verhagen*, wien de schrijver in die twee jaaren of liever anderhalfjaar 16 maal, daaronder een reis twee of drie te Voorburg, heeft hooren preeken.

Heer *Robyn*, den welken hij geduyrende denzelfden tijd tienmaal heeft hooren preeken.

Heer *Goedgebuur*, dien hij viermaal heeft hooren preeken.

Mijnheer *Ary*, den welken hij tweemaal heeft gehoort.

Of deeze vier Heeren Monniken of Jesuiten zijn geweest, dan of het wereldsche Priesters waren, de welke het veiliger achten onder vreemde namen te schuilen, daarover zoude ik weinig weeten te zeggen".

Hierop teekenen wij aan, dat de Heeren Robyn en Goetgebuer Paters Jesuieten waren [1]); de vijfde, hier niet genoemde, zal Pastoor van der Aa geweest zijn, die bij zijnen dood in 1661 opgevolgd werd door

Matthias van Rijn, uit Naaldwijk. Het jaar 1661, waarin Pastoor van Rijn zijne herderlijke bediening aanvaardde, behoorde tot de rustige jaren; maar in 1662 hadden de predikanten weer klaagtoonen aangeheven over de groote inschikkelijkheid der ambtenaren; en dit misbaar had weer-

---

1) Bongaerts: St. Theresia-kerk. Bijlage.

klank gevonden bij de regeering. Bezorgde de pest in 1664 aan de geestelijken weer vorige vrijheid, toen deze plaag had opgehouden, kwam de Voorzienigheid, gewoon hen, die zij liefheeft, te kastijden, de Katholieken op nieuw beproeven. De bedehuizen werden opgespoord, gesloten en verzegeld; en zoo hevig was de vervolging, dat men het niet durfde wagen de gewone vergaderingen te houden, totdat bij resolutie van 6 Februari 1665 het Hof verzocht werd „te supercedeeren met alle besoignes en executie" in gevolge der resolutie van 30 Juli 1660 ondernomen. Werden in 1666, waarschijnlijk onder den invloed van den Munsterschen oorlog, eenige resoluties genomen, na 1666 worden de resoluties, die op de Katholieken betrekking hebben steeds minder, en schijnt men zich meer en meer bij den bestaanden toestand te hebben neergelegd.

Hiermede stemt geheel en al overeen het doopboek [1]) door Pastoor van Rijn aangelegd. Hij begint aldus: Hic incepit R^dus^ D^us^ Matthias van Rijn, Pastor in Rijswijk anno 1661. Van dat jaar staan er zeven gedoopten opgeteekend, waarvan twee zonder datum; van 1662 geen enkele; van 1663 één; van 1664 zeven; en van het jaar 1665 twintig, wat vervolgens elk jaar ongeveer hetzelfde blijft.

In dezen tijd, toen het tijdvak van rust was ingetreden, zal, dunkt ons, de kerk en pastorie aan het binnenpad, (die later in handen der Jansenisten zou komen), in gebruik zijn genomen. Dat dit reeds geschied zou zijn in het begin der zeventiende eeuw, welk gevoelen Pastoor Burgmeijer [2]) schijnt toegedaan, achten wij onwaar-

---

1) Gemeente-Archief te Rijswijk.
2) Kerkelijk Nederland, 1848.

schijnlijk; en zeer zeker is onjuist, wat van Ollefen [1]) verhaalt, dat het zou hebben plaats gehad in 1684, gelijk blijkt uit de volgende missive, waarbij de commissie van 't Hof den Heer van de Graeff gelast te informeren op de stouticheyt van de papen ende Papisten tot Wateringhe ende Rijswyck 30 Mart. 1666 [2]); en waarop (die Lunae 5 April 1666).

„De Heere van der Graeff doet rapport van syne in-„formatien, genomen op de excessen van de Papisten tot „Wateringen ende Ryswyck: ...... in reguarde van den „priester van Rhijn tot Ryswyck, die geseyt werd tegen „syne overgifte op peyne van confiscatie in *syn huys* dienst „gedaen te hebben, dat men daerop nader sal informeren".

Alsmede blijkt dit uit de

„Nadere resolutie van 't Hof van Holland, tegen de „Roomsche priesters Cornelis Verburch en N.N. [Matthias „van Rhijn], die zich te Wateringen en te Rijswijk „hebben neergezet. — 1666.

„'T Hoff van Hollant, gehoort het rapport van den „commissaris; die hem geinformeert heeft op de excessen „...... van den paep, dicht aen den dorpe van Ryswyck „wonende, met alle 't gene daeraen dependeert; heeft „goedgevonden, en geresolveert: ...... in reguarde van „den paep tot Ryswyck, dat men denselven alhier soude „ontbieden en voorhouden syne overgifte ende ten re-„guarde bevonden wierde, dat hij tegens zijne overgifte „daer dickwijls dienst hadde gedaen, dat men soude ver-„claeren de *voors. huysinghe* ten profyte ende behouve „van de hoge Overheyt ende Graeffelijkheyt van Hollandt „te houden voor geconfisqueert. Ende voorts, dat men „den officier van Delfft, als balliuw van Ryswyck soude

1) Nederl. stads- en dorpbeschr.
2) Bijdr. v. Haarl. IX, blz. 401.

„aenschrijven, dat hij den voors. paep ende paepsche ver-„gaderinghen aldaer soude hebben te weeren. Ende alsoo „geseyt werdt, datter noch een paeps ambachtsbewaarder „was en een papist tot schepen was gestelt, alsmede dat „men wel het ooch soude hebben op een paeps per-„soon, omme die tot bode te maken, dat men de vooch-„den soude aenschrijven om daerinne te voorsien ende „hetselve te weeren"..........

get.: JACOB PAUWELSSEN, substituut van den balliuw van Wateringhen [1]).

Pastoor van Rijn overleed den 28 September 1679 volgens Batavia Sacra. Naar luid van het Necrologium der Jansenisten, door pastoor Burgmeijer geraadpleegd, moet het zijn 6 October; en werd opgevolgd door:

Bartholomeus Molegraeff. Over zijnen priesterlijken arbeid geene bijzonderheden; over zijnen sterfdag zou moeielijkheid gemaakt kunnen worden, omdat Batavia Sacra en Necrologium verschillen, November en 28 Juli 1681 aangevende. Het Necrologium is in strijd met het doopboek, dat door pastoor Molegraeff is bijgehouden tot 3 Augustus.

Tot opvolger van pastoor Molegraeff werd door den Apostolischen Vicaris Joannes van Neercassel benoemd:

Theodorus de Groot, van Enkhuizen. De katholieke Ambachtsheer beweerde jus patronatus te hebben, welk recht hem door den Apostolischen Vicaris betwist werd, die dan ook zonder op die bewering, welke overigens ongegrond was, acht te slaan een pastoor benoemd had. De ambachtsheer belgde zich hierover zoodanig, dat hij den door den Vicaris aangestelden pastoor onder de H. Mis van het altaar trok, en in de gevangenis wierp [2]). De

1) Bijdr. v. Haarl. IX, blz. 402.
2) Hoynck v. Papendrecht. Hist. der Utr. kerk, blz. 40.

ambachtsheer onderwierp zich echter aan de uitspraak der Godgeleerden van Leuven en van den H. Stoel. De Vicaris won dus het pleit.

De laatste levensdagen van pastoor de Groot schijnen minder rustig geweest te zijn. Zijn opvolger maakt ten minste melding van een tempus turbulentum, waarschijnlijk hiermee den strijd tusschen de Cock en Codde bedoelende. In het doopboek schrijft zijn opvolger aldus:

Quum meus praedecessor nomina Baptizatorum ordine in hoc libro scribere non continuavit, sed ea tantum in schedulis mihi reliquit: eo quod quaedam nomina eius praedecessoris deessent: ego, quae colligere potui hoc ordine colloco. Verum si insuper quaedam oblivioni tradita sint: tempori turbulento tribuendum.

Pastoor de Groot stierf den 8 September 1700 en werd opgevolgd door:

Everardus Stalpaert van der Wiele, zoon van Cornelis Stalpaert van der Wiele en Lucia Maas. Hij was verwant aan de familie van der Werve, die vroeger hier zoo werkzaam geweest is tot voortplanting van het geloof. In 1448 was het „Huis te Werve” door koop eigendom geworden van Jan Ruigrok van der Werve, ridder, raad van den Hertog Philips van Bourgondië. In 1593 kwam het door eene gift onder de levenden aan Jacob van der Wiele, wiens vader met zijne nakomelingen den naam Stalpaert hadden laten varen, en wiens moeder Elizabeth Ruigrok van der Werve was. In 1685 was dit kasteel met de daarbij behoorende landerijen het eigendom van Maria van der Wiele van der Werve, Jacob van der Wiele's kleindochter. Aan haar en aan den beroemden dichter en priester Joannes Stalpaert van der Wiele was pastoor Stalpaert van der Wiele verwant in den vijfden graad [1]). Op reeds

1) Hoogstraten. Groot Alg. Woordenboek.

vrij gevorderden leeftijd kwam deze Pastoor te Rijswijk aan: in 1662 was hij toegelaten als Missionaris in Nieuw-Nederland (New-York) [1]), hij moet dus in 1700 minstens 62 jaren geteld hebben.

Bij de benoeming van pastoor de Groot hebben wij gewag gemaakt van het jus patronatus, dat de ambachtsheer vermeende te hebben, doch waarmee geen rekening gehouden was.

Pastoor Stalpaert van der Wiele heeft echter dat vermeend recht erkend, gelijk blijkt uit zijne admissie.

Resolutien ofte Daghbouck van Schout, Burgemeesteren van 's Gravenhage. fol. 92 [2]).

den xv September 1700.

Een Roomsch priester op Rijswijk geadmitterd.

„Theodorus de Groot in sijn leven priester tot Rijswijk, synde gekomen te overlijden, is ter kamere van Burgemeesteren gecompareert Everhardus Stalpart van der Wielen, te kennen gevende, dat hij door den Bisschop van Utrecht, tegenwoordigh ..... Kodde, in des voorn. overledens plaatz tot priester was aangestelt; versoekende in seer civile termen, dat bij de heeren Burgemeesteren *als Ambaghts-heeren*, geapprobeert en aan haar Edle aangenaam mocht wesen; waarop verzocht zijnde, een weinigh buyten, en kort daarop wederom binnen te staan, heeft de heer presiderende Burgem^r Dedel hem aangeseyt, dat haar Edle Achtb. hem gesien, en geexamineert hebbende de commissie bij boven gemelten Bisschop op hem verleent, ook approbeerden en dat hij haar aangenaam soude wesen; recommanderende hem ten gerusten

1) Jaarboekje v. Alb. Thijm, 1893, en Haagsch Jaarboekje, 1894, blz. 130.

2) Stedelijk Archief te 's Gravenhage en Haagsch Jaarboekje, 1894, blz. 125.

de rust, de eenigheid binnen den voorz. dorpe, en heerlijkheid, soo veel mogelijk soude wesen, te versorgen, en onderhouden; 't welk hij beloofde te zullen doen. Wijders is hem ook aangeseyt, dat hij sich aan den gerechte van Rijswijk insgelijks soude hebben aan te geven, omme aldaar bij den Secretaris te werden geenregistreert. 't Welk hij ook aannam te sullen doen. Daarop hem, door de gesamentlijke heeren, geluk in sijne nieuwe functie is toegewenscht".

Ter verduidelijking van dit document diene, dat de ambachtsheerlijkheid van Rijswijk, door het huwelijk van Jonkvrouwe Margaretha Suys met Jh^r^ Adam van der Duyn, aan de van der Duyns gekomen is, totdat de ambachtsheerlijkheid in 1688 door Jh^r^ Nicolaas van der Duyn verkocht werd aan de stad 's Gravenhage.

Petrus Codde, vicarius apostolicus en Bisschop van Sebaste i. p. i. wordt hier, verkeerdelijk, gelijk men weet, Bisschop van Utrecht genoemd.

Met de benoeming van Pastoor Stalpaert zijn wij een tijdvak genaderd, door duidelijke voorteekenen voorspeld, en waarin voor de Katholieken eene nieuwe beproeving was aangebroken. Toen in 1702 Codde door Rome in zijne bediening geschorst was, en de geloovigen zich in twee legers verdeelden, om tegen elkander de wapenen op te nemen, heeft Pastoor Stalpaert zich geschaard aan de zijde der oppositiepartij, die besloten had Codde te handhaven en in geen geval de Cock te erkennen. Hoe volijverig hij de zaak van Codde c. s. was toegedaan, blijkt uit zijne onderteekening van alle stukken, die voor den geschorsten Vicaris tegen de bevelen van Rome zijn opgemaakt. In dezen strijd moet hij niet weinig zijn aangemoedigd door zijnen neef, Petrus van der Maes van Avenrode, die hem na zijn overlijden in 1706 is opgevolgd. Is bij

pastoor Stalpaert nog goede trouw aan te nemen, niet mogelijk is dit bij zijnen opvolger Petrus Maes. Deze was in 1700 benoemd tot pastoor te Noordwijkerhout, toen echter in 1702 zijne denkwijze bekend werd, verlieten hem zijne gemeentenaren, en, ofschoon hij nog omstreeks vier jaren daar bleef wonen, zag hij zich eindelijk genoodzaakt te vertrekken, en kwam naar Rijswijk.

In een onuitgegeven geschrift van Th. de Cock, getiteld: de Missione Bataviae perturbata libri XV, behoorende aan het Seminarie te Haaren, leest men lib. 3, § 7. ....„Pleraque loca.... statuales pastores desolatione ac privatione subsidii castigarunt.... Petrus Maes, diu hac inedia tribulatus, cum intelligere nollet, ut bene ageret, quarto demum post anno, miratus plebis constantiam, a Noordwyckerhoutanis excessit" [1]).

Te Rijswijk verrichtte pastoor Maes, zonder als dusdanig benoemd te zijn, de pastoreele functies. Men gaf voor, dat het slechts tijdelijk was, zooals men antwoordde op de klacht van den Kardinaal Paolucci van 3 Juli 1706 aan van Cats, van Heussen en de Swaan; „Petrus Maes non est proprie missus in locum Everardi Stalpard. Est enim solum constitutus Deservitor in Rijswijk, non pastor, uti fuit D. Stalpard. Vicario futuro relictum est Masium in Stalpardi locum adhuc vacantem sufficere aut removere".

De ondervinding heeft bewezen, dat het slechts schermen met woorden was; geen volgende Vicaris heeft hem aangesteld, en toch is hij hier gebleven tot 1738, toen hij door de Jansenistische hoofden verplaatst werd naar Delft, waar hij den 10 November 1741 stierf. Petrus Maes was dus een intrusus, en komt ook als dusdanig voor op de lijst der refractarii van den 21 Juli 1716:

---

1) Kerkelijk Nederland, 1848.

„Petrus Maes, cité, natif de la Haye, intrus dans la station de Rijswijck, agé 48", en eveneens op de lijst van 1721 [1]).

Hij werd met Krijs en de Jong, die zich eveneens verstoutten zonder zending de herderlijke bediening uit te oefenen door den Nuntius met het banvonnis bedreigd [2]); doch volgens de vermaning van van Erkel „schrikten zij niet op het geraas van eenige verstompte bliksems en donders". In 1717 voor den Nuntius te Keulen gedagvaard zijnde, beklaagde hij zich bij de Staten, van wie hij ten antwoord kreeg zich aan die dagvaarding niet te storen, eenvoudig thuis te blijven en zich stil te houden [3]).

Pastoor Maes was dus een hardnekkig Jansenist: dat hij van zijn eerste optreden af door de aan Rome getrouwe geloovigen als dusdanig erkend werd, is niet aan te nemen: dat het niet lang geduurd heeft, is zeker. Ten bewijze het volgende. Van 1709 af begint volgens het Doopboek het jaarlijksch getal gedoopten aanmerkelijk te verminderen; vooral tusschen de jaren 1714 en 1715 blijkt eene groote ommekeer te hebben plaats gehad, het getal gedoopten vermindert van 14 op 7, en blijft vervolgens verminderen. In 1723 doopt hij er slechts twee, in 1729 geen enkele, in 1730 een, enz. Geheel overeenkomstig hiermee is het liber Defunctorum; in 1713 staan er 14 opgeteekend, in 1714 vier, in 1715 vier, in 1716 twee, enz. Van 1723 af een of geen enkele.

In 1714 is dus pastoor Maes door de groote meerderheid verlaten. In de twee feestredenen, gehouden bij de inzegening der nieuwe kerk in 1784, wordt gesproken van ruim zeventig jaren verweesd zijn van eene eigene

1) Bijdragen v. Haarl. I, 207.
2) Backhusius Verhaal, blz. 18.
3) Bijdragen v. Haarl. I, 177.

kerk, en eenmaal wordt dit nog nader bepaald met twee en zeventig jaren. Volgens het algemeen gevoelen op het einde der vorige eeuw, zou dan de ommekeer in 1712 hebben plaats gehad.

Aangaande dat verlaten van pastoor Maes wordt het volgende hier verhaald. Men wist in den beginne niet, wien men moest volgen, men begreep zoo weinig van den strijd, die gevoerd werd, men wantrouwde wel den pastoor, maar zekerheid van zijne verkeerde gevoelens had men niet. Zeker braaf man [de naam wordt verschillend genoemd] nam in deze moeielijke omstandigheden zijne toevlucht tot God, en vroeg met een eenvoudig, groot geloof een teeken van den Hemel. Op zekeren dag in de nabijheid der kerk zijnen arbeid verrichtend, en middelerwijl zijn gebed naar den Hemel opzendend, bemerkte hij, bij toeval opziende, dat kerk en pastorie in lichte laaie stonden; hevig verschrikt snelde hij naar de plaats des onheils om den brand te blusschen; doch, daar aangekomen, was er geen vonk te bespeuren, en stonden de gebouwen ongedeerd. Hetgeen geschied was, ging van mond tot mond, men geloofde het op getuigenis van den achtenswaardigen man, en hechtte er eene diepere beteekenis aan.

De groote meerderheid der Katholieken stemde met den ingedrongen huurling niet in; zij waren alzoo bij honderden genoodzaakt elders goede, aan Rome gehoorzame priesters te zoeken, waartoe zij zich naar het nabijgelegen 's Gravenhage, Delft of Wateringen begaven. Wanneer zij gevaarlijk ziek waren, lieten zij zich brengen naar die plaatsen, waar goede priesters waren: of anders kwamen die priesters tot hen. Het laat zich begrijpen, dat die ijver, door den Jansenistischen priester met leede oogen werd aangezien. In eenen brief van 23 Juni 1717 klagen de Jansenistische priesters aan de Staten van Hol-

land, dat de Apostolische Vicaris van Bijlevelt „groote ongelegenheden aandoet aan de Priesters, die nabuurig aan den Haag zijn ende aan de Plakkaaten van de Ed. Gr. Moog. gehoorzaamen, als zijn Petrus Maas, geboortig van 's Gravenhage, Priester tot Rijswijk, en Joannes Block, Gouwenaar, Priester tot Eycken-duynen, door zijn volk tot zijne kerk te lokken, en zijne Capellaanen, om de zieken de Sacramenten te bedienen, derwaarts te laten gaan" 1).

De verdienstelijke familie van het „Huis te Werve" bleef wederom in dezen moeielijken tijd niet achterwege. In 1721 hadden zij volgens den catalogus pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Delphlandiae bij zich gehuisvest den R. P. de Lange, Can. Regul. 2).

Ook de Jesuieten uit den Haag kwamen het heil der Roomschen alhier bevorderen, de zieken bezoeken en de HH. Sacramenten toedienen. De baljuw van Rijswijk „allergehoorzaamst voldoende aan de ordres van de Ed. Gr. Moog. hem toegesonden per missive van dato 28 November seventien hondert een en twintig, rakende het executeren van de placcaten, tot het uytsetten van de Jesuiten, die in deese landen soude werden bevonden"; antwoordt den 26 Januari 1722: „dat binnen den dorpe van Rijswijk ofte desselfs jurisdictie sig geen Jesuiten metter woon komen te onthouden, maar wel en selfs nog onlangs, dat d'een of d'ander Jesuit, die aan de logementen van seeker Heer ambassadeur en resident in 's Hage, sig onthouden, nu en dan sig binnen de heerlijkheid van Rijswijk laaten sien, sonder nogtans eenige publiquen dienst aldaar te doen, en daarenboven was hem versekert, dat wel somtijds in de voorschr. heerlijkheid

1) Hoynck van Papendrecht. Hist. Eccl. Ultraj.

2) Bijdr. v. Haarl. II, 351.

eenige kranke mensen en die op haar uyterste leggen niet alleen door die Jesuiten werden besogt, maar dat ook te gelijk door deselve haare laatste kerkdiensten aan de sieken werden toegevoegt. [Hij] heeft dierhalve getragt na [zijn] uyterste vermogen eenige verdere ontdekkingen dienaangaande te doen, om de bovengemelde Jesuiten in die apparente functien te kunnen doen agterhalen; maar is altoos vrugteloos geweest, als geschiedende op ontijdige uuren en onsekere plaatsen" [1]).

De volgende Baljuw, aangesteld 17 Juni 1730, gehoorzamende aan de orders van de Ed. Gr. Mog. Heeren van 21 November 1730, bericht, dat hij bevonden heeft, dat „in 't selve district pastoor van de Roomsche Catholijke kerk was alleenlijk en ook sonder capellaan Petrus van der Maes van Avenrode, welke volgens zijn opgeven een werelds priester van het gevoelen der soogenaamde Jansenisten en in 's Hage geboren is, zullende hij eerdaags ingevolge van het placcaat van haer Ed. Gr. Moog. de vereyschte verklaringe en onderteekeninge koomen afleggen" [2]).

Matthias Theodorus Hachten, 1738–1751, volgde pastoor Maes op. In 1749 wendden zich de Oud-Roomsche kerkmeesters van Rijswijk tot de Staten om ontheven te worden van de jaarlijksche recognitie van *f* 80, die zij moesten opbrengen aan den hoofdofficier van Delft, als reden opgevende, dat de gemeente *zeer was verloopen* [3]).

Terwijl een zeer klein getal weerspannigen gebruik maakte van het bedehuis, dat voor hen, die aan Rome gehoorzamen, was ingericht, wilden de Katholieken eene nieuwe kerk gaan bouwen; doch het plakkaat betreffende

1) Bijdr. v. Haarl. XIII, blz. 445.
2) Idem. XIV, blz. 85.
3) Dr. Knuttel. De Kath. ten tijde der Republiek, II, blz. 253.

het oprichten van nieuwe staties stond in den weg. Toen in 1758 Andreas Schravelaar, als opvolger van Lambertus de Rijk (1751–1758) was toegelaten, werd namens een 600 Roomsch-Katholieken om vergunning gevraagd voor een anderen priester, maar het werd geweigerd, daar geen verlof mocht worden gegeven tot het oprichten van eene nieuwe statie [1]).

In 1771 zou Andreas Schravelaar vertrekken. Hieruit namen de Heeren Smulders en van der Kun en twee andere inwoners aanleiding, om bij de Staten te bewerken, dat, gelijk dit elders bereids had plaats gehad, een Katholiek priester in stede van den Jansenistischen zou worden toegelaten. Zij lieten te dien einde door den procureur W. de Bas een verzoekschrift indienen, doch de uitkomst beantwoordde niet aan hunne verwachting [2]).

Twaalf jaren later sloeg men eenen anderen weg in. Het gemis van eene eigene kerk voor zoovelen moest noodzakelijk nadeelig werken op de algemeene welvaart, en ook eenen beduidenden invloed uitoefenen op de ondersteuning der armen. Om die redenen werd den 22 Augustus 1783 door den procureur M. van Son Hz. een verzoekschrift ingediend om eene nieuwe kerk te mogen bouwen [3]). Door de Staten werd om advies verzocht aan Gecommitteerde Raden, die den 17 October bij missive verlangden, dat gemeld verzoekschrift aan hen wierde gerenvoyeerd. In de maand November werd het verzoekschrift om advies gezonden aan de Regeering van 's Gravenhage, en den Baljuw van Delft; en eindelijk den 20 Januari 1784 kwam een gunstig antwoord af.

---

1) Resol. Gec. Raden, 10 Maart 1758. Dr. Knuttel: De Kath. ten tijde der Republ. II, blz. 164.

2) Kerkel. Nederland, 1848.

3) De verzoekschriften en de antwoorden zijn afgedrukt in Kerkelijk Nederland, 1848.

Het laat zich begrijpen welk eene vreugde die vergunning veroorzaakte; men sloeg dadelijk de handen aan het werk. Den 3 Februari 1784 werd door Ary Hoogtwout, in qualiteit van Directeur der R. C. Gemeente (zijne officieele aanstelling als dusdanig geschiedde den 16 Mei 1784, waarover later), van den eigenaar H. van Dam de grond voor de kerk en pastorie aangekocht voor 1605 gulden, 5 stuivers. Het terrein was 300 roeden groot. De overdracht had plaats den 9 Juni van hetzelfde jaar; koopsom en onkosten werden betaald door Mevrouw Maria Petronella Boes, weduwe van den Heer Cornelis van der Kun.

Vervolgens werd de inrichting van de kerk en de pastorie bepaald, en den 19 Februari het plan en de teekening ter goedkeuring aan Gecommitteerde Raden ingeleverd. Uit dit request nemen wij de volgende omschrijving over:

„de Supplianten hebben gekogt een terrijn van omtrent een halve mergen land gelegen even buiten het dorp langs de zandvaart, waarop de Supplianten alsnu gaarne zoude doen bouwen het roomsche kerkhuys en woning van den Pastoor, in dezer voege, dat de voorgevel van het woonhuis soude worden gebragt voor na de zandsloot en zandvaart ter breedte van 36 voet buitenkants en direct daarachter het kerkhuys insgelijks ter breedte van 36 voet, en ter lengte van 87 voeten buitenkants, daaronder gereekent de gang of het portaal agter aan de zuidzijde van het kerkenhuys zoodanig als het op de annexe platte grond is afgeteekend, welk plan de supplianten eerbiedig vertrouwen, dat door Uw Ed. Mog. zal worden geapprobeert, terwijl het voors. stukje land zoodanig is geschikt dat aan beide zijden der huizing gelegenheid overblijvd, dat gedurende de verrigting van den Godsdienst alle de rijtuigen kunnen geplaatst worden, zonder dat een eenig

van dezelve op de publicque rijweg zal behoeven te blijven staan, of de minste belemmering veroorsaaken".

Den 4 Mei 1784 werd door Gecommitteerden op dit verzoek goedgunstig beschikt; „mits zorg werde gedragen, „dat de vengsters en deuren in hetzelve huys te stellen, „zijn van zodaanige grootte en gedaante, als te Rijswijk „in de gewoone huysen der huyslieden worden gebruikt, „en dat de glasen daar in te emploijeeren, mede zijn „van gewoone grootte in het lood gezet; midtsgaders dat „het dak gedekt zij met ordinaris roode pannen en dat „in het generaal werde in het oog gehouden dat het te „maakene kerkehuys in het uiterlijk na geen kerk of „ander publicq gebouw gelijke;......"

Toen de vereischte vergunning bekomen was, werd den 16 Mei eene vergadering van de hoofden der katholieke huisgezinnen belegd; 128 waren er opgekomen; in die vergadering werden bij meerderheid van stemmen A. Hoogwout, P. Kocks de oude, A. van Leeuwen, en G. van Leeuwen de oude tot kerkmeesters gekozen, die met den aan te stellen pastoor voor den bouw der kerk en pastorie moesten zorg dragen.

Tot eersten pastoor der herstelde parochie werd door de geestelijke Overheid benoemd *Henricus Beukman,* toen pastoor te Nibbixwoude. Hij kwam den 25 Mei hier aan. Zonder goedkeuring van Gecommitteerde Raden was het hem echter ingevolge het plakkaat van 21 September 1730 niet geoorloofd zijne bediening uit te oefenen. Om deze te verkrijgen, en reeds het genot te hebben de godsdienstoefeningen te kunnen houden, waartoe de gelegenheid was aangeboden op de buitenplaats Westhof, werd die toelating bij request verzocht, en den 28 Mei vergund: „om deezen dienst provisioneel, tot dat derzelver te „bouwen kerkenhuys zal weezen volbouwd, door den„zelven H. Beukman in alle stilte en zonder eenige

„opzigtelijkheid te mogen laten verrigten in het voorsz. „boerenhuys, staande over de plaats tot het bouwen „van hetzelve kerkenhuys gedestineerd, des dat deeze „dienst zal moeten ophouden zoodra dezelve dienst in het „meergemelde te bouwen kerkehuys zal kunnen wor„den verrigt".

Alzoo was de toelating en vergunning verkregen en werd door pastoor Beukman op Pinksteren, den 30 Mei, de eerste H. Mis opgedragen in den stal behoorende bij de buitenplaats Westhof, terwijl het heerenhuis voorloopig bewoond werd door den Pastoor.

Over zijne aankomst schrijft pastoor Beukman in het Notulenboek: „Nadat de Roomsch Catholijke gemeente „van Rijswijk eene groote zeventig jaaren allentwegen „had moeten loopen dwaalen, om haaren Godsdienstplich„ten te beoeffenen, doordien dat in 't begin dezer Eeuw „haare Herder zich van de eenheid der kerke had afge„scheurd, tot de partij der Jansenisten was overgegaan, „en tot leedweesen der gemeente in het bezit van haare „kerk gebleeven was, zo is het eindelijk in den Jaare „1784 haar van de Edelmogende Heeren gecommitteerde „Raaden van Holland vergund eenen nieuwen grond aan „te koopen, daar op eenen nieuwen kerk en Pastoorshuis „te bouwen, en eenen eigen Herder en Zielzorger we„derom te mogen hebben; waartoe ik Henricus Beukman, „geboortig van Amsterdam en toen Pastoor zijnde te „Nibbixwoude bij Hoorn, van geestelijke en wereldlijke „overigheid als eerste Pastoor dezer herstelde gemeente „gezonden ben.

„'t Was op den 25 Mey 1784 dat ik ten dien einde „alhier aankwam".....

En in het Doopboek vinden wij van zijne hand opgeteekend het volgende: Initio saeculi decimi octavi per infelicem Pastoris, Jansenistarum partes amplexi, inobe-

dientiam, districtus hujus Ryswycensis fideles ad Religionis exercitia huc illucque ire, evagari compulsi fuerunt, donec tandem post tentamina multa frustra adhibita a patriae Moderatoribus anno millesimo septingentesimo octuagesimo quarto licentiam obtinuerunt novam denuo erigendi Ecclesiam, priore exiguo Jansenistarum numero relicta. Obtenta igitur hac facultate per Excellentissimum Dnum Ign. de Busca, et Amplissimum Dnum Joannem Franken huc pastor missus sum ego Henricus Beukman Amstelodamensis, qui Pastorem egeram per undecim menses in Nibbixwoude, antea per annos septem et medium sacellanus Amstelodami in Ecclesia dicta de Pool.

Ne fideles nunc diutius votis carerent, necesse fuit pro tempore, quo nova extruebatur Ecclesia, appropriare stabulum ad Divina ad interim eo peragenda, quare permissu Superiorum ipso Pentecostes festo, die 30 Maji Anni 1784 primum hic Sacrum celebravi in stabulo villa Westhof, ibique sacra peregi omnia, donec neo extructa et dedicata esset Ecclesia, cujus dedicatio summo cum splendore facta est die 17 Nov. eiusdem anni.

Salvet nunc nos Deus et custodiat, et ne unquam tam infausta nobis obveniant, dexteram suae Majestatis extendat!

Toen pastoor Beukman hier was aangekomen, werd een aanvang gemaakt met den bouw. Er had geene aanbesteding plaats; de bouw werd uitgevoerd door J. Hilgersom, timmerman alhier; belangloos en vol ijver werkte iedereen mee, zoodat de geheele bouw weinig meer dan 20,000 gulden gekost heeft.

Den 14 Juli 1784 werd door den Jongeheer Cornelis P. Jos. van der Kun, bijgestaan door zijne nicht Maria Cornelia van der Kun, de eerste steen gelegd. Het door hen gebruikte zilveren truweel en kalkbakje werd hun present gedaan.

Op het truweel stond gegraveerd:

Wij zijn dienaars van den Godt des hemels en der Aerde, en wij bouwen een tempel, die er over veele jaaren gestaan heeft. I boek Esdras 5, 11. 11 v.

Op de andere zijde:

dheer Cornelis Petrus Josephus van der Kun, gebooren te Rotterdam den 7 April 1780, heeft met het aanbrengen van de kalk door zijne nicht Mejuffr. Maria Cornelia van der Kun oud 7 jaaren d. eerste steen gelegt aan de nieuwe R. C. Kerk te Rijswijk den 14 Juli 1784.

Op het kalkbakje stond gegraveerd:

Wij zijn dienaars enz. als boven.

Het omschrift was:

Mejuff. Maria Cornelia van der Kun, gebooren te Rotterdam den 1 November 1777, heeft de kalk aangebragt aan haren neef Cornelis Petrus Josephus van der Kun, oud 4 jaaren, tot het leggen van d'eerste steen tot de nieuwe kerk te Rijswijk den 14 Juli 1784.

Den 2 November van hetzelfde jaar werd bij verzoekschrift de opneming van den bouw door de Staten aangevraagd: en den 15 November werd „overeenkomstig „het bericht van den opziender en contrarolleur van der „Linden geconsteerd, dat het voorsz. kerkhuys is opge„bouwd volgens de bepalingen in Hun Ed. Mog. Reso„lutie van den 20 January 1784 vervat, en conform het „advis van welgemelde Heeren Commissarissen, goedge„vonden en verstaan, aan de Supplianten bij deeze te „permitteeren, om den R. C. Godsdienst in hetzelve te „laten verrigten, mits dat den dienst welke thans in „zeekere schuur te Rijswijk word verrigt, dadelijk zal „moeten cesseeren, zo dra zulks een aanvang zal hebben „genoomen".

Den 17 November werd de nieuwe kerk ingezegend

door den wijdberoemden Heer Joannes Fanken, coadjutor van den aartspriester van Holland, Zeeland en West-Friesland. Bij deze gelegenheid werd voor den middag door den Weleerw. Heer Gerardus Hegeman, pastoor te Haarlem, en na den middag door den Weleerw. Heer Joannes van Ommeren, priester te Rotterdam, eene feestrede gehouden.

Hoewel ieder naar vermogen tot voltooiing en versiering der kerk heeft bijgedragen, blijft de naam der familie van der Kun eene bijzondere eereplaats innemen.

De „vengsters.... van zoodanige grootte en gedaante, als te Rijswijk in de gewoone huysen der huyslieden worden gebruikt", werden in 1837 door passender ramen vervangen, terwijl in 1828 een torentje met klok op het gebouw gesteld werd. In 1842 werd deze kerk verrijkt met een nieuw orgel.

Bij het oorspronkelijke terrein der kerk, groot 300 roeden, werden door het kerkbestuur den 8 Febr. 1786 nog 369 roeden gekocht, onmiddelijk aan de eerste grenzend voor denzelfden prijs 1605 gulden, 5 stuyvers. Op dit terrein werd door pastoor Timotheus Berntz eene katholieke begraafplaats aangelegd, welke den 14 Januari 1829 werd ingezegend.

De stichting van eene eigene kerk voor de Roomsch-Katholieken te Rijswijk gaf tot het volgende aanleiding [1]. Het fonds, waaruit in dit dorp de armen werden onderhouden, was in vroeger jaren gesplitst; drie vierden waren toegewezen aan de Hervormde Diaconie en een vierde aan de H. Geest-armen. In Rijswijk waren dit bijna uitsluitend Katholieken, van tijd tot tijd moest ook een of ander Jansenist bedeeld worden.

Toen in 1783 de Katholieken vergunning vroegen om

1) Dr. Knuttel. De Kath. ten tijde der Republiek II, blz. 244.

eene eigene kerk te mogen bouwen, hadden zij in hun request geschreven, dat het verlof hun zou worden verleend op voorwaarde: „des dat de Supplianten gehouden „zullen zijn, de kosten, welke door Schout en Armmees- „ters van den H. Geest-armen van Rijswijk, met con- „currentie van een of meer armmeesters der Roomsche „Gemeente ten behoeve van de Roomsche armen derzelver „Roomsche Gemeente jaarlijks zullen worden betaald, aan „dezelve te restitueeren en dezelve H. Geest-armen van „alle onderhoud van Roomsch Catholyke te indemnizeeren".

Het verzoek tot den kerkbouw werd dan ook toegestaan op voorwaarde: „dat de Supplianten gehouden zul- „len wezen alle de Roomsche armen van hunne gemeente „zonder eenige onderscheid, ten hunnen koste te onder- „houden, en dat zij Supplianten van de penningen daar- „toe door hun te employeren de uitdeeling en verant- „woording zullen moeten laten doen door zodanige per- „sonen, als zij zullen goedvinden te dien einde te com- „mitteren, zonder daarmede het geregt of de Armbezorgers „te Rijswijk eenigzints lastig te vallen".

Door den Schout en de armmeesters van de H. Geest-armen werd nu aan de Katholieken aangezegd, dat zij voortaan zelf voor hunne armen moesten zorgen. De Roomschen antwoorden hierop, dat zij recht hadden op een deel der goederen van de H. Geest-armen, en eischten dus of eene verdeeling, of eene jaarlijksche uitkeering. Het gevolg was requesten aan Gecommitteerde Raden. Schout en armmeesters beriepen zich op den woordelijken inhoud van het request, en op de voorwaarde waarop de kerkbouw was toegestaan.

De Katholieken erkenden de zinsnede, maar beweerden, dat het niet hunne bedoeling geweest was afstand te doen van hun recht op de goederen der H. Geest-armen. De steller van het request had de strekking niet goed be-

grepen en weergegeven. Zij hadden willen te kennen geven, dat, wanneer zij eene eigene kerk hadden, er allicht minder armen zouden zijn. Want nu de Roomschen in andere plaatsen kerkten, werden daar ook inkoopen gedaan en verteringen gemaakt. Dat geld zou voortaan in Rijswijk besteed worden. Dat te kerk gaan in andere gemeenten had ook ten gevolge, dat de liefdegaven aan de armen van die plaatsen ten goede kwamen. Hadden zij zelve eene kerk, dan zou dit veranderen. Zij hadden dus willen zeggen, dat zij door het bezit van eene eigene kerk in staat zouden zijn aan schout en armmeesters bij de bedeeling der armen de behulpzame hand te bieden. Door Gecommitteerde Raden werd deze aangelegenheid aan eene commissie toevertrouwd. Den 10 Maart 1786 werd eene schikking getroffen: aan den Heer Hendrik Ravensteyn moest, hetgeen hij uit zijne private beurse voor de armen in verschot was, betaald worden; dit bedroeg twee duizend vijf honderd, zes en zeventig gulden, zes stuivers, vijf penningen. Hiermee was de zaak geregeld en ontvingen de Roomschen eene jaarlijksche uitkeering.

Den 12 Augustus 1791 werd pastoor Beukman benoemd tot pastoor te Amsterdam van de kerk „de Pool", waar hij vroeger kapelaan geweest was, en werd opgevolgd door:

Joannes Theodorus Vermeer, geboren te Zevenaar, voorheen pastoor te Middelburg [1]).

Twee honderd en twintig jaren hadden de Katholieken onder den last der vervolging gezucht, en onophoudelijk aan verdrukking blootgestaan, totdat eindelijk bij de staatsomwenteling van 1795 het uur der verlossing geslagen was. Het laat zich begrijpen, dat zij, toen hun

1) Bijdragen v. Haarl. I, blz. 387.

eindelijk eene stem in het bestuur van het land gegeven werd, hun best deden om gelijke rechten te verkrijgen.

Zoo verscheen in 1798 de Acte van Staatsregeling over de naasting der kerken. De Roomschen waren hier ver in de meerderheid. Eenigen hunner wilden de publieke of Gereformeerde kerk naasten; de meerderheid, aan wier zijde de Pastoor stond, wilde tegen uitkeering van eene bepaalde som de kerk aan de vorige gebruikers laten om wille van den vrede en omdat men een geschikt kerkgebouw had. Na veel moeite wist men het eindelijk met de commissarissen der Gereformeerden eens te worden over de uit te keeren som. Ofschoon het niet in verhouding was met de waarde der gebouwen, stelden de Roomschen zich tevreden met 4300 gulden. Deze som werd in termijnen uitgekeerd, en bedroeg alzoo met den interest 4636 gulden, een stuiver, 10 penningen.

Er waren in 1800 te Rijswijk 923 Roomschen en 6 Jansenisten. Den 13 Februari 1805 ontving de Pastoor der Jansenisten, A. Kabout, zijn aandeel, bedragende 29 gulden, 15 stuivers.

Pastoor Vermeer overleed den 29 December 1801, en werd begraven in de groote of Gereformeerde kerk.

Cornelis Joannes Leenders [1]) werd benoemd tot zijn opvolger.

Reeds bij het stichten der parochie was het treurig gesteld met de armenkas; men moest, zooals wij gezien hebben, beginnen met een te kort der H. Geest-armen te dekken van 2576 gulden. De liefdegaven stroomden rijkelijk toe, doch zoo groot was de armoede, dat men met alleen het allernoodzaaklijkste te geven jaarlijks met een te kort moest sluiten. De armoede en tevens de noodlijdendheid der kas van kerk en armen was in 1817

1) Bijdragen v. Haarl. XII, blz. 328.

tot haar toppunt geklommen. Kerk en armen waren niet meer in staat hunne schulden te betalen.

In die benarde omstandigheden kwamen de Heeren P. M. van der Kun en L. A. Smulders zich vrijwillig aanbieden om de leiding van het armbestuur op zich te nemen, welk aanbod gretig werd aangenomen. Zij openden buitengewone inzamelingen, daarbij zelf het voorbeeld gevend, zoodat nu ten minste armen en behoeftigen konden geholpen worden. Ook dit jaar sloot desniettegenstaande met een belangrijk te kort. Door een legaat van den Heer P. M. van der Kun, die kort daarna stierf, was men in staat tot eene betere regeling der financien te geraken, en kon men zelfs spoedig bij het voortdurend toevloeien van giften en legaten eene weerstandskas vormen.

Pastoor Leenders werd in 1817, waarschijnlijk wegens zijnen ouderdom en ziekelijkheid, verplaatst naar Berkenrode. Den 8 Juni 1811 vulde hij op last van het burgerlijk bestuur den volgenden staat in [1]:

„C. J. Leenders, oud 52, priester van geen bijzondere „order, circa 550 communicanten, met kinderen circa „880, gezonden 1802. Geen vicaris of kapellaan, alzoo „het onderhoud ontbreekt, maar wel een noodig uyt „hoofde van de uitgestrektheid der gemeente en mijne „dikwijls voorvallende onpasselijkheid".

Timotheus Berntz [2]) volgde in 1817 pastoor Leenders op, en bleef hier werkzaam tot zijn dood, welke voorviel op den 18 Augustus 1848. Onder zijn bestuur en door zijne zorgen werd het kerkhof aangelegd, en maakte hij dus voor zich zelf eene rustplaats. Hij werd opgevolgd door:

Petrus Ludovicus Gerardus Boin [3]). Pastoor Boin heeft

1) Gemeente-Archief Rijswijk.
2) Bijdr. v. Haarl. XII, blz. 48. 3) Idem. XII, 166.

vele moeielijkheden gehad met het burgerlijk bestuur en de beheerders der goederen van de H. Geest-armen, met ijver verdedigde hij de rechten der Roomsche armen. Bij zijne aankomst alhier zag hij, dat de kerk te klein was om allen te bevatten, en sloeg aanstonds de handen aan het werk om door inzameling van giften een grootsch werk tot stand te brengen. Er werd besloten de kerk te vergrooten met de oude pastorie, den ingang der kerk vóór aan den weg te brengen, en eene nieuwe pastorie te bouwen. Op initiatief van Mevrouw de Wed. J. E. A. van der Kun–de Vogel van Aalst, die krachtigen financieelen steun toezegde, werd ook overgegaan om een Liefdegesticht te bouwen tot verzorging van arme, oude vrouwen, en dat tevens in te richten tot bewaar-, naai- en breischool. Den 3 April 1854 werd door voormelde weldoenster de eerste steen gelegd van het Liefdegesticht, dat bediend wordt door de Eerwaarde Zusters van Tilburg.

Den 14 Juli 1853 was door pastoor Boin de eerste steen gelegd van de nieuwe pastorie, denzelfden dag, waarop in 1784 de eerste steen gelegd was van de nieuwe kerk. Den 17 Juli 1854 werd onder gejuich van het volk het kruis op den toren gesteld; en den 3 Juli 1855 door Z. D. H. Monseigneur Franciscus Jacobus van Vree, Bisschop van Haarlem, de verbouwde en vergroote kerk plechtig geconsacreerd. Na een zeer verdienstelijk leven, en na hier ruim twintig jaren met vrucht gearbeid te hebben, werd pastoor Boin den 17 Februari 1869 opgeroepen om zijn loon in den Hemel ontvangen. Hij werd opgevolgd door:

Wilhelmus Franciscus van Kampenhout, die hier werkzaam bleef tot het jaar 1885, toen hij verplaatst werd naar Stompwijk.

Bernardus van Buuren werd in September 1885 tot pastoor te Rijswijk benoemd, waar hij den 30 Maart 1889 overleed, opgevolgd door:

Hermanus Arnoldus Theodorus Hubertus de Kruyff.

De bloei, waarin de R. K. Parochie van Rijswijk zich van hare wederoprichting af mocht verheugen, bleef nog altijd doorgaan en al meer en meer toenemen, zoodat pastoor de Kruyff er spoedig ernstig over dacht om eene geheel nieuwe kerk te bouwen, groot genoeg om het steeds toenemend getal parochianen te bevatten.

God werkte zichtbaar. Wat niemand bijna had durven hopen, geschiedde, men kon het door zijne ligging aangewezen terrein voor eene geschikte som koopen. Iedereen medewerkende en naar vermogen bijdragende, konden de plannen ten uitvoer gelegd worden.

Den 4 Mei 1896 werden kerk en pastorie aanbesteed, en gegund aan den laagsten inschrijver den Heer N. Perquin te Hillegersberg voor 121,900 gulden.

Den 14 Juli van hetzelfde jaar werd door den Hoogwelgeboren Heer Jhr. L. E. M. von Fisenne de eerste steen gelegd, met hetzelfde truweel, dat vóór 112 jaren op denzelfden dag, voor dezelfde plechtigheid gebruikt was door een lid van dezelfde familie. Eerst was door den Hoogeerw. Heer Deken J. Th. A. Heyligers de gegezegende steen gelegd.

Het werk, dat blijkbaar onder Gods zegen en de bijzondere bescherming van den Patroonheilige, den H. Bonifacius, voorspoedig vorderde, was einde September 1897 zoover gereed, dat de consecratie kon plaats hebben.

Op Maandag, den 27 September, werd door Z.D.Hw. Monseigneur Caspar Joseph Martinus Bottemanne op plechtige wijze de nieuwe kerk geconsacreerd.

De nieuwe kerk, waarmede de Katholieken van Rijswijk, dank zij de onvermoeide zorgen van hunnen herder, den Weleerw. Heer de Kruyff, begiftigd zijn, maakt door haren eenvoud en schoone verhoudingen een grootschen indruk.

Zij is opgetrokken in vroeg Gothieken stijl, terwijl een 75 M. hooge toren reeds van verre de plaats aanwijst, waar het katholieke Rijswijk zijn vierden tempel den Heer wijdde.

De kerk staat met het front naar den weg, en is daardoor vrijwel georiënteerd. Solied van bouw en fraai van vorm staat zij daar. De hoofdingang bevindt zich in den 8 M. breeden voet. Naast den toren, die zich in het midden van den schoonen voorgevel verheft, is aan weerszijden eene kapel aangebracht, en daarnaast de zijingangen, en dat alles vormt den voorgevel tot een geheel, dat spreekt van kracht en bevalligheid. De hardsteen, die voor lijsten en banden en afdekkingen is gebruikt, ontneemt aan den buitenmuur het eentonige van de gewone metselsteenen, en geeft eene soliditeit om eeuwen te trotseeren. Het vlakke der hoog opstrevende daken is gebroken door menigvuldige dakvensters.

De kerk binnentredend wordt men getroffen door de flinke ruimte. Het gebouw, dat drie beuken telt, heeft eene lengte van 58,50 M., en eene breedte van 22.50 M. Het middenschip dezer kruiskerk is door steenen kruisgewelven overspannen: ondersteund door stevige, tevens sierlijke pilaren, verheft zich het schip hoog boven de aan weerszijden gelegen zijbeuken, die ook door kruisgewelven zijn afgesloten; terwijl sierlijke vensters van fraai gekleurd glas het licht vrijen toegang tot den tempel verschaffen.

Het geheel werd uitgevoerd volgens de plannen van den architect, den Heer Nic. Molenaar, te 's Gravenhage.

Heil den Pastoor, door wiens onvermoeide zorgen, deze prachtige kerk is tot stand gekomen. Moge het den ijvervollen herder nog vele jaren gegeven zijn tot welzijn der parochianen zijne pastoreele bediening hier uit te oefenen.

Salvet nos Deus et custodiat, dexteramque suae Majestatis extendat.

Rijswijk. S. BLEEKER, *Kap.*

DE VOORMALIGE AMSTERDAMSCHE VROUWEN-KLOOSTERS.

(Vervolg van Deel XXIII, blz. 50).

11. Het Sint Cecilia-klooster.

Op de plek waar thans een deel van het stadhuis met zijn open plaats zich bevinden, stond eenmaal bovengenoemd klooster. Het was een vierkant geheel met een groot grasveld, tuin of kerkhof in het midden. Ten noorden was de kapel; ten zuiden het verblijf der nonnen. Oost- en westwaarts bevonden zich de woningen der kostgangsters, van den pater, enz. Het klooster werd begrensd ten noorden door de sloot (thans Prinsenhofsteeg) welke het scheidde van den Ouden Doelen; ten oosten door den Achterburgwal; ten zuiden door het S. Catharinen-convent; en ten westen door den O. Z. Voorburgwal. Eenige jaren na het geusworden der stedelijke regeering werd het klooster verbouwd en ingericht tot herberg voor Prins Maurits en zijn gevolg. Het ontving bij die gelegenheid den wijdschen titel van *Prinsenhof*, en herbergde tot 1650 vele doorluchtige personages. Na dien tijd werd het Admiraliteitshof en eindelijk stadhuis.

Ook hier schijnt het, dat dit klooster met een zeker geweld door de regeering is genomen. In de Thesauriers-rekening van 1581 komt de volgende merkwaardige post voor: VII. III. X *aen Jacob Fransz. over zeeckere oncosten in 't ontruymen van de paters van Sinte Ceciliën-huys.* Waarschijnlijk heeft men geen „accoort" kunnen treffen en weigerden de pater en mater hun eigendom te verlaten.

Van het oude klooster is denkelijk niets meer over dan het klokkentorentje boven het gebouw van den Burgerlijken Stand, dat gebouwd is op de plaats waar vroeger de kapel stond.

Door een toeval kwam ik verleden jaar in een huis in de Oude Doelenstraat, ook genaamd de Oude Hoogstraat. Achter een nieuwen gevel bevond zich de Doelen der „Oude Scutteren", thans bewoond en verhuurd aan arme gezinnen. Die Doelen staat op een erf, dat in 1414 door „de susteren van Sinte Ceciliën" verpacht werd „aen de oudermans der oude Scutteren" en dat gelegen was tusschen de sloot van het convent en de tegenwoordige Oude Doelenstraat.

Vreemd keek ik op, nadat ik de steile trap beklommen had, in twee groote zalen terecht te zijn gekomen, welke echter, om ze geldelijk productief te maken, verdeeld zijn in een aantal van hout getimmerde woningen voor „die kleine luyden". Noch die zalen, noch die woningen zijn hier voor ons belangrijk, maar wel is het voor de geschiedenis van het Cecilia-klooster, dat deze gronden verpachtte of verkocht, belangrijk mede te deelen, dat op enkele karbeelen, welke de zware eikenhouten moerbalken steunen een monnik of een non in staande houding met een boek in de hand staat afgebeeld. Hoe die vertegenwoordigers van het ernstige en rustige leven verzeild zijn geraakt te midden van het woelige leven der „Oude Scutteren" is mij een raadsel gebleven. Die gebeeldhouwde kloosterlingen stellen geen patroonheiligen voor, daar zij den nimbus missen; ook het gildenhuis was klaarblijkelijk geen vroeger verblijf van genoemd klooster, daar het een open erf en geen „huysinge" verpachtte.

De eenige oplossing welke ik voor dit raadsel weet te geven is, dat misschien bij de slooping van het S. Cecilia-klooster dit beeldhouwwerk als versiering hier is aange-

bracht, te meer daar ook het onderhuis rijk versierd is met engelenkopjes.

De gebeeldhouwde karbeelen zijn, nadat ik in Het Weekblad de Amsterdammer over „Die Duelen der Oude Scutteren" een enkel woordje geschreven had, verdwenen, verkocht en door een antiquaar over de grenzen gestuurd. Zij waren mij wel te koop aangeboden, doch de prijs was buiten verhouding.

Het klooster behoorde tot een der oudste „huysen" of kloosters van Amsterdam, zooals blijkt uit een „seer sierlyk op perkament geschreven" boekje [1]), dat tot inschrift had: *Dit boec hoert tot den Susteren van Sinte Cecilen tot Amsterdam* MCCCLII. Wij mogen dus veilig aannemen dat reeds vóór 1352 enkele vrome maagden en vrouwen in heilige afzondering zich vereenigd hebben. In 1389 maakten de „susteren" reeds een gemeenschap uit, want „Manendaches na onser Vrouwendach asumpcio 1389" verhuurden zij een halven vijver in de Nes [2]). Zij ontvingen evenwel eerst den 21 Juni 1437 van Deken en Kapittel van S. Maria te 's Gravenhage haar stichtingsbrief; en volgden den derden regel van den H. Franciscus.

De mij bekende zusters en paters waren, behalve die in het *Rode Register* voorkomen:

1406. Wendelmoet Simonsdr., Mater.
1411. Gheertruyd van Naerden., Ministerse.
1453 en 1466. Dieuwe Willemsdr., Mater.
1474. Gerrit Willemsz., Pater.
1477. Katrijn Jansdr., Mater.
1477. Katrijn Dirc Aerntsdr., geprofesside Suster.
1533. Meester Claes Hillebrants., Pater.
1543, 1557 en 1558. Heer Willem Pietersz., Pater.

---

1) Catalogus Lelong.
2) Sted. Arch. „Kloosters". Huysscheiding der nonnen van S. Agniet.

Lelong vermeent dat Alardus van Amsterdam in 1543 ook pater van S. Cecilia is geweest. Zooals ik onder *S. Maria in de Nes* geschreven heb, wordt dit door mij ten zeerste betwijfeld.

Het klooster, dat ook door zijn rijkdom aan Keizer Karel den Ven in 1554 geld leende, schijnt een schoone bibliotheek gehad te hebben, zooals blijkt uit de volgende H.SS. en boeken, welke op de veilingen van Marcus en Lelong verkocht zijn.

De vier Evangelisten. Seer keurlyk op perkament geschreven in den jare 1352. Met registers der Evangeliën en van de Capittelen, ook concordantiën op de kaart. 4° Met inschrift „dit boec hoert totten susteren van Sinte Ceciliën tot Amsterdam MCCCLII". (Cat. Lelong.)

De cierheit der gheesteliker brulocht, die Heer Jan van Ruschebroec, pape te Groenedale bi Brucsel maecte. Op perkament seer cierlijk geschreven vóór 1300 en alzoo, indien niet het origineele, doch kort daarna geschreven. In 4° (Cat. Lelong en S. Le Febvre). Dit kostbaar H.S. werd verkocht voor .... vijf en zeventig cents!

Eenighe gheestelicke sermoenen. H.S. op perkament in 4°, met inschrift „dit boec hoert die zusteren van S. Ceciliën 1428. (Cat. J. Marcus, verkocht voor *f* 3.15).

'T boeck van de passie Christi en hoe een jongelingh sich schicken sal. H.S. op perkament.

Het leven der Heyligher vaderen inder woestynen. Volmaeckt te Gouda in Hollant by mi Geraert Leeu 1480. Met Capitale geschilderde voorletters vercierd. 1° druk. „Dit boeck hoert dat convent van Sinte Ceciliën".

Vetus et novum Testamentum. Latine. Versio Vulgata. In 2 Dlen Klein folio. H.S. op perkament; gotische letter; de voorletters geteekend in rood en blauw. Begin 15e Eeuw. Inschrift „Liber conventus Sancte Cecylie in Amstelred. (Cat. Univ. Bibl.)

Uit onderstaande lijst [1]), en uit het hiernavolgend *Rode Register* leeren wij kennen de bezittingen en lasten van

1) Sted. Arch. Portef. Schoemaker.

het klooster, alsmede de namen der Conventualen.

Lijst der goederen en eygendom van dit convent soo als deselve A° 1516 ter Reekenkamer van Holland is overgegeeven om de taxatie der geestelijke goederen na te doen.

Reijer Swan heeft drie missen daer gestichtet, mit thien rijns gulden siaers in 't jaer 1482 en is te losse 18 ant huys Jan Evers.

Een stuck lants bij die Reguliers van acht maet, gecogt in 't jaer 1483. Hier staet memorie op van seekere luyden die wij doen, daer den voors renten 't convent voor quyt gescholden wort vijf Wilhelmus schilt des jaers; wy breukent (gebruiken) selver en mach ter huur doen thien Rijns gulden, van Peter Heyns koft.

Noch bij dc Reguliers acht maet lants gecoft int jaer 1504, wij breuckent selver en mach ter huur doen thien rijnsgulden, van IJsbrant Colijn koft.

Item twee goude gulden op Dirk Woutershuys binnen Amsterdam 1514 te lossen en is angekoft door ons convent.

Item een brief van twee Rijnsgulden op Dirk Wantwen binnen Amsterdam 1515, dit is eyns susters vaderlijck en moederlijck goet, ter losse 18.

Item op Agatha Doden thien rijnsguldens dair sy oir [haar] dochter uytgeset heeft ut vaderlijck goet ende uyt suster en broederlijck guyt (goed) liefgelt.

Item een huys besiden ons convent voir 83 andriesgulden, hijr staet up 3 gouden Wilhelmusschilden A° 15.. gekoft.

Item een rijnsgulden op Goutsche Backershuys ter lijfve, int convent gecomen mit eyn suster 1492.

Item 2 goude gulden op dat huys In den Arm geheeten, gegeven van Dirc Heymans mit sijn dochter aen onsen convent in 't jaer 1492 en is te lossen pen. 18.

Item nog een Beyersgulden op een seephuys binnen Amsterdam oic mit eyn suster in ons convent gecomen 1518 (?).

Aen lant en ewege renten . . . . 26 £ 15 w.

Aen losrenten . . . . 8 » 10 »

Gecollationeerd tegen sijn origineel in de Rekenkamer van Hollant in den Haghe, ende gehecht aen 't liasse van de geestelijkheyd, die haer goederen omtrent den jare 1516 in de regueste anegebrocht hebbe uytte quartieren van Amstelland, Waterland en

Goylant ende daer jegens de daer geaccordeerd ter ordinantie van de luyden van de rekenkamer, deesen 19 December 1547,

Het *Rode Register* luidt:

Staet van den incomende goederen van de conventualen van Sinte Ceciliën binnen der voorsz. Stede van Amstelredamme.

Eerst vande Landen.

Een stuck landts van drie margen gelegen tot Uitgeest gelt jaerlijcx . . . . xxii gl.
Noch een stuck lants van veerthien honden gelegen tot Muyden gelt jaerlijcx . . . . xv gl.
Noch twee weeren landts groot negenthien made aan de Reguliersdijck gelt jaerlycx . . . . cxxvi gl.
1ᵉ Zᵃ van de Landen . . . . clvii gl.

Outeygen.

Op de Bijecorff in de Gansoert jaerlijcx . . . ii gl. xvi st.
Op Jan Claes Bontwercker 〃 . . . . xxi st.
Op Cornelis Willemsz. Sampson 〃 . . . . xxi st.
Op Geerte Weyershuys aut kerkhoff 〃 . . xxviii st. vii d.
Op Steyn Heynricxsdrs huys op de Zeedyck jaerlijcx xvii st.
Op Jan Coenenzns huys in S. Nicolaesstraet 〃 xxviii st.
Op Gerrit Jansz. Coesbelts huys op dc Voorburchwal bezyden den Pot jaerlijcx . . . . ii gl. xvi st.
IIᵉ Zᵃ van de jaerlijcxe outeygen xi gl. vii st. viii d.

Losrenten.

Op Pontiaen Gijsberts tot Oostzanen 't siaers . . . . vi gl.
Opt Valckgen binnen Amsterdam . . . . xii gl.
Op de Stadt van Hoorn . . . . . xxvi gl. vii st. iv d.
Op Mr. Jacob Loenens huys binnen Amsterdam . . . vi gl.
Op een huys staende op den Middeldam besyden den Fonteyn 't siaers . . . . xvi gl.
Op Pieter Mollenhuys staende in de Pijlsteech tsiaers. vii gl.
Op Cornelis Volckertsz. 'tsiaers . . . . xvi gl.
Op Ael Jansdr. . . . . xli gl. xviii st.
Op Roelof Pietersz. huys staende in de Oudezydts van de kercksteech tsiaers . . . . iiii gl.

Op drie huysen van Mr. Willem Barbier staende in de Pijlsteech 'tsiaers . . . . IIII gl. IIII st.

Op Thonis Willemsz. Pelser ende Rijcke Dircken huys staende over 't Heylighe landt binnen Amsterdam tsiaers . . . . XX gl.

Op Arent Hutmanshuys staende by de Varckensluys III gl. XII st. VIII d.

Op Wybrant Jelmershuys bij de Haerlemmersluys tsiaers XXII gl.

Op Jan Claesz. Cat. tsiaers . . . . LXXV gl.

Op Joseph Pietersz. Backershuis in d'Oude brugsteech XV gl.

Op Spijtigen Duyffgens huys in Pieter Jacobsteech tsiaers XX gl.

Op Jan Overleershuys besyden Sinte Lucyensteech tsiaers VI gl.

Op Jan van Coelenshuys buyten Jan Roodenpoort 〃 IX gl.

Op Jan Evertshuys staende op 't water tsiaers . . . XII gl.

Op Jan Symonszoons molen 〃 . . . VI gl.

Op Maerten Willemsz. Elandtshuys 〃 . . . XII gl.

Opt Vroonen buyten Alckmaer 〃 . . . VI gl.

Op Michiel Cornelisz. 's huys in de Warmoestraet tsiaers XI gl. IIII st.

Op een ledich erff buyten de Haerlemmerpoort tsiaers II gl.

Op Moy Reyershuys bij de Nijsels brugge 〃 XVIII gl.

Op Thonis Garbrantsz. huys bij de Haerlemmersluys tsiaers XIII gl.

Op Gerrit Stuverszns huys tsiaers . . . . XXX gl.

Op Evert de Clockgietershuys op de Achterburchwal tsiaers II gl.

III[a] Z[a] van de jaerlijksche losrenten IIII[c] LXXXV gl. V st. XII d.

Somma van den heelen incommen van den voors. convente es jaerlycx VI[c] LIII gl. XIII st. IIII d.

Staet van de belastingen van den selven convente.

't Voorsz. convent is belast met vyff en twintich gul. jaerlijcx losrenten houdende op de gemeene goederen van 't voorsz. convent toecommende Jan Gerritz. Fitgen . . . . XXV gl.

Noch aen Mr. Reyer Lamberts outeygen . . . II gl. XVI st.

Noch aen de nyewe nonnen jaerlycx outeygen XXII st. min een oortje.

Noch aan d'Oude Kercke binnen Amsterdam jaerlijcx outeygen XXIII st.

Somma van de belastingen van voorsz. convent es XXX gl. X st. II d.

De voorsz. belastinge getrocken van tjaerlycx incommen van den voorsz. convente, blijft tgeene tvoorsz. convent jaerlycx incommende heeft es VI° XXIII gl. II st. VIII d.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Lysbeth d'ouden dochter . . .	out	LXXX	jaren.
Anna Gerritsdr.	〃	LXXXII	〃
Mary Maertensdr.	〃	LXXIIII	〃
Baeff Lamberts	〃	LXXI	〃
Neel Reyers	〃	LXX	〃
Anna Garbrants	〃	LXVI	〃
Marry Thonis.	〃	LXVII	〃
Weyn Gaerloffsdr.	〃	LXVI	〃
Geerte Pietersdr.	〃	LXIII	〃
Trijn Gerritsdr.	〃	LX	〃
Marry Gerrits	〃	LIX	〃
Griete Reyersdr.	〃	LX	〃
Foecke Stevens . . . . . , .	〃	LIX	〃
Trijn Jansdr.	〃	LIX	〃
Neel Cornelisdr.	〃	LIII	〃
Dignum Jacobs	〃	LII	〃
Geerte Clementsdr.	〃	XLVIII	〃
Mary Claesdr.	〃	LV	〃
Ael Jacobsdr.	〃	LIIII	〃
Evert Jansdr.	〃	LI	〃
Vrou IJsbrantsdr.	〃	XL	〃
Geerte Pietersdr.	〃	XL	〃
Verdou Jansdr.	〃	XL	»
Belie Vrerixdr.	〃	XXXIIII	〃
Ael Cornelisdr.	〃	XXVIII	〃
Marry Pietersdr.	〃	XXXII	〃
Geerte Vrerix	〃	XXVI	〃

12. Het Sint Geertruidenklooster

OOK GENOEMD

Het Maegdendal tot St. Geertruyden [1]).

„Verbij de Dirk van Hasselsteeg stont het voornoemde „St. Geertruien Klooster, een oud vierkant gebouw, niet „groot, ten oosten tegen 't Lieve Vrouwe gasthuis belendende en zich langs de(n) Nieuwezijds Voorburgwal uitstrekkende tot S. Geertruiensteegje; het had tot lichtscheppinge een open binnenruimten en op het Onze „Vrouwe p(a)rochie kerkhof. Het kerxken is in 't noorden „en noch in 't weezen maar in een Suikerbakkerij ver„andert, gelijk mede een gedeelte van 't klooster; 't overig „is na de verandering nevens 't Lieve Vrouwe gasthuis „in woningen verandert en een breede doorgang tot den „Nieuwendijk daardoor gebracht, de Nieuwstraet genaemt; „het Suikerbakker(s)steegje van den Burgwal, met een „kromte achter 't voornoemde kerkje, komt daar in (uit) „gelijk mede aen de zuidzijde het S. Geertruiensteegje. „De makelaers hebben hierop haer gildekamer". Aldus de aanteekenaar in de Portefeuille-Schoemaker [2]).

Deze aanteekening is tot heden nog juist, evenwel met dien verstande dat het „Kerxcken" in 't noorden, toen in wezen, thans geheel verbouwd en vertimmerd is. In de muren zijn ramen gekomen, en daar waar eens het priesterkoor zich bevond, is een ingang gemaakt tot een „Volkskoffiehuis". De oorspronkelijke muren zijn nog in wezen, alsmede enkele kloostergebouwtjes, welke thans hoe gebrekkig ook, tot woonhuisjes zijn ingericht.

De stichter van het klooster is de reguliere Kanunnik Gijsbert Douw, die, onder meer, ook het klooster der

1) Aldus genoemd in „een seecker boek in dat klooster geschreven, behelsende S. Elisabeths Leven." Lelong Blz. 339.

2) Stadsarchief.

Regulieren van Amsterdam in 1394 heeft gesticht. Het juiste tijdstip, waarop enkele vrome maagden bij elkanker kwamen om in gemeenschap met elkander Gode te dienen, is ook van dit klooster onbekend. In een los stuk van 1432 [1]) wordt als mater van het convent reeds genoemd Geerthruyd Tydemans. De definitieve constitutie schijnt echter eerst in 1455 plaats te hebben gehad, zooals blijkt uit een Gunstbrief van Paus Sixtus IV, waarin vermeld wordt „dat zij nu (1475) omtrent twintig jaren onder de professie, den regel en de kleeding van de orde van St. Franciscus geleeft" hebben [2]).

In 1456 ontving het klooster van het Kapittel van O. L. Vr. Kerk in den Haag verlof om vijftig nonnen aan te nemen. Dit verlof werd in 1493 tot tachtig nonnen uitgebreid.

De bewoonsters van het klooster volgden van 1455 tot 1475 den derden regel van St. Franciscus. In 1475 wendden zij zich tot Rome [3]), daar zij „door het aan-„groeyen van haare godtvruchtigheit en uyt sucht tot „nog een beter leven, met toestemminge en het verlof „van den Bisschop, wenschten over te gaan in de orde „van St Augustinus der reguliere Canonijken". Dit verzoek werd den 2 Mei 1475 in een pauselijk schrijven toegestaan en kwamen de geestelijke zusters, als Augustinessen, onder het Kapittel van Windesheim, terwijl de prior van het Regulierenklooster St. Jan te Amsterdam, het klooster onder zijn bestuur en bescherming nam.

De mij bekende paters en conventualen waren, behalve de genoemde in het *Rode Register:*

---

1) Portefeuille Schoemaker. Stadsarchief.

2) Lelong. Blz. 385.

3) Hetgeen hier volgt is geextraheerd uit den Gunstbrief, welke bij Lelong in extenso voorkomt.

1432 Geertruyd Tydemans., Mater.
1450 Jacob Vellert, Priester en Pater.
1450 Alyd Coenen, Mater en Ministerse.
1455 Geerthruyd Tydemans, Mater.
1456–1480 Catryn Claesdr., Priorinne.
1480 Fenus (Euphemia?) IJsbrantsdr., Postulante.
1493 Elisabeth Tymansdr., Priorinne.
1505 Egbert Symonsz., Pater.
1567 Meester Christiaen Hendriks, Pater.
1567 Hillegont Pietersdr., Mater.

In het stedelijk archief berusten de volgende stukken betreffende St. Geertruid:

1475 Register van stukken betreffende de vicarie in de Kerk van Monnikendam [1]) afgestaan aan het Sint Geertruida Klooster in 1475, mit eenige bijlagen, waaronder de origineele brief van Zweder, Bisschop van Utrecht 18 Februari 1426.

1480 16 Augustus. Katrijn Claesdr. priorin bekent ontvangen te hebben om goederwille van Fenus IJsbrandtsdr. 100 Rijnsche gulden à 40 gr. een bed en de kleederen dat tot hoer lijf behoort, op voorwaarde haar dat alles weer te geven, wanneer zij het klooster mocht verlaten alvorens geproffest te zijn „anders nyet.”

1480. 1 December. Kwijtschelding van 6 „Spade” land door S. Geertrui verkocht aan Symon Jansz.

1483. 9 Juli. Weyn Jacobsdr. bekent ontvangen te hebben van Lambert weduwenaar van Griet 7 gl. 10 st.

1486. 24 Januari. Kwijtscheldiog van een huis gelegen in de Dwarsstraete an die nyeuwe zijde door S. Geertruy verkocht aan Jan Claesz.

1505. 20 December. Egbert Symonsz. pater van St. Geertrui sticht bij uitersten wil een officie van 5 Missen op het Hoogaltaar in O. L. Parochie, waarvan de prior der regulieren collator zal wezen [2]).

---

1) In de S. Nicolaaskerk te Monnikendam was weleer een vicary geweest van den H. Thadeus, dewelke naderhand ingelijft is in S. Geertruyds convent. Van Heussen en v. R. blz. 228.

2) Aemstels Oudheid IV, blz. 57.

Het eenige bekende HS. van dit klooster afkomstig is:

Van St. Elysabeths leven ende sterven. Van Sint Servaes, van S. Bartholomeus. Propheci ende leven van Sinte Cunera. Dit boekje komt voor in den Catalogus-Marcus, en schijnt hetzelfde te zijn als waarvan Lelong gewaagt (zie blz. 273, noot 1.)

De stad Amsterdam maakte, na het geusworden harer regeering, zich meester van de eigendommen van dit klooster; en Burgemeester Pieter Boom, zoon van den in 1566 zoo heftigen gereformeerden Cornelis Boom, schaamde zich niet als heler op te treden van de geroofde kerk, welke hij van de stad huurde. In 1587 ontving hij „in recompense van syn schade, geleden door den afstant van Sinte Geertruyde-kercke, die hij van deser stede gehuyrt hadde, ende wederom ex improviso heeft moeten abandonneren ende verlaten, overmits van dezelve kercke een nyeuwe halle gemaeckt worde VI. XIII. IIII." [1])

De goederen, eigendommen, en namen der zusters vindt men opgeteekend in het *Rode Register*, dat luidt:

Staet van incommende goederen van de conventualen van Sinte Geertruyden binnen der voorsz. stede Aemstelredamme.

T' eerst van de Landen.

Indien eersten een stuck landts tot Eedam geldend jaerlycx LXXX gl.

Een stuck landts liggende buyten Alcmaer tot Valckoogh tsiaers XXXVIII gl.

Een stuck landts liggende in de banne van St. Maerten buyten Alcmaer, 't gelt tsiaers . . . . XLIIII gl.

Noch een stuck landts liggende buyten Jan Rooden Poort by de Ramen gelt siaers . . . . LIIII gl.

Noch een sestendeel van een stuck landts buyten dyck tot Amsterdam gelt tsiaers . . . . VI gl.

1ª Zª van de jaerlycxe Incommen van de landen II^c XXII gl.

---

1) Thes. Rekening 1587.

Losrenten.

Op Griet Jans weduwe van Claes Grooff tsiaers . . VIII gl.
Op Jan Brunten weduwe tot Sloterdyck genaemt Anna Jans tsiaers VI gl.
Op Cornelis Thysz. tot Sloterdyck . . . . V gl. X st.
Op een stuck landts liggende in den banne van Amsterdam V gl.
Op een huys staende in de Pylstege waer die vier schaepen-voeten uythangen vier gout gulden 't stuck XXVIII st. tsiaers V gl. XII st.
Op een huys staende by de Colck tsiaers . . . . . VI gl.
Opte Langendyck buyten Alcmaer tsiaers . . . . . XII gl.
Met drie gulden tsiaers houdende op Mary Luyten lyff ende nae haer doot compt het vorder aen 't convent . . . . III gl.
Op drie huysen van de oude Ramen tot Amsterdam tsiaers IIII gl. X st.
Op een huys genaemt Luttebroeck binnen Alcmaer ts. . II gl.
Op Staten van Hollant ts. . . . . XLIIII gl.
Op Gerrit Lourens Kannegieter ts. . . . . . . IV gl. X st.
Op Thoentgen Adriaensdr. by de Cellesusteren ts. . . III gl.
Op Dirc Woutersz. Kistenmaekers huys en staende opte Utrechtsestege ts. VI gl.

2ª Zª van de losrenten ts. CXXV gl. II st.

Somma van de gehele incompsten van den voirsz. convente bedraegt jaerlycx III^{c} XLVII gl. II st.

Staet van de belastingen van denselven convente.

'T voirsz. convent is belast met vier en viertich stuvers jaerlycx outeygen houdende op drie huysen in St. Claesstraet II gl. IIII st.
Griet Jans jaerlycx met . . . . XX gl. XII st.
Jans Jansz. tot Edam ts. . . . . IV gl.
Jan Heynrixz. van wege syn kintskinderen tsamen . XV gl.
Noch aen Joost van Cruys wonende tot Antwerpen de somme van dertich gulden van vlas. . . . . XXX gl.

Bedragende de belastinge van den voirsz. convente ts. LXXVI gl. XVI st.

Afgetrocken de belastinge van den voirsz. convent, blijft tgeene 't convent jaerlycx heeft is II^{c} LXX gl. VI st.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Hillegont Pieters, mater . . .	out	LXXVI	jaren.
Lysbeth Barents	〃	LXXXVI	〃
Lysbeth Lubberts	〃	LXXX	〃
Styn Heynricx	〃	LXXIIII	〃
Weyn Jacobs, procuratrix . . .	〃	LXV	〃
Griet Jacobs	〃	LXIIII	〃
Neel Lubberts	〃	LXX	〃
Geert Lamberts	〃	LXVI	〃
Griet Jacobs	〃	LXX	〃
Engel Joosten	〃	LXIII	〃
Marry Jansdr.	〃	LXIII	〃
Neel Arents	〃	LX	〃
Mary Dircx	〃	LIII	〃
Jannetgen Gysberts	〃	L	〃
Magdalena Jans.	〃	XLV	〃
Vroutgen Cornelis	〃	XLV	〃
Griet Jans	〃	LXIIII	〃
Griet Heynricx	〃	XXVIII	〃
Marry Luyten	〃	XXVIIII	〃
Jaepgen Jans	〃	XXXIIII	〃
Aechgen Arents	〃	XXVIII	〃
Haesgen Corssen	〃	XXVIII	〃
Geert Michiels	〃	XXVIII	〃
Geert Jans	〃	XL	〃

---

13. S. Catharina-klooster,

door Wagenaar verkeerdelijk genoemd dat van S. Margaretha, was gelegen op den tegenwoordigen O. Z. Voorburgwal, tusschen het klooster van S. Agnes en dat van de H. Cecilia. Het behoorde tot een der oudste kloosters van deze stad, zooals blijkt uit den Kapittelbrief van 30 October 1414, waarbij aan enkele vrome maagden vergunning werd verleend een huis en kapel te bouwen [1]).

1) Portef. Schoemaker. Stadsarchief.

De reguliere kanunnik Gijsbert Douw trok zich dit klooster bijzonder aan en het was zeker aan hem te danken dat de tertiarissen den 2 Mei 1475 van Paus Sixtus, te gelijk met de conventualen van S. Geertruida, de vergunning kregen de orde van den H. Augustinus aan te nemen [1]). Zij kwamen toen onder het Kapittel van Windesheim en de prior der Regulieren van Amsterdam kreeg het klooster onder zijn bestuur.

Bij den grooten brand in 1452, op S. Urbanus-dag, werd het primitieve kloostergebouw in asch gelegd; het werd op nieuw gebouwd, en na 1578 door de stadsregeering afgebroken en herschapen in woonhuizen. Van het klooster is niets meer aanwezig; alleen het *Katrijnenpoortje* over de Lommerdbrug, dat weleer toegang gaf tot het klooster of zijn kerk, doet ons herinneren, dat voor ruim drie eeuwen geleden hier het klooster van S. Catharina gestaan heeft.

Het klooster besloeg ongeveer dezelfde ruimte, als dat van zijne geburen; en als wij de houtsnêe-kaart van Anthonisz. voor ons leggen, dan is het duidelijk dat, na den grooten brand, deze drie kloosters door een en denzelfden bouwmeester gebouwd zijn. Het klooster bezat kapel, huis der nonnen en der kostgangsters, alsmede een stal, zooals blijkt uit een rekening der Handboogschutters „ende hebben dese voers. oes (os) gestaeld ende „mesten laten in Sinte Catrinen cloester" [2]). Het klooster behoorde onder de rijke kloosters, en het leende, met nog andere conventen, geld aan Karel den V^en^. Ook herbergde het in 1556 Gerrit van Assendelft, president van Holland, die op stadskosten in dit klooster logeerde, waar „burgemeesteren, tresorieren, pensionarissen, ende

1) Portef. Schoemaker. Stadsarchief.
2) Ter Gouw. Dl. II, blz. 127.

anderen, d'een voor ende d'ander nae, by hem quamen eeten" [1]).

Den 26 Februari 1501 stichtten Sybrant Buyck en zijne huisvrouw Catrina Jan Dircksdr. op het altaar van de kapel drie H. Missen per week. Zij geven ten dien einde eene obligatie en de rest aan geld, bedragende te zamen 252 Karolus gulden. De collateuren zijn „de naest gecomen van Sybrant en van Trijn syn eerder huysvrouw" [2]).

Sybrant was de grootvader van den welbekenden Burgemeester Joost Buyck. Trijn was de dochter van Jan Dircks van Wormer, burgemeester van Amsterdam in 1476.

In het stedelijk archief vond ik de volgende stukken over het klooster.

1422, Sint Maria Magdalenadag. Belofte om jaarlijks aan Serfaes Roelofsz. 5 Engelsche Nobels uit te betalen.

1457. Brief waarbij Cristyn Jacobs, ministerse, IJsbrant Woutersz. ten Oude Nonnen en Heynrich Speyer te Utrecht machtiging verleenen in naam van S. Catharina-convent de goederen, gelegen onder Abcoude, te administreeren.

1461, den 3en Januari. Vidimus van bovenstaande machtiging luidende:

Wy Ghysbert Claeszoen ende Wouter Louwenzoen, scepene in Amstelredamme, oirconden ende kennen dat voir ons quamen *Dieduwe Jacobsdochter, priorynne van den ouden nonnen* binnen der voirn. stede mit Ysbrant Wouterszoen hoeren voecht an deen zyde ende *Elisabeth Andriesdochter, priorynne van den nonnen Sinte Kathrynen* binnen der voirn. stede mit Jan Ysbrantszoen, hoeren voecht an dander zijde. Ende gelieden an beiden zijden voirn. bij consent der rade van der stede dat sy van beyden conventen wegen voirsz. een seggen gebleven sijn an broder Jacob Simon, prior van den regulieren, Jan Albertszoen ende Jan Ysbrantszoen van alle twye ende gescille, dat sy mit malcander tot desen dage

1) Thes. Rekening 1566.
2) Archief Kasteel Ter Horst.

toe utstaende hebben gehadt, tsy van lantpachte ende renten ofte ander saken, niet uutgesondert ende so wat dese voirn. drie personen dair af tusschen hem beiden seggen sullen, dat geloveden sij vast, gestade ende onverbroken te houden ende te voldoen tot ewigen dagen, welc seggen dese voirn. drie personen angenomen hebben uut te spreken ende dese twee conventen voirsz. van malcander te scheiden. In oirconde desen brieve besegelt mit onsen segelen, gegeven upten derden dach in Januario int jaer ons heren dusent vierhondert een ende tsestich [1]).

Wy Ghysbert Thaemszoen (Thomaszoon) ende Jan Melyszoen scepene in Amstelredamme oirconden ende kennen dat voir ons quamen Claes ende Lambert Dirc Heinricx twe zonen, Alydt Dirc Heinricx weduwe, Elisabeth ende Dirckgijn Heinricx twe dochteren mit Claes Dircxzoen voirn. haer alre voecht ende mit Vrederyc Aerntszoen, Nannyng Tymanszoen, Jan Janszoen ende Claes Dircxzoen voirn. hoeren vier vierendelen als men se naist conden gecrigen. Ende gaven over by consent der rade van der stede dat die nonnen van Sinte Kathrynen convente upbeuren ende ontfangen sullen van Alydt Dirc Heinricxweduwe voirsz. mit Dirctgyn Dirc Heinricxdochter voirn. die een medesuster inden voirsz. convent sal wesen tseventich rynsche guldene in twyntich stuvers gerekent voir enen gulden welke voirsz. gelden Alydt voirn. geloefde mit hairs montbairs hant ende haren vier vierendelen ende der rade van der stede ut te reyken ende te betalen. Voirt so sullen die voirsz. nonnen noch hebben een rynsche gulden siaers ter lossing om achten dalve pennyng en staende up Evert Lambertz. huys ende erve upten burchwalle by sinte Jans brugge tusschen die twe graften. Ende noch een achten deel van den huyse ende erve gelegen upten burchwalle dat Dirc Heinric plach toe te behoeren al der naist Jan Wouterszoenshuis an die zuutzyde, welke voirsz. gelden ende gueden erflic ende eygentlic int voirsz. convent bliven sullen ten ewigen dagen indien dat Dirctgyn voirsz. int voirn. convent professie of totten eynde sijns levens dair in blivet, hiermede sullen doot ende te niet wesen vier guilhelmus scilden siaers die Vreuck Dirc Heinricxdochter die een professide suster is inden voirsz. convent sprekende heeft jaerlixe up Alydt Dirc Heinricxweduwe. Ende wairt

1) Collectie Weeskamer nº 217.

sake dat Dirctgyn voirsz. ut den voirsz. convent ghinge ende ghien professie dair in en dede so sullen die voirn. nonnen alle dese voirsz. gelden ende gulden weder ut keeren. Ende so wyl na die tseventich rynsche guld. voirsz. ontfaet, die sal gehouden wesen den voirsz. convent vasticheit te doen voir vier guilhelmus scilden siaers tot Vreucken live voirsz. duerende, behoudelic dat Dirctgyn voirs. van dese voirn. gulden betalen sal hoer coste van alsoe veel tyts als sy int voirsz. cloester geweest heeft tot seggen der burgermeester ende weesmeesters, dan inder tyt wesende Ende wairt sake dat Vreuck voirn. aflyvich worde voir Dirtgyn voirsz. haren suster ende tvoirsz. convent mede erf woude nemen mit Dirctgyn voirsz., so sullen sy eerst weder inbrengen tegen Vreucken erfnamen voirsz. die tseventich rynsche gulden voirsz. ende dan hair aendeel mede te nemen van all Vreucken gueden die sy after gelaten sal hebben. Voirt so quam voir ons Elisabeth Florys dochter prioryne des voirsz. convent mit Jan IJsbrandtszoen hoer voecht ende geliede ende beliefde van voirsz. convents wegen dat Dirctgyn voirn. in manieren ende voirwairden voirsz. medesuster inden voirsz. convente wesen sal. In oirconde desen brieve besegelt mit onsen segelen upten twalefsten dach in Julio int jaer ons heren dusent vierhondert negen ende tsestich [1]).

1476, den 19en April. Zuster Brecht Dirxdr., priorin in het gemeene convent, bekent ontvangen te hebben van Gheertruyt Volken Blomertsdr., haar medezuster, 38 gouden gulden en 10 Wilh. schilden jaarlijksche rente, staande op de stad Amsterdam, haar leven lang, en 100 Rynsche gulden aan gereed geld binnen het jaar te betalen, welke 100 gulden ten eeuwigen dage in het convent blijven zullen; en daarmede schelden zij Geertruyt kwijt alle erfenissen die zij in der tijd gekregen heeft of krijgen zal.

1483, den 4en April. Zuster Lysbeth Florisdr., priorin in het gemeene convent, bekent verkocht te hebben

1) Brief op perkament met uithangende zegels aan enkele staarten. Collectie Weeskamer n° 325.

aan Meynert Jacobsz. al zulke pacht als zij op zijn huis hadden staan, en daarvan wel betaald te zijn.

1520, den 4[en] Februari. Heer Henrick Henricxzoen Wou, pater van het klooster, compareert bij een overdracht van land aan het Lieve Vrouwegasthuis.

1547, den 3[en] December. Heer Claes Simonsz., pater, en Mary Jansdr., mater van het convent, verklaren ontvangen te hebben van Balije (Balyen van Utrecht?) de som van 72 gulden, de penning 18 jaarlijksche losrente, staande op koopman Joest Jacobsz. goederen; en dragen en schelden kwijt tot een vrij eigendom Jacob Joestz., pater van S. Ursula-convent den rentebrief, waarvan zij betuigen volkomen betaald te zijn.

1559, den 18[en] Januari. Consent van broeder Cornelis Jansz., prior van de Regulieren, nu resideerende in het klooster te Heilo, commissaris van het S. Catharinaconvent, tot den koop van een erf gelegen achter een huis, dat aan het klooster toebehoorde.

De mij bekende zusters en paters waren:

1457. Cristyn Jacobse, Ministerse.
1461. Elisabeth Andriesdr. Priorin.
1469. Dirckgyn Dirc Heinricxsdr., Zuster.
Vreuck (Frederika?) Dirc Heinrixcsdr., Zuster.
1469–1483. Elisabeth Florysdr. Priorin.
1476. Brecht Dircksdr., Priorin.
Geertruyt Volken Blomertsdr., uster.
1509. Heer Hendrik, Pater.
1520. Heer Henrick Henricxs. Wou, Pater (zeker dezelfde als boven vermeld).
1547–1549. Heer Claes Symonsz., Pater.
1547–1549. Mary Jansdr., Mater.

In het *Rode Register* komt dit klooster niet voor, daar „'t incomen van dit convent is toegevoegt aen de huys-

armen van de nyuwe syde"[1]). Ook hier schijnt de stedelijke regeering over „'t incomen" beschikt te hebben, vóór dat de Staten van Holland haar daartoe gemachtigd hadden. Wij missen daardoor de belangrijke opgaven van genoemd Register.

---

14. Het Klooster der Cellezusters,

ook genaamd dat der Zwarte Zusters of S. Alexius-Susterkyns, was gelegen tusschen de Boom- en den noorderhoek van de Molensteeg; ten zuiden aan het Minderbroederklooster, ten westen aan den O. Z. Achterburgwal.

Even nadat de Cellebroeders zich in Amsterdam gevestigd hadden, vereenigden zich ook enkele vrome maagden ten einde hulp en bijstand te verleenen aan zieke vrouwen, voornamelijk aan pestlijderessen. Volgens Lelong hebben de „eerste Celle-susters niet verre van het Lieve „Vrouwen Gasthuis gewoont, om den sieken in hetselve, „niet anders als vrouwen zijnde, met dies te meerder „gemak te konnen dienen en oppassen"[2]).

Zeker weten wij dat de Cellezusters, die de orde van den H. Augustinus hadden aangenomen, den 30en September 1457 van hare „Visitatoers, ut crachte der be„velinghe ons eerweerdighen Vaders, heer ende Biscop „van Utrecht (de) Susteren Celliten binnen Amsterdam, „dese naghescreven punten of manieren van leven ordi„neren te houden", ontvangen hebben.

Deze „oorspronkelijke statuten, in een boek in octavo, „seer cierlijk op perkament geschreven, uyt haar kloos„ter gekomen", was in bezit va n Lelong[3]), wiens biblio-

---

1) Stadsarch. Port. Schoemaker.
2) Beschr. Ref. blz. 341.
3) t. a. p. blz. 341.

theek en oude Handschriften meerendeels aangekocht zijn door den oudheid-liefhebber Marcus, bij wiens dood tal van H.SS. en andere kloosterstukken publiek verkocht zijn, o. a.: *Die Statuten der armer Celle-Susteren binnen Amsterdam, seer cierlijk op perkament geschreven, met de privelegie van Hertog Philips van Bourgondien, als Bisschop van Utrecht, A° 1457.* Dit merkwaardig boekje bracht op *f* 5.10.– [1])

Met genoegen kunnen wij mededeelen, dat *Die Statuten* zich thans bevindt in het Rijksarchief in Noord-Holland en in 1888 door den Staat is aangekocht als afkomstig van Sir Thomas Phillips te Cheltenham [2]). Men vindt die leefregels in hun geheel afgedrukt bij Lelong.

Van 1457 tot 1475 wordt van de Celle-Zusters niets vermeld, doch in het laatstgenoemde jaar wendden zij zich aan de stedelijke regeering met verzoek om toelating en bescherming. Wij zullen, zoo beloofden zij, wij en onze nakomelingen ten eeuwigen dage, zoolang wij en zij hier wonen, de trouwe verpleegsters zijn van alle zieke vrouwen, arm en rijk; wij zullen haar niet verlaten in pest of andere ziekten, maar haar bezoeken, vertroosten en oppassen, als wij volgens onze instelling verplicht zijn [3]).

Hierop ontvingen zij „den twyntichsten dach in Junio MCCCC vyf ende seventich" de volgende inwilliging.

Allen dengenen geestelic of wairlic die deese onsen tegenwoordigen brieven sullen sien of te hoeren lesen - doen wij Scout, Burgemeesteren, scepenen ende Raden der stede van Amsterdam cont mit kennisse der wairheit, hoe dat eenige Falijsusterkyns, Allexius of Cellesusterkyns geheeten, in clene getale in deeser steede mitter wone gecome weesende, ende hoer woenstadt be-

1) Archief Amsterdam. Port. Schoemaker.

2) Mededeeling van den Heer Gonnet, Rijksarchivaris in N. Holl.

3) Ter Gouw. Dl. III, blz. 95.

greepen hebbende, dickent ende menichwarf an ons ootmodelyc vorsocht end begeert hebben, hem alhier te willen toelaten, te ontfangen ende in onse beschermenisse te neemen, seggende ende ons presenteerende dat, indien wy hem ontfangen en toelaten wouden, sy ende hoer nakomelingen van nu tot ewigen dagen al soo lange als sy hier wesen ende hoer woenstadt hadden souden, gheen siecken luden van vrouwen persoonen, sy syn ryck of arme, in laste nog in node van pestilentie of anders wat sieckte of gebreken dattet syn of weesen mogen, niet afgaen, mer des versocht wesende, daer bi gaen en bleven sullen, den zieckliken luden alle hulp, dienst ende bystant doen mit goeder trouw, vertroistelicker woirden ende oick met dienstelicker werken, die sy sullen connen of mogen doen, ende als si na hoiren oirde of maniere van leven, dair sy by gefundeert syn, schuldig syn van doen, ende niettegenstaende dat wy alsoe grote menichte van vrouwen cloesteren binnen der steede hebben, ende veelmeer dan ons wel behoeflic ende nut is, soe hebben wi nochtans gemerct dat onse gemeente van den anderen cloesteren ende van hoere conventualen, in hoere siecheeden lasten ende noden, niet gedient en worden als diese voirs. Alexius susterkyns dat presenteeren te willen doen, betrouwende dat dieselve susterkyns, den gueden dienst, bystant ende behulplyckheyt van nu tot euwigen dagen, onser Gemeente of Godwille doen ende mitten wercken volbrengen zullen, die zy nu tegenwoerdiglyck presenteeren ende als voirs. is; van de voirs. steede weegen geconsenteert ende mit deesen tegenwoerdigen brieven consenteeren, dat sy tot XIII persoonen toe ende niet meer, hier inder steede hoer woenstadt houden sullen mogen, neemende hen hier meede in onse protectie en bescermcnisse, ende belooveude alsoe verder als in onse macht is hen te bescudden ende te beschermen teegen eenen iegelycken voir alle cragten, gewelde ende ongelycke; behoudelyc dat die voirs. zusterkyns geen outaer doen wyden, noch kercke, noch geen manier van Kloester maeken, noch oic geen meer wonyngen noch erven coopen, anneemen, noch begrypen en sullen dan sy tesen tyt hebben, ten sal weesen by consent van den Burgemeesteren en van der gemeene gerechte indertyt weesende, ende behoudelic voir al dat sy in hoire simpelheyt ende van der oirde ende maniere van leeven als si nu syn, bleven, ende hoire overste van de Alexius Broederkyns oirde gehoirzaem weesen sullen als sy schuldich syn van doen, ende wairt sake dat sy namaels

tot eniger tyt hoir oirde muteerde ende veranderde of dat sy niet deuchdclyk en leefde, ofte der gemeente sulcker dienst, hulpen ende bystant niet en deeden in tyden van pestelentie ende anders als sy gepresenteert ende gelooft hebben ende voirs. is, dat wy se alsdan niet alleen ledich staen, mer dat wy se ons uter stede quyt maken sullen mogen, 't welk de voirs zusterkyns voir hen ende voir hare nakomelingen overgegeven hebben, alle dinc sonder argelist. In kennisse der wairheit so hebben wy der voern. segel van saken hier angehangen. Gegeven upten twyntichsten dach in Junio int jaer ons Heren MCCCC vyf en seventich [1]).

Weldra hierna verrees uit den grond het klooster, dat reeds in 1499 [1]) vergroot moest worden. Deze vergrooting ging echter met groote moeilijkheden gepaard; want de Burgemeesteren, als zorgzame vaders voor de finantiën der Gemeente en burgerij, zagen met leede oogen de rijke giften, welke aan de Clarissen en Cellezusters, die van aalmoesen leefden, geschonken werden. Hunne bezorgdheid ging zoo ver, dat zij den 12 Juli 1499 een plakkaat uitvaardigden, waarbij aan „timmerluyden en metselaars" op strengen straf verboden werd „yet te metselen of te timmeren ten Clarissen of ten Celle-Susteren, al waert oick een stoep" [2]).

Of aan dit plakkaat de hand is gehouden, verhaalt de geschiedenis niet. Wij gelooven van neen, want volgens de kaart van Anthonisz. maakt het klooster een groot vierkant complex uit.

Het getal der zusters was in 1475 dertien, doch reeds in 1494, toen zij den 10 Januari van het Kapittel van de H. Maria in den Haag oorlof kregen een kapel te bouwen en een biechtvader te kiezen, was haar getal tot dertig gestegen [3]). Vijftien jaar vroeger, en wel 1479,

---

1) Stadsarch. Port. Schoemaker.
2) v. Heussen en v. R., blz. 200.
3) Arch. Amst. Port. Schoemaker.

was het door de stedelijke regeering vastgestelde getal van dertien overschreden, en gingen enkelen op last van haar overste van Oudewater, die haar „visitatoer" was, naar Amersfoort [1]) en stichtten daar het convent *Marrienhof*. Dit klooster hebben zij in 1547 geruimd, en overgegeven op zekere voorwaarden aan de conventualen van de Birkt, *vulgo Birktenaars*, vermits zij allen oud en maar zeven in getal waren. Zij zijn gaan wonen in De Poth bij 't Pestelentiehuis, omdat haar werk eigentlijk was de pestzieken op te passen, alwaar zij zijn gebleven tot allen uitgestorven zijn [2]).

Ter Gouw, in zijn minder liefelijke en onjuiste waardeering der kloosters, zegt, dat de Cellezusters, die arm hier gekomen waren, binnen enkele jaren rijk waren „wat bewijst, dat zij met hare ziekenverpleging bij voorkeur de rijken ten dienste stonden" [3]).

Het is natuurlijk dat die arme zusters bij „den Rijkdom", die zijn geld en goed van God ter leen heeft, het eerst aanklopten ten einde in staat te zijn de armen te kunnen herbergen en verplegen. Dat zij „bij voorkeur de rijken" verpleegden kan Ter Gouw niet bewijzen, wel bewijst het onderstaand *Rode Register* dat de zusters niet rijk waren en dat hare rekening een te kort aanwees van IIII^c LX gulden.

Dat *Rode Register* luidt als volgt:

Staet van de incommende goederen van den conventualen van de Cellesusteren binnen der voorz. stede van Aemstelredamme.

Losrenten.

Op Martyn Symons tot Hoorn tsiaers . . . . . III gul.

1) Cronyk van Amersfoort, blz. 176.

2) v. Bemmel. Beschr. v. Amersfoort, blz. 197-98. Over de vergissing bij van Bemmel, zie hiervoor mijn S. Ursulaklooster.

3) Deel III, blz. 95.

Noch op de voorsz. Martyn tsiaers . . . . . v gul.
Op Claes Evertszoens huys 〃 . . . . . xxiii gul.
Op de huyzinge ende spycker van Adriaen Fransz.
tsiaers xxv gul.
Op de anderde molen buyten de Reguliers poort 〃 iiii gl. v st.
Op de huysinge van Thonis Adriaensdr. 〃 xii gul.
Op de huysinge van Joris in de pylsteech 〃 xix gul.
Z^a van de Incomsten van den voirsz. convente bedragen
tsiaers xc gul. v st.
Noch rest haer van Rochus van costgeld . . . ii^c ix gul.
Noch hebben zy een commesael die verteert tsiaers l gul.

Dese twee partyen zijn personnele schulden ende den convente commen te bedragen ii^c lix gul.

Staet van de belastinge van 't voorsz. convent.

'T voirsz. convent es schuldich ende moet uytkeeren aen den zoon van St. Andries van Outeygen tsiaers
iii gul. i st. viii d.

G^a van de jaerlycxe belastinge.

Affgetrocken de voorsz. belastinge van de incompsten, blijft tgeene tvoorsz. convent jaerlycx heeft incommen lxxxvii gl. iii st. viii d.

Andere personnele Lasten daermede tvoorsz. convent belast es.

Aen de dochter in de Mantel, van geleent gelt om vlas te coopen lx gul.
Noch aen de voorsz. dochter, van geleent gelt . . . xl gul.
Noch es 'tvoorsz. convent schuldich twee webben die zy gecoft hebben te betalen soo haest zij mogen . . . lxxiii gul.
Aen de vrouwe in de Roos, van bier . . . . cl gul.
Aen de man in de Groene Molen, van swart ende wit laecken lx gul.
Aen Griete Croocken, van erweten ende boonen . . x gul.
Aen haer buyerwijff . . . . iiii gul.
Aen Jan Michiels, van geleent gelt ende bier . . c gul.
Aan Machtelt Jans, van anderhalve tonne boters. . lxvi gul.
Aen Tryn Symons, van sout . . . . viii gul.

Aen Jacob Moen, van wollelaeckenen	x gul.
Aen de schoenmaecker	VII gul.
Aen Gerrit Jansz. Preeckstoel, van rogge	C gul.
Aen Marry Claes, van edick	V gul.
Van backen	XXII gul.

Alle dese personnele schulden die tvoorsz. convent schuldich es bedragen VII^c XIX gul.

Affgetrocken de personnele schulden die den Convente commen te ontfangen, blijft tgeene 't convent meer schuldich es van personnele schulden als dincommen van gelycke schulden bedragen IIII^c LX gul.

NAMEN VAN DE CONVENTUALEN.

Marry Meinerts, mater . . .	out	XLVIII	jaren.
Geerte Pieters	〃	XXXIX	〃
Anna Jans, procuratrix . . .	〃	LVII	〃
Steyn Heynricx	〃	LXXX	〃
Haesgen Lamberts	〃	LXX	〃
Anna Jans, sieckemoer . . .	〃	LIII	〃
Griet Jans	〃	XLV	〃
Marry Lamberts	〃	XLV	〃
Tryn Heynricx	〃	XLI	〃
Neel Symons	〃	XXXVIII	〃
Griet Willems	〃	XXXVII	〃
Martyn Jochims	〃	XXXVII	〃
Lysbeth Elberts	〃	XXXII	〃
Anna Heinricx	〃	XXXVI	〃
Seffenye Stevens	〃	XLIIII	〃
Aef Garbrants	〃	LX	〃
Dirckgen Jans	〃	XLVIII	〃
Engel Elberts	〃	XXVIII	〃
Duyff Claes	〃	XXX	〃
Anna Claes	〃	XXVI	〃
Anna Jans	〃	XXVJI	〃
Marritgen Zyverts	〃	XXII	〃

En hiermede is de reeks der voormalige Amsterdamsche vrouwenkloosters gesloten.

De beschrijving van de kloosters der Oude- en Nieuwe Nonnen heb ik achterwege gelaten, omdat zij door *Scheltema* in zijn *Aemstels-oudheid* zeer uitvoerig beschreven zijn.

Ten slotte de beschrijving van de zegels van enkele door mij hiervoor behandelde kloosters.

Alle zegels zijn van ovalen vorm, gothiek en de Heiligen staan geplaatst onder een baldakijn, met verkort latijnsch randschrift.

H. Maria Magdalena met reukvaas in de linkerhand. Randschrift: *Conventus S. Mariae Magdalenae Amstelod.*

H. Clara, in de linkerhand den staf, in de rechter den kelk, waarboven de h. Hostie in den vorm van een kruisje. Randschrift: *S. do. Soror. Ste Clare. Ord. Sti Francisci de* ....

H. Cecilia, in de rechterhand den palmtak, in de linker een duif. Randschrift: *S. convent Ste Cecilie ord. de S. Francisce de pen*.......

H. Margaretha. De rechterhand naar beneden houdend, waarin òf een lelietak òf wel een geeselroede, de linker omklemt een staand kruis. Randschrift: *S. Conventus Sancte Margarete in Amstelreda* ....

H. Barbara. In de rechterhand den toren, in de linker den palm. Randschrift geheel onleesbaar en afgebrokkeld.

H. Catharina. De handen gevouwen, met zwaard door den hals. Randschrift: *S. Sancte Catharinae in Aemstelredam.*

Amsterdam. 1897–98. BERNARD J. M. DE BONT.

DE ST. ANDRIES-KAPEL
IN DE
PAROCHIEKERK TE ALKMAAR.

Uit het huwelijk van JAN, heer van Egmond, bijgenaamd „met de bellen", met MARIA VAN ARKEL werd als tweede zoon geboren WILLEM, die, aangezien de oudste hertog van Gelder werd, zijn vader opvolgde als bezitter der heerlijkheid, zich ook heer van IJsselstein, Leerdam, Schoonderwoert, Haastrecht en Baar mocht noemen en in 1483 is overleden. Behalve de kinderen, hem door zijne gemalin WALBURGA VAN MEURS geschonken, verwekte hij ook een zoon bij MARGARETHA, dochter van EVERHARD, heer van Hoogwoud en Aartswoud, dien hij echter wettigde en bij erfenis, naar verhaald wordt, het slot en de landen van Nijenburg in Noordholland naliet. Deze zoon, GERRIT geheeten, werd de stamvader van het geslacht VAN EGMOND VAN DER NIJENBURG, welks leden zich aanvankelijk vergenoegden met de toevoeging van huns vaders voornaam aan hun eigenen, maar zich in de tweede helft der 16e eeuw VAN DE NIEUWBURG en vervolgens ten deele VAN EGMOND VAN DER NIJENBURG gingen noemen, om in het midden der 18e eeuw onder dien naam door uitsterving te eindigen.

Of WILLEM VAN EGMOND, nevens landerijen, het genoemde slot, een der 5 door graaf FLORIS V tot beteugeling der westfriezen gebouwde kasteelen, aan zijn zoon GERRIT kon vermaken, lijdt twijfel: eerst den 2 Mei 1556 kochten zijne nazaten de *Hofweide* te Oudorp, vroeger genaamd *de Scaepsvenne*, met de bouwvallen van het

kasteel van de Koninglijke domeinen; te voren behoorde het tot de grafelijkheid, en alzoo kon in 1439 het Hof van Holland het aanwijzen ter opsluiting van een veroordeelde; hoogstens zou EGMOND het in leen of pand bezeten kunnen hebben, en als zoodanig kan het aan zijn zoon gekomen zijn. Dat deze op het slot of daaromtrent eenig gezag had is aan te nemen, aangezien zijn zoon JAN GERRITSZ. slotvoogd en baljuw van het hooge rechtsgebied van de Nieuwburg werd.

Gezegde GERRIT WILLEMSZ. wees in 1462 eene losrente van *f* 12 's jaars aan, door den oudste en naaste zijner nazaten – jongste man vóór oudste vrouw gaande – te begeven aan een priester, om dagelijks een *miserere* en een *de profundis* te doen lezen tot lafenis der ziel van den fundator. Diens zoon, pastoor te Hillegom en even als zijn broeder JAN geheeten, schijnt dit officie bezeten te hebben; hij verving de *f* 12 losrente door 3 perceelen land te Valkoog, toen *f* 13 doende en liet zijn broeder tot zijn erfgenaam. Deze, die bij zijn baljuwschap ook schout en daarna burgemeester van Alkmaar werd, bij zijne vrouw JUDITH HEERMAN van Oestgeest 17 kinderen verwekte en den 25 Maart 1523 overleed, gunde het officie aan zijn zoon HIERONYMUS JANSZ., geboren 16 Januari 1498, die mede bezitter werd van de dagelijksche mis op het St. Andriesaltaar in de familiekapel in Alkmaars parochiekerk, waartoe zijn vader het land *de Uitworp* te Oudorp, toen *f* 21 doende, getesteerd had, met aanwijzing van het oudste en naaste familielid als collator.

Den 8 Januari 1548 kwam deze HIERONYMUS met zijne broeders JAN, opvolger zijns vaders als baljuw van de Nieuwburg (hij is ook dijkgraaf van het Geestmerambacht en burgemeester van Alkmaar geweest), en CORNELIS, advocaat voor den hove van Holland, en zijne

zuster JOOST (JUDITH) JANSD., gehuwd met AUGUSTIJN VAN TEYLINGEN, overeen om *de Uitworp* te verkoopen en de opbrengst op losrente te zetten, daarvan den officiant 36 carolusguldens 's jaars te doen genieten en de rest, met die van de Valkooger landen, aan te wenden tot onderhoud van 1, 2, 3 of meer oude en behoeftige mannen, geboren te Alkmaar, die van den bloede voorgaande, en ook vrouwspersonen, ter gezamenlijke begeving, en vervolgens van de oudste nazaten der 3 laatste stichters, jongste man vóór oudste wijf. De mannen moesten dagelijks de mis hooren voor GERRIT WILLEMSZ., mr. JAN GERRITSZ. (den pastoor), JAN GERRITSZ., zijne kinderen en descendenten. De oudste der familie moest de gelden beheeren en 2 maal 's jaars *f* 24 (*f* 13 + 36) aan den mislezer uitkeeren. Bij het loskomen van gelden moest de beheerder ze met overleg van 2 of 3 nakomelingen weder beleggen, en jaarlijks aan 2 of 3 hunner rekening doen, op de boete van 50 carolusguldens en ontzetting uit zijn bewind. Op dit alles zou de goedkeuring verzocht worden van den utrechtschen bisschop GEORGIUS.

HIERONYMUS JANSZ. had van meest ieder zijner nog in leven zijnde broeders en zusters [1]) *f* 10 ontvangen, waarvoor hij aannam ten eeuwigen dage de kapel te voorzien van wijn, brood, kaarsen, ornementen, houtwerk en te zorgen voor het schuren der traliën en kandelaars; en hij besprak tot dit onderhoud 10 carolusguldens 's jaars, waarvan 5 te pacht stonden op een huis op het Verdronkenoord en 5 betaald moesten worden door den administrateur van de opbrengst der verkochte landen, waartoe te doen dienen 2 stukjes aan de Uitworp onder Oudorp buitendijks op de Schermeer, met bestemming van het meerdere tot versiering en onderhoud der kapel, die

---

1) Twee broeders zijn monnik, twee zusters te Rijnsburg non geweest.

altijd moest beheerd blijven door den oudste en naaste der familie.

Uit eenige rekeningen van DIRK VAN TEYLINGEN van 1550 en later zien wij hoe die *f* 10 jaarlijks besteed werden.

De zingende mis op S. Andriesdag vorderde ongeveer 14 stuivers, t. w. de priester (in 1550 mr. HEYNDRICK doctor) 2 st., de 8 getijdenheeren ieder 1 st., de choralen 1 st., de organist, de blazer, de koster en somtijds de beierman ieder 1 st. JAN „de preeker" genoot voor het openen en sluiten der kapel, het misdienen en het halen van was- en smeerkaarsen *f* 1, de koster voor miswijn en brood tot de dagelijksche mis (eerst door de minderbroeders, later door heer WILLEM bediend) *f* 1 : 15 's jaars; voor was- en smeerkaarsen was *f* 3½ à 4 noodig; het schuren van den kandelaar en de traliën tegen Paschen en Allerheiligen vorderde telkens *f* 1; de memorie van al de vrienden voor kaarsen en het leggen van het kleed door den grafmaker 6 à 7 stuivers. In 1550 kwamen er 9 stuivers bij om bovenaan het gesneden werk te herstellen en 6 stuivers voor een kinderbankje; in 1551 24 stuivers voor het schoonmaken van het tafereel [1]), het verlijmen van de deur van het doek en het schoonmaken van het altaar door mr. GIJSBRECHT schilder, benevens een bedrag voor het aanschaffen van altaardwalen en een corporaal; in 1565 3 stuivers voor het bewaren en opsluiten en 5 st. voor het benaaien van een casuifel, en ruim 13 st. voor ruiten stoppen, ragen, vegen enz. Er moest met de *f* 10 's jaars zuinig omge-

---

1) Zie hierover *Bijdragen*, XIX, bl. 138. In 1684 zag WESTPHALEN dit schilderstuk nog bij FLORIS VAN TEYLINGEN, lid der vroedschap sedert 1681 en overleden in 1728. EIKELENBERG getuigt, dat het zich nog in 1709 in het Hooge-huis bevond.

sprongen en weleens wat wenschelijksch nagelaten worden. Over het jaar 1575 werd slechts *f* 5 en *f* 2 aan losrenten ontvangen, maar toen had ook de kapel hare bestemming en sieraden reeds een drietal jaren verloren, en viel er niets anders te betalen dan het schoonmaken en het inzetten der door de „boufgens" uitgeworpen glasruitjes.

Hetgeen voorafging is ontleend aan de overeenkomst van den 8 Januari 1548 en aan de rekeningen van Dirk van Teylingen, hetgeen door ons vroeger in het 19e deel dezer *Bijdragen* op blz. 132–133 over de altaren van S. Barbara en S. Andries werd medegedeeld in hoofdzaak aan de aanteekeningen van pastoor Kleef en diens zegsman Westphalen. Bij vergelijking van het een met het ander blijkt van overeenstemming en ook van verschil. Wat het laatste betreft, reeds elders hebben wij van Westphalens weinige betrouwbaarheid gewaagd, als hij het over lang geleden zaken heeft. Zoo spreekt hij van het „Abts of Mr. Oems provenhuis, gefundeerd door den abt van Egmond, doch door Jeronymus Jansz., priester, zoon van Jan Gerritsz., baljuw van de Nieuwburg, verbeterd, o. a. in 1541, wanneer hij zijn eigen huis, staande beoosten het provenhuis, benevens eenig land er aan besprak, en nog in 1548 andermaal 8 morgen lands onder Groet, benevens landerijen op de Stroet onder St. Maarten en elders meer daaraan heeft gelegateerd. De 6 of 8 huizen werden voor niet bewoond door zijne bloedverwanten, of door choralen e. d. g. kerkdienaars, „als daartoe expres besproken". Dit alles is mogelijk, maar laat plaats voor bevreemding, dat Hieronymus Jansz., in het begin van 1548 een fonds tot onderhoud van eenige oude lieden stichtende, daarbij het stilzwijgen zou hebben bewaard over een reeds in 1541 door hem begiftigd provenhuis tot dergelijk doel. Hoe het zij,

in 1574 bood het reeds eene verblijfplaats voor 8 personen, blijkens de rekening van den rentmeester DIRK VAN TEYLINGEN van zijn beheer over het door HIERONYMUS JANSZ. c. s. gelegateerde en besprokene „tot behouff vande naeste verarmde vrinden ende maegen.... Ende mede tot reparatie ende onderhout vande acht camers staende ouer tmyddelbaghynhoff daer eenyge vande verarmde vrunden ende andere vreemde armen heur wooninge alleenlicken inne hebben, ende anders nyet, ten waere henl. vande selue naeste vrinden yet gegundt werde". Of de naam Abts provenhuis ooit en met reden gevoerd is, moeten wij in het midden laten; genoemde rentmeester bezigde dien van Mr. OEMS provenhuis, wijl HIERONYMUS JANSZ. zijn oom van moederszijde geweest was en, als meer geestelijken, den meestertitel gevoerd had.

Het gesticht heet thans provenhuis van v. EGMOND v. D. NIJENBURG en v. TEYLINGEN, wordt bewoond door 8 vrouwen en is in de jaren 1885 en 89 ten eenenmale herbouwd.

De S. Andrieskapel heeft, even als de naast haar bestaande Corff'skapel, sedert lang haar koperen traliehek verloren. Negen geschilderde wapentjes aan haar gewelf en aan dat van de vóór haar gelegen gang, alsmede een met hetzelfde wapen prijkende zerk buiten de kapel boven den ingang van den kelder, wijzen nog aan waar, tot ongeveer het midden der vorige eeuw, de leden van een tak van het Huis VAN EGMOND hunne dooden ter aarde bestelden en eertijds ook in den gebede gedachtig waren. Genoemd wapen, dat ook geschilderd was aan het in 1886 door een nieuw vervangen houten gewelf van het schip der kerk, vertoont gedeeld Egmond en van der Zijpe. De VAN EGMONDEN VAN DER NIJENBURG der 17e en 18e eeuwen voerden Egmond gekwartileerd

met Arkel, somwijlen met een hartschild, gedeeld Gelder en Gulik.

Over den priester HIERONYMUS JANSZ. kan nog medegedeeld worden, dat hij beloofde *f* 100 te zullen bijdragen, toen kerkmeesteren der parochiekerk den 18 November 1539 het beschilderen van den binnenkant der deuren van het hoog-altaar voor *f* 400 besteedden aan MAARTEN HEEMSKERK; de kleine deuren zouden versierd worden met voorstellingen uit 's Heeren lijden en met de beeltenissen van den priester en zijn zwager, den rentmeester AUGUSTIJN VAN TEYLINGEN.

Alkmaar. C. W. BRUINVIS.

SOETERMEER.

1721 en 1756—57.

Aen den Hove van Holland. — 1721.

Geeft revrerentelyk te kennen Theodorus de Greef, Roomsch priester, woonende onder Soetermeer, dat den suppliant zijnde een van die priesters dewelke bij H. Ed. Gr.-Mog. in dese provintie werden gedoogt en toegelaten ten dienste van de Roomsgesinde gemeyntens, hij suppliant soowel als andere diergelijken priesters het ongeluck heeft dat verscheyde leeden van sijn voors. gemeente en wel het grootste getal en de voornaamste van dien, ter oorsake van de bekende dissentien een ongenoegen tegen hem suppliant hebben opgevat, en allessints getracht hebben sigh van hem te ontdoen ende een ander priester na haar sinnelijkheyt en die volgens de placcaten van den Souverain alhier niet mogen weesen, in desselfs plaats te becomen en ten dien eynde soodanige middelen in het werk hebben gestelt als sij meynden bequaem te sijn om haar voors. oogmerk te bereycken: doch dat die [ook selfs door de voorsieninge van desen hove] zijn verijdelt geworden, soodanigh dat den suppliant tot desen tijdt toe aldaar gebleven is in den dienst en in het vrije en onverhindert gebruyck van het kerckhuys en van het pastoryehuis en thuyn, dienende tot sijne woninge.

Dat wylen Jacob Lievense Croonveen, in sijn leven mede gewoont hebbende ende geweest zijnde een van de principaalste Roomsche ingesetenen onder Soetermeer voorn. [die ook uyt dien hoofde onder sigh heeft gehadt

verscheyde penningen ten montante van ruim drie duysend gls., dewelcke door verscheyde personen gemaakt zijn tot onderhoudt van den Roomschen priester aldaar] mede genegentheyd heeft gehad om soo veel in hem was daartoe te contribueeren, dat ten allen tijde een priester ten dienste van de Roomsgesinden onder Soetermeer voorn. soude werden onderhouden en aldaar soude cunnen bestaan. Dat hij onder anderen in sijn leven zijnde geweest eygenaer van het voors. kerckhuys en pastoryehuys en daar aen gelegen thuyn, bij seeckere testament voor den notaris Cornelis Sonnevelt en sekere getuygen op den 14 Oct. 1698 gepasseert, wel tot sijn eenigen en universele erfgenaam hadde geinstitueert den persoon van Melchior Leenderse van der Meer, jegenwoordigh wonende in den ambachte van Pynakker, maar dat sulx echter met geen ander insigt was geschiet, als omdat den voorn. testateur soo veel vertrouwen op denselven van der Meer was hebbende, dat hij meynde daarop wel gerust te connen zijn dat denselven van der Meer, weetende de intentie van hem testateur, de voors. sijne nagelatene goederen ten allen tijde souden laten blijven en dienen tot dat gebruyk, waartoe hij deselve als voren gedestineert hadde.

Dat den voorn. Jacob Lievense Croonveen in den voors. jare 1698 zijnde overleden, den suppliant in desen, Rooms priester aldaar, conform de voors. intentie en wille van den voorn. testateur, de voors. twee huysen en thuyn, soo tot het houden van de kercke als tot sijn wooninge tot desen tijdt toe vrij en onverhindert heeft gebruykt, sonder dat of den voorn. Melchior Leenderse van der Meer of yemand anders sigh daarover in alle dien tijdt eenige dispositie of directie aengematigt heeft, ofte dat oock eenige huurcedulle daervan gemaakt ofte ook eenige huyre van den suppliant gevordert ofte ook door hem betaalt geworden is.

Dat oock bovendien den voorn. Melchior Leenderse van der Meer van hetgeen voors. is, sich soodanigh bij sigh selfs overtuigd gevonden heeft, dat hij niet alleen diverse malen in presentie en ten aanhooren van verscheyden heeft geadvoueert en erkent dat de respective goederen, bij den voorn. Jacob Lievense Croonveen nagelaten, privative en alleen waren gemaakt en door denselven testateur gedestineert tot het onderhoudt en gebruyk van den priester als voren, maar dat hij oock daervan na het overlijden van den voorn. testateur openbare en doorslaande blijken hadde gegeven dat hij maar alleen met de intentie als voren bij het voors. testament tot desselfs erfgenaam was genomineert. Hebbende namentlijk denselven van der Meer [omdat hij niet wes van de voors. goederen soude of conde profiteeren] den boedel van den voorn. testateur niet willen adiëeren en sigh daardoor aenspraeckelyk maken voor de schulden en lasten die er in den voors. boedel souden mogen opcomen, tenzij alvorens drie van de principaalste roomsgesinden ingesetenen van Soetermeer sigh selfe souden hebben gestelt borgen voor alle namaningen, die hem uythoofde van de aditie des voors. boedels souden mogen bejeegenen en aengedaen werden. Welke borgtogte dan ook tot sijne securiteyt gestelt was gewerden met dit expres bedingh nogthans aen de zijde van deselve borgen, dat de gem. Melchior van der Meer sigh de administratie van de nagelatene goederen van den voorn. testateur Croonveen niet soude onderwinden; gelijk als hij dan ook in confirmité van die conventie en afspraken sigh met de administratie derselver goederen nooyt heeft gemoeyt, nemaar die aen anderen personen heeft overgelaten, dewelcke van tijd tot tijd ten overstaen van hem suppliant en andere, daarvan behoorlijke reeckeninge, bewijs en reliqua hebben gedaen. Dat de hiervoren gemelde t'onvrede zijnde

Roomsgesinden onder Soetermeer voornoemd, hare mede hiervoren gemelde pogingen om den suppliant van daar te doen delogeeren, vrugteloos gemaakt siende, als nu wederom een ander middel hebben geconcerteert om door medewerken van den voors. Melch. Leenderse van der Meer het voors. oogmerk [was het mogelijk] te bereycken, hierinne bestaande, dat terwijl de voorn. Jacob Lievense Crooneveen aen sijne vier susters met namen Maria, Cornelia, Anna en Margaretha Croneveen bij het voors. testament soude hebben gemaakt een jaarlyxs legaat van 140 gls. soolange sijlieden te samen of een van hen in leven souden sijn en dat quasi wegens het voors. legaat een groote somme soude verloopen en verschuldigt zijn, [daar nogthans op 28 Aug. 1704 de drie alsdoen nogh in leven zijnde susters, van het voors. legaat bij een notarieele acte genoegsaam hebben gedesisteert] den voorn. Melch. Leenderse van der Meer als pretenselijk erfgenaam van den voorn. Jac. Lievense Croneveen aen de voorn. Margaretha Crooneveen als de eenige overgebleven der gem. 4 susters, pretenselijk in voldoeninge van de agterstallen van het voors. jaarlyx legaat soude opdragen en transporteeren, het voorgem. kerkehuys en pastoryehuis met den boomgaart en thuin en verdere gevolgen van dien, als mede nogh een partije van omtrent 4 morgen landts, gelegen onder 't hof van Delft in Pynakker, benevens nogh een schuld rentenbrieff, gevestigt op eenige huisjes alhier in den Haag, groot in capitaal 400 gls., met het verloop van renten van dien, welke twee l(aatst)gemeld effecten, mede herkomstig zijn uyt den boedel van de voorn. Jacob Lievense Croneveen en tot het voors. onderhoudt van den Roomsen priester onder Soetermeer voorn. door denselven testateur gedestineert en verordent zijn. Hebbende den voorn. Melch. van der Meer met de voorn. Marg. Croneveen op 31 Dec. 1718 voor den no-

taris Jacob Spoors en sekere getuigen tot Hazertswoude, van de voors. respective perceelen en effecten gemaakt en opgeregt seeckere pretense acte van coop en waarop sij van voornemens zijn de pretense opdragten ten eersten te doen en te ontfangen voor de respective geregtens, waaronder de voors. goederen gelegen zijn, om dan vervolgens door de voorn. Marg. Croneveen als pretense coopersse en eigenaresse van de voors. perceelen den Suppl[t] te doen constringeeren om het voors. kerkhuys en pastoryhuis te verlaten en van daar te delogeeren en omme de revenus en interessen van het voors. landt en schuld rentebrieven aen den Suppl[t] te onthouden.

Ende gemerkt hetselve om redenen voors. alsoo niet behoort, maar daartegens behoort voorsien te werden, soo is den Suppliant genoodsaakt sigh te keeren tot desen Hove en te versoeken UEd. Mog. mandement, waarbij de voorn. Melch. van der Meer ende voorn. Marg. Crooneveen en alle andere, des noots op seekere groote pene jegens de hoge overigheyt te verbeuren, werde geinterdiceert de opdragten der voors. perseelen en de schuldrentebrieven te doen en te ontfangen respective ofte oock deselve op eenige wijse te alieneren, belasten en te beswaren, en waarbij oock de respective schouten en geregtens van de plaatsen voor wien de voors. perceelen en schuldrentenbrieven na style opgedragen souden moeten werden, op gelijke pene als boven werde geinterdiceerd, over de voors. opdragten, alienatien en hypothecatien te staan direct of indirectelijk, ende waarbij de voorn. M. van der Meer en Margr. Croneveen en alle andere, desnoots belast en bevolen zij, hare pretense actien, die sij op ofte ter sake van de voors. perceelen en schuldrentebrieven souden mogen willen sustineeren te hebben tegens den Suppliant, binnen den tijdt van ses weeken voor desen Hove te institueeren, op pene van een eeuwigh swijgen

en silentium, en te betalen de costen hieromme gedaan. En in cas van oppositie [de voors. beveelen en interdictie penaal stadt houdende, tot dat partyen gehoort, anders sal zijn geordonneert] zij den opposant of opposanten dagh beteekend voor desen Hove, omme te seggen de redenen van dien, t' aanhooren soodanigen eisch en conclusie, als den Suppliant ten dage dienende sal willen doen en neemen, daar jegens te antwoorden en voorts te procedeeren als na rechten.

Twelk doende.

—

Aan den Hove van Holland. — 1721.

Vertoont reverentelyk den procureur generael over Holland, Zeeland en Vriesland, dat Theodorus de Greef, Roomsch priester tot Soetermeer, eene van die roomsche priesters sijnde, dewelke hebben geobediëert en naergecomen de placcaten en bevelen van HEGr. Mog. de Heeren Staten van Holland en W.-Vr. sedert eenige jaren herwaerts op dat stuk successievelyck geëmaneert, daardoor is comen te gebeuren, dat veele Roomsche ingesetenen van 't voors. district van Soetermeer denselver priester hebben verlaten en door eenige ook saken sijn ondernomen, waerover tegens deselve op ordre van desen hove proceduren sijn geentameert. Dat den vertoonder onderrechtinge heeft bekomen, dat sedert die tijdt niet alleen nogh veele onbehoorlijkheden tegen den voors. Roomsch priester de Greef ter oorsake voors. sijn gepleecht, maer dat ook den Roomschen priester van Pynacker, gen. Corrège, sigh selven niet heeft ontsien in het district of de parochie van Soetermeer in diverse respecten en op diverse tijden als priester dienst te doen,

contrarie aen de bevelen van HEGr. Mog[e], waerbij sulx op sware straffe is verboden; Ende nademaels den vertoonder op gedane remonstrantie bij desen Hove is geauthoriseert en gelast, omme op 't gene voors. is exactelijk te informeeren: Soo keert den vertoonder hem tot desen Hove, versoekende UEd. Mog. appointement in marginen deses, waerbij de personen in de geannexeerde lijste ofte memorie gemelt en die aen den deurwaarder verder sullen worden opgegeven, werden geordonneert t' eenen seeckeren dage, die den deurwaerder henluyden sal beteyckenen, te compareeren voor Heeren commissarissen van deesen Hove, omme ter sake voors. te geven getuygenisse der waerheyt en sulx onder eede te antwoorden op sodanige interrogatoriën, als henluyden alsdan sullen werden voorgehouden.

Dit doende

NOBELING. 1721.

Fiat ut petitur. Actum by de Heeren Slicher en Akersloot. 3 Sept. 1721.

J. AKERSLOOT.

'T Hof v. Holl. ordonneert de personen in de geannexeerde lijst off Memorie gemelt en die aan den deurwaerder verders sullen werden opgegeven, eenen seekeren dag, die den deurw[r] henluyden sal beteyckenen, te compareeren voor de Heeren en meesters Antony Slicher en Jacob Akersloot, Raden in den Hove, als commissarissen, omme ter sake in de requeste gemelt, te geven getuigenisse der waarheyt en sulx onder eede te antwoorden op soodanige interrogatorien als henluyden alsdan sullen werden voorgehouden. Gedaan in den Haag den 3 Sept. 1721.

Uyt cragte van seeckere Req[te] en app[t] van tuygen, in dato 3 Sept. 1721, dese mijne relatie annex, hebbe ik

onderget. eerste deurwaarder van den Ed. Hove van Holl., ten verzoeke van den procur. generael van desen Hove, mij gevonden op den 21 Sept. A° voors. in den Drisenpolder, Soetermeer, Zegwaart ende Hooren, ten huise en aan de personen van Cornelis van Veen, Smiten sijn huysvrouw, Govert de Cock, Dirkie Govaerts, Jan Goverts, Mary Cornelis, Jan van Santen, Claes van Straten de jonge en sijn huisvrouw Jannetje Symons, wed[e] van Abraham Cornelissen, Dirck Janse van Leeuwen, Pieter van Tol en zijn huisvrouw Mary Neeltje, Aris Vinck, Teunis Ruigroch, Rochus Langerack en sijn huisvrouw Mybet Wassenaer, en hebbe yder van deselve uytten naem ende van wege de hoge Overheyt gedagvaerdt te compareeren op toekomende Woensdag en Donderdagh, sijnde den 24 en 25 Sept. 1721, in den Hage voor de Heeren en M[rs] Anthony Slicher en Jacob Akerslooth, Raeden in desen Hove, als commissarissen, omme getuygenisse der waarheyt te geven en sulcxs onder eede te antwoorden op soodanige interrogatorien als hunluyden alsdan soude werden voorgehouden, ende hebben ten behoeve aan yder der voorsz. gedaegden overgelevert actens van daghvaerdinghe ende van de voorn. respective gedaechdens yder behoorlyck antwoordt becomen: „'T is wel ende ick sal comen", 't welck ick UE. Mog[e] Heeren relateere. — Actum ut supra.

By my
WILKEN. [1721].

—

Aan de Ed. Mog. Gec. Raden. — Juny–Sept. 1756.

Geeft reverentelyk te kennen Remigius de La Croix, rooms wereldspriester, wonende te Utrecht, dat de priestersplaatse te Soetermeer sijnde komen vacant te werden,

den suppliant, dewelke bereyds soo te Rotterdam als Schoonhoven als capellaan off medehelper gefungeert ende gerequireerde verklaringe in het III[e] art. van het placcaat van HEGr. Mog. van 21 Sept. 1730 vervat, op die twee plaatsen met sijne gewone handteekeninge bekragtigd heeft, als nu was gedespicieert om de voors. priesterplaatse te Soetermeer voornoemd, waar te nemen; dan dewijl den suppliant aldaar niet fungeren kan, tensij alvorens in conformité van het voors. placcaat de daarbij gerequireerde verklaringe bij den suppliant voor UEd. Mog. gedaan sij: soo keert den suppliant sigh tot UEd. Mog. ootmoediglijk versoekende dat UEd. Mo. den suppliant gelieven te permitteeren de voors. verklaringe en onderteyckeninge conform HEd.Gr. Mog. voors. placcaat van 21 Sept. 1730 voor UEd. Mo. te doen en hem te verleenen de nodige acte van admissie als Rooms werelds priester te Soetermeer in gewoonlijke forma.

'T welk doende etc.

P. H. Gousset.

—

Aan de Gec. Raden. — Juny–Sept. 1757.

Geven ootmoediglijk te kennen de Roomsche in- en opgezetenen van Zoetermeer en Zegwaard, dat de supplianten 't zedert eenige jaren door de bekende oneenigheden tusschen de Roomsgezinden en zoogenaamde Jansenisten tot merckelijke schade van haar dorp, tot vermeerderinge van den armen en tot verwilderinge voornamentlijk van de jeugd, hare godsdienst op andere naburige plaatsen hebben moeten waarnemen ter oorzake dat de priester van dezelve Gemeente was van de gemelde zoogenaamde Janseniste gesintheid. Dat zulxs reeds zoo verre

was gekomen, dat niet boven *de zeventien* perzonen van de in- en opgezetenen van gemelde Gemeente bij den gemelden priester meer ter kerke kwamen, waardoor vervolgens is komen te gebeuren dat gem. priester, met name Willem Osy, die zijne gemeente van 17 perzonen al tzedert eenigen tijd heeft verlaten.

Dat in deze omstandigheid van zaken niet alleen de supplianten, maar ook genoegzaam alle van de zoogen. Janseniste gezindheid zeer gaarn zouden zien dat bij UE. Mog. wierde geadmitteert een Roomsch werelds priester, zijnde een inboorling deeser provintie, waarbij zij alle althans genegen zijn ter kerke te komen, te meer omdat men aan gemelde 17 perzonen voor pastoor tragt te obtrudeeren zekere E. La Croix, zijnde een franschman van geboorte, die zelfs de nederduitsche Tale niet magtig is en daar en boven is een munnik of geordend perzoon, die volgens de placcaten dezer Landen daartoe geensints is admisibel. Waaromme zoo keeren haar de supplianten tot UEd. Mog. ootmoedelijk verzoekende, dat UEd. Mo. om de voors. geallegeerde redenen goedgunstelijk gelieven te verstaan, dat tot de gemelde pastorie van Zoetermeer en Zegwaard zal mogen werden geadmitteerd een Roomsch werelds priester, geboren in deze provintie en dienvolgende aan de supplianten gratieuselijk te permitteeren, zoodanig een priester aan UEd. Mo. te mogen voorstellen, mits alvorens voldoende aan het placcaat van HEd. Gr. Mog. van 21 Sept. 1730 en specialijk aan het IIIe art. van dien. 'T welk doende

A. v. Dalfzen. 1756.

De apostille was: Sy deese Requeste gestelt in handen van den baljiu van Rijnland om HEd. Mog. daarop te dienen van berigt en advies.

Actum 12 Oct. 1756. Ter ordonnantie

A. v. Stralen.

Resol. van Gec. Raden. — 6 July 1757.

De Heeren d'Acquet en van der Stael HEd. Mog. meedebroeders in Rade, hebben gerapporteert dat sy H[r] Commissarissen ingevolge en ter voldoeninge van HEd. Mog. acte commissoriaal van 28 Oct. 1756 hebbende geexamineert de requeste van de Roomse in- en opgezetenen van Soetermeer en Segwaard, versoekende om geallegeerde redenen, een Roomsch werelds priester aan HEd. Mog. te mogen voorstellen, die voldoet aan de requisiten van het placcaat van HEd. Gr. Mo. van 21 Sept. 1730, mitsgaders het advis van den baljiu van Rijnland, hebben geconsidereert dat het voorgeeven der supplianten hierin bestaet, dat deselve thans geen priester hebben, dewijl Willem Osy de jansenistische gesintheid toegedaen, die maer een kleyn getal aldaer uytmaeken, sijn statie reeds voor eenigen tijd heeft verlaten, waardoor haer gemeente en armen aan veele inconvenienten is blootgestelt, en dat uyt het advis van den baljiuw van Rijnlandt blijkt, dat niettegenstaende deese dissensie egter alle de ingesetenen convenieeren, in geenen anderen tot priester te verlangen als die voldoet aen de requisiten van het placcaat van 21 Sept. 1730 en dat diensvolgens wel eenige voorsiening aldaer noodig is. Waerop gedelibereert zijnde is conform het advis van welgem. Heeren commissarissen goedgevonden en verstaen de supplianten onverlet te laeten om de voorstelling bij derselve requeste vermeld aen HEd. Mog. te mogen doen, mits sijnde in conformité van het IIe art. van HEd. Gr. Mog. placcaat. En sal Extract deeser gegeeven werden aan de supplianten om sigh daar nae te reguleeren.

—

Resol. van Gec. Raden. — 6 July 1757.

De Heeren d'Acquet en van der Stael HEd. Mog. meedebroederen in Rade, hebben gerapporteert dat sij Heeren commissarissen ingevolge en ter voldoeninge van HEd. Mog. acte commissoriael van 27 July 1756, geexamineert hebbende de requeste van Remigius de La Croix, Roomsch wereldspriester, wonende te Utrecht, omme te hebben de noodige acte van admissie tot priester te Soetermeer, mitsgaeders het advis van den baljiuw van Rijnland, hebben geremarqueert dat het gedane verzoek eeniglijk rust op deese grond, dat deselve Remigius de La Croix als capellaan is geadmitteert geweest te Rotterdam en te Schoonhoven, en dat daer jegens ten klaersten komt te blijken, dat de voors. de La Croix is geboren in Vrankrijk en dus geen geboren onderdaan van den Staat der Vereenigde Nederlanden en om die redenen niet vermag te werden geadmitteert volgens de deugdelijke letter van het 2e art. van 't placcaat van 21 Sept. 1730.

Waerop gedelibereert zijnde is conform 't advis van welgem. HH. Commissarissen goedgevonden en verstaen dat in het versoek bij den suppliant gedaen als strijdig teegens 't voors. placcaet van HEd. Gr. Mog. niet kan werden getreden, maer dat sulx werd geweesen van de hand.

En sal extract deeser gegeeven worden aen den Suppliant om sigh daernae te reguleeren.

Aan de Gec. Raden. — Juny–Sept. 1757.

Edel Moge Heeren.

De Roomse in- en opgeseetenen van Soetermeer en Segwaard ingevolge de permissie vervat bij HEd. Mog. resolutie van den 6 July 1757, door de supplianten den

18 July daaraanvolgende bij requeste aan HEd. Mog. omme admissie tot Roomsch wereldspriester aldaar zijnde voorgesteld Wilhelmus van Weetering, is die requeste den gem. 18 dito bij appoinctement van HEd. Mog. gesteld in handen van den baljuw van Rijnland om HEd. Mo. daarop te dienen van berigt en advis en dat berigt en advis aan HEd. Mog. sijnde ingekomen, is het voors. verzoek en advis den 22 dier maand July 1757 gemaakt commissoriaal op UEd. Mo. zonder dat tot nog toe finalijk is gedisponeert.

Weshalven UEd. Mog. eerbiediglijk werden verzogt het voors. verzoek door derzelver favorabel rapport en advis tot eene finale afdoening te begunstigen.

(De commissie op de HH. Acquet en van der Stael is geteekend op 22 Juli, 1757.)

A. v. Dalzen. 1757.

Resol van Gec. Raden. — 9 Sept. 1757.

Is gehoort het rapport van de Heeren d'Acquet en van der Stael HEd. Mog. medebroederen in Rade, hebbende ingevolge en ter voldoeninge van HEd. Mog. acte commissoriaal van 22 July 1757 geexamineert de requeste van de Roomsche in- en opgezetenen van Soetermeer en Segwaard, om de daarbij geallegeerde redenen, verzoekende om overeenkomstig de resolutie van HEd. Mog. van 6 July bevorens aan HEd. Mog. te mogen voorstellen tot Roomsch wereldspriester te Soetermeer Wilhelmus van Weetering, zijnde een Rooms werelds priester, geb. onder Alkemade, en dus een onderdaan van den Staet der Vereenigde Nederlanden en zijnde reeds geadmitteerd geweest op 17 Apr. 1753 tot capellaan op de Rijpwetering, ressorteerende onder Alkemade voorn. En dus vol-

doende aan de requisiten van 't placcaat van HEGr. Mogende van 21 Sept. 1730. Mitsgaders het daarop ingenomen favorabel berigt van den baljiuw van Rijnlandt.

Waarop gedelibereert zijnde, is conform het advis van welgemelde Heeren Commissarissen goedgevonden en verstaen te permitteeren, dat de voorn. Wilhelmus van Weteringh als Roomsch wereldspriester te Soetermeer en Segwaard sal fungeeren, mits dat de voorn. Wilhelmus van Weteringh, alvorens eenigen dienst te mogen doen, zal hebben te voldoen aan dat geen 't welck HEGr. Mog. placcaat van de Roomsche priesters komt te requireren.

En zal extract dezer gegeven werden aan den Supplianten om zigh daarna te reguleren, alsmeede aan den baljiuw van Rijnland tot deszelfs narigt.

(„Crimineele papieren van 't Hof")

Uit de nagelaten papieren van

P[r]. A. van Lommel, *S. J.*

ALTAARWIJDING IN HET KLOOSTER
DER
KARMELIETEN TE OUDORP.

Het opstel over de St. Laurentius Parochie te Oudorp [1]), in menig opzicht belangrijk, spreekt ook met een enkel woord over het klooster der Karmelieten, dat in de tweede helft der 15e eeuw onder Oudorp werd gesticht, maar nog geen honderd jaar daar bestaan heeft.

Het schijnt, dat van de lotgevallen van dit convent weinig te boek is gesteld en daarom kan het misschien van alle belang niet ontbloot wezen, kennis te maken met de volgende akte. Zij bevat het relaas, dat op den 13 Mei 1470 door Gosuinus, bisschop van Ierapolis [2]), wijbisschop van den Stichtschen Kerkvoogd David van Boergondiën, in het klooster der Karmelieten te Oudorp, een altaar gewijd werd ten name van O. L. V., den profeet Elizeus en vele andere heiligen; ook het kerkhof. De gedenkdag daarvan werd gesteld op den derden Zondag na Paschen. Aan allerlei goede werken, in verband met kerk, klooster en kloosterlingen verricht, werden, gelijk dat in de middeleeuwen gebruikelijk was, aflaten verleend, zooals men dat hieronder breeder en in alle bijzonderheden lezen kan, en het merkwaardigste is wel dat een dergelijk geestelijk voorrecht ook ten deel viel aan hen die dronken uit den put van St. Antonius. Hieruit blijkt, hetgeen misschien niet bekend was, dat gelijk

1) Bijdr. XXI, blz. 180.

2) Er waren destijds, misschien nog, drie Bisdommen Ierapolis; een in Arabie, een in Syrie, en een in Armenie.

Heiloo zijn St. Willibrordus-put had, Oudorp een St. Antonius-bron bezat.

Ziehier nu de akte in haar geheel:

Godsuinus Dei et Apostolice sedis gratia Episcopus Ierapolitanus, sacre theologie professor, reverendi in Christo patris et domini domini Davidis de Bourgundia, eadem gratia episcopi Trajectensis, vicegerens in pontificalibus. Notum facimus universis Quod nos anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo mensis Maij die decima tercia, altare in ecclesia conventusque fratrum beatissime Dei genitricis Marie de monte Carmeli, a parte australi in Veteri Villa prope Alcmaria, in honore omnipotentis Dei sanctorumque Helizei, prophete, Johannis Baptiste, Laurentij et Gengulphi, martyrum, Basilij, Cyrilli et Alberti, confessorum, cum cymeterio, cooperante nobis gratia specialis sancta adhibitis solempnitatibus debitis et consuetis consecravimus festumque dedicationis altaris predicti dominica tercia post Pascha duximus et statuimus solempniter celebrandum, Cupientes igitur predictam conventus ecclesiam seu altare prefatum, a Christifidelibus sedule et frequentius visitari et honorari, omnibus vere penitentibus contritis et confessis utriusque sexus hominibus, qui dictum altare in dedicationem singulorum patronorum ejusdem festivitatibus in primis, vesperis, secundis missis, sermonibus ibidem tunc faciendis devote visitaverint, qui ad devotionem sermonem in conventu aut foris a fratribus dicti conventus audierint, quique circumeundo, elemosinas pro eodem conventu colligentes petierint, aut qui caritative fratres predictos hospicium aut sumptus dantes receperint, vel qui ecclesiam conventus visitaverint quinque pater noster legentes dixerint, vel qui in fabrice subsidium elemosinas, calices, ornamenta, luminaria utensiliaque conventui ad utilitatem pie dederint vel procuraverint, omnibusque fratribus dicti conventus quociens missas celebraverint aut horis singulis interfuerint canonicis, similiter omnibus Christifidelibus, qui in ecclesia dicti conventus missis aut horis canonicis seu post completis laudibus Dei genitricis interfuerint, qui cum priore aut procuratore conventus caritatis causa ad conventus utilitatem refecerint, honorantibusque reliquias sanctorum in conventu reclusas, cum elemosinis, aut sepulturam apud conventum poscentibus et eligentibus, quotienscunque, quicunque et ubicunque premissa aut aliquod premissorum devote adimpleverint, de omnipotentis

Dei misericordia beatorumque Petri et Pauli apostolorum ejus meritis et intercessionibus confisi, quadraginta dies indulgentiarum de injunctis penitenciis misericorditer in Domino relaxamus. Preterea omnibus ejusdem conventus fratribus ante vel post cibi aut potus sumptionem pater noster dicentibus decem dies, scribentibusque fratribus ad utilitatem conventus pellem papirim aut valorem [procuraverint], omnibus pro animabus in conventu quiescentium orantibus et unum pater noster cum Ave Maria dicentibus, quinque dies, quique devotionis causa de puteo sancti Anthonij bibunt in honorem ejus ac beate Marie virginis tria pater noster et tria Ave Maria dicerint, tres dies indulgenciarum de injunctis ejus penitencijs similiter in Domino confisi indulgemus. Harum nostrarum testimonio literarum sigillo nostro munitarum. Datum Anno mense et die quibus supra.

Overblijfsel van het zegel van Gosuinus, Bisschop van Ierapolis, in roode was.

Bisschoppelijk Archief te Haarlem.

Haarlem. C. J. GONNET.

EENE KLEINE AANVULLING

OP DE GESCHIEDENIS VAN DE PAROCHIE VAN DEN H. MARTINUS TE OUDESCHILD. 1)

In de lijst der verschillende weleerw. heeren pastoors, die te Oudeschild achtereenvolgens de herderlijke bediening hebben uitgeoefend, kon ik, tot mijn spijt, het juiste tijdstip niet aangeven, waarop een mijner voorgangers, de weleerw. heer J. Kriegers, op zulk eene treurige wijze den dood in de golven vond. Gebrek aan stellige gegevens bracht er mij toe, om te gissen en... te missen.

Dit laatste bleek mij uit een welkom schrijven van den zeereerw. hooggel. heer G. C. van Noort, professor te Warmond, die mij berichtte, dat in geschrevene aanteekeningen van pastoor Burgmeijer, berustende in de bibliotheek van het Seminarie, het volgende te vinden is:

„Pastoor Kriegers, geboren te Dordrecht, kwam te Oudeschild in het jaar 1839. Na eene afwezigheid van eenige dagen met een Wieringer haringschuit den 27 November 1841 van Helder vertrokken om naar Texel over te steken en sedert vermist. De weleerw. heer van der Heyden, Amsterdammer, is benoemd te Oudeschild in het jaar 1842."

Ik verheug mij ten zeerste, dat hiermede het juiste tijdstip van dit voor Oudeschild's parochie niet onbelangrijke feit toch nog, tegen al mijne verwachtingen in, aan de vergetelheid ontrukt is geworden.

L. STOLK.

1) Bijdr. v. d. Gesch. van het Bisdom v. Haarlem, Deel XXIII, bls. 123 v.v.

VROUWEBROEDERSKLOOSTER TE OUDORP.

(*Bijdragen* XVIII, 189; XXII, 414).

De rekening van DIRK VAN TEYLINGEN, te Alkmaar, over zijn ontvang van 1557 en zijn uitgaaf van 1558 ten behoeve van dit klooster, gedaan aan den prior-provinciaal der carmelieten, vermeldt in ontvang: huur van het weiland achter het koor van het convent, waar de boomgaard placht te wezen, *f* 30, idem van het land bezuiden het convent *f* 39, „dat angelvas door de vrouwebroers van de Kon. Maj[t]. gekocht van de vrucht ende oift" *f* 1 : 3 : –, losrente *f* 6 : 5 : –, idem van jr. JACOB PIJNSEN, heer van Offem, *f* 43 : 15 : –, idem van de erfgenamen van mr. JACOB PIJNSEN (vermoedelijk den ouden) *f* 50, laatste kusting (betalingstermijn) van het verkochte land in Overdie *f* 400 en nog een postje van *f* 2, te zamen *f* 602 : 3 : –.

Daarentegen bedroeg de uitgaaf *f* 400 aan belegging van de ontvangen kusting, *f* 48 in 4 termijnen aan den prior te Oudorp, WILLEM QUAETSAET, en *f* 12 : 5 : – aan denzelfde ter teruggaaf van betaalde reparatie van het convent. De uitgaaf à *f* 460 : 5 : – werd dus door den ontvang overtroffen met *f* 141 : 18 : –, maar daar de rentmeester bij het slot van 1556 *f* 83 : 8 : – te goed gehouden had, eindigde hij zijne rekening met een batig saldo van *f* 58 : 10 : –.

De eerw. heer *Bots* verhaalt in *De oude Kloosters en Abdijen van het tegenwoordig Bisdom Haarlem*, dat bovengenoemde *Dirk van Teylingen*, rentmeester van West-

friesland, het klooster voor afbraak verkocht buiten goedvinden van den prior *Quaadzaat;* dat een oudorper monnik, die toenmaals buitenslands had geweest, tegen hem in rechten ging en het zoover bracht, dat hem woning werd gegeven in de kerk, die een weinig gerepareerd is geworden om hem bekwamelijk te doen wonen, en dat hij in 1572 voor de geuzen is gaan loopen.

De verkoop en de afbraak met uitzondering der kerk moeten geschied zijn in 1562, toen vele beelden, casuifelen en andere voorwerpen te Obdam en te Alkmaar in de kerken zijn gekomen, terwijl in 1564 de wederkomst wordt gesteld der broeders, die achter de kerk gingen wonen. Den 29 December van het vorige jaar had de alkmaarsche vroedschap besloten, dat burgemeesteren tot den in de abdij van Egmond vertoevenden bisschop zouden gaan, om hem te spreken in het belang van den broeder-carmeliet *Jan van Hasselen* en de zijnen, ten einde hun alhier de vroeger bij bisschoppelijken brief vergunde beden op nieuw toe te staan.

In de resolutiën der alkmaarsche vroedschap vonden wij aangaande de vrouwebroeders van Oudorp nog het volgende:

Den 7 Januari 1552 werd goedgevonden, dat men ieder hunner één stuiver zou geven bij deelneming aan den ommegang op Meidag en Sacramentsdag; en den 24 Augustus 1557, dat burgemeesteren en gerechte uitkoop zouden doen met de reguliers (van Heiloo) en de vrouwebroers, betreffende het bijwonen van hun rekenmaal door den provoost en zijne dienaars; van de reguliers werd toen een gouden kroon van *f* 2 voor het rekenmaal van elke der beide schutterijen, maar van de vrouwebroeders niets bedongen.

C. W. BRUINVIS.

ORDER DER BEURTEN VOOR DE ONDERSTAANDE KERKEN TOT HET WAARNEMEN VAN HET BINNEN- EN BUYTEN-GASTHUIS EN HET WERKHUYS DER STAT AMSTERDAM.

De beurten om de Gasthuizen te bedienen, zooals te voren plaats had.

De Boom begint den eersten January, eyndigt 14 dito. 14 dagen.

Het Vrededuyfie, 15 January, eyndigt met 26 dito. 12 dagen.

Het Maagdenhuys, 27 January, eyndigt 10 February. 15 dagen.

De Boom, 11 February, eyndigt met 25 dito. 15 dagen.

Het Stathuys van Hooren, 26 February, eyndigt met 13 Maart. 16 dagen.

De Pool, 14 Maart, eyndigt met 23 Maart. 10 dagen.

Moses en Aron, 24 Maart, eyndigt met 6 April. 14 dagen.

De Tooren, 7 April, eyndigt met 22 April. 16 dagen.

De Zaayer, 23 April, eyndigt met 7 May. 15 dagen.

De Posthoorn, 8 May, eyndigt met 21 May. 14 dagen.

Op het Rustenburgerpat, 22 May, eyndigt 5 Juny. 15 dagen.

Moses en Aron, 6 Juny, eyndigt met 19 Juny. 14 dagen.

Het Witte Hart, 20 Juny, eyndigt met 6 July. 17 dagen.

De Liefde, 7 July, eyndigt met 21 July. 15 dagen.

De Ster, 22 July, eyndigt met 1 Augustus. 11 dagen.

Geloof, Hoop en Liefde, 2 Augustus, eyndigt 12 Augustus. 11 dagen.

De Kreytberg, 13 Augustus, eyndigt 27 dito. 15 dagen.

Moses en Aron, 28 Augustus, eyndigt 11 September. 15 dagen.

De Papagaay, 12 September, eyndigt 26 September. 15 dagen.

Het Vrededuyfie, 27 September, eyndigt 6 October. 10 dagen.

De Ster, 7 October, eyndigt 20 October. 14 dagen.

Het Begynhof, 21 October, eyndigt 5 November. 16 dagen.

Geloof, *Hoop en Liefde*, 6 November, eyndigt 18 dito. 13 dagen.

De Pool, 19 November, eyndigt 2 December. 14 dagen.

De Posthoorn, 3 December, eyndigt 17 December. 15 dagen.

De Boom, 18 December, eyndigt 31 December. 13 dagen.

De Franse kerk heeft het gehelen jaar de beurt.

Dit archiefblaadje der St. Ignatiuskerk („De Zaaijer") te Amsterdam, dagteekent, naar schrift en schrijfwijze te oordeelen, vermoedelijk uit de dagen van Past. Bastiaan (1792–1825); zal echter niet van zijne hand, veeleer van die van een zijner kosters of „aansprekers" herkomstig wezen, hetgeen in dit geval aan de juistheid van opgave niet in den weg staat.

Amst. 17 Mei '98. J. C. ALB. THIJM, *S.J.*

ACTESTUKKEN

BETREFFENDE DE

VERKIEZING VAN VROUWE ELBURCH VAN LANGERACK TOT ABDIS VAN RIJNSBURG IN 1553

EN EENE INFORMATIE

TEGELIJKERTIJD GEHOUDEN DOOR DEN ABT VAN BONNEF EN DEN PRESIDENT VAN 'S KEIZERS RAAD TE UTRECHT.

Madame [1]). Obtemperant au commendement de vostre majeste nous sommes informez sur l'idonite vie et conversation des Religieuses au couvent de Reynsburch en Hollande et la quelle d'icelles Religieuses seroit la plus qualifiée pour estre promeue à la dignité d'abbesse illecq, et regir ledict couvent ensemble sur l'administration et gouvernement d'icellui couvent, tant en la spiritualité que temporalité en géneral et particulier. Et nostre information estant redigée par escript avons [pour estre icelle information prolixe et les depositions des temoings enthies] faict de tout un sommaire et miz en escript les noms de toutes lesdictes Religieuses comme vostre majesté trouvera par les pieches que envoijons avecq cestes cloz et sellez.

Touchant que vostre majesté nous charge en oultre de [donner?] nostre advis et descrire laquelle des dictes Religieuses en conscience nous semble la plus idoine et qualifiée pour estre abbesse, Madame, plaira à vostre majesté scavoir que des dictes Religieuses y a cinq, qui sont Elburch van Langeraer prieuse, Philippa Uitenham,

1) De Landvoogdes.

Adriene van Meresteyn seconde prieuse, Gisberta van Duvenvoorden et Stephana van Rossum [laquelle combien quelle soit joisne est toutefois de meurs et maintien meures] dont chascune semble bien estre qualifiée et idoine pour estre promeue à la dicte dignité d'abbesse, mais pour ce que par la dicte information trouvons, que la dicte Elburch van Langeraer estant de convenable eage s'est audict estat de prieuse [auquel par les abbesse et couvent elle a esté esleu] et auparavant de seconde prieuse longuement bien et louablement porté, et comme elle a plus des voix des Religieuses mesmement des anchiennes et officieres pour estre abbesse que nulle des aultres, nous sembleroit soubz la benigne correction de vostre Majesté qu' elle seroit a preferer devant les aultres. Et à cause que par ladicte information [pour riens celer à vostre Majesté] se treuve, que ladicte Dame Elburch van Langeraer prieuse auroit aucunement condescendu du moings comme en aucunes choses par la feue abbesse [laquelle vray est, avoir esté de sa teste non souffrant contradiction ne bonne admonition] induement faitz, commendra qu' elle, ou telle aultre, que plaira à vostre Majesté nommer, soit admonestée de non suyvre les vestiges de ladicte feue abbesse et se regler sellon ceque icelle vostre Majesté trouvera hors dudict sommaire et aultrement estre besoing de changer et reformer.

Madame supplions Dieu le createur que vostre Majesté il veuille longuement conserver en protection. De la ville de Leyde le XXVIIe de Janvier XVe LIII.

De vostre Majeste tres humble et tres obeissans serviteurs.

MATTHIAS ABBAS BONIFFIAE.

ADRIEN VAN DER BURCH.

Sommaire de ce que par nous Commissaires soubz escript a este trouve tant par information par nous ouye que aultrement, touchant l'information sur l'abbesse advenir.

Est trouvé par laditte information que au monastere à Reynsburch sont pour le present XVIII Dames religieuses professes et deulx Dames Religieuses portans voile comme les aultres mais non professes.

Que le dames religieuses non professes portans voile ont aucune foys comme les professes eut voix en election des Dames abbesses et journellement quant les cas occurrent ont voix es elections des prieuses collation des prebendes et aultres affaires que se tractent en chapitre.

Que Dame Elburch van Langeraeck prieuse est tenue et reputée la plus idoine et qualifiée pour estre abbesse par Dames Eesbe van Poelgheest, sacriste, Marie van Schoonhooven cantrix, Adriene van Meresteyn seconde prieuse, Judoca van Poelgeest tierce prieuse, Marie van Hoochmade Dame du refectoire, Anna van Tautenburch chapellaine de la feue abbesse, Stephana van Onselaer et Marie van Schoonhooven, Religieuses professes, aud[t] monastere à Reynsburch et parcellement par Dames Dierycke van Haeften et Marguerite van Haeften, religieuses voilez mais non professes ensemble par ung Frans van Hoochstraeten, ballif audit Reynsbourg principallement ouy sur l'administration et gouvernement dud[t] monastere.

Que Dame Philippe Uutenham est tenue et reputée la plus idoine et qualifiée pour estre abbesse par Dames Mechtelt Uutenham sa seur, Gisberta van Duuvoorden, Oeda van Amstel, Johanna van Nivelt, Stephana van Rossum et Hillegont van Nivelt, religieuses professes.

Dame Adriene van Meeresteyn, seconde prieuse tenue pour la plus qualifiée par Dame Cornelia van der Doest

que est assez simple religieuse professe, et par les cure et recepveur aud[t] Reynsburch principallement ouyz sur ladicte administration et gouvernement dud[t] monastere.

Dame Stephana van Rossum est tenue pour la plus qualifiée par Dame Philippe Uutenham aussi religieuse professe.

Et ainsi excede ladicte Dame Elburch van Langeraer, prieuse en voix et reputation pour estre abbesse toutes les aultres dames et mesmement la dicte Dame Philippe Uutenham de deulx voix. Sans encores en ce comprendre les deulx voix des non professes aussi faisans pour la prieuse.

Sur le gouvernement du monastere. — Avons entendu que led[t] monastere est fonde par ungne contesse d'Hollande nommé Dame Petronelle fille de Lothaire de Saxen empereur et femme de Flores le gras conte d'hollande et depuis par aultres contes et contesses d'hollande augmente en biens et revenuz; avons requis de veoir les lettres de fondation; elles se sont excusez disans, que icelles lettres et aultres estoient apres le trespas de la feue derniere Dame abbesse cloz et enfermez en ung coffre et que icell coffre est pour le present au moyen dudict trespas selle.

Disent aussi au regard de la spiritualité qu'ilz n'ont aucun superieur que le pape en vertu de lettres d'exemption qu'ilz disent avoir, et en la temporalité ont pour superieur le conte d'Hollande; avons trouve par information que en alienations de leurs biens terres et heritage ilz ne demandent conge ou authorisation de leur superieur ecclesiasticque. Et nom ont dict qu'ilz ne recognossent l'evesque d'utrecht pour superieur se non pour avoir de lui confirmation en cas de nouvelle abbesse en suivant certaines lettres qu'elles disent avoir.

D'aucune visitation que se feroit par aucun prelat de

l'ordre de sint benoit ou aultre ne scaivent à parler et disent que telle visitation ne se fit oncq^{s} audict monastere.

Se treuve par l'information que la profession desdictes Dames et religieuses que sont de l'ordre de sint benoit, se fait es mains de quelque prelat religieusz ou aultre, tel quil plait à la Dame abbesse prendre.

Avons trouvé par information et aultrement que sur les jours que l'on mange chaiz cinq des Dames religieuses tiennent commun refectoire et sur les trois ordinaires jours de poison qui sont mercredy, vendredy et samedy et es Vigiles quattretemps en la quaresme, et advent, tiennent toutes ensemble refectoire, ne soit que par viellesse maladie ou que leur soient survenuz aucuns hostes ilz se soient devers la prieuse excusez. Et les serve l'on au dit refectoire de telle portions qu'elles ont par leur meschines fait aprester chascune en sa maison et chambre.

Depuis aucunes annes encha et du temps de la feue derniere abbesse est institué que chascune desdictes Dames et religieuses pour sentretenir de vivres et aultres leurs necessitez, auroient chascun[e] au XXII L gz et pour leur presences au ceur pour leurs comparitions ung patart par jour et la Dame abbesse pour sa table et entretenement XXIII l. de XL gz. la livre par an et pour lesdictes presences le double des aultres Dames.

Par ci devant estoit la cuisine commune pour toutes les dames, lesquelles sellon que le temps estoit, faisoiont querir leurs portions de menger et boire en la cuisine botteterie et care tenuz aux communs despens dud^{t} Couvent et pour le vestiaire fut donne à chascune la somme de XVI Carolus ou la environ par an mais par ce que les dictes Dames ne se contenterent jamais de leurs portions, a esté institue ladicte maniere de faire donner a chascune d'icelles dames au lieu de la dicte commune entretenance

la somme de 22 livres de gros, et par experience disent ceste maniere estre plus profitable au Couvent.

L'on treuve aussi par la dicte information et aultrement que les dictes dames et religieuses tiennent commun dortoire, ne fut que par excuse telle que dessus leur fut permit de demeurer coucher en baz en leurs maisons et chambres. Avous trouve que les dictes Dames sont souventesfoys visitez par gens de dehors et mesmement de leurs parents et amyz qui parfoys y demeurent trois quatre cinq six jours plus et moings. Si a il ce regard que les hommes ne peuvent coucher aud[t] Couvent et fault qu'ilz se retirent hors icell couvent à neuf heures au soir ou devant, et donne l'abbesse charge à quelque ungne de ses meschines de faire visitation en toutes les chambres des Dames.

Avons en oultre trouve par information et aultrement que auparavant l'advenement de la feue derniere abbesse lesdictes Dames et religieuses sonerent et chanterent leurs matines à douze ou ungne heure à my-nuiet, presentement le font entre qualtre et cinq ou entre cinq et six heures du matin sellon le temps. Par la dicte information est trouve que en la feue Dame abbesse a esté grand desordre en son Gouvernement et maniere de faire, et pour les aultres elle na este guerres exemplaire en bien mais que les aultres religieuses se sont bien conduictes. Aussi nous estans à Reynsburch n'avons riens considére en elles qui soit digne de notable reprehension. Et les avons trouve en leur service divin religion et habitz decens et louables. Et que au mesme Couvent se donnent trois foys la sepmaine grandes aulmosnes à tous venans. La feue Dame abbesse sans consentement et sceu de toutes les Dames religieuses et aussy sans authorisation du superieur a donné en emphiteose perpetuelle a ung surnommé Donseleur, procureur en la Haye et à

lescoutette de la ville de leye deulx parties des terres grandes ensemble XCIIII merghes ou environ, ou moyen du quel emphiteose semble bien hors la dicte information que le dict Couvent est fort grefve et interessé.

L'administration des biens dudict couvent est devers leur recepveur qui pour le present est le Sr. d'Alkemade et a pour ses gages et proffit, comme ses predecesseurs en office ont eu, 322 livres chascune livre compte à XV patars le proffit des ransons et entretenance de sa personne. Par ladicte information est trouve que les dictes en couvent à Reynsbourg sont accoustumez de prendre pour leur recepveur quelque gentilhomme aiant pouvoir et richesse affin de les assister au besoing de conseil argent et adresche, veu quelles sont femmes aians bien affaire de tel ayde.

Nous ni avons poinct trouve que ledict couvent seroit au deriere, ains avons par information trouvé que ledict Sr d'Alkemade les a bien gouverne et a icell Couvent quite de plusieurs rentes et debtes qui estoient à son advenement, et neanmoings payé diverses charges et aussi fait grandes reparations et edifices comme se peult veoir.

MATHIAS ABBAS BONIFFIEN.
A. V. D. BURCH.

Die naebescreven zijn de Vrouwen ende Conventualen van Rynsburch.

Professyde Vrouwen.

Elburch van Langeraeck, priorinne . . .	oudt	47 jar.
Cornelia van der Doest	"	56 "
Eesbe van Poelgheest, sacristie vrouwe .	"	62 "
Maria van Scoenhoven, cantrix	"	51 "
Philippa Uuytenham.	"	49 "
Johanna Remerswael		

Adriana van Meresteyn, anderde priorinne	oudt	41	jar.
Mechtelt Uuytenham	〃	44	〃
Ghisberta van Duvenvoorde	〃	43	〃
Judoca van Poelgheest, derde priorinne .	〃	36	〃
Marie van Hoechmade, reventer vrouwe .	〃	33	〃
Oeda van Aemstel	〃	35	〃
Johanna van Nyvelt.	〃	30	〃
Hillegont van Nyvelt	〃	37	〃
Anna van Toutenburch, capellaenster . .	〃	34	〃
Steven van Rossum	〃	36[7]	〃
Steven van Honsselaer.	〃	33[4]	〃
Marie van Schoenhove	〃	19	〃

Gewielde niet geprofessyde Vrouwen.

Dierick van Haeften.	oudt	18	jar.
Margriet van Haeften	〃	16	〃

Haar rentmeester was destijds Ridder Willem van Alckemade, oudt 83 jaeren. Hij was het sedert 20 jaren.

Franc Hoochstraten, baill. van Reynsburch en castellan van 't huys te Teylingen, oudt 69 jaren.

Mr Reyer Reyersz., priester en pastor te Reynsburch, oudt 50 jaren, thans 7 jaren pastor te Rynsburch.

Mr Jan Willemssen, priester Vicaris in Sint Pancras te Leyden en confesseur van den Vrouwen-religieusen van Rynsburch. — Sedert 17 jaren, alleenlijk komende als hij geroepen wordt.

Dit Extract staat niet op het papier van de voorgaande lijst.

Comme la Royne et Regente depar deça par information deuement faicte en la maison, lieu et abbaye de Reynsburg en Hollande de l'ordre de St. Benoit presen-

tement vacant par le trespas de feue [Maria Schenck van Tautenburch] s'est appercheue de plusieurs et divers abus et desordies estans audict Cloistre contre la discipline et regle dudict ordre et dont les gens laicqz sont mal ediffiez et la Religion schandalisée: Sa Ma[te] desirant à ce obvier et que l'ordre et religion soit observée en ladicte maison conforme à la profession, a ordonné et ordonne tant aux futures abbesses de la dicte eglise que à toutes les Damoiselles deceaux de se restraindre reformer et conduyre desormais selon les poincts et articles que s'en suyvent.

Asscavoir que lesdictes Abbesse et Religieuses delaisseront et mectront doresenavant ins toutes pompes mondaines en leurs habitz secomme chaines d'or bracheletz manches manchettes gorgerins et aultres accoustremens de teste ouvrez [oeuvrez] d'or de soye, sorliers à cornes et toutes autres vaines curiositez et superfluitez qui n' appertiennent, ains contrarient à la Regle de St. Benoit.

Item interdit et deffend sa Majesté à toutes lesdictes Dames indifferamment de faire ne hautez aucuns soupez bancquetz commessations es dans fust par instrumens ou chanchons de nuyct et hors heure, ne mesmes es revestemens entrée ou profession d'aucuns religieuses nouvelles, pour estre lesdictes danses et bancquets chose schandaleuse à l'ordre et dont lesdictes damoiselles pouroient estre blasmees de leur honneur ou tumber en autre inconvenient.

Item que les futures abbesses ne tiendront plus aucuns gentilz hommes en leur service et ne incederont par la maison ne hors d'icelle si pompeusement accompagnees de grant nombre et train de serviteurs allans devant et derriere elles, ainsy que l'on a faict du passé comme si ce feussent princes on princesses seculieres. Ains se maintiendront desormais en humilité et simplesse selon la dicte Religion à la quelle ne convient telle mondaine ostentation.

Item qu' elles se gardent de plus aller souper ne bancquetter ne pour autre cause hors ledict monastere de nuyct ou du soir tard mais si pour chose necessaire ou autrement convenable elles ont besoing d'aller hors, quelles le facent de bonne heure et en plain jour et le plus secretement et rairement que faire se pourra.

Item que les dictes abbesse et religieuses regardent d'avoir quelque superieur de leur ordre par l'advis conseil et consentement du quel se ayent à regler desormais en tous leurs affaires, du moings ceulx qui seront d'aucune importance, lequel superieur recepvra toutes professions et mectra les abbesses en possession comme toujours et partout le dict ordre se observe.

Item que lesdictes abbesses et demoisselles feront ostention au commissaire de sa Majesté de leurs lettres de fondation et aussy des exemptions quelles se dicent avoir, mesmes en envoyeront copie autenticque à sa Majesté.

Item que la dicte future Abbesse ait incontinent à deposer et destituer l'escoutette du villaige de Reynsbourg, ne le permectre plus hanter ne converser audict monastere ne en leur compagnie en commectant quelque autre personnaige homme de bien audict office. Et pour cause.

Itemque la dicte abbesse fera par voie de justice proceder à la rescission du contract faict entre l'abesse defuncte et le bailly de la Leyde et Jehean Donselaer et fera tout debvoir de retirer à son Eglise les terres vendues indeuement ausdicts bailly et Donselaer sans congee d'aucun superieur et contre le gré et consentement d'aucuns desdictes religieuses. Et que en ce n'y ait faulte.

Informatie gehoort by ons Mathias Hortebeeck, abt van Bonnef en Adr. van der Burch, praesident 's raedts Keisers t'Utrecht, ter plaetsen ende tyden hier naer

gedesigneert op de bequaemheit, leven ende conversatie van den Vrouwen Religieusen in 't cloostere of convent te Reynsburch ende wie van hem de nudste ende bequaemste zoude weesen om te werdene abbesse ende regierene 't voorn. convent, ende op d'administratie ende regiment van den voorn. Godshuyse, zoo in 't geestelycke als int 't weerlick, al naer uutwysen van den laste ende commissie by beslooten letteren in daten van den vyfsten van deser maent January by der Majesteyt van de Cueneghinne ons daerof gegeven.

Den XVII[en] dach January XV[c] LIII te Reynsburch.

1. *Vrouwe Elburch van Langeraecke*, professe ende priorinne in 't voorn. convent van Reynsburch, houdt 47 jaeren of daeromtrent, zeyde by eede thuerer professie gedaen, dat zij voor de nudste ende bequaemste om te weesene abdisse in 't voorn. Convent van Reynsburch houdt te weesene Vrouwe Adriana van Merensteyn, suppriorinne van denzelven Godtshuyse, uut cause dat zy de voorn. Meresteyn over lanck wel gekendt heeft en dat naer de qualiteyten ende conditien als van goeder religie ende cloucheyt van verstande in een hueverste gerequireert, dynckt haer deposante, dat dezelve Meresteyn wel de nudste ende bequaemste es.

Zeyde daerop, gevraecht zynde, dat wel waer es dat de Vrouwe abbesse last overleden, in erfpacht gegeven heeft zeekere twee portien [of partyen?] van erfachticheyt, daerof d'eene een stuck landts es, ligghende by Voorschooten, 't welcke hier voormaels, onvermidts 't proces ende questie die des aengaende 't voorn. convent hadde teghens M[e] Clays Bartholomei, pensionaris van Dordrecht, pretenderende 't zelve stuck lants hem te competeren by title van erfpacht, jaerlicx maer en golt 14 of 15 guldenen. Ende gheeft nu daer vooren jaerlicx in erfpacht

Jan van Donzelaer, procureur in den Haghe, hondert guldenen ende moet 't zijne pericle ende costen sustineren 't proces, dat convent jegens den voorn. Bartholomeus heeft. Ende 't andere styc es veen, 't welcke in erfpacht heeft den schout van Leyden Clays van Berendrecht, die ook daer vooren jaerlicx meer gheeft dan te geldene plach, referende zy deposante deesen aengaende huer tot zulcx als den Heere van Alkemade, rentmeestere van den convente verclaren sal, zegghende nietmin dat 't zelve uytgeven in erfpachte geschiet es by weete ende consente van den vrouwe ende religieusen van den convente, uutgezondert twee, genaempt van Utenham, dewelcke doen ter tydt niet by huys, maer in 't landt van Utrecht waren. Ende angaende huerlieden hueverste die zulcke alienatie ende ghevinghe in erfpacht behoorde geauthoriseert te hebben, zeide dat zy gheen hueverste dies angaende en hebben dan de stoel van Roome, zoe zy van anderen ordinarissen geestelicken superieurs exempt zijn. Ende dat by hemluyden niet geuseert en es geweest om eenighe goeden in erfpacht te ghevene, te requireren consent van den paeux ofte andere hueverste, maer dat zulcke zaecken gewoenlic zyn te gheschien by myn Vrouwe ende die van den convente. Ende dat myn Vrau last overleden, niet qualic gedaen en zoude hebben al hadde zy verbeidt de wedercompste van de voorn. twee vrouwen Utenham.

Zeide voirts, daerup gevraecht zynde, dat huerl. goeden werden geregeert by eenen weerlicke persoone als jegenwoordelic by Heere Willem van Colstere, Heere van Alckemade, wiens wedden ende gagen zijn 100 nobelen booven 't proffit van den raesoenen, comende van den verpachtinghe van huerlieden goeden, dewelcke moeghen bedragen sjaers naer huer deposante goetduncken een redelic penninc, ende zyn onderhout ende cost binnen

den convente. Ende hoewel men bij avontuere zoude moeghen vynden eenighe die de voorn. goeden tot minder coste zouden moghen ontfangen ende regieren, nochthans, wandt de Religieusen van denselven godtshuyse vrouwe persoonen zijn ende zelfs niet wel huer goeden en zouden cunnen dirigeren ende administreren, ende dat hemlieden wel behouft een manspersoon die ryck es 't hebbene, die hemlieden by raede ende zomwijlen als zy in laste zijn by ghelde ende anderssints voorstaen moeghen ende behulpich zijn, zoo ist tot noch toe geuseert te nemene voor huerl. rentmeestere een van den edelen, ryck ende machtigh om henlieden in noode 't helpene ende assisteren. Ende voor zoo veele als huer deposante aengaet, zoude wel moeghen lijden 't meeste oorbaer ende proffit van den convente alzoe wel den staet van rentmeesterschap als wederroupinge van den voorn. erfpachten toucherende.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zy niet en weet noch ghehoort en heeft dat d'overledene Vrouwe zoude geprofiteert hebben van eenighe penninghen of ransoen om de voorn. goeden in erfpacht te gheven.

Zeide voorts dat zy niet en meent dat men eenige ongeregeltheyt vinden zal, daerby anderen zouden moghen gescandalizeert zyn. Gebuert zomwylen in cleeden van enighe religieusen ende ten versoucke van grootmeesters of vrouwen dat de religieusen van den convente mede met anderen gedanst moeghen hebben ende vroolic geweest, als men in andere gelycke religien niet gereformeert wel gewoenlick es te doene, zonder nochtans dat by 't verclaeren van huerlieder ghebueren of anderen luyden van heeren blycken zal, dat de voorn. religieusen anderssins hemlieden onbehoirlicke ghedreghen ende geregeert zouden hebben. Ende meer en wiste zy deposante niet up als wel ende behoirlick gevraecht zynde. Ende heeft dese huer depositie onderteeckent.

2. *Vrouwe Cornelia van der Doest*, religieuse professe, houdt LVI jaeren of daeromtrent, gevraecht wesende by ons commissarissen voorn. up tghuent voors. es ende onderlinghe up de meeste bequemheyt van enighe van den vrouwen om te wesene abbesse, en heeft ons overmidts cranckheyt van hueren zinnen ende verstande [dewelcke wy in huer bevonden hebben] gheen behoorlic propoost ghehouden, sprekende nu van 't eene nu van 't andere, ende nietmin by ons driemael gevraecht wesende, zeide hendelinge [eindelyk?] dat zy voor de bequaemste van den vrauwen hilt vrau *Gisberta van Duvenvoorde*. Ende hoewel dezelve van Duvenvoorde nog jonc was, dat zy nochtans van grooten vrienden was ende zoude huer moeghen laeten onderrechten van haer die sprack ende anderen die van der houde maniere van doene ende observancie van huerl. oordene ende regle weten te spreken. Ende alzoo wij gheen groot bescheet in huer en vonden en hebben huer niet voordere gevraecht. Ende zijn uut huer camere vertrocken, alwaer wij gaen moesten, overmidts dat zij by ons niet comen en wilde.

3. *Vrouwe Elsbe van Poelgeest*, religieuse professe ende sacriste vrouwe in 't voorn. convente van Rynsburch, houdt 62 jaeren of daeromtrent, zeide by den eede t'heurer professie gedaen, gevraecht weesende by den poincten als vooren, dat huer dunct de nudste ende bequaemste te zijne om abdisse te werdene [zonder nochtans daeromme d'andere te blameren of mesachten] Vrau Elburch van Langeraek, priorinne. Ende dat dezelve van Langeraec nu vierdalfe jaeren es geweest priorinne ende in 't zelve officie heeft huer wel ende lovelic gedragen.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat inde zomer lastleeden d'overleden Vrauwe van Tautenberg, abbesse, heeft gegeven in erfpacht twee partien van goeden, tsa-

men groot omtrent xc merghen, d'eene partie den schout van Leyden ende d'andere een Jan van Donselaer, procureur in den Haghe, ende als denzelven erfpacht es commen te zeghelen metten zeghele van den convente, dat doen d'andere houde vrauwen ende religieusen, wtgenomen twee die niet bij huys maer buuten waeren, zijn geadverteert geweest van den erfpacht ende inhoudene van den briefven, ende hebben daerinne geconsenteert, ende heeft ghehoort dat den heere van Alkemade huerl. rentmeestere wel van advise geweest heeft, dat men den voorn. erfpacht gheven zoude, maer voordere ende breedere deese zaeke ende consent van den hueversten angaende en weedt zij deposante niet te spreekene, dan dat zij ooc wel gehoort heeft, dat wylen mijn Vrauwe van Matenesse, abdisse, 't voorn. erf Donzelaer in erfpacht gegeven, 't anderen tijden in erfpacht zoude gegeven hebben den voorzaeten van Mr Nicolas Bartholomei ende dat den rentmeestere van den convente daervan in meeneghen jaeren niet ontfaen en hadde, overmidts de questie ende proces daerup weesende, ende dat den voorn. Donselaer daer vooren nu jaerlicx gheven zoude hondert guldenen ende zoude voorts 't voorn. proces zonder 's convents costen vervolgen.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij niet en weedt dat d'overleedene vrau eenich rasoen of proffit genooten heeft uut ende ter cause van den uutgeven van den voorn. erfpacht, ende de briefven daerof weesende zijn geslooten in 's convens kiste, waeraf d'Abdisse d'eene, de priorinne d'andere, ende de oudtste vrauwe van den convente de derde slootelen bewaren ende de slootele van wylen mijn vrauwe es nu in huer comptoir bezeghelt, weesende geslooten.

Zeide voorts, daerup gevraecht zijnde, dat van allen houden tyden geobserveert es geweest, voor rentmeestere

van den voorn. convente te nemeene een eedel man, die borghe stellen moet voor zijnder administratie ende ontfanc ende ooc mueghende es van goede ende gelde om heml. in tyde van noode ende alst zij van doen hebben t'assisterene ende een pennync te verschietene, als waer omme ende dat hij den convente bij raede ende anderssins helpen mach, hij reedelic gegageert werdt als hebbende voor wedden (zoo zij deposante meendt) hondert nobelen siaers ende zijn onderhout in 't convent ende proffit van den rasoenen ende nietmin dat 't voorn. convent niet zoo verbonden en es een eedel man te nemen often zoude wel moghen nemen yemant anders.

Zeide, dat van eeneghe zonderlinghe dissolutie van leeven van den vrauwen ende relligieusen van den convente zij niet en weet te spreekene, es gebuert altemedts dat inder abdie binnen den tyde van de overleden Vrauwe abdesse men wel vroylic es geweest als huer eeneghe luyden van buiten eedelen ende anderen zijn commen verzoucken, maer dat daerof veel meer gezeidt werdt dan inder waerheyt es. Nietmin zoo vurre daer eenich gebreck geweest es, dat men daerinne voor den toecommende tydt goelicx voorzien mach. Zeide ooc dat van allen tyden wel geobserveert es geweest, dat de vrienden ende maghen van den vrauwen ende religieusen heml. zijn commen bezien ende aldaer gelogeert hebben eeneghen tydt ende dat de vrauwen abbissen hebben gehouden een eedelman of twee om hem te dienen.

Zeide voorts dat zij huerl. regle ende ordre in tchoor ende daer buuten houden jegenwoordelic zoo zij altydts gedaen hebben, ende dat 't vleeschendaechs de reeftere altydts gehouden werden bij drie van den vrauwen, twee jonghen ende een die inden reeftere leeft, ende up visschedaghen bij 't gheheele convent, ten waere bij ziecte of andere behoorlicke redene eenege van heml. haer byder

priorinne ghexcuseert hadde ende anderssins niet. Zeide, ooc dat de manspersoonen wesende in convent, vertrecken moeten uuten convente 's navens ten neghen hueren of daer vooren ende dat de religieusen tsaemen slaepen up den dormtere, ten ware bij ziecte of olderdom eeneghe van hemlieden bleven slaepende beneeden inden cameren die zij met anderen vrauwen ghemeen hebben ende bezitten, ende meer en wiste zij niet; ende heeft deese huer depositie onderteekent.

4. *Vrou Marie van Schoonhooven*, relligieuse professe ende cantrix in 't voorn. convent van Reynsburch, houdt LI jaeren of daeromtrent, zeide ende verclaerde bij eede t' huerer professie gedaen, dat zij in huer consciencie ende naer huer best gevoelen voor de nudtste ende bequaemste om abbesse te werdene zoude noomen Vrou Elburch van Langeraec, priorinne, overmidts dat zij die over lange jaeren gekendt heeft voor een goede relligieuse persoone ende wel verstandich, die huer in huer officie wel ende loovelic altydts gedregen heeft.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zij niet en weedt van eeneghe alienaties van goeden bij de overledene Vrauwe abbesse gedaen, dan dat zij deposante metten anderen houdtsten van den convente (uutgenoomen twee die doen bij huys niet en waeren) up 't verzoeck ende te kennen gheven van mijne voorn. Vrauwe d'abdisse geconsenteert heeft in uutghevinghe van zeekere twee erfpachten, daerof d'eene gegheven es geweest den schout van Leye, ende d'andere Donselaer, procur. in den Haghe, ende dat de jonghe vrauwe daer niet overe geweest en hebben, noch ooc dat den paeux (welcken alleene als hueverste ende gheen andere in 't geestelic zij kennen) daer inne zoo zij deposante meendt gheconsenteert en heeft ende dat zij ooc noyt ghehoort en heeft dat in uutgheven

van erfpachten gerequireert es geweest, 't hebbene 't consent of authorisatie van den paeux als hueverste.

Zecht voorts dat zij wel gehoort heeft dat 't uutgheven van den voorn. tween erfpachten den convente proffitelic es geweest, wandt van d'eene erfpacht die Donselaer heeft ende waerof zij behoorden ontfaen t' hebbene jaerlicx XIIII gul. ende niet ontfaen en hebben, zullen zij nu jaerlicx hebben hondert gul. ende van den anderen erfpacht, die den schout van Leye heeft, zullen zij nu wel XXXIIII of XXX gul. siaers meer hebben dan zij hier voormaels ghehadt hebben.

Zeide daerup, gevraecht zijnde, dat zij niet ghehoort en heeft dat d'overleedene abdisse ter cause van den voorn. uutgheven van erfpachten yet geprofiteert zoude hebben ende en ghelooft zij deposante ooc niet.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat de rentmeesters van den convente hebben altydts zulcke profiten ende emolumenten gehadt als den heere van Alkemade ende dat om denzelven convente voor te staene ende helpene ende alst noodt es voor 't zelve convent te verschietene, d'Abdisse ende convent gewoone zijn altydts te nemene voor rentmeestere die huerl. goeden regieert ende administreert, een gequalificeerde persoone ende eedelman, de macht hebbende om verschot van penningen te doen, hoewel nochtans men wel zoude moghen nemen andere persoonen, zoo niet ghequalificeert wesende ende ooc afcorten de rasoenen commende ten profite van den rentmeestere, maer overmidts den goeden, getrouwen ende langhen dienst van den heere van Alkemade en waere gheen reedene die hem nu af te nemen.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij niet en weedt van eeneghen abbuusen of ongeregeltheit in 't voorn. convent ende dat men binnen den voorn. convente zoude moeghen gedanst hebben, es gebueert ten tijde van eeneghe

cleedinghen van religieusen als in andere ghelycke conventen ende gheestelicke bruuloften geuseert werdt ende werden de speelluyden die speelen, mede gebrocht dy [by?] den vrunden ende maghen van den ghuenen die gecleedt werden; es ooc wel gebueert dat eeneghe commende visiteren mijn vrau d'abdesse last overleeden, met hem gebrocht hebben om de vrauwen van den convente recreatie an te doen ende dansene eeneghe speelluyden, maer niet dat mijn voorn. vrau abdisse zulcke speelluyden heeft doen commen. Zeide ooct, dat niet bevonden en zal zijn of zijen houden behoorlicken huerl. getyden, reeftere, dormtere ende religie, gelyck andere van gelycken convente, nie gereformeert wesende doen ende useren.

Zeide voorts, daerup gevraecht zijnde, dat de jonghe vrauwen gewylet ende niet geprofest wesende, meede voix in 't capitle in zaeken den convente angaende hebben, ende ghehoort heeft dat zulcx altydts geuseert es geweest, ende zelve ghezien alzoo geschiet te zijne; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

Den XVIII^{en} in Januarius XV^{c} LIII.

5. *Vrau Philippa Uutenham*, religieuse professe in 't voorn. convent, houdt XLIX jaeren of daerontrent, zeide bij eede 't huerer professie gedaen, dat in huer consciencie zij houdt voor de nudtste ende bequaemste om abdesse te werdene Vrau *Stephanie van Rossum*, dewelcke, hoewel zij wat jonck zoude moeghen te scynen te weesen, als tusschen de zesse ende zeven en twyntich jaeren, nochtans es van goeder religie ende clouck van verstande om te regieren 't gheestelic ende weerlick van den voorn. convente, ende dat zij daertoe niet en noemde eeneghen anderen van den houdtsten de cause es dat een paert [1]) van

1) Part, deel. (Red.)

hemlieden altydts genouch goedt verstandt gehadt hebben met d'overledene prelatesse, dewelcke niet altydts gedaen en heeft 't meeste oorbaar ende profit van den convente in 't regieren ende administreren van den goeden van den zelven convente ende zonderlinghe in de zoomere lastleeden es gebueert dat de voorn. vrau abbisse bij consente wille ende weete van eeneghen huer anghehanghen ende buuten weete van huer die spryct ende andere heeft in erfpacht gegeven twee partien van lande, woerof de ghuene die dezelve partien in erfpacht genomen hebben, naemtelic een Donselaer, procureur in den Haghe, ende den schout van Leye moeghen winnen, zoo zij deposante dat van heer Gerit van Renesse verstaen heeft, de somme wel van IIII^{m} gul. dewelcke den voorn. convente belast weesende met grooter aelmoesene ende anderssins bedt gedient zouden hebben, dan den voorn. erfpachters ende om dat zij deposante ende andere beminnende 't proffit van den convente met zulcke ende ghelycke maniere van doen niet wel te vreeden en waeren, was daeromme d'overleedene vrauwe up hemlieden niet wel te vreeden.

Zeide, dat angaende de religie zij niet zonderlinge en zoude weeten te deponeren van eeneghen faulten ende abbuusen daerinne geschiet, dat wel waer es dat d'overleedene abbesse triumpheerde ende trock dicwils uut speelen te cloosterschuere, ligghende niet vurre van Reynsbourch, ende elders nemende gemeenlic met huer eeneghe van den houdtsten vrauwen, als de priorinne Poelgheest, Schoonhoove of andere, die met huer wel stonden, commende meenichmael laete ende t' ontyde als in der nacht thuys, ende gelooft zij deposante wel dat de voorn. houderlinghen dat van hem zelven (ten hadde geweest bij toedoen van der abdisse) niet gedaen en zouden hebben, maer waeren slap van dezelve te vermanene ende zegghen dat zulcx niet en betaemde, uut welcker oor-

zaeke de voorn. abbisse te meer zulcx dede ende hoewel dezelve abbisse wat van hueren zinnen was, nochtans behoorden zij niet min huerl. debvoir wel gedaen t' hebbene ten hende dat zij abdisse van zulcke maniere van doene haer verdreeghen hadde.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zichtent 't overlijden van de voorn. abdisse, zij niet en weedt dat zulcx gebueert es, noch ooc dat eeneghe van den vrauwen ende religieusen van denzelven convente eeneghe uutwendicheit van braceletten ende anderssins draghende zijn, es wel hier voormaels zulcx bij eeneghen gedraghen geweest, maer zichtent de voorn. last abdesse daeraf den voorn. religieusen vermaen gedaen heeft en es 't zelve niet gebueert, ende mach wel zijn dat eeneghe noch moeghen hebben een rynskin, om zomwylen te draghen alst pas gheeft, maer anderssins niet.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat binnen den tydt van de laste vrauwe men wel dicwils gedanst heeft in der abdie geheel nachten overe ende dat doen in huer geselschap geroopen wierden eeneghe van den vrauwen, als de jonghen Renesse, beede de Poelgheesten, Honzelaer ende Tautenburch, ende riep ooc dicwils bij huer de priorinne de houde Scoonhoove, dewelcke, hoewel zij bij aventure niet gedanst en hebben, overmidts huerl. houderdom, hebben nochtans bij ende present geweest, daer zulcx geschiet es.

Zeide, daerup gevraecht zijnde. dat zij niet geweeten en heeft dat eeneghe ongeprofeste vrauwen voix of stemme ghehadt hebben in de electie of nominatie van eeneghe vrauwe ende abdisse, ende alle de vrauwen ende religieusen die de laste overleden abbesse noemden of koesen waeren geprofessyt, ende alzoo eeneghe van hemlieden daer te vooren niet geprofest en waeren, wierdt ghepractiqueert om dat huerl. stemmen zouden vallideren

ende vermeeneghen dat zij voor de kuere of kiesen van der vrau geprofessyt waeren, ende nietmin dat wel geuseert ende ghezien es dat ghewielde ende ongeprofesside vrauwen voix hebben in 't capitle, om te elegierene een priorinne, confererende eeneghe proovene ende anderssins in zaeken den convente angaende.

Zeide voorts, daerup ghevraecht zijnde, dat naer 't eerste jaer van probatie (gheduerende welck de novitien een distinct habyt draghen) van den profesten d'abdissen ende zonderlinghe de las vrauwe abdisse gewoone zijn zulcke novitien de wyle an te doen ende werdt bij der abdisse gevraecht zulcke persoone of zij de wyle ontfaen wilt up profes ende zoo vurre zij zecht ja, werdt huer bij der abdisse de wijle angedaen, ende alzoo ghewilet weesende en differeert in habyte van d'andere gheprofeste vrauwen hoewel dat zij noch daer naer binnen een, twee, drie, vier, vijf jaeren meer ende min bij eeneghe prelaet daer toe bij der abdisse genomen, niet gheprofessit en werden, ende zeide niet indachtich te zijne van den woorden, die bij den voorn. prelaet ende profitente gesproken werden.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij al t' samen in goede unie ende accord met elcanderen zijn ende datter gheen ghebreck en es geweest dan in de d'ooverledene vrau abbesse, dewelcke wat misselic van zinnen was ende genouch cause dat onderlinghe tusschen den vrauwen ende religieusen zomwijl wat discordie ende tweedrachticheit viel ende alzoo es meer 't gebreck in huer als hoeft ende hueverste geweest dan in de leeden; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekent.

6. *Vrauwe Adriana van Merestein*, religieuse professe ende tweede priorinne in 't voorn. convent, houdt XLI jaeren of daeromtrent, zeide ende verclaerden bij den eede

't huerer proffessie gedaen, dat zij in huer consciencie voor de nudtste ende bequaemste houdt ende kendt om vrau ende abdisse te werdene Vrau Elburch van Langeraec, priorinne, ende dat dezelve huer altydts wel ghehadt ende geregeert heeft ende zelve in 't officie van priorinne, dat zij nu bedt dan twee jaeren bedient heeft.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij van gheene merckelicke of notable faulten, die zouden weesen zoo in d'administratie van 't weerlick als gheestelic goedt van den voorn. convente en weet te spreekene ende dat huer dynct, dat de goeden van den convente bij den gheenen die daerof 't last heeft, 't welck es den heere van Alkemade, tot noch toe wel geregiert zijn geweest.

Zeide, aengaende de twee partien van erfne, in 't erfpacht ghegheven binnen sjaers bij wijlen mijn vrauwe d'abdisse last overleden, dat 't zelve geschiet es bij consente van den houdtsten vrauwen, twee uutgenoomen, genaempt van Uutenham, die doen bij huys niet en waeren ende ooc advise van den voorn. rentmeestere; zecht ooc waerachtich te zijne, dat de jonghe vrauwen daer niet over en zijn geweest, ende hoewel 't zelve alzoo wel behoort hadde, nochtans en heeft de last overledene abdisse, die van hueren zinne was, dat niet gedaen, maer dunct huer deposante dat convent bij de voornomde uutgevinghe in erfpacht gheen onproffit gedaen en heeft, alzoo de voorn. twee partien van erfue (daerof 't eene een uutgedolven veen es) bij den voorn. erfpacht ghelden sjaers nu ongelyc meer dan zij pleeghen als 't voorn. uutgedolfven veen, dat maer pleecht te gheldene XIIII gul., ghelt nu hondert guldenen sjaers ende d'andere partie, zoo zij deposante verstaet, thien gul. sjaers meer dan pleecht.

Zeide, daerup gevraecht weesende, dat binnen den voorn. convente gheuseert és geweest ende daghelicx ge-

useert werdt dat religieusen ghewylet ende niet gheprofest werden, genouch ghehouden als gheprofessyt ende hebben voix in capitle, in collacien van provenen ende anderen zaeken die in capitle gehandelt ende getracteert werden ende zecht 't zelve ghebueert te zijne in de electie ende nominatie van wijlen de vrauwe van Botlandt, naerst laste vrauwe, zoo daer over es geweest ende heeft haer stemme gehadt de Vrauwe van Duvoorden, noch levende die alsdoen ghewylet, maer niet geprofest en was, die daerof zal weeten te spreeken, zegghende dat zulcke wijlinghe zonder profes gedaen werdt bij der vrau abdisse, dewelcke verclaert in de jeghenwoordicheit van den anderen vrauwen ende religieusen, dat zij de wyle gheeft up profes ende werdt die alzoo ende up dier condicie bij der relligieuse gheaccepteert ende daerof werden als oorconden genoomen de voorn. vrauwen ende relligieusen, daer present zijnde; ghevraecht wat de voorn. woorden up professie of profes inbringhen, zeide dat daerbij degheene die huer laet wylen, haer verbindt dat zij professien zal als tydt ende stonde geven zal, zegghende, voorts dat 't voorn. upstel van 't wyl, gebueert naer dat jaer dat zij novitien zijn geweest, ghexpireert es, dicwils drie, vier, vijf of zesse jaeren daer naer ende moeten XIIII jaeren houdt zijn voor 't wylen, ende gebueert de professie zomwylen twee of drie jaeren daer naer ende men beidt ghemeenlic tot datter veel zijn, die d'abdesse dan tsamen doet professen bij een gheestelic prelaet, die zij abdesse daertoe neempt naer huer gheliefte. Zeide voorts angaende 't houden van den reeftere, doormtere ende van huerl. cameren, ghelic hier vooren bij vrau Elsabe van Poelgheest gedeposeert es gheweest; ende meer en wiste zij niet etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

7. Wij hebben ten voorn. daghe ooc gheweest bij een van den religieusen genaemt *Vrau Johanna van Romerswaele*, gheprofessyt weesende, die om zeekere huer mesusen in camere beslooten was, dewelcke wij up 't ghuent voors. es vraghende en hebben gheen bescheet van huer connen verwerfven, ende en wilde niet spreeken, ende zoo wij bevonden ende van te vooren van d'andere vrauwen verstaen hadden, dat dezelve van Romerswaele niet wel bij huer zinnen en was, zoo hebben wij ons verdreghen van haer voordere te examinerene ende hoorene.

8. *Vrau Mechtelt Uutenham*, relligieuse professe in 't voorn. convent van Rynsburch, houdt XLIIII jaeren of daeromtrent, zeyde ende verclaerde bij eede 't huerer professie gedaen, dat zij in consciencie voor de nudtste ende bequaemste houdt om abdisse te werdene vrau Philippa Uuten Ham, huer deposante zustere ende dat zij een persoon es, zoo elcken een weeten mach, daer niet up te zegghene en es, clouck ende verstandich, recht upstaende, die liever zoude toe doen ten profyte van den convente, dan daeraf nemen ende goedt van relligie.

Zecht, daerup gevraecht zijnde, dat zij van der administratie ende regiment van wijlen de last vrauwe, zoo veele wel weedt dat zij niet wel toeziende en was om 't goet van den convente ten meesten oorbaar ende proffite te bringhene, dat zij zeere geneghen was te hoveren ende triumpheren. 's Navens late rijdende, dicwils uut speelen, verzelscapt met hueren anhanc als de priorinne Poelgheesten, Schoonhooven ende anderen, die somwijlen tsamen met huer ende somwijlen eeneghe van hemlieden met huer nemende, naer huer goede beliefte, commende dicwijlen s'navens laete ende in der nacht thuys, ende overmidts dat zij deposante ende andere wesende van huerer camere, zulcke manieren van doene met gheen

goeden hooghen an en zaeghen, 't zelve blamerende dat zij ooc heml. naer de reedene draghende niet geconsenteert en hadden in der nominatie van huer, als abbesse, zoo wast dat zij abbesse heml. in gheen goede affectie en hadde ende hem (als wederspanneghen) in allen promotien van officien van den convente postponeerde, die confererende den gheenen, die huer conden complaceren als de voorn. priorinne Poelgheest ende andere, dewelcke van der administratie 't huerl. officien ende diensten staende niemant rekeninghen en deden dan de voorn. abdisse, die lichtelicken met hemlieden mochte dispenseren ende te vreede zijn, zoo men dies angaende alleene d'abdissen ende niet den convente sculdich en es rekeninghe te doen, zeggende dat bij dispensatie ende gunste van de voorn. abbisse, de priorinne ooc bedient heeft ende noch bedient 't officie van den wijnkeldere, 't welcke een profitelic officie es ende pleecht hier voormaels een officie distinct te zijne, daer mijn vrauwe yemant particulierlic mede pleecht te voorziene, zeide voorts dat zoo vurre de M. van de Cueneghinne voorzie van der voorn. abdie, eeneghe van den anhanc van de overleedene abbesse dat niet wel gaen en zoude ende dat zij deposante ende andere van de voorn. camere te lijdene zouden hebben ende in voorderinghen ende promotien gepostponeert werden.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat van de voorn. huer camere zijn zij deposante ende huer voorn. zustere noch Ouda van Amstel, Hillegont van Nivelt ende Stephana van Rossum.

Zeide, dat zij niet en zoude weeten te zegghen, dat eeneghe goeden vercocht of in erfpacht gegheven zijn geweest om te betaelen de schulden van d'ooverleedene abbisse, noch ooc dat zij eeneghe penninghen daerof commende zoude gheymploieert hebben t hueren profite, maer weedt wel dat de zaeken van rekeninghe te doen bij huerl.

rentmeester den heere van Alkemade, alzoo nu niet toe en gaen ende ter laster rekeninghe, gedaen alderheelich misse last leeden, niet zoo toe gegaen en zijn in ontfanc ende uutgheven als hier voormaels.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat over huerl. rekeninghe hebben t anderen tijden ende nu last geweest heere Gherit van Renesse, Frans van Hoochstraeten, de heere van Duvoert, die van 't ghuent voors. es, wel zouden weten te spreeken, zonder anderssins particulierlic de faulten ende gebreeken van de voorn. rekeninghe te connen zegghen.

Zeide voorts dat d'overledene abbesse bij consente van priorinne Poelgheest die houde, die elc een sloetele van der kiste van den zeghele hebben, zeekere goeden ende erfven, buuten consente van huer deposante ende huerer zustere (die doen t Uutrecht waren) hebben in erfpacht gegeven den schout van Leye ende Jan van Domselaer, procureur in den Haghe, daer bij 't convent wel mesleedt zoude zijn van eens de somme van VI^{m} gul., zoo zij deposante van eeneghen gehoort, zonder daerof anderssins de weerde ende warachticheit te weeten particulariseren ende verclaeren.

Zeide, dat 't onverstant dat hier voormaels mach geweest hebben tusschen den vrauwen ende religieusen, es geschiet bij de voorn. overleedene abbisse ende anderssins zijn zij in goede vreede ende unie tsamen geweest, ende dat zij ooc niet gehoort en heeft dat zichtent 't overlijdene van de voorn. vrauwe eeneghe ongheregheltheit op der abdie geschiet zoude zijn.

Zeide, dat zij niet wel en zoude weeten te zegghen of ghewilde ende niet gheprofeste vrauwen stemme gehadt hebben in electie of nominatie van een abbesse, maer weedt wel dat in 't confereren van eeneghen provenen ende anderen zaeken in capitle ghetracteert wesende, zij stemmen hebben.

Zeide, angaende 't onderhoudt van der religie, dat daerinne gheen gebreck en es geweest, ende dat die in de kercke, reeftere ende dormtere, habite ende cleederen onderhouden werden, zoo zij altydts gedaen zijn geweest; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer despositie onderteekendt.

Den XIX^en in Januarius XV^c LIII.

9. *Heer Gherit van Renesse*, ritter, raedt 's Keysers in Hollandt, houdt XLIII jaeren of daeromtrent, zeide bij eede de K. M. gedaen, dat hij ten diverschen stonden ende noch last gehoort heeft met eeneghen anderen de rekeninghen van den heere van Alkemade, rentmeester 't voorn. convents, maer en heeft noyt gehoort of ghezien denzelven rentmeestere en heeft zijn rekeninghe wel behoorlic ende pertinentelic gedaen naer stile van rekeninghe, stellende bij goede verclaerse ende specificatie de partien in ontfanghe ende uutgheven, ende en weedt ooc anders niet, denzelven heere van Alkemade en heeft hem loovelic ende vroomelic in zijne administratie ende rekeninghen gedreghen.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat angaende de twee partien van erfpacht, dat hij wel verstaen heeft van Frans van Hoochstraeten, bailliu van Reynsburch ende andere diversche persoonen, wiens namen hij nu niet en weedt, dat 't convent grotelicx bescaedicht es metten uutgheven van den voorn. twee partien in erfpacht, zoo d'eene partie dewelcke in erfpacht heeft Jan van Domselaer, procureur in den Haghe, hebbende getrauwet de broeders dochtere van den heere van Alkemade, wel ghelden zoude in coope de merghe hondert Philippus gul. ende in huere twee hondert gul. zegghende de voorn. partie groot te zijne XLIIII merghen, daerof hij Domselaer maer en geeft in erfpacht hondert gul. siaers, dewelcke ghemeenlic in

Hollandt maer ghestimeert en werden den pennync XX of XXIIII ten hoochsten, dat ooc waerachtich es dat 't zelve landt hier voortydts (niet) meer gegolden en heeft in pachte dan XIIII of XV gul. ende angaende de partie die in erfpacht heeft den schout van Leye, ooc eenichssins bewandt in bloede den heere van Alkemade, ende dewelcke hem schout uuter vonte gheheven heeft, dat dezelve ooc groot weesende ande cant van XLIIII merghen, hier voormaels mach in pachte gegolden hebben (zoo hij deposant ghehoort heeft) LXXV gul. ende ghelt nu XC gul. ende zoude wel ghelden 't zelve dat toegemact es acht of thien gul. de merghe, naer dat wel of qualic angemact es ende van den angemacte lande macher zijn ande cant van XIIII merghen, ende 't ghuent dat niet angemact en es, zoo hij deposant verstaen heeft van den huysluiden, zoude wel ghelden de mergh siaers in erfpacht zesse Carolus gul., zegghende pro causa sciencie, dat hij verstaen heeft van eeneghe huysluiden, dat sij voor ghelyck landt ende 't huerlieden costen nemende, 't anmaken, jaerlicx in erfpacht of langhe huere gheven zesse Carolus gul. van de merghe; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese zijne depositie onderteekendt.

10. *Vrauw Gisberta van Duvoorden*, relligieuse ende professe in 't voorn. convent van Rynsburch, houdt XLIIII jaeren of daerontrent, zeide bij eede 't huerer professie gedaen, dat zij voor de nudtste ende bequaemste houdt om abdisse te werdene vrau Philippa Uutenham, ende dat dezelve vrau Philippa een zeere goede ende vreesaeme vrau es, die ter voorn. digniteit ende laste ten dien behoorende wel ghequalificeert es.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij niet zonderlinghe en zoude weeten verclaers te doene van eenich quaet of onbehoorlic regement in 't generael of particulier

dat in 't voorn. convent zoude weesen, dan dat d'abdisse last overleeden huer altemets wat mach te buuten gegaen hebben ende den relligieusen niet zoo goet exemple gegheven als zij wel mochte gedaen hebben ende zonderlinghe dat zij huer zoude mesgaen hebben in uutghevinghe van zeekere twee erfpachten, daer inne zij die spryct geconsenteert heeft, meenende dat 't convent profit was zoo dezelve partien nu meer ghelden in erfpacht dan zij pleeghen, maer zichtent heeft van anderen verstaen dat 't convent bij de voorn. uutgevinghe in erfpacht zeere bescaedicht es.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat uutgenomen de maniere van doene van de overleedene abbesse zij niet en zoude cunnen metter waerheit deposeren, of alle zaeken, zoo in 't gheestelic als weerlic en zijn wel gegaen ende gaen wel, ende dat tusschen den vrauwen ende relligieusen es goede unie ende eendrachticheit ende alle zaeken zictent 't overlijden van de voorn. abbisse zijn zonder eenighe scandalisatie toegegaen ende wel ende behoorlicken gheregeert gheweest.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zij gewylet ende nochtans niet gheprofessyt weesende, heeft tanderen tyden huere voix ende stemme gegheven in 't kiesen of nomineren van der vrauwe abbesse van Botlandt ende was huer deposante huere voix ende stemme mede ghevraecht, maer hoe vurre dat 't strecken mach, refereert huer anden wysen. Zeide ooc dat wel de maniere ende usancie es, dat zulcke vrauwen ghewylet ende gheprofessyt wesende, in capitle huerl. stemme gheven in collacie van provenen ende anderen zaeken, die in 't capitle ghehandelt werden, ende dat zulcx dagelicx ghebueert, zoo men zulcke ghewylde vrauwen houdt, genouch als of zij gheprofessyt waeren, hoewel nochtans zij verstaet ende gezien heeft dat eeneghe gewylet ende niet gheprofessyt

weesende, uutgegaen zijn; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekend.

11. *Vrau Judoca van Poolgheest*, relligieuse, professe ende derde priorinne in 't voorn. convent, houdt XXXVI jaeren of daeromtrent, zeide bij eede 't huerer professe gedaen, dat zij voor de nudtste ende bequaemste houdt om te wesen toecommende vrauw ende abdisse vrau Elburch van Langeraec, priorinne, overmidts dat zij een goede religieuse persoone es, die huer in 't officie van priorinne zeere wel tot noch toe gehadt ende gedreghen heeft, paiselic ende vreedelic, ende ooc clouck van verstande om 't gheestelic ende weerlic goet van denzelven convente wel ende behoorlic te regeren.

Zeide, dat angaende 't regement in 't generael ende particulier van der relligie, religieusen ende goeden van den voorn. convente, dat alle zaeken in goeden staete ende regemente zijn ende dat de relligie angaende die gedaen ende geobserveert werdt, behoorlic in de kercke, reeftere ende dormtere, zoo men altydts gedaen heeft ende dat daerinne gheen gebrec en es, ende dat zij vrauwen ende religieusen in goede unie ende concordie met elcanderen zijn.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij niet gezien en heeft dat gewielde ende ongeprofeste vrauwen stemme ende voix ghehadt hebben in 't nomineren of kiesen van eeneghe abdisse, zoo 't zelve binnen hueren tyde niet gevallen en es, heeft wel hooren zegghen van den houden, dat als zulcx gebueert es dat den voorn. ongeprofesside stemme bevraecht werdt ende zij ooc stemme ende voix gegeven hebben, ende dagelicx gebueert alsser questie es van een priorinne te kiesen, provene te confereren ende anderen zaeken te doen, die in 't capitle ghehandelt werden, dat daerinne de voorn. gewielde ende ongepro-

feste vrauwen alzoo wel gevraecht werden ende stemme gheven, als andere die geprofessydt zijn, ende zecht zulcx gebueert te zijne inder electie van de voorn. priorinne ende ooc ghifte van provene, onlancx leeden een genaempt van Oyenbrugghe geaccordeert, ende werden zulcke ghewilde vrauwen, wien de wyl gegeven werdt up profes, dat es dat zij daerbij belooven te professen in tyden ende stonden genouch gehouden, als of zij gheprofessyt waeren, maer of zulcke persoonen kieselic zouden zijn, weet zij niet, huer dies angaende referende om 't ghnent dat daerof es, ende niet meer etc. ende heeft dese huer depositie onderteekent.

12. *Vrau Marie van Hoechmade*, relligieuse professe ende reventer vrauwe in 't voorn. convent tot Reynsburch, houdt XXXIII jaeren of daeromtrent, zeide ende verclaerde bij eede 't hueren professe gedaen, dat zij voor de nudtste ende bequaemste houdt om te werdene abdisse vrau Elburch van Langeraec, priorinne, omme dat dezelve Langeraec in den voorn. staet van priorinne ende andere die zij van te vooren bedient heeft, huer wel ende loovelic altydts ghehadt ende gedreghen heeft, weesende een goede religieuse ende voorganstrenghe voor d'andere vrauwen ende religieusen.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij van gheen dissollutie of quaet regement van den persoonen of goeden van den voorn. convente en weedt te spreekene ende houdt dat alle zaeken welgaen, ende angaende de last overleeden abbesse, dat huer niet te jugeren en staet wadt die mach gedaen hebben, dat zij nu huer oordeel ontfaen heeft.

Zecht, wel ghehoort te hebben van eeneghe alienatie van den goeden ende dat zij deposante niet weetende wat vandere zaeke was, heeft mede met d'andere gezeghelt

zulcx als van der voorn. alienatie gepasseert es, zonder te weeten in 't zeekre te zegghen wat profyt of onproffyt convent daerbij zoude moeghen ghehadt hebben.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat 't voorn. convent daghelicx reeftere houdt in de naervolghende maniere, als dat up vleyschtyde zijnder altoos vijfve van den vrauwen die reeftere houden ende up vischdaeghen, de welcke zijn in alle weeke, 's woensdachs, 's vrydachs, saterdachs, vastene, quattre tempre, avent ende vegelien, houden alle de vrauwen 't samen reeftere ende eeten aldaer, elc gedient weesende van der portie die heml. uut huerl. camere ghebrocht werdt, zonder 't hebben een gemeen cuekene.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat elc van den voorn. vrauwen jaerlicx bij den rentmeestere gegeven ende betaelt werden XXV L. gr., daerup zij hem ghezondt ende zieck moeten onderhouden van eeten, dryncken, cleederen ende andere huerl. behouvelicheit.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat de vrauwe sacriste heeft ontfanc van zeekeren goeden ter sacristie behorende, waerop zij d'abdesse ende niemant anders rekeninghe en doet, ende insgelicx dat de priorinne of andere hebben 't last van de wijne, coopt den wijn ende vercoopt die voorts in 't cleene die van den convente, naer dat zij van doen hebben, ende van 't ghuene dat zij booven last ende incoop mach verhueveren, 't welcke (zoo zij deposante meent) niet zeer veele en bedraecht, gheeft zij de vrauwen een recreatie of petancie van wijne of mach daer mede huer geliefte doen, dies moet zij nochtans toezien datter in de kelder gheen gebrec van wijne en zij, zoo niet alleene die van den convente in de voorn. keldere huer wijn halen, maer ooc die van buuten van den dorpe van Reynsburch; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

13. *Vrau Oeda van Amstel*, religieuse professe in 't voorn. convent, houdt XXXV jaeren, zeide ende verclaerde bij eede 't hüerer professie gedaen, dat zij voor de nudtste ende bequaemste houdt om abdisse te zijne vrau *Philippa Uutenham*, ende dat dezelve es een zeere cloucke ende verstandighe vrauwe om 't goet van den voorn. convente te regierene, dewelcke der relligie angaende een goede voorgansteregbe weesen zoude.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij gheen desordre en weedt dat gheschiet zoude zijn in 't onderhoudt van der relligie ende choor, maer binnen den tydt van de overledene vrau abbesse es wel gebueert dat men upder abdie gedanst ende ghetriumpheert heeft, daer ghemeenlic bij ende an zijn geweest de priorinne Poelgheest, de houde vrauwe van Schoonhoven metten hueren ende beede de jonghe Poelgheesten, dat ooc mijn vrauwe, bij consente van eeneghe maer niet van den geheelen convente, heeft in erfpacht gegeven twee partien van erfven, daer bij 't voorn. convent (zoo zij deposante van anderen verstaen heeft) grootelicx bescaedicht es, ende zouden de voorn. priorinne ende Poelgheest, de houde, dat wel beledt hebben, hadden zij ghewilt, wandt men totter zeghelinghe van den erfpacht niet en conde geraeken, zonder heml. overmidts dat zij elc een ende de voorn. abdisse een andere slootelen ghehadt hebben van 't slot, daer die zeghele van den convente bewaert werdt ende hadden moghen weygheren de hoopeninghe van den voorn. sloote.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat de reefter 's vleyschdaechs gehouden werdt met vyf vrauwen ende upde visschedaghen met al 't convent, ten waere dat hem religieusen eeneghe gasten alsdan overcamen, of dat zij bij ziecte of anders eeneghe behoorlicke excuse hadden, in welcken gevalle zulcke een, belet weesende, huer excuse doet ande priorinne, ende ter reeftere commende werdt

elcken van den vrauwen ende religieusen huerl. portie in de reeftere gebroocht uut heur cameren, zonder dat zij ghemeen kueken houden, ende zulcx zecht zij altyds ende ter wijlen zij in 't convent geweest heeft, de maniere van doen gheweest te zijne.

Zeide, dat huerl. jaerlicx incommen ende pensie, daerup zij hem gheheel onderhouden moeten, bedraecht xxv L gr., welcke zij in tijde van laste van subsidien van der helft van den vruchten niet gheheel en ontfaen, zoude ooc moeghen gebueren dat bij verhueveringe zij meer ontfaen zouden dan xxv L gr., maer 't zelve ghebueert zelden, es ooc een zaeke zeekere ende fix dat booven de voorn. xxv L gr. zij noch alle daghe voor huerl. presentien ende om den choor bedt te frequenterene, hebben een st. makende siaers drie L gr., 't welcke bij de voorn. last overledene abdisse wel ende loovelic gheinstitueert es geweest; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

14. *Vrau Johanna van Nivelt*, religieuse ende professe in 't voorn. convent van Rynsburch, houdt xxx jaeren of daeromtrent, zeide bij eede 't huerer professie gedaen dat zij voor de nudtste ende bequaemste om te weesen abdisse, houdt vrau *Philippa Uutenham*, uut cause dat zij deposante niet en zouct dan pais ende vreede, dat dezelve Uutenham vreedelic es ende goet van religie, die d'andere wel voorgaen ende 't goet van den convente wel regieren ende gouverneren zal.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij van gheen zonderlinghe ongeregheltheit die in 't voorn. convent zoude weesen en weedt te spreeken, noch huer daerof te beclaeghen ende dat zij met elcanderen emmers zichtent den overlijden van de laste vrau abdisse in goede vreede gheweest zijn ende al es dat zomwijlen wat different tusschen

hem mach vallen, 't zelve en es niet 't estimerene, wandt alle zaeken altydts niet juuste een veerdich en cunnen gaen.

Zecht voorts, dat zij huerl. religie in 't choor, reeftere, doormtere ende elders observeren, als van den eersten dat zij deposante in 't convent gecommen es ende dat de vrunden of andere, den vrauwen ende religieusen commende bezien, en moeten gheen oorlof d'abdisse of priorinne vraeghen of heml. daerof adverteren, dies en moghen gheen manspersoonen binnen den convente slaepen, maer moeten s'navons ten neghen hueren vandaer vertrecken ende werdt ten dien toezicht gedreghen bij zeekeren vraupersoon die d'abdisse daertoe committeert, zeide voorts noopende 't houden van der reeftere, administratie van der spijze ghelyc de voorgaende deposanten; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

15. *Vrau Hillegont van Nivelt*, religieuse professe in 't voorn. convent van Reynsburch, houdt XXXVII jaeren of daeromtrent, zeide bij eede 't huerer professie gedaen dat zij in consciencie voor de nudtste ende bequaemste om abdesse te zijne houdt vrauwe *Philippa Uutenham*, zoo zij dezelve wel kent, ende dat huer consciencie met dezelve vrauwe Philippa Uutenham bedt bewaert zoude zijn dan met eeneghe van den anderen vrauwen ende relligieusen.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zij niet en weedt, alle zaeken en zijn ende gaen naer behooren ende uutwysen huerl. religie, dat nietmin waer es dat d'overleedene vrauwe abdesse eenege goeden in erfpacht gegheven heeft, daerbij zoo zij deposante van anderen verstaet, 't voorn. convent bescaedicht zoude zijn ende dat 't zelve gebueert es zonder consente van den capitle ende noch-

tans weete ende consente van eeneghe van holden vrauwen, die dat emmers de bezeghelinghe van den voorn. erfpacht wel zouden beledt hebben.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zichten 't overlijden van de vrauwe abbesse zij in goede vreede ende ruste altydts geweest zijn, hoewel dat mijn voorn. vrauwe, dewelcke wat van huer wille ende forsch was, binnen huer leven die van der camere daer zij deposante meede een of es, niet wel en vermochte, 't welcke zoo zij deposante wel gehoort heeft spruutende was, overmidts dat de holde vrauwen van dezelve camere, daerof eeneghe doot zijn, huer contrarie vielen als zij abdisse wierdt; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

Den xx[en] in Januarius xv[c] LIII.

16. *Vrau Anna van Rantenburch*, religieuse professe ende capellanesse van wijlen de laste overleedene vrauwe abbesse, houdt XXXIIII jaeren of daeromtrent, zeide bij eede 't huerer professe gedaen, dat zij in huer consciencie voor de nudtste ende bequaemste houdt om te werdene abbesse vrau *Elburch van Langeraec*, priorinne, dewelcke in denzelven staet van priorinne ende staet die zij daer te vooren als anderde of tweede priorinne ghehadt heeft, haer in der religie ende anderssins wel ende loovelic ghehadt ende gedreghen heeft ende es bij gemeene stemmen van den vrauwen van den convente als nudt ende bequame zijnde gecooren geweest priorinne, 't welcke huer deposante moveert van de voorn. vrau Elburch van Langeraec priorinne te houden voor de nudtste ende bequaemste om te werdene abdisse.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zij van gheen quade administratie ende ongeregheltheit, zoo van den persoonen als van den goeden van den voorn. convente etc. weedt te spreekene ende dat huer dunct dat d'overleedene ab-

disse, weesende huer deposante ooms dochtere, wel geregeert en heeft, wandt binnen huer tyden zijn gelost IIII^c gul. siaers, daermede 't voorn. convent van te vooren voor huer ancompste belast was, es ooc betaelt binnen hueren tydt subsidien van den halfven vruchten tweemael ende ooc thienden pennync ende leeninghe de K. M. gedaen ende heeft de voorn. lasten ende andere zoo ghequeten dat 't convent niet ten achteren en es; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

17. *Vrau Stephana van Rossum*, religieuse ende professe in 't voorn. convent, houdt tusschen de XXVI ende XXVII jaeren, zeide bij eede 't huerer professie gedaen, dat zij voor de nudtste ende bequaemste houdt in huer consciencie vrauwe *Philippa Uutenham*, overmidts dat dezelve Uutenham es een goede duechdelicke religieuse, clouc van verstande, die 't goet van den convente wel regieren zal ende ooc de vrauwen ende religieusen houden in een goede unie ende eendrachticheit.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij van gheen zonderlinghe ongereegeltheyt of quaet regiment der religie ende anderen zaeken den convente angaende en weedt te spreekene, ende dat de religie gheobserveert es in 't voorn. convent, zoo men die van houdts geobserveert heeft; heeft wel verstaen dat d'overleedee abdisse bij consente van eeneghe van den houden vrauwen ende zonder daerover te roupene zevene van den voorn. vrauwen ende professe religieusen, zoude in erfpacht gegheven hebben twee partien van lande, daerbij (zoo zij die spryct verstaen heeft) 't voorn. convent niet weinich bescaedicht en es, ende dat 't zelve wel bij der priorinne ende de houdtste vrauwe, weesende jeghenwoordelic vrau Elsbe van Poelgheest, dewelcke in heur bewaringe hebben de

sloetelen van der zeghele van den convente beledt zoude geweest hebben, indien zij d'overleedene abdisse ghewei-ghert hadden de hoopeninghe van den sloote daer 't voorn. zeghele in licht, te doen.

Zeide, dat zij in 't zeekere niet en weedt dat d'over-leedene abdisse eenich profit particulierlic genooten heeft om de voorn. partien in erfpacht gegheven t' hebbene, nietmin dat zij wel ghehoort heeft van eeneghe vrauwen van hueren camere, die 't zelve ooc zegghen van ghe-hoort t' hebbene van andere, dat de voorn. overleedene abdisse zoude eenich profyt als van duusent guldenen of meer ghehadt hebben.

Zeide voorts, up 't houden van den reeftere ende 't ver-dienen van den presentien in den choor ghelyc d'andere deposanten hier vooren ghehoort; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

18. *Vrau Stevin van Honselaer*, religieuse professe in 't voorn. convent, houdt tusschen de XXIII ende XXIIII jaeren, zeide bij eede 't huerer professe ghedaen, dat zij in huer consciencie voor de nudtste ende bequaemste houdt om te werdene abdisse in 't voorn. convent vrau *Elburch van Langeraec*, priorinne, ende dat dezelve der religie ende anderssins angaende in den staeten van sup-priorinne ende nu priorinne, huer altydts wel ende eerlic gedreghen heeft, ende als zulcke weesende, es naer 't over-lijden van de laste priorinne, vrau Lysbet van Amstel, bij der overledene abdisse ende d'andere van den con-vente gecooren geweest priorinne, ende dat zij ooc es paiselic ende vreedelic ende clouc van verstande om te regieren 't weerlic goet van denzelven convente.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij anders niet en weedt of alle zaeken der religie ende andersins an-gaende en zijn wel ende te rechte gedaen naer behooren,

ende angaende de twee partien die in erfpacht gegeven zouden zijn, zeide daerof wel gehoort 't hebbene, maer dat zij noch bij noch an en es geweest daer zulcx gheschiet es, ende nietmin dat zij niet en gelooft, ja wel weedt dat d'overleedene abdisse niet genoot of gheprofiteert en heeft 't huere singuliere profite om de voorn. partien in erfpacht ghegheven 't hebbene ende, angaende 't houden van de reeftere, cameren ende dormtere, mesgaders presentien die in den choor bij den vrauwen ende religieusen verdient werden, deposeert daerup als d'andere tuughen; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

19. *Vrau Marie van Schoonhooven*, religieuse professe in 't voorn. convent van Reynsburch, houdt XIX jaeren of daeromtrent, zeide bij eede 't huerer professe gedaen, dat zij in huer consciencie voor de nudtste ende bequaemste houdt om te weesene abdisse, vrau *Elburch van Langeraec*, priorinne, ende dat dezelve vrau Elburch zoo in den staet van tweede als eerste priorinne huer wel ende loovelic gehadt ende gedreghen heeft, weesende een goede voorganstreghe in der religie, choor ende anderssins ende dewelcke zij deposante houdt clouck ende verstandich genouch om 't weerlic goedt van denzelven convente te regierene.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij van gheen ongeregheltheit van den persoonen of quade administratie van den goeden van den voorn. convente etc. weedt te sprekene, dat huer last es den choor te hanterene ende dat men huer deposante ende andere jonghe vrauwen van den convente niet en roupt over 't bewyndt van den goeden, maer dat 't zelve gedaen werdt bij der abdisse, rentmeestere ende andere houde vrauwen ende relligieusen, zonder als men de rekeninghe doet, want dan alle

de vrauwen houdt ende jonck, gheprofessyt ende ooc ghewielet niet gheprofessyt zijnde, over d'auditie van de voorn. rekeninghe geroupen werden, ende zulcx heeft zij die spryct altydts binnen hueren tydt zien ende weeten useren ende noch in der auditie van de laste rekeninghe, ende angaende 't houden van den reeftere, doormtere ende verdienen van den presencien voor de ghuene die in choor compareren, deposeert als de voorgaende getuughen; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekent.

20. *Vrau Dieryc van Haesten*, religieuse gewylde, maer niet gheprofessyt, houdt XVIII jaeren of daeromtrent, zeide bij eede, daerup ghevraecht zijnde, dat zij voor de nudtste ende bequaemste in huer consciencie ende naer 't verstandt dat Godt huer gegeven heeft, houdt te zijne om te werdene abdisse, de vrau priorinne, overmidts dat dezelve vrau priorinne voor zoo veele zij deposante haer mach kennen als een goede religieuse ende ten ware zij zulcx geweest hadde en zoude niet ghecooren geweest hebben om te zijne priorinne.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat zij van gheender ongeregheltheit en weet te spreeken ende dat den choor ende relligie angaende alle zaeken gedaen werden naer behooren, ende booven de hanteringhe van den choor ('t welck huer principael last es) en moyt zij huer niet voordere in anderen zaeken.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat zij huere voix ende stemme mede gegeven heeft in 't gheven van de provene gheconfereert een jonghe dochtere, genaempt van Oyenbrugghe, ende noch dagelicx gheeft in zaeken die in 't capitle ghehandelt ende getracteert werden; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekendt.

21. *Vrau Margriete van Haesten*, relligieuse ghewylde, maer niet gheprofessyt, houdt XVI jaeren of daeromtrent, zeide bij eede, daerup ghevraecht zijnde, dat zij in huer consciencie houdt voor de nudtste ende bequaemste om abdisse te werdene vrau *Elburch van Langeraec*, priorinne ende dat overmidts dat zij Elburch wesende andere priorinne ende nu eerste priorinne es, den anderen vrauwen wel voorgegaen ende es ooc paiselic ende vredelic, goedt van religie ende verstandich om tydelic goedt van denzelven convente wel te regierene, zoo zij deposante huer kendt, overmidts datse van haer camere es.

Zeide, daerop ghevraecht zijnde, dat zij niet en weedt van eeneghe ongeregheltheyt noch ooc van eenich quaet regement of administratie van den goeden den voorn. convente toebehorende; ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese huer depositie onderteekent.

Den XXI[en] in Januarius XV[c] LIII.

22. *Heer Wilhem van Alkemade*, ritter, rentmeester 's voorn. convens van Reynsburch, houdt LXXXIII jaeren of daeromtrent, zeide bij eede 't anderen tyden ende als vassal K. M. gedaen, dat hij over de twyntich jaeren es geweest rentmeestere van den voorn. convente ende dien de zaeken dezelve convente angaende wel kendt, ende binnen zijnen tydt heeft 't voorn. convent ghequeten van veele sculden ende lasten, daer inne dat was, ende voorts de goeden van den convente ten hoochsten dat hem moeghelic es geweest gebrocht, ende angaende de twee partien van erfpachten bij der overledene vrauwe den schout van Leye ende Domselaer respectivelic gegeven, zeide waerachtich te zijne, dat de voorn. twee persoonen wel in gracie van de overleden vrau abdisse waeren ende dat hij wel gelooft dat zij hemlieden gunstich was ende ooc dat als dezelve partien in erfpacht gegheven waeren, dat

de vrauwen Uutenham doen bij huys niet en waren ende daer overe niet geweest en zijn maer of 't zelve alzoo bij der overledene abbesse ghepractiseert es geweest om huer gheen beledt te doen, in zulcx als zij den voorn. erfpacht angaende voorgenomen hadde en weedt hij die spryct niet.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat hij niet en ghelooft dat de voorn. overledene abdisse eenichssins yet genooten heeft van den voorn. Domselaer ende schout van Leye, ende angaende dat 't zelve uutgheven in erfpacht zoude gheschiet zijn bij advise van hem die spryct, zeide dat neen, maer dat dezelve overledene abbesse, zoo zij ghenouch van huer zinne ende forsich was, 't zelve als veele andere zaeken wilde gedaen hebben ende wat zij voor nam wilde zij volbracht hebben jeghens den danck ende wille van den ghuenen die huer gheerne 't beste rieden, ende ziende dat zij niet en profiteerden, lieten huer geworden om gheen twist of ende indignatie 't hebbene.

Zeide, zoo varre hem angaet, dat hem dynct dat de voorn. twee partien van erfpacht, alzoo de voorn. Domselaer ende schout van Leye die nu bezitten, wel huerl. weerde gelden ende dat hij die spryct (hoewel hij ooc proffit zoude zoucken te doen als een andere) en zoude niet gheerne zoo veele daer vooren willen gheven als zij doen ende bijzondere als Domselaere.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat 't proffit dat hij als rentmeestere van den convente heeft es drie hondert ende XXXII L siaers holl. 't pondt gerekendt tot XV st. ende de rasoonen als die vallen, dewelcke niet veele in en bringhen, mesgaders zijn onderhoudt van eeten ende dryncken ende dat zulcx zijn voorzaten rentmeesters, mesgaders 't honderhoudt van twee peerden gehadt hebben.

Zeide, dat noopende eeneghe ongeregheltheyt in der religie, maniere van gaen, staen ende conversatie van

den vrauwen ende religeusen van den voorn. convente hij niet en zoude connen zegghen datter eenich ghebreck in es, dezelve vrauwen draghen ende regieren hem eerbaerlic ende naer behooren, dat nietmin waer es, dat d'overledene vrau ende abbesse al wat uutwendich ende dissollut in huer maniere van doene was, als van nachten overe in huer camere goede chiere te maken, dansen ende sbringhen ende ooc van te draghen an huer lijf goude braceletten ende gesteenten, gelyc oft een groote weerlicke princesse geweest hadde, daer inne veele luyden ghescandalizeert waren.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat men zoo de blende charte niet en zoude cunnen speelen, ende wie dat waere van den religieusen ende vrauwen daer binnen wesende (buuten den tween die niet wel bij huere zinnen en zijn) nemen of kiesen, of men zoude lichtelic een bequaemder neemen dan es geweest d'overledene abdisse, dewelcke 't ghuent dat huer vooren cam, wilde zonder wederzegghen gedaen hebben, ende moeghen de voorn. van den convente blijde zijn dat huer Godt gehaelt heeft ende zij van huer quite zijn, zegghende voorts datter veele van den voorn. religieusen ende vrauwen zijn nut ende bequaeme om abdisse te werdene, als de priorinne, dewelcke een goede vrauwe ende religieuse es, ende nietmin gheeft te veel gheloofs een die schout van Reynsburch es, genaempt Gerit Janssoone, die wat licht es ende 't scependom aldaer niet zoo wel en voorziet van luyden van heeren als hy wel behoorde, als ooc vrau Philippe Uutenham, die in observancie van religie ende regement van den goeden, 't convent wel voorstaen zoude, als ooc vrau Ghisberta van Duvoorden, die een goede deuchdelicke ende gracieuse persoone es, die met elcken een in goeder modestie ende angenaemheit zoude cunnen leven, ende Stephana van Rossum, dewelcke hoewel zij

noch jonck van jaeren es, nochtans in maniere van doen ende conversatie, es houdt ende van goeden verstande, ende naer zijn goedtduncken zoude voor allen den anderen prefereren de voorn. van Duvoerden.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat niet altydts de maniere van doen es geweest dat de vrauwen ende religieusen up hem zelven ende in huerl. camere geheeten hebben, wandt voor de ancompste van hem die spryct, pleeghen een ghemeen cuekene ende reeftere te houdene te coste van den convente ende was hemlieden van de cuekene ende reeftere gerecht ende hadden huerl. portie in spijse ende dranck naer uutwysen de maniere van doen alsdoen gheuseert ende elc van hem was doen jaerlicx gheadministreert in ghelde om huerl. cleene nootelicke zaeken XII of XIII gul., al 't welcke bij der overleedene abdisse verandert es geweest up maniere zoo zij nu doen ende leven, ende verzochte dezelve vrau abbisse an hem die spryct t'achtervolghen huer voorn. institutie, welcken volghenden zoo eist dat men nu elc van den voorn. vrauwen om heur gheheel onderhoudt jaerlicx gheeft hondert XXV gul., booven den welcken zij ooc noch hebben voor huer presentien in den choor een st. sdaechs.

Zeide hier en booven dat de voorn. vrauwen ende religieusen hier voormaels als hemlieden eeneghe gasten over quamen, bleven eetende in huerl. cameren, halende huerl. partie in de ghemeen cuekene ende zoo varre die niet souffisant en was, mochten 't huere zelfs coste daer meer toe doen.

Zeide angaende d'onlastinghe van den goeden van IIII^c^ gul. siaers, betalinghe tweemael van subsidien van den halven vruchten, betalinge eens van den thienden penninc ende laste leeninge, dat 't zelve alzoo binnen den tydt van zijn rentmeesterscap geschiet es ende dat hij zelve die gheqweeten ende betaelt heeft, zoo hij ooc doet

jaerlicx de somme van XXIII^c gul. te profite van de vrauwe abdisse voor haer taefele ende diversche groote lasten van aelmoesenen ende andere, den convente jaer licx overcommende; ende meer en wiste hij niet etc. ende heeft deese zijne depositie onderteekendt.

23. *Frans Hoochstraten*, baillieu van Reynsburch ende castellain van 't huys te Teylinghen, houdt LXIIII jaeren of daeromtrent, zeide bij eede K. M. t'anderen tijden gedaen, dat hij binnen den voorn. convente over de jaeren XXII of bedt geconverseert heeft ende bij dien wel weedt de geleghentheit van allen zaeken ende weedt dat binnen den tijde van de vrauwe abdisse van Botlandt de zaeken anders ginghen, alzoo varre als den staet van der abdisse angaet, dan binnen den tijde van de laste overleedene vrau abdisse, dewelcke meer triumpheerde, oveerde ende banketeerde dan de voorn. vrauwe van Botlandt ende andere vrauwen die voor huer geweest zijn, maer angaende d'andere vrauwen van der convente, dat doen als nu ende nu als doen, dezelve vrauwen hemlieden wel ende behoorlicken in huerl. religie ende dienst Godts gehadt hebben, ende dat hij niet en weedt noch ghehoort en heeft dat daerinne eenich gebreck es geweest, heeft wel geweeten dat de voorn. vrauwen plaghen snachs ten XII hueren op te staen ende huerl. matten doen, 't welcke bij de laste overleedene abdisse verhandert es, zoodat zij nu naer geleghentheyt des tijdts ende dat de daghen solemneel of niet solempneel en zijn, smerghens maer up en staen ten zessen, half vyfve of vier hueren om huerl. matten te doen.

Zeide, ooc wel geweeten t'hebben, dat hier voormaels de voorn. vrauwen ende religieusen huerl. portien hadden ende haelden, naer uutwysen der ordonnancie daerof weesende, uut een ghemeen cuekene ende dat dezelve

religieusen alsdoen jaerlicx in ghelde hadden huerlieden cleeden ende onderhoudt ande cant van drie L gr. wel min ende niet meer, maer alzoo zij religieusen metter portie nemmermeer wel te vreeden en waeren, es de voorn. maniere van doen verandert gheweest bij de voorn. overledene abdisse ende cost nu min den convente ende zijn bedt te vreden dezelve vrauwen ende religieusen dan van te vooren, ende angaende 't houden van de reeftere, of zij ooc doen reeftere hilden als nu, en zoude hij die spryct niet wel weeten te zegghene.

Zeide, daerup gevraecht zijnde, dat hij ten diverschen stonden wel geweest heeft over d'auditie van de rekeninghe van den heere van Alkemade ende dat hem wel dochte datter eeneghe partien waeren, die hij nu niet en zoude cunnen noomen, daerup wel wat viel te zegghene, maer zoo die bij der abdisse, priorinne, anderen van den convente ende ooc van buuten daer present ter auditie van der rekeninghe, gepasseert waren, en heeft hij die spryct daer jeghens niet willen zegghen.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat de partie van lande in erfpacht ghegheven Domselaer, wel over XIX jaeren mochte ghelden hondert gul. siaers ende daerom nu ongelyc meer behoorde te gheldene ende dunct hem die spryct zijn estimatie, dat als men de voorn. partie mesgaders noch zeven merghen (die zoo men zecht) Mr Clays Bartholomei 't hem waerdere gheappliceert heeft, t'samen zoude willen vercoopen, dat die wel ghelden zouden IIII^m L ende zoude hij deposant zoo varre hij ghelt hadde die daer vooren wel willen gheven, zonder nochtans dat hij in 't zeekere weedt te verclaeren hoe hooghe dat men estimeren zoude een cheyns of erfpacht up gront van erfven geassigneert, of die weerdt es den pennync XX of meer, weedt dat den voorn. Domselaer voor de voorn. partie, groot weesende XLIIII merghen of daerom-

trent, zonder daer inne te begripen de voorn. VII merghen jaerlicx in erfpacht, gheeft (zoo hij ghehoort heeft) hondert guldenen ten profyte van den convente ende angaende de partie in erfpacht bij den schout van Leye genomen (dewelcke mesgaders de voornomde partie van Domselaer contrarie den advise van hem die spryct in erfpacht gegheven zijn) zeide daerof inzonderheit niet te weeten deposerene, dan dat hij denzelven schout wel heeft hooren zegghen dat hij de huysluyden, die de partie van erfpacht, hem gelaeten, plaghen te gebruucken, te vreeden gestelt hadden, maer dezelve huysluyden hebben hem deposant zichtent contrarie ghezeidt.

Zeide ooc dat hem dunct de nudtste ende bequaemste om te werdene abdisse te zijne vrau *Elburch van Langeraec*, priorinne, overmidts dat hij dezelve kendt voor een zeer goede duechdelicke religieuse, van goeder bequame houderdom, ende zoo varre zij zulcx niet gheweest en hadde, en zoude niet gecooren geweest hebben priorinne naer den overlijdene van wijlen d'overleedene priorinne van Amstel, zoo de priorinnen gecooren werden bij den convente, gelic de vrauwen abdissen ende meer etc. ende heeft deese zijne depositie onderteekendt.

24. *Meester Reyer Reyerssoone*, priestre ende pastoor te Reynsburch, houdt vichtich jaeren of daeromtrent, zeide in verbo sacerdotis manu ad pectus posita, dat hij es nu zeven jaeren of daeromtrent geweest pastoor te Reynsburch ende middeller tijdt heeft dicwylen ende meenichmael ende noch dagelicx ghehanteert ende gefrequenteert 't voorn. convent van Rynsburch ende alzoo wel gekendt d'overledene vrau abdisse ende ooc de vrauwen ende religieusen van denzelven convente, ende angaende d'overledene vrauwe abdisse, was dezelve een vrauwe hooch van herten ende die wilde gedaen hebben

dat huer geliefde, ende en leedt niet wel, dat huer yemandts onderrichte ende es 't zelve hem deposant gebueert, alzoo hij huer vermaen dedt van eeneghen hueren onderzaeten die zij groot ongelyc ende genouch gewelt gedaen hadde, ende zonderlinge een persoon die zij zeide dat zij hem bederfven wilde, zoodat gheen van den vrauwen ende religieusen niet wel en dorsten huer wille wederstaen of daer jeghens doen ende zegghen, uutgenomen d'ooverleedene priorinne van Amstel ende de vrauwen van Uutenham, die zij daerom niet zeer lief en hadde, maer uutgenomen de voorn. abbisse en heeft niet ghezien in d'andere vrauwen ende religieusen hij en mochte wel met goeden hooghen anzien an zijn zusteren ende dat zij hem in huerl. religie wel draghen.

Zeide, daerup ghevraecht zijnde, dat hij wel ghehoort heeft dat de twee partien van lande last in erfpacht gegheven bij der zalegher vrauwe abdisse, genouch bij gunste ende faveur toegegaen es, ende dat 't convent daerbij grootelicx bescaedicht zoude zijn ende dat men luyden vinden zoude, die booven den jaerlicxen erfpacht, die Domselaer gheeft, noch wel geven zouden in wynsels eens de somme van hondert ponden gr. ende insgelicx ooc dat de huysluiden, die in pachte gehadt hebben de partie van erfve den schout van Leye in erfpacht gegheven, zouden wel willen meer gheven dan den voorn. schout doet, indien zij up 't landt mochten bliven zitten, ende anderssins de administratie van den goeden angaende en es daerof niet te claghene ende heeft den heere van Alkemade hem daer inne wel ghequeten ende 't convent te vooren gestelt ende heerlic gerepareert als men zien mach.

Zeide voorts, dat hem dunct in consciencie de nudtste ende bequaemste te zijne om abdesse te werdene *de vrauwe van Duvoorden*, om dat zij es van goeder religie, zachtmoedich ende ooc clouc van verstande ende die met

den andere in goede vreede ende paise wel zoude connen leven ende naer huer *de vrauwe van Rossum*, dewelcke overmidts huer joncheid zoude voor huer raedt ende capellaensteghe moghen nemen vrauwe Philippa Uutenham ende die hebbende, dynct hem deposant, dat zij, Rossum, wel nudt ende bequaeme zoude zijn om abdisse te werdene, ende angaende de priorinne zeide dat dezelve vrauwe een goede ende deuchdelicke vrau es, maer dunct hem deposant dat zij wat te slap zijn zoude om te weesene abdisse ende hoewel zij ghenouch lancmoedich es van zinnen, nochtans es zij wat licht in 't gelooven ende dicwils luyden van cleender gewichte als es den schout van Reynsburch Gherit Janssoone, denwelcken zij te veele gheloofs toegheeft ende meer etc. ende heeft deese zijne depositie onderteekendt.

MATHIAS ABBAS BONEFFIENSIS.
LEFEBVRE.

Den XXVII^en in Januarius XV^c LIII te Leyden Meester Jan Willemssoone, priester vicaris in Sint Parcaeskercke te Leyden ende confesseur van den vrauwen religieusen van Reynsburch, houdt omtrent den LX jaeren, zeide bij eede in verbo sacerdotis manu ad pectus posita, dat hij niet zoude cunnen spreeken noch ooc niet en weedt de vrauwen ende religieusen te Reynsburch, en zijn goede duechdelycke ende heerlicke persoonen, ende voort zulcke kendt hij die hoewel nochtans hij met hemlieden in 't particuliere gheen zonderlinghe kennesse en heeft ende noyt in huerl. cameren gheheeten en heeft ende huerlieder biechte hoorende en ziedt hemlieden niet, maer wel waer te zijne dat hij eeneghe van hemleden kendt bij dat zij in biechte ende anderssins uut oorzaeke hem moghen te kennen gheven, ende daer uute wel weedt datter eeneghe zijn wel nudt ende bequaeme om abbesse te werdene als

de priorinne Poelgheesten, beide Uutenham, Merestein, Duvoorden ende anderen, ende dunct hem wel dat tusschen den voorgenoomden de voorn. *Merenstein*, als weesende een goede ende deuchdelicke vrauwe, zonder nochtans d'andere daeromme te verachtene, zoude wel weesen d'apparenste ende es nu de tweede priorinne, ende angaende d'administratie van den weerlicke goeden van den convente van Reynsburch zeide dat hoewel hij als confesseur zoo voorz. es in 't voorn. convent geconverseert heeft wel XVII jaeren, dat hij nochtans van de voorn. goeden of administratie van dien niet en weedt te spreekene als alleene daer commende als hij geroopen werdt, ende up 't ghuent voors. es geen gae gesleghen hebbende, ende es al 't ghuent etc. ende heeft deese zijne deposi onderteekendt.

JOHANNES filius WILHELMI.
MATHIAS ABBAS BONEFFIENSIS.
LEFEBVRE.

(Rijks-Archief te Brussel).

Uit de nagelaten papieren van
Pr. A. VAN LOMMEL, *S. J.*

HET OUD-KAPITTEL VAN HAARLEM

TIJDENS HET

JANSENISTISCHE SCHISMA.

Bij den eersten oogslag schijnt het vreemd, dat er nog steeds een geheimzinnige sluier ligt over het tijdvak, hetwelk zulke diep ingrijpende veranderingen in de Katholieke Kerk van ons vaderland heeft aanschouwd.

Terwijl van alle kanten nieuwe geschiedbronnen ontdekt, archieven en bibliotheeken geopend en doorzocht worden, is er betrekkelijk weinig bekend uit die dagen, die toch nog zoo kort achter ons liggen en waarin, om met eenige wijziging een groot Kerkvader na te zeggen, Holland's Katholieke Kerk voor een oogenblik met schrik ontwaarde, dat zij Jansenist was geworden. Het zou ons te ver voeren, indien wij de redenen hiervan wilden nagaan. Zeker is het, dat evenals toen der tijd de partij, die zich van de Moederkerk afscheurde, haar kracht vooral zocht in hare geheimzinnigheid en verborgen werken, zoo ook tegenwoordig nog menig belangrijk dokument met angstvallige voorzichtigheid achter slot en grendel gesloten wordt gehouden.

Dit moet echter voor den geschiedschrijver, die boven alles de waarheid zoekt, geen reden zijn, om zooveel mogelijk het licht op die dagen van strijd en verwarring te laten vallen, en daarom willen wij eenige bladzijden wijden aan de geschiedenis van het Oud-Kapittel van Haarlem tijdens de scheuring der vorige eeuw. Op volledigheid maakt deze schets geen aanspraak, want daartoe zouden meerdere bescheiden geraadpleegd moeten

worden, die — wij herhalen het — tot nog toe onbereikbaar zijn. Toch, hopen wij, zal hetgeen hier volgt, niet geheel en al zonder nut zijn, daar menige bijzonderheid, tot nu toe onbekend, aan het licht gebracht, menige moeielijkheid opgelost zal kunnen worden, vooral door middel van de bronnen, die wij te gelegener plaatse zullen bespreken.

Ons doel bij dit schrijven was: de houding na te gaan van het Haarlemsche Kapittel bij het uitbreken van het noodlottig schisma der achtiende eeuw; alvorens echter daarmede te beginnen, volgt hier eerst een korte schets van het ontstaan en de geschiedenis van dit Kapittel tot op den tijd der scheuring, benevens een overzicht van de bronnen, die ons bij het beschrijven van dit tijdvak ten dienste stonden.

I. *Ontstaan en geschiedenis van het Oud-Kapittel van Haarlem tot aan de Jansenistische scheuring.*

Den 11en Maart 1560 vaardigde paus Paulus IV eene bul uit, waarbij te gelijk met eenige andere bisdommen ook dat van Haarlem werd opgericht. Met den eersten bisschop Nicolaas van Nieuwland ontving vanzelf het Capitulum Cathedralis Ecclesiae Harlemensis zijne wettige oprichting [1]). Onder zijn opvolger Godefridus van Mierlo, den tweeden en laatsten bisschop van Haarlem, brak de storm der Hervorming over deze landen uit en met de „Haarlemsche Noon" [2]) eindigde het bisschoppelijk Bestuur.

Hoewel van nu af de Hollandsche missie rechtstreeks onder de rechtsmacht van den H. Stoel kwam te staan,

1) Deze had echter eerst 25 Febr. 1571 plaats.
2) 29 Mei 1578. Verg. Bijdr. I, blz. 22; VI, bl. 405; VIII, bl. 128.

die haar met behulp van door Haar benoemde Apostolische Vicarissen en later van den pauselijken Internuntius (eerst te Keulen, daarna te Brussel resideerende) bestuurde, bleven toch de leden van het Oud-Kapittel zich voortaan als wettige Kanunniken beschouwen: steeds zorgden zij er voor, het aantal op den ouden voet te houden, zich een vicaris capitularis, een proost en deken te kiezen, i. e. w. zij handelden als een wettig geconstitueerd Kapittel bij openstaanden zetel (*sede vacante*).

Deze toestand, die tot aan het herstel der Bisschoppelijke Hierarchie voortduurde, was menigmaal de oorzaak van vele en bittere oneenigheden. In den beginne, onder de Apostolische Vicarissen, wisten de Kapittelheeren meermalen de toestemming van dezen af te dwingen of sloten zij ook overeenkomsten met hen, krachtens welke zij door hunnen vicaris capitularis de rechtsmacht in het oud-bisdom van Haarlem uitoefenden, wijl het meestal de deken van het Kapittel was, die door den Apostolischen Vicaris tot zijn ondervicaris werd aangesteld. Toch beschouwde Rome steeds de zaak heel anders: de leden werden meestal met den naam van *praetensum capitulum* aangeduid: meermalen, zooals wij zullen zien, werd hun duidelijk aan het verstand gebracht, dat de H. Stoel hunne gewaande rechten van nul en geener waarde beschouwde.

Onder het bestuur van den Ap. Vicaris Joannes Neercassel drongen, zooals bekend is, de eerste Jansenisten uit Frankrijk de Hollandsche missie binnen en nam hun verborgen werken en woelen onder de geestelijken een aanvang. Bij Neercassels dood in 1685 begonnen de troebelen, om spoedig in het bekende treurige schisma te eindigen.

In dit jaar bestond het Haarlemsche Kapittel uit de volgende leden: Josephus Cousebant, deken van het Kapittel en ondervicaris van Neercassel, Gerardus Schep,

Theodorus Groenhout, David van der Meije, Joannes de Groot, Joannes Wandelman, Theodorus de Visser, Bartholomaeus van de Velde en Justus Modersohn [1]).

Onmiddelijk na Neercassels dood namen zijne twee ondervicarissen Petrus Codde voor Utrecht en Josephus Cousebant voor Haarlem het kerkelijk bestuur op zich krachtens een aanstelling door Neercassel, tijdens zijn leven hun gegeven. Hunne rechtsmacht strekte zich voor ieder van hen beiden over de helft der missie uit en was van kracht op voorwaarde, dat Rome dit goedkeurde.

Den 17[en] Januari 1687 vroeg dan ook Cousebant te Rome verlenging van zijne faculteiten, die 22 Februari zouden eindigen, en ontving daarop een gunstig antwoord.

En hiermede zijn wij aan het tijdvak gekomen, dat wij tot onderwerp onzer beschrijving gekozen hebben: alvorens echter verder te gaan, zal een korte bespreking der gebruikte geschiedbronnen niet ondienstig zijn.

Op de eerste plaats komen de verslagen der Kapittelvergaderingen, opgeteekend en verzameld onder den titel van: *Acta Capituli:* deze bevatten de notulen der vergaderingen, die het Haarlemsche Kapittel sinds 1617 min of meer geregeld begon te houden. Zij zijn in drie kwarto-bandjes verzameld: de eerste opgeteekend door Buggaeus, die in 1628 notaris van het Kapittel was, en, wat betreft de jaren daarvoor, gebruik maakte van verschillende aanteekeningen van Bannius e. a.: hij hield de notulen bij tot 1636, zijn sterfjaar: daarna werden de verslagen geregeld voortgezet door Nicolaas Verwer en zijne opvolgers en eindigen met de ontbinding en opheffing van het Kapittel in 1853 [2]).

---

1) Verg. Bijdr. XVII, blz. 414.

2) Het handschrift van deze notulen berust op het Bisschoppelijk archief te Haarlem en werd indertijd in verschillende jaargangen der Bijdragen afgedrukt, voorzien van kostelijke historische aanteekeningen,

Over het algemeen genomen, zijn deze Acta een rijke bron voor de geschiedenis van Haarlem's Oud-Kapittel, maar voor het tijdvak, dat wij uitkozen, kan dit, ongelukkig genoeg, niet zonder beperking gezegd worden. Wat toch is het geval?

Vooreerst omtrent de jaren 1683–93 staat zoo goed als niets opgeteekend van wat in de Kapittelvergaderingen verhandeld werd: behalve een enkele onbeduidende aanteekening omtrent het collecteeren van geld voor Pulcheria en derg., vindt men bij iederen nieuwen datum het zelfde stereotypische formulier herhaald: „habitum est Capitulum......" met aanwijzing van dag en plaats en verder niets. Het is moeilijk een afdoende oorzaak voor dit stilzwijgen aan te geven: mogelijk, dat de Kapittelheeren, van welke sommige de uit Frankrijk overgewaaide nieuwigheden waren toegedaan, zich toen reeds begonnen te hullen in die wolk van geheimzinnigheid, waarachter later de partij dikwijls met zeer veel succes zich zou verbergen. Deze toeleg komt nog duidelijker aan den dag, als wij de notulen van latere jaren naslaan. Wanneer dan de woelingen steeds sterker worden, wanneer de leden van het oud-Kapittel metterdaad één lijn gaan trekken met de partij der weerspannelingen, zou men meenen hiervan den weerklank in de *Acta* terug te vinden: — maar niets daarvan; terwijl bij andere gelegenheden tot zelfs de kleinste nietigheden worden opgeteekend, worden de verhandelingen, zoodra de strijd is uitgebarsten, onvolledig en geheimzinnig en men ontwaart een duidelijk opzet, om hetgeen verhandeld was te verzwijgen of slechts ter halve en zoo bedekt mogelijk te noteeren [1]).

Toch kunnen genoemde Acta nog meermalen van nut zijn, vooral als wij hier en daar eene al is het nog zoo

---

1) Verg. *Bijdr.* XVII, blz. 124. l. c. blz. 308.

beknopte aanteekening kunnen vergelijken met hetgeen de geschiedschrijvers uit dien tijd te boek stelden.

Onder dezen noemen wij vooreerst den bekenden *Cornelius Hoynck van Papendrecht*, vicaris-generaal van den aartsbisschop van Mechelen. Hij was, in den beginne althans [1]), een der hevigste bestrijders van de rechten der Kapittelheeren: iedere gelegenheid nam hij te baat om de eischen der Utrechtsche, zoowel als der Haarlemsche kanunniken aan de kaak te stellen.

Een niet minder vurig bestrijder van het Kapittel is de bekende pastoor Backhuyzen [2]). Ook de provicaris de Cock, die in dit tijdvak zulk een gewichtige rol speelde, eerst als aanhanger der partij, vervolgens als een harer grootste tegenstanders, zal ons menig belangrijk feit kunnen mededeelen [3]). Behalve deze schrijvers, die tijdgenooten en getuigen zijn geweest, zouden natuurlijk nog tallooze schrijvers van brochures en verweerschriften te noemen zijn. Dit achten wij niet dienstig: slechts een opmerking moet hier echter nog vooraf, om-

---

1) Verg. *Bijdr.* XXIII, blz. 200. Van dezon schrijver zijn, vooral voor dit tijdvak, dienstig: *Historia Episcopatus Ultraj.* en *Epistolae.*

2) Verg. *Een levenschets* door A. v. Lommel S. J. Voornaamste schriften voor dit tijdvak: *Acta Z. B. v. Espen,* Mechl. 1827. *Bewijsschrift* enz. Utr. 1726.

3) Hij heeft onder den titel van *de Missione Bataviae perturbata* een uitvoerig verslag opgesteld omtrent het ontstaan van het schisma: het handschrift berust in de Bibliotheek van de Propagande te Rome: een afschrift daarvan, waaraan echter zeven van de vijftien boeken ontbreken, bezit het Seminarie van 's Hertogenbosch en de bibliotheek van het Seminarie te Warmond. Verg. *R. K. Jaarboekje voor het Koningrijk der Nederlanden*, 1843, blz. 126.

Ook in zijn werk: *de Petro Codde, sive Coddaeo, Archiepiscopo Sebasteno, in Hollandia vicariatus apostolici potestate polito, functo ac defuncto*, zijn vele belangrijke bijzonderheden omtrent dit tijdvak te vinden. Het verslag, over de Hollandsche missie, 't welk hij bij het nederleggen van zijn provicariaat naar Rome opzond, gaf A. v. Lommel uit onder den titel: *Missio Foederati Belgii.* Hagae Comitis 1879.

trent Mozzi den bekenden schrijver van: *Storia della revoluzioni della chiesa d'Utrecht* [1]).

Hoewel dit boek van groot nut is voor den beoefenaar van het Jansenistische schisma in Nederland, moet dit gunstig oordeel, wat betreft de zienswijze des schrijvers omtrent het Haarlemsch Kapittel eenigszins beperkt worden. Terwijl hij nl. in den loop van zijn werk het zoogenaamd Utrechtsch Kapittel, wat het trouwens ten volle verdient, steeds als een onwettige en oproerige vereeniging van kwaadgezinde priesters brandmerkt, is zijn oordeel over het Haarlemsche college veel gunstiger, of liever al te vleiend: steeds poogt hij het van alle smet vrij te pleiten en als het soms te ver gaat, wijt hij dit alleen aan de bedriegelijke kuiperijen (cabales insidieuses) van de Utrechtsche vicariaatheeren, terwijl het overigens steeds onmiddelijk bereid was, altijd volgens den schrijver, zich aan de uitspraken van den H. Stoel te onderwerpen [2]).

Dat dit oordeel veel te gunstig is, zal de lezer meer dan eens gelegenheid hebben op te merken [3]).

Behalve gemelde bronnen – waarbij vooral de 23 jaargangen van de *Bijdragen voor de Geschiedenis van het bisdom van Haarlem* niet moeten vergeten worden, rekenen wij ons gelukkig, meermalen uit het bisschoppelijk archief te Haarlem te kunnen putten en menige belangrijke bijzonderheid mede te kunnen deelen [4]).

---

1) Wij gebruikten de Fransche vertaling te Gent in 3 vol. uitgegeven 1829, waaraan ook verdere aanhalingen ontleend zijn.

2) Verg. bijv. pag. 186.

3) Verg. *Bijdragen* V, 234. Hier wordt ook de reden van Mozzi's overdreven gunstig oordeel verklaard.

4) De lezer zal zeker wel niet vergen, dat wij een overzicht geven van hetgeen in die jaren van strijd vóór en tegen Rome geschreven is; dit is eenvoudig onmogelijk: het aantal geschriften, brochuren, pamfletten, klink-

Dat met dit alles de volgende schets op volledigheid aanspraak mag maken, wij zullen de laatsten zijn, die dit beweren. Toch hopen wij daardoor wat meer licht te werpen op de geschiedenis dier dagen, waarin onze voorouders ten koste van goed en bloed, gestreden hebben voor de eer en het voortbestaan der R. K. Kerk in ons vaderland.

II. *Het Oud-Kapittel tot aan zijn nietig-verklaring.* 1685–1703.

Onmiddelijk na Neercassel's dood dacht men in Rome er aan, een opvolger voor het Apostolisch vicariaat in de Hollandsche missie aan te wijzen; maar ook in Holland zelf zat men niet stil, en hetgeen volgt, wijst er zeer duidelijk op, dat het hier reeds aan het gisten was.

Twaalf dagen na den dood van den vicaris, 18 Juni 1686, had reeds een gezamenlijke vergadering van de Utrechtsche en Haarlemsche Kapittelheeren te Gouda plaats [1]), waar al dadelijk bleek, dat de geest van verzet reeds menig Kapittelheer had aangestoken: eenparig toch was men van oordeel, dat Hugo van Heussen de meest geschikte opvolger van Neercassel was en daarom aan Rome ter benoeming moest worden voorgesteld. Ieder nu, die zich ooit met onze vaderlandsche kerkgeschiedenis heeft bezig gehouden, zal de beteekenis begrijpen van dit besluit, om den schrijver der *Batavia Sacra*, den

---

dichten, enz. enz., bedraagt legio. Voor de titels van een groot deel daarvan vergelijke men: *Lijst van eenige boeken en brochuren uitgegeven in de O. K. Kerk, sedert* 1700—1751, door J. A. van Beek, Rotterdam 1892. Die geheele litteratuur heeft echter, voorzoover wij ten minste hebben kunnen nagaan, voor den geschiedschrijver alleen in zoo verre nog eenige historische waarde, dat zij een getrouw beeld geeft van de manier, waarop men in die dagen zijn tegenstander placht te lijf te gaan.

1) De *Acta* vermelden niets hiervan.

bekenden aanvoerder van het zich noemend Utrechtsch Kapittel [1]) ter benoeming als Apostolisch Vicaris voor te dragen.

Als vrucht dier vergadering werd den 29 Julij een door alle leden van beide Kapittels onderteekend schrijven naar den Paus en de Congr. de prop. fide gezonden met het verzoek, van Heussen als opvolger van Neercassel te benoemen: een tweede en derde maal werd dit verzoek, telkens in meer dringende termen, herhaald.

Van den anderen kant echter waren te Rome van verschillende zijden beschuldigingen tegen van Heussen ingebracht, vooral daarop neerkomende, dat hij met de Jansenisten heulde: wel trachtte hij zelf zich in een brief aan den Paus daarvan vrij te pleiten, wel bleef men voortdurend op zijne benoeming aandringen, doch alles te vergeefs: Rome wilde van dezen candidaat niet gediend zijn.

De Kapittels besloten nu een drietal anderen voor te dragen, nl.: Codde, ondervicaris van Utrecht, Cousebant, ondervicaris van Haarlem en Wilhelmus Schep, de vroegere provicaris. Maar te Rome bleef men nog steeds weifelen: blijkbaar durfde men het met geen der drie candidaten te wagen: reeds ging het gerucht, dat de pastoor van het Amsterdamsche Begijnhof, Adr. van der Mey zou benoemd worden; dit moest met alle middelen

1) Dit college had, zooals bekend is, nog veel minder recht op den naam van *Kapittel* dan het Haarlemsche. Oorspronkelijk een vereeniging van geestelijken, welke de Ap. Vic. Rovenius in 1633 onder den naam van *Vicariatus* had ingesteld, om hem in het bestuur der Hollandsche missie bij te staan, had het door verloop van tijd, dikwijls met afgedwongen goedkeuring der Ap. Vicarissen zijn rechtsmacht uitgebreid en zich den naam van *Kapittel van Utrecht* toegeeigend. Het overtrof al spoedig in overmoed en geest van verzet het Haarlemsche Kapittel en werd ten slotte het brandpunt der scheuringspartij.

worden tegengehouden en men besloot een aanhanger der partij naar Rome te zenden, om daar in den geest der Kapittels te werken. Het oog viel op Theod. de Cock, pastoor te Leiden, die toen nog zeer sterk met de Utrechtsche en Haarlemsche Kapittelheeren eene lijn trok; deze wist eindelijk de benoeming van Codde door te drijven en aldus had de Hollandsche missie na een interregnum van ongeveer twee jaren, weder een Apostolischen Vicaris (16 Sept. 1688).

Onder deze is het treurige schisma uitgebroken, zooal niet rechtstreeks, dan toch zeker indirect aan hem te danken: reeds bij zijne wijding tot bisschop van Sebaste i. p. i., gaf hij door zijne weigering om het formulier van Alexander VII te onderteekenen, blijk van instemming met de Jansenistische gevoelens. De eerste daad, die hij volbracht, werkte dan ook reeds het woelen van de partij in de hand: den 26 April 1689 erkende hij al de zoogenaamde rechten der beide Kapittels, zooals zij door zijne voorgangers, vooral onder Neercassel waren ingesteld [1]). Bovendien deed hij al zijn best, om het Haarlemsche collegie, dat sterk aan het kwijnen was, nieuw leven in te storten: hij wendde al zijn invloed aan, om de openkomende zetels te doen bezetten met mannen, die hem met hart en ziel waren toegedaan. Daartoe viel vooral zijn oog op zijn geest- en bloedverwant Martinus de Swaen. Deze was toenmaals president van het college Pulcheria aan de Leuvensche hoogeschool: doch Codde meende meer nut van hem te hebben, indien hij hem in zijne nabijheid had en benoemde hem daarom tot pastoor „in de Hoek", te Haarlem, eene der meest gewichtige parochiën van het oud-bisdom.

Bij de eerst komende vacature, door den dood van

---

1) De acte hiervan berust op het Bisschoppelijk archief te Haarlem.

Cornelius Catz (31 Maart 1693) wist Codde de Swaen, te gelijk met Simon Cousebant en Corn. van der Coogen den Kapittelheeren op te dringen, en toen Josephus Cousebant ook kwam te overlijden, liet hij denzelfden de Swaen tot deken van het Kapittel verkiezen (1697).

Geen keuze had noodlottiger kunnen zijn: vooral voor het Haarlemsche Kapittel heeft de Swaen door zijn invloed rampzalig gewerkt: door verloop van tijd verkreeg hij zulk een overwegenden invloed op de overige Kanunniken, dat, ondanks de goedgezinden, die er nog altijd waren, het Kapittel een tijd lang met de scheuringspartij meedeed, en eerst met den dood van de Swaen, zich geheel en al van de partij losrukte; maar loopen wij de gebeurtenissen niet vooruit.

Wanneer men de eerstvolgende jaren in de *Handelingen* nagaat, heeft het al den schijn, alsof overal hier te lande de vredigste rust en eensgezindheid heerschte: men leest er van geldzaken, overdracht van goederen, rekening en verantwoording, enz., meer niet; en toch is in die jaren het eerste bedrijf afgespeeld van het drama, dat de Hollandsche katholieken in zulk een beroering bracht, toch waren juist die dagen getuigen van de meest opgewonden hartstocht en tweedracht. Na hetgeen voorafging, begrijpt de lezer allicht dit veelbeteekenend stilzwijgen van de notulen: immers, vooral in de eerste tijden, kwam het oproer nog niet openlijk aan den dag, maar bereidde zich nog slechts voor door bedekte en verborgen woelingen. Nog had men niet openlijk met den H. Stoel gebroken en het was dus zaak, vooral voor diegenen onder de Kapittelheeren, die met de partij medegingen, om zooveel mogelijk over alles een diep stilzwijgen te bewaren.

Toch kon op den duur die toestand zoo niet blijven: naarmate de beweging tegen Rome algemeener en drei-

gender werd, naarmate de hartstochten hooger werden opgezweept, vindt men in de *Acta* de echo terug van den oproerkreet, welke reeds in brochures en van de kansels zelfs begon te weerklinken, hoewel men toch nog voortdurend de pogingen terugvindt, om zich door onvoorzichtige en hartstochtelijke uitdrukkingen niet bloot te geven.

In de buitengewone vergadering van 8 Juni 1700 overhandigde Codde aan de leden van het Haarlemsche Kapittel de brieven, die hij van den nuntius te Brussel, Bussi, had ontvangen [1]). Tot goed begrip hiervan diene het volgende. De Apostolische vicaris Codde, had zich, eerst in het verborgen, daarna meer openlijk, een begunstiger der Jansenistische beweging getoond, tot groot verdriet der goedgezinde Katholieken, die met schrik de toekomst te gemoet zagen. Weldra werden dan ook klachten en beschuldigingen naar Rome gezonden, die spoedig zoo talrijk en zwaar werden, dat paus Innocentius XI een speciale commissie van Kardinalen benoemde, om al die beschuldigingen te onderzoeken. Langen tijd duurde dit onderzoek: nieuwe beschuldigingen werden ingebracht, nieuwe verdedigingen van Codde en zijn aanhang opgezonden; eindelijk werd een nieuwe commissie samengesteld, wier uitspraak was, dat de Ap. Vic. naar Rome zou ontboden worden, om zich persoonlijk tegen de ingebrachte beschuldigingen te verdedigen. De Apostolische vicaris zag, om welke redenen dan ook, schromelijk tegen deze reis op en nam verschillende uitvluchten te baat, om zich aan het bevel van Rome te onttrekken. Men besloot den Brusselschen internuntius in den arm te nemen; misschien kon deze het dreigend gevaar nog wel van Codde's hoofd afwenden. Daartoe gingen deze laatste, Jac. Cats en

---

1) Verg. *Bijdr.* XVII, blz. 121.

de Swaen, den Nuntius een bezoek brengen: wat zij echter ook inbrachten, het was alles vergeefs: het bevel van Rome was te uitdrukkelijk, te streng, dan dat daaraan nog te tornen was; zelfs de beruchte Quesnell raadde Codde aan, de reis te ondernemen. Alvorens hij vertrok, wilde de vrienden hem zooveel mogelijk hulp en bescherming mede geven; daarom schreef de Swaen in naam van het Kapittel een brief aan Bussi, om Codde in zijne voorspraak aan te bevelen.

De internuntius zond een hartelijk en vriendelijk antwoord terug [1]) en het was dit schrijven, waarvan in bovengenoemde vergadering sprake was [2]). Alvorens te vertrekken, wilde Codde zich van den toestand hier te lande verzekeren: daarom benoemde hij vier provicarissen, om in zijnen naam de Hollandsche missie, gedurende zijne afwezigheid te besturen: de Swaen en Theodorus Groenhout voor het oud-bisdom Haarlem, Cats en van Heussen voor Utrecht. Ook hierin verzette hij zich tegen den wensch van den H. Stoel, die liever de Cock als provicaris benoemd had gezien: doch deze was in de oogen van Codde en zijn vrienden een onmogelijk man geworden, sinds hij, het dreigende gevaar inziende, de partij den rug had gekeerd en den moed had gehad, om op herhaald verzoek van Rome, een getrouw verslag van den toestand alhier op te zenden.

Nog altijd was Codde niet vertrokken: hij woonde zelf nog de volgende buitengewone vergadering van het Haarlemsche Kapittel (12 Aug. 1700) bij, waarin de goedgezinde Schep om gezondheidsredenen ontslag nam, en de vurig Jansenistisch gezinde Jacobus 't Zull, pastoor te Amsterdam, in diens plaats benoemd werd [3]). Tevens werd

---

1) 26 Mei 1700. 2) Verg. *Bijdr.* XVII, blz. 122.
3) *Bijdr.* t. a. p.

besloten 2000 gulden aan Codde mede te geven, als tegemoetkoming in de reiskosten: ook zouden de aartspriesters worden aangeschreven, om voor hetzelfde doel collecten onder de geloovigen te houden.

Eindelijk, in Sept. 1700 aanvaardde Codde de reis naar Rome, vergezeld door Franciscus Groenhout, een der Haarlemsche Kapittelheeren, die hem te gelijk als secretaris zou ter zijde staan. Zoodra hij te Rome, waar intusschen Clemens XI den pauselijken troon bestegen had, was aangekomen, nam het onderzoek een aanvang [1]). Zooals te begrijpen is, zaten de vrienden van den Vicaris, evenmin als hij-zelf stil: getuige zijne bekende *Declaratio*, die hij zelf te Rome deed drukken, getuige vooral het *Liber supplex*, dat in het volgende jaar uit Holland werd opgezonden. Deze suppliek dient als antwoord op een schrijven, dat kort te voren naar Rome verzonden was: het was onderteekend door 300 Hollandsche priesters, wel een bewijs, hoe ingrijpend de invloed van Codde hier gewerkt had. Bovenaan natuurlijk de namen der vier provicarissen, dan volgen de gezamenlijke leden der Haarlemsche en Utrechtsche Kapittels, verder verscheidenen, die zich later als hevige jansenisten deden kennen, maar eindelijk ook, vreemd genoeg, vele priesters, die naderhand als goedgezinde en gehoorzame priesters bekend stonden.

Dit alles mocht echter niet baten: de beschuldigingen waren te verpletterend, te overtuigend: na een onderzoek van bijna anderhalf jaar, viel de beslissing: de Congregatie de prop. fide sprak in tegenwoordigheid van den Opperherder den 7en Mei 1702 het vonnis uit, waarbij Codde van zijn vicarisambt werd gesuspendeerd: tegelijk

1) Terzelfder tijd ongeveer, legde Codde te Rome een *Status missionis* over, die zich nog op het Haarlemsch Archief bevindt.

met hem, werden de door hem aangestelde provicarissen uit hun ambt ontheven en in hun plaats de Cock als provicaris over de Hollandsche missie aangesteld, met al de volmachten van Vicaris Apostolicus.

Dit besluit maakte Clemens XI den 13en Mei 1702 bij pauselijke breve bekend, hoewel de beslissing hier te lande nog eenigen tijd geheim werd gehouden, behalve voor den Internuntius en de Cock. Deze, de listigheid der tegenstanders kennende, meende met de uiterste voorzichtigheid te werk te moeten gaan. Den 11en Juni begaf hij zich naar van Heussen en verzocht dezen het Utrechtsch Kapittel bijeen te roepen; zonder nog een woord van het gevallen vonnis te reppen, gaf hij als reden op, dat hij het Kapittel een gewichtig besluit van de Congregatie had mede te deelen. Schoorvoetend beloofde van Heussen aan zijn verlangen te voldoen en den volgenden dag vertrok de Cock naar Haarlem met eenzelfde boodschap voor de Swaen. Deze was echter reeds gewaarschuwd door van Heussen, die ondanks de Cock's voorzichtigheid begreep, dat er onweer dreigde. Toen de Cock dan ook aan de woning van de Swaen aanklopte, was deze reeds naar Leiden afgereisd om met van Heussen en de andere partijhoofden, Cats, Stakenburg, van Erkel, Gael, e. a. te beraadslagen: uit de handelwijze van de Cock hadden zij begrepen, dat de zaak van Codde verloren was, te meer daar nog kort te voren de Brusselsche Internuntius aan van Heussen gemeld had, dat er weldra verandering in het bestuur der Hollandsche missie te wachten was. Men vermoedde dus, dat de Cock in Codde's plaats was aangesteld en geen ander doel met het bijeenroepen der Kapittels voorhad, dan hun zijne brieven te toonen en hen aldus te dwingen hem als geestelijk hoofd te erkennen, wilden zij niet openlijk als oproerigen en scheurmakers gebrandmerkt worden. Zij

besloten daarom, nooit of nimmer de Cock als opvolger van Codde te erkennen en het hem tevens onmogelijk te maken, zijne brieven officieel aan de beide Kapittels te vertoonen: er werd dus afgesproken, stil uiteen te gaan en de Kapittels eenvoudig niet bijeen te roepen. Het gevolg was, dat, toen de Cock op den bepaalden dag bij van Heussen kwam, hij het huis ledig vond: er bleef hem dus niets anders over, dan een door hemzelven en drie andere pastoors als getuigen geteekend stuk aan de dienstmaagd af te geven, waarin hij zijn aanstelling als provicaris bekend maakte. Tegelijk wist hij hun toeleg in zooverre te verijdelen, dat hij door talrijke brieven aan de verschillende priesters der missie zijn benoeming mededeelde, zoodat nog met Sacramentsdag van dat jaar het nieuws van Codde's afzetting vrij algemeen bekend was.

Het besluit door van Heussen c. s. den 12en Juni te Leiden genomen, om nl. zich met alle middelen tegen de aanstelling van de Cock te verzetten, werd bevestigd door een gecombineerde vergadering der beide Kapittels, te Amsterdam daags na Sacramentsdag gehouden. Alles geschiedde echter met de strikste geheimhouding: zelfs werd den 16en Juni nog een nederige brief aan den internuntius geschreven, waarin zij ootmoedig verzochten, vooraleer zij gedwongen werden de Cock als provicaris te erkennen, dat hun tijd en gelegenheid zou worden gegeven, om Codde, die nog steeds te Rome vertoefde, van alles op de hoogte te brengen en tevens, om aan Z. H. de bezwaren voor te stellen, die uit de verandering van bestuur voor de missie zouden voortvloeien.

Spoedig daarop, 21 Juni, volgde het antwoord van Bussi, die hen allervriendelijkst, doch ook allerdringendst uitnoodigde, zich bij de beslissing van den H. Stoel neder te leggen. Maar de Kapittelheeren dachten er anders over. Den 2en Juli had wederom een vereenigde zitting der

beide Kapittels plaats [1]), waarin het verzet tegen Rome zijn beslag kreeg. De zwakke stemmen van enkele goedgezinden werden spoedig overstemd door de hartstochtelijke protesten der tegenpartij, en het eindbesluit was: Codde te blijven handhaven en de Cock nooit ofte nimmer erkennen.

Nog feller ontbrandde de hartstocht bij de afkondiging van den jubilé-aflaat, dien Innocentius XII bij het eeuwjaar had toegestaan en welke nu door Clemens XI over de geheele christenheid werd afgekondigd. Den 8en Juli had de Cock de aflaat-brieven van den Paus ontvangen en hij, zoowel als de internuntius hadden de vier provicarissen dringend aangemaand, deze brieven over de missie rond te zenden. Dezen echter bleven hardnekkig weigeren: de reden dier weigering was waarschijnlijk, dat de brieven door de Cock als provicaris onderteekend waren, en zij vreesden, dat daardoor hun invloed zou te niet gaan. Aldus was de Cock wel gedwongen, eigenhandig de brieven rond te zenden, en aldus het jubilé af te kondigen. Dit voerde de woede der weerspannigen ten toppunt: de hoofden der partij, vooral de aartspriesters, hitsten de geestelijken van hun district zooveel mogelijk op, om de brieven van de Cock rondweg te ignoreeren: helaas, maar al te velen gaven hieraan gehoor. Eindelijk den 20en Juli, den dag dat het jubilé zou worden afgekondigd, zonden de vier oud-provicarissen een manifest de wereld in, waarin zij die afkondiging als onwettig veroordeelden en afkeurden.

Zoo werd de verdeeldheid, die eerst nog onder de clergé beperkt was gebleven, op straat gebracht: het eerste

---

1) Verg. *Bijdr.* XVII, blz. 125. Backhuyzen spreekt van 4 Julij. *Bewijsschrift* II, 137. Ook van deze vergadering is in de *Acta* geen woord te vinden.

bedrijf van het drama was afgespeeld. Tot nu toe had de internuntius getracht, door zachtheid het naderend onheil te bezweren; toen hij echter zag, dat dit nutteloos was, zond hij den 27en Juli een schrijven aan de Swaen c. s., waarin hij de Kapittelheeren, nu met scherpe gestrengheid, *beval*, om zich ten spoedigste en onvoorwaardelijk in alles aan de Cock te onderwerpen: zeer duidelijk liet hij tevens doorschemeren, dat hunne hardnekkigheid hun de Kerkelijke straffen dreigde over het hoofd te brengen [1]). Onmiddelijk na dit schrijven vergaderden wederom de Utrechtsche en Haarlemsche Kapittelheeren, en het is deze vergadering, waarvan — hoewel nog ter loops en in margine — in de Acta het volgende genoteerd is [2]): „Anno 1702, die 4 Aug. habita fuit congregatio utriusque Capituli Amstelodami in aedibus Adm. R. D. Coetenburg; et in ea rursum scriptae sunt litterae ad S.S. Pontificem in favorem Illmi Dni Sebasteni, unaque concepta est formula quaedam appellationis adversus Illmum Dnum Internuntium Bruxellensem, quae et ab omnibus subscripta fuit et missa ad amicum quemdam Bruxellensem, hac tamen lege, ut illam non traderet, nisi periculum immineret alicujus censurae".

Deze weinige woorden zouden ons niet veel wijzer maken, indien geen andere bronnen ten dienste stonden: aan de hand der bescheiden, zetten wij het verhaal verder.

In genoemde vergadering werd vooreerst nog eens uitdrukkelijk overeengekomen, om aan Codde getrouw te blijven: ter voorkoming van mogelijke banvonnissen, waarmede Bussi hen gedreigd had, zouden zij alvast een appellatie-formulier opmaken, zooals de notulen ook vermelden, waarin zij zich van den internuntius op den paus

---

1) *Bijdr.* l. c. blz. 126.
2) „ „ „ 124.

beriepen: dit appel zouden zij aan een vriend te Brussel zenden, met de opdracht het aan Bussi te overhandigen, zoodra er gevaar van excommunicatie dreigde.

Nadat zij verder nog eens besloten hadden, de Cock met alle mogelijke middelen te dwarsboomen en alles in het werk te stellen, om Codde uit Rome te doen terugkomen en in zijne waardigheid te herstellen, stelden zij een brief aan den Paus op, waarin zij Z. H. met nederige en eerbiedige termen baden en smeekten, om hun den kerkvoogd, naar wien allen zoo vurig verlangden, terug te geven, en aldus aan den wensch van bijna de geheele geestelijkheid en al de geloovigen gehoor te geven.

Hoe gemeend dit alles was, bewijst het eindbesluit der vergadering, om de Calvinistische Regeering in de armen te nemen en door haren steun, met geweld desnoods, de Cock het verblijf hier te lande onmogelijk te maken.

Het was vooral dit besluit, waardoor de geest der partij het beste geteekend wordt. Met de zwartste kleuren moest de Cock bij de Staten van Holland worden afgeschilderd: vooral het Jezuietenspook zou moeten dienen, om de Regeering den schrik om het hart te doen slaan: de grofste en meest leugenachtige aantijgingen werden tegen de Cock ingebracht, en het hem bijv. tot een staatsmisdaad aangerekend, dat hij in zijne jubilé-brieven een uitdrukking („quae ab haereticis occupantur") had gebruikt, die reeds eeuwen in zwang geweest was, en nog nooit iemand ter wereld aanstoot gegeven had. Dit laatste middel zou naderhand nog meermalen door de partij worden toegepast en probaat bevonden, wanneer eigen krachten tegen Rome te kort schoten.

De Cock begreep thans, dat de maat meer dan vol was; verschillende aartspriesters, vooral onder de Kapittelheeren, zette hij af, (zoo bijv. v. Erkel, Cats, Cuyck van het Utrechtsche, de Swaen, Gael, Coetenburg,

Visscher van het Haarlemsche Kapittel) en verving hij door goedgezinden.

De wensch der partij werd spoedig vervuld. Zij hadden door hun beroep bij de Regeering niet aan eens doovenmans deur geklopt. Den 17en Augustus 1702 verscheen een plakkaat van de Staten van Holland en West-Friesland, waarbij aan den provicaris de Cock alle machtsuitoefening ontnomen en aan alle Katholieken verboden werd, op straffe van boete en gevangenneming, hem als hoofd te erkennen en te gehoorzamen : voortaan ook zou geen vicaris, tenzij een door de Staten goedgekeurde, meer worden toegelaten: eindelijk werd den regulieren het verblijf in den lande ontzegd [1]).

Niettegenstaande dat alles bleef men steeds den grootsten eerbied en onderdanigheid aan den H. Stoel betuigen. Zoo hadden zij zich reeds vroeger (in den bovengemelden brief van 4 Aug.) bij Clemens XI over den internuntius beklaagd, wiens brieven, zeiden zij „non solum tamquam inobedientiae sed et criminosae contumaciae reos nos sugillant, qui tamen, quod scimus, debitam S. Sedi obedientiam neque hactenus negavimus neque negabimus unquam". Zoo herhaalden zij die betuigingen van onderwerping in een schrijven van 26 Sept., en later nogmaals den 3en October van hetzelfde jaar.

Toen de partij echter begreep, dat dit niet hielp, besloot zij het masker af te werpen en tot daden over te gaan. Wilde Rome de rechten der beide Kapittels niet erkennen, hun oud-vicaris niet herstellen en de door deze benoemde pro-vicarissen geen jurisdictie geven, dan waren zij wel genoodzaakt zich zelf recht te verschaffen.

Reeds had de beruchte van Erkel zijne *Apologie* uitgegeven, waarin hij trachtte te bewijzen, dat de Kapittels

---

1) *Groot Placaatboek*, Dl. V, blz. 557.

van Utrecht en Haarlem alle macht en rechten bezaten van een wettig geconstitueerd Kapittel, dat de missie van Holland een wettig geordende Kerkprovincie was, evengoed als in Frankrijk en Duitschland, dat dus de Kapittels nu, sede vacante, even wettig konden optreden en handelen als overal elders, enz.

Gretig werd dit bewijsmiddel. ook door het Haarlemsche Kapittel, aangegrepen; doch, om met meer zekerheid en gerustheid te werk te kunnen gaan, werd eerst nog het oordeel ingewonnen van mannen als Quesnell, van Espen, e. a., van wie zij een gunstig advies konden verwachten: hunne verwachting werd niet teleurgesteld. Eindelijk kwamen de Haarlemsche Kapittelheeren den 26en Sept. 1702 in gewone zitting bijeen, en gaven de plechtige verklaring uit: dat bijaldien Codde als vicaris door den paus was gesuspendeerd, terwijl de in zijn plaats benoemde de Cock, wegens het verbod der Regeering, onmogelijk zijn ambt kon waarnemen (de lezer weet, aan wie dit te danken was), de Haarlemsche zetel open kwam te staan; dit gevoelen, zoo lezen wij verder in de Acta, die tamelijk uitgebreid deze vergadering hebben genotuleerd [1]), dit gevoelen wordt gedeeld door den Leuvenschen professor van Espen; op dien grond, oordeelden de Kapittelheeren het zich ten plicht, om volgens de voorschriften van het Concilie van Trente een *Vicarius Capituli* te benoemen. Ten gevolge van al die overwegingen werd als zoodanig met algemeene stemmen gekozen: Martinus de Swaen, die in naam van het Kapittel de openstaande parochiën van waardige en geschikte priesters zou voorzien. Tegelijkertijd echter besloten zij, nog niet dadelijk te handelen, maar eerst af te wachten, wat de Utrechtenaren zouden doen, die, dit wisten zij, een der-

1) Verg. *Bijdr.* XVII, blz. 126.

gelijk besluit genomen hadden en door het vacant komen der statie Muiden, dadelijk gelegenheid zouden hebben, dit uit te voeren. Mochten dezen echter te lang aarzelen, dan werd, bij voorkomende gelegenheid, de geheele zaak aan het beleid van de Swaen overgelaten [1]).

Zooals de Haarlemmers verwacht hadden, maakte de Utrechtsche oud-provicaris Cats onmiddelijk gebruik van de voorgewende macht, waarmede het Utrechtsche college hem bekleed had. De Swaen volgde dit droevig voorbeeld weldra na: nog in 't zelfde jaar (2 Dec. 1702) benoemde hij voor Duivendrecht een zekeren Joannes Smering en zond naar de Wormer zijn eigen kapelaan Joannes van den Steen, thans nog even vurig aanhanger der partij, als hij er later een hevig bestrijder van werd [2]).

Ook dit alles weerhield de Kapittelheeren nog niet, om een brief vol betuigingen van eerbied en onderworpenheid naar Rome te zenden, zooals blijkt uit de *Acta* der buitengewone, gecombineerde vergadering van 3 Jan. 1703 [3]), waarin het heet, dat men besloot een schrijven tot den H. Stoel te richten tot getuigenis van hunne gehoorzaamheid aan den Opperherder en hunne vereering voor Codde. Deze brief moest nl. als antwoord dienen op een schrijven, dat de prefect der Propagande, Kard. Paoluzzi aan de Swaen c. s. had gezonden: hierin had de Kardinaal zijne uiterste bevreemding te kennen gegeven, dat men hier te lande nog altijd weigerachtig bleef, ondanks de uitdrukkelijke verklaringen van Rome, om zich aan de uitspraken van den H. Stoel te onderwerpen: nog eens werd aan allen ten dringendste op het hart ge-

---

1) In dezelfde vergadering besloot men — zeker als bewijs vam sympathie — duizend gulden uit de fundatie-Pronk naar Codde te Rome te zenden. *Bijdr.* l. c. blz. 127.

2) Verg. *Bijdr.* XX, blz. 6.

3) " " XVII, blz.

drukt, de Cock als den wettig aangestelden provicaris te erkennen.

Helaas, het bleek al duidelijker en duidelijker, dat men met mannen te doen had, die hun verzet tot het uiterste zouden doordrijven en er niet tegen opzagen des noods formeel tegen het wettige gezag op te staan. Ook de Brusselsche internuntius begon dit in te zien; vroeger reeds [1]) had hij de Swaen verweten, dat hij zich nog steeds de macht van provicaris aanmatigde en doorging op onwettige wijze pastoors te benoemen. De zich noemende vicaris van het Haarlemsche Kapittel had daarop geantwoord, dat hij, sinds Codde gesuspendeerd was, *in qualitate provicarii* geene enkele handeling meer had uitgevoerd. Bussi had zich door deze bedriegelijke distinctie laten beetnemen en meende, dat de Swaen zich van iedere machts-uitoefening had onthouden. Groot was dus zijn verbazing, toen hij vernam, dat buiten de Cock om en dat nog wel door denzelfden de Swaen vacante staties waren bezet [2]). Onmiddelijk dan ook (11 Jan. 1703) schreef hij daarover aan de Swaen, en gebood hem ten strengste, de beide onwettig benoemde priesters terug te roepen. Tot antwoord hierop, verklaarde de Swaen (19 Jan.) nog eens uitdrukkelijk, dat hij in geheel de missie geen onwettige pastoors kende en dat de beide geestelijken in quaestie door eene wettige aanstelling van het Haarlemsche Kapittel gezonden waren. De internuntius zag nu tot zijn droefheid in, dat de Haarlemmers zich in allen ernst tot een wettig Kapittel hadden opgeworpen en hun deken zich wederrechtelijk de macht aanmatigde, die alleen aan de Cock toekwam. Hij richtte den 25 Jan. een ernstig schrijven aan de Swaen, waarin hij hem onder bedreiging van Gods oordeelen verbood, om, hetzij op

1) In zijn brief van 17 Julij 1702. Zie boven.

2) Duivendrecht en Wormer. Zie boven.

eigen naam, hetzij nomine Capituli of onder een ander voorwendsel, eenige daad van rechtsmacht uit te oefenen [1]).

Ook uit Rome ontbrak het niet aan vermaningen en bedreigingen. Den 3en Febr. 1703 werd aan onderscheidene missie-priesters door de Propagande een schrijven gericht, waarbij op last en uit naam van den Paus een ieder werd bekend gemaakt, dat alle aanstellingen en daden van rechtsmacht, die sinds Codde's suspensie, het zij door de oud-provicarissen, het zij door de aartspriesters, het zij door de *assessores istorum praetensorum Capitulorum* verricht waren, van nul en geener waarde moesten beschouwd worden [2]). Terzelfder tijd (9 Febr.) zond de Congregatie een gelijkluidend schrijven aan het Haarlemsch Kapittel, waarbij zij het college voor de zooveelste maal als een *praetensum Capitulum* betitelde en iedere rechtsmacht er aan ontzegde, terwijl zij op bevel van den Opperherder iedere inmenging in het geestelijk bestuur der missie, met de excommunicatie bedreigde [3]). Ook Bussi zond naar aanleiding van dit laatste schrijven een brief aan de Swaen (22 Febr.), om hem nog eens dringend te vermanen, zijne onwettige handelingen te herroepen.

Volgens Hoynck en Mozzi had dit alles, ten minste voor het Haarlemsche Kapittel, de gewenschte uitwerking. Helaas, dit gelukkige oogenblik was nog niet aangebroken, getuige de buitengewone zitting van het Haarlemsche Kapittel 6 Maart 1703 [4]). In deze vergadering

1) Verg. *Bijdr.* XVII, blz. 128. Het daar genoemde schrijven komt klaarblijkelijk in tijdsorde *na* den brief van Kard. Paoluzzi dd. 2 Dec. 1702.

2) Verg. *Bijdr.* l. c. blz. 129.

3) *Bijdr.* l. c.

4) Ook in de *Acta* aangeteekend. *Bijdr.* l. c. blz. 128. Toch blijkt uit de opnoeming der aanwezende leden, dat er in de gezindheid der Haarlemmers eene kentering kwam. Behalve de Swaen en twee gedeputeerden van het Utrechtsch college, waren van de Haarlemsche Kapittelheeren slechts *drie* verschenen.

werd de vermetelheid zoover gedreven, dat men besloot, van al die talrijke uitspraken op den Paus te appelleeren. In dit appel, zegt Backhuyzen te recht, vol uitdrukkingen van eene kloekmoedige ootmoedigheid en van eene ootmoedige kloekmoedigheid, geven de Kapittelheeren Z. H. op beleefde en vriendelijke manier te kennen, dat zij zich aan zijn vonnis niet believen te onderwerpen en zich van den kwalijk onderrichten paus beroepen op den paus, als hij beter op de hoogte zal zijn.

's Pausen geduld was eindelijk uitgeput: reeds was Jac. Cats van Utrecht, die met zijne partij nog veel verder dan de Haarlemmers was gegaan, met den bankliksem getroffen: eindelijk, tegelijk met den terugkeer van Codde uit Rome, verscheen den 7[en] April 1703 de bekende Breve, die Clemens XI aan alle Katholieke ingezetenen der Vereenigde Nederlanden richtte [1]).

Daarin schrijft de H. Vader met levendige droefheid vernomen te hebben, welke onzalige verdeeldheid de Hollandsche missie teistert; in zijne begeerte om het kwaad, zoo mogelijk, met wortel en al uit te roeien, maakt hij aan allen bekend, dat Petrus Codde, aartsbisschop van Sebaste, om wettige en gewichtige redenen uit zijn ambt van Apostolisch-Vicarius ontzet en Theodorus de Cock als provicaris in zijne plaats benoemd is. Vervolgens verklaart de paus, dat geen priester, hetzij hij den titel van pro-vicaris, aartspriester of lid der gewaande Kapittels voere, eenige macht heeft, om pastoors, deservitors, missionarissen, of andere personen, voor de cura geschikt aan te stellen of te benoemen, dat die aanstellingen nietig zijn en ook geen priester, op welke wijze ook, zich in het bestuur der missie mag indringen, op straffe van

---

1) De breve is te vinden: Hoynck *append. monum.* 60, 82. Mozzi III, 12, 9.

excommunicatie. Verder vermaant de Opperherder zijne geloovigen, niet te luisteren naar hen, wier eenig doel is: de rust van Kerk en Staat te verstoren en die des te gevaarlijker zijn, omdat zij den schijn aannemen, een gestrenger kerktucht te willen invoeren: doch volgens de uitspraak van Christus: „uit de vrucht zult gij ze kennen", zijn zij gemakkelijk van de ware herders te onderscheiden, uit de menigte van lasterschriften, die zij voortbrengen, uit hun leugentaal, uit hun verzet en opstand tegen den H. Stoel. Toch wil de H. Vader toonen, dat hij, ook jegens de weerspannigen, nog met liefde vervuld is: daarom heeft hij den aartsbisschop van Sebaste niet alleen de vrijheid, maar zelfs het bevel gegeven, Rome te verlaten, maar hem tevens de verzekering medegegeven, dat hij voor de toekomst alle hoop moet opgeven, ooit in zijn vorig ambt hersteld te worden. De Paus eindigt zijne schoone Breve met te vermelden, dat hij Codde belast heeft, om zijne aanhangers tot rust en onderwerping aan te sporen, gedachtig aan het Apostolisch woord: „*Obedite praepositis vestris*". Deze Breve werd den 17en Mei door den internuntius met een begeleidend schrijven aan de voornaamste Katholieken van Holland meegedeeld, en was dra, vooral ook door de zorgen van de Cock, door de geheele missie verspreid en bekend.

Geweldig was de indruk, dien dit pauselijk woord allerwegen te weeg bracht. De partij der refractarii was woedend om de benamingen, waarmede zij in de Breve was aangeduid. Onmiddelijk kwamen de Utrechtsche Kapittelheeren bijeen, om middelen te beramen, waardoor zij de gevolgen van dit schrijven zouden kunnen te niet doen: het is bekend, hoe zij door lasteringen in woord en geschrift, maar vooral door hun geliefdkoosd middel: inroeping van Staatshulp, hun doel trachtten te bereiken.

Maar, Goddank, den Haarlemmers werden de oogen geopend: wel was hun deken de Swaen nog tegenwoordig bij genoemde vergadering van het Utrechtsche Kapittel, wel bleef hij tot zijn dood woelen tegen het *Roomsche Hof*, maar sinds dit oogenblik hield het verzet der Haarlemsche Kapittelheeren feitelijk op: van dit oogenblik ook werd alle gemeenschap met het Utrechtsche Kapittel, dat weldra in de clerezy-mannen zou ontpoppen, verbroken en ontstond tusschen beide college eene duurzame kloof, die, God-lof, het Kapittel van Haarlem voor scheuring bewaard heeft [1]).

(Wordt vervolgd).

Hageveld. J. J. DE GRAAF.

---

1) *Bijdr.* XVII, blz. 130.

SPROKKELS.

Op de vorige bladzijden van dit deel der *Bijdragen* mocht ik eenige kantteekeningen maken, met wier meedeeling de lezer misschien gebaat kan zijn. Ik meen daarom wel te doen, ze, een weinig om- en bij-gewerkt, hier te plaatsen. Doch vooraf ga de delging eener reeds zeer oude schuld.

In mijn eersten bundel sprokkels heb ik, des onbewust, den goeden Pater A. M. van Lommel onrecht aangedaan: plicht dat ik zulks herstelle, nu het mij sinds een wijle bleek. In deze *Bijdragen*, I, blz. 92, had de ervaren geschiedvorscher medegedeeld, dat de eerwaarde Andreas Jansen, „na eenige maanden in het land van Goes als „kapelaan te hebben gediend, in 1694 de eerste pastoor „was geworden van Cothen en Werkhoven". Op blz. 421–22 heb ik daartegen ingebracht, dat gemelde geestelijke tusschen beide nog kapelaan was geweest te Bunnik en eerst pastoor werd in Febr. 1695. Dit deed ik op gezag van een handschrift, bewaard in het archief der Roomsche kerk te Bunnik en afgeschreven, naar ik meende, door een vertrouwd man. Doch veel jaren later bleek mij bij eigen aanschouwing, dat het moeilijk te lezen stuk op de beslissende plaats niet juist was ontcijfferd: waar gelezen was „vicario suo nomine Andreae Jansen", daar bleek te staan „vicino suo nomine Jansen". Voor het kapelaan-zijn te Bunnik vervalt dus de grond en hierdoor wordt het — mede op gezag van deze *Bijdragen*, III, blz. 258 — waarschijnlijk, dat de oprichting der

statie van Cothen en Werkhoven dagteekent uit het jaar 1694. Moge mijne dwaling vergeving vinden.

In het jongste deel dezer *Bijdragen*, blz. 71, waar gezegd wordt, dat Gerardus Cock, pastoor van Tuitjenhorn, „in Juni 1728 reeds overging tot een beter leven", schreef de pen ter zijde neer:

Een „R. D. Gerardus Cock" staat, blijkens het trouwboek der schuilkerk van de Butjesstraat te Groningen, op 16 Januari 1735 aldaar als getuige over het sluiten van een huwelijk. Zou deze niet dezelfde zijn, die, in 1732 Gerardus Kock genoemd, als huispriester op het kasteel Papendrecht gevestigd was? (Deze *Bijdragen*, XVII, blz. 219).

Ter volgende blz. 72, waar het Lucas Becker geldt, luidt het:

„Letterverwisseling, die van Becker Backer maakte, „was van meer dan eene onjuiste opgave aanleiding. Arch. „v. Utrecht II, 145 schrijft: Becker = Backer (Lucas).... — „1711 Ens en Emmeloord, 1711– .... Harderwijk, 1721–24 „Werkhoven en Cothen, 1724–30 Hoogwoud, 1730–52 „Tuitjehorn".

De samenhang is hier niet bijzonder duidelijk; maar omdat, na de aantijging van „meer dan eene onjuiste opgave", het „Arch. v. Utrecht" aanstonds voor de balie komt, erlangt men den indruk, dat dit de schuldige zij.

Men waagt het, te vragen, waarin zijne schuld dan steekt? „Het werd tijd aan vermelden Lucas zijn echten „naam Becker toe te kennen"......

Als hiermêe een der onjuistheden is aangeduid, dan zal bedoeld „Archief", in de overtuiging zijner onschuld, zich wel de handen daarvan wasschen, of aanwijzing vragen der plaats, waar het zich bezondigde aan den „ech-

ten naam" van pastoor Becker. Of zou het reeds misdaad zijn, even aan te duiden, dat zekere Lucas Becker door sommigen ook Backer werd genoemd?

Verder luidt het: „Aangezien de WelEw. Heer J. „Geenen ons meedeelt, dat pastoor de Waard in 1732 „Tuitjenhorn verliet en L. Becker er pastoreerde van „1732–52 († 5 Aug.), is hiermede weerlegd, dat L. „Becker tot 1728 geresideerd zou hebben in Hoogwoud. „(Arch. van Utr. II, 154)".

Het klinkt zeer beslist. Maar kan het de proef ook doorstaan? In dat „Archief", II, blz. 154, is noch over pastoor de Waard, noch over Tuitjenhorn, noch over L. Becker, noch over Hoogwoud eene silbe te vinden. Als het mocht, zou men daarom den geëerden schrijver willen verzoeken om nadere aanwijzing der plaats, waar in gezegd „Archief" wordt te kennen gegeven, dat L. Becker niet eens tot, of slechts „tot 1728 geresideerd zou hebben in Hoogwoud".

Wat verder den weleerw. heer J. Geenen betreft, betuig ik gaarne, dat ik allen eerbied en achting hem toedraag. Maar als iemand hem in het gedrang brengt, door hem als gezag te stellen tegenover den bekenden Pater A. M. van Lommel, van wien de gegevens over Hoogwoud en Tuitjenhorn komen, dan duide hij mij ten goede, dat, zoo lang van Lommel's woord niet afdoende weerlegd wordt, ik mij houd aan dezen laatste: want ik meen, dat hij mag gerekend worden onder de groote mogendheden op dit gebied, en dat hij niet verwonnen wordt, tenzij door een beslissenden veldslag. Ook meen ik, een goede proef te hebben op des gemelden vaders som. In deze *Bijdragen*, deel XVII, werd door A. M. v. Lommel aan den lezer voorgelegd een bundel van bescheiden, ontleend aan het rijksarchief in den Haag. Daar treedt onder anderen de vertegenwoordiger der burgerlijke macht

in Haringcarspel op, en getuigt (blz. 189–90) dat Lucas Becker als priester „geadmitteerd (is) door den heer van Haringcarspel in Dec. 1731". Op blz. 192 luidt het verder, dat op 25 Octob. 1730 nog „priester van Haringcarspel" was Herm. Johan. de Weerdt, en dat deze op 16 Juli 1731 bij de heeren burgemeesters van Monnikendam zich aanmelde als pastoor dier stad [1]). Met bloote beweeringen, meen ik, maakt men zulke getuigen niet af.

Blz. 73. *Joannes Keuler.* Uit de archieven van het Sticht blijkt, dat zekere heer Keuler (Ceuler, Kuyler), geboortig van Vinkeveen tot omstreeks St Nicolaas van het jaar 1749 als kapelaan stond bij pastoor Galliani te Mijdrecht en toen werd gezonden aan W. van der Steen, pastoor buiten de Witte-Vrouwenpoort te Utrecht. Hier leende hij zijne hulp tot in April 1751, toen de pastoor, die blijkbaar liever alleen den last droeg, bij den hoogw. aartspriester aandrong om wegneming van dien heer. In den zomer van dit jaar stond heer Keuler „zonder bediening". Hollands aartspr. A. v. der Valk dit vernomen hebbende, verzocht op 10 Juni zijn Stichtschen genoot, dat het dezen mocht behagen dien heer „aan mij over te laten". Naar allen schijn is dit geschied.

Blz. 76–77. *Pastoor Barenbrug.* De pastoorslijsten van het jaar 1809 en 1810 getuigen, dat sinds 1797 pastoor te Tuitjenhorn was Gerard. Henric. Barenbrug; die van de jaren 1812, 13, 14 en 15 plaatsen denzelfden heer als pastoor te Velzen en Schoten; terwijl die van 1819,

1) Deze getuigenissen zal Pater van Lommel reeds bezeten hebben in 1880, zoodat hij in het „Archief van Utrecht", VIII, blz. 90, het jaar 1731 stelde voor de Weerdts vertrek uit Tuitjenhorn, terwijl vergeten werd den lezer te waarschuwen, dat in „Archief" II, blz. 145, bij Becker het jaar 1730 moest worden veranderd in 1731.

21, 27, 29, 31, 33 en 35 hem vermelden onder Amsterdam. De leemte op blz. 77 mag dan wel worden aangevuld met „Velzen en Schoten". Over de voornamen van dezen heer, zie nog Thijms Almanak, 1869, blz. 244, en Godsdienstvr., deel 36, blz. 154–55.

Blz. 81. Over *N. van Nieuwlands* verwantschap met Mr Willem Heda, zie G. Lap van Waveren aan het hoofd van Heda's *Historia*. Daar wordt ons meegedeeld, dat W. Heda zijn uitersten wil in schrift bracht op 1 November 1525; dat hij toen zijn huis te Antwerpen in vruchtgebruik vermaakte aan drie personen, een na ander volgende: „Wilhelmus ejus naturalis filius primo, quamdiu vixerit, et post ipsius mortem Nicolaus de Nova-terra ejus nepos, quamdiu vixerit, ac post ejus decessum Maria de Nova-terra, ipsius Nicolai soror".

Mag men hieruit niet afleiden, dat Heda's zuster des bisschops moeder was?

Blz. 164–65. Over de plaag der paalwormen en de poging om haar te stuiten, zie den *Europ. Mercurius*, 1732, II, 193. De resolutie van 18 Octob. 1732, waarbij de Staten van Holland enz. een bededag uitschreven tegen „de plaage der zeewormen" in de paalwerken van de dijken, komt voor in het *Groot Placaatboek*, V, blz. 394. Over hetgeen van Katholieke zijde in deze geschiedde, vinden we nog iets naders in het archief van het Sticht, dat we der mêedeeling alhier waard achten. In een schrijven op 1 Decemb. 1732, door Zijne Hoogheid den Nuntius gericht aan den Stichtschen aartspriester G. Ram van Schalkwijk, luidt het onder anderen:

Ut flagellum, quo Foederatum Belgium totum perniciosorum vermium inundantia minatur, Dei misericordia avertatur, consultum duxi, Romano-Catholicos omnes ha-

rum provinciarum exhortari, prout in adjunctis litteris (: quas singulis pastoribus sub te, vir amplissime, constitutis communicare velis, rogo :), ut jejunio, sacra confessione et communione divinam implorent opem, ut huic malo omnipotens Deus finem imponere dignetur.

Het bijgaand stuk is van den volgenden inhoud:

Silvius Valenti Gonzaga, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Nicaenus etc. cum facultibus legati-a-latere Nuntius etc. etc.

Cum per flagella nos saepe saepius omnipotens Deus admoneat ad poenitentiam nos converti, hinc rite et probe duximus, Catholicos omnes in Romanae Ecclesiae communione persistentes ac sub Excelsissimorum Hollandiae Ordinum dominatione degentes ad hoc tam salutare remedium invitare et omni, qua possumus, sollicitudine inducere, ingravescente praesertim hoc praesenti perniciosissimorum vermium ingluvie (: quam velit Deus aerumnam a florentissimis hisce provinciis avertere :); ac propterea omnis et quicumque Romano-Catholicus propriae conscientiae consulendo preces ac salutaria suspiria juxta ritum et consuetudinem Romanae Ecclesiae effundere non desinat, donec tam gravi periculo cessante misericordia Supremi naturae Auctoris iterum reflorescat. Debeat igitur unusquisque, juxta Archipresbyteri prudentiam indicto jejunio unius diei, confessioni peccatorum et Sacro Synaxi operam dare. Quapropter Nos plenariam indulgentiam iis omnibus, qui vere contriti et confessi jejunaverint et Sacramentum Eucharisticum sumpserint, concedimus hoc intuitu, ut Deus placatus reddatur et huic perniciei finem dignetur imponere. Datum Bruxellis prima Decembris 1732.

(get.) S. Archiepiscopus Nicaenus.

De mandato illustrissimi et reverendissimi Domini mei:

(get.) Joan. Bapt. Verspilt, pbr. can[s] secret[s].

(Opgedrukt zegel van den Nuntius).

Blz. 201. Ter verdrijving der nevels hangende om het tijdstip, waarop de hoogwaardige Joannes van den Steen als aartspriester van Holland enz. aftrad, heeft het allicht zijn nut, hier een paar regels mee te deelen uit een schrijven, op 25 August. 1746 door Zijne Hoogheid den Nuntius Ignat. Crivelli aan den aartspriester Ram van Schalkwijk gericht. Ze luiden:

Quam primum designabitur archipresbyter loco meritissimi domini van den Steen. Interim (Amplitudo Vestra), si quem habet aptum, auctoritate nostra transmittat sacellanum ad dominum de Bruyn in ipsius auxilium.

Vermoedelijk had (Cornel.) de Bruyn (van Barendrecht, pastoor van Rijnsaterwoude), bij ontstentenis van eigen aartspriester zich tot dien van het Sticht gewend; want dat deze laatste uit Brussel opdracht zou hebben ontvangen om voorloopig over Holland toezicht te houden, schijnt minder goed aannemelijk.

J. H. HOFMAN.

Mr JACOB BUYCK.

In den jongsten tijd heeft de laatste pastoor van Amsterdams Oude Kerk bijzonder de aandacht getrokken. Dit bracht mij er toe, het volgende hier mee te deelen. Mogelijk brengt het eenig licht aan of lokt het eene vonk uit den steen.

Wijlen de hoogeerw. Godefr. Ram van Schalkwijk, aartspriester van Utrecht, was voor ruim anderhalve eeuw met noeste vlijt werkzaam aan den bouw eener geschiedenis van het voormalig aartsbisdom Utrecht. Daar kreeg

hij ook te doen met het aloude Emmerik en in de lijst der pastoors van St. Aldegonde schreef hij onder n° 13 het volgende neer:

„R. D. Jacobus Buyck, Amstelodamensis ex consulari „familia, ecclesiae S. Nicolai in patria urbe pastor usque „in diem 8 Febr. (sic) anni 1578, quando praeter fidem „datam Amstelodamo coactus migrare, cum Jacobo Zaffio „praeposito Harlemensi, Conrardo Bloemert provisore, „Martino Duncano ad S. Catharinam pastore, Arnoldo ab „Ischa guardiano P.P. Minoritarum et Henrico van Bies- „ten ejusdem ordinis concionatore famosissimo, navi a „sectariis impositus malo clavoque carente, sicque aper- „tissimo maris discrimini expositus, at singulari divina „providentia prope Diemen appulsus, illustre fidei testi- „monium reddidit. — Pulsus Amstelodamo Embricam se „contulit, ubi primum canonicus ad S. Martinum, deinde „mense Martio anni 1589 (sic) hujus ecclesiae pastor „creatur. Quibus in muneribus ex epidemiae lue obiit „die 8 Septemb. anni 1599, aetatis anno 54... atque in „hac ecclesia tumulatus fuit".

Zoover de hoogeerw. schrijver. Daar loopen blijkbare feilen onder, doch mij is uit vele brieven gebleken, dat gemelde aartspriester zijne narichten met ijver alom zocht en de hulp inriep der vele vrienden, die hij wijd en zijd bezat. Zoo hield hij een vrij drukke briefwisseling met den Emmerikschen aartspriester P. van Erpen: door dezen of diens bemiddeling zullen de gegevens voor zijne schets aan den hoogeerw. schrijver zijn verstrekt. Ik vermoed dit te meer om den zamenklank, welke zij heeft met een andere schets, nu dertig jaren geleden door mij neergekrabbeld na een vlijtig onderzoek in Emmeriks archieven, vooral van de Munster- en Aldegondis-kerken. Ze was gansch onder het stof geraakt, doch kwam nu bij geluk weer te voorschijn. Ze volge hier:

„Mr Jacob Buyck uit Amsterdam aanvaardde in Em-
„meriks Oude kerk den herderstaf op den 28 Mei 1590,
„droeg dien ruim 9 jaar, stierf aan de pest op 8 Sept.
„1599 en werd bijgezet IN Sint Aldegonde. Lapidi mo-
„numenti, quod est a latere sinistro sepulcri communis
„pastorum insculpta sunt haec verba:

„Rev. Dno Magistro Jacobo Buyckio — rarae pietatis
„ac modestiae viro — ecclesiarum primum Amsteloda-
„mensis, post Embricensis pastori vigilantissimo — hic
„spe resurrectionis quiescenti — Henricus Buyckius fra-
„ter hoc monumentum posuit. Vixit annos 53, menses 9,
„dies 8. — De achtbare man werd op 30 Novemb. 1545
„te Amsterdam geboren uit eene burgemeesters familie;
„hij stond er als pastoor aan de Oude Zijde tot het jaar
„1578, wanneer hij door de oproerlingen, tegen overeen-
„komsten en goede trouw in, werd gevat en met andere
„geestelijken op een onttakeld schip aan de winden prijs
„gegeven. Ze landden echter te Diemen. Pastoor Buyck
„begaf zich toen naar Cleefsland en Emmerik, ubi cano-
„nicus primum ad St. Martinum, deinde a° 1590 pastor
„creatur ad St. Aldegondem".

Ik durf niet te zeggen dat ik den gedenksteen zelf heb gezien; mogelijk heb ik het opschrift in het archief gevonden.

J. H. HOFMAN.

In deel XXII bl. 424, regel 8 van onder staat: 75, lees: 299.

DE BEZITTINGEN

VAN HET MARIA MAGDALENA CONVENT TE GOUDA
EN VAN HET
CONVENT DER REGULIEREN IN DEN LANDE VAN STEIN
IN DE XVI^{de} EEUW.

In het oudste weesboek van den Lande van Stein (berustende in het Gemeente-archief van Reewijk) komt het volgende contract voor, waaruit men de verpachte landerijen van bovengenoemde kloosters in de XVIe eeuw kan nagaan. Opmerking verdient de zinsnede in de voorwaarden, waarbij de verpachters, des Keizers of 's Heeren inmenging in hunne gestelde conditiën bij voorbaat van onwaarde verklaren.

Een cedulle sprekende van die contracte der verhuerde onse landen in Steyn, Slupick &^{a}.

Wij broeder Robert Jansz., prioer, ende broeder Jan Daem Heyez., pater van Sinte Maria Magdalenen-convent binnen der Goude ende broeder Peter Aertszen, procurator, conventualen des convents der Regulieren in den lande van Steyn buten der Goude, kennen ende lijden mitds desen onsen openen cedulle, voer ons ende onse naecomelinghen, dat wij om nut ende uut oerber van onse convent, onse ghebueren in denselfden landen van Steyn wonende, alsulcke landen als in dese cedulle bij namen ende bij landen ofte viertelen ghespecificeert staen, hebben verhuert in manieren ende voerwaerden hiernae bescreven, thien jaren lanck gheduerende, die eerste huer

ingaende Petri ad cathedram anno drie ende dertich, om vrij ghelt van alle saken commervrij, hoe dat die ghenoemt moeghen wesen of opcomen sullen moeghen, altijt alle jaers vrij ghelts, sonder an die voern. pacht in enigher manieren yet te corten, mer vrij te leveren ende te brengen in die prioers off in sijnen procuratoers handen, die een helft op Sinte Jacobsdach naestcomende anno drie ende dertich ende die ander helft op alreheylighendach daeraenvolghende of binnen viertien daghen nae elcke termijn voern. onbegrepen. Ende waert saeke datter ghebreck viel inder betalinghe op die voern. terminen, dat sout men moeghen inwinnen mitds sheren realen executien of dat lant uut die huer alsoe veer als ten eyghen belieft. Ende al waert bij alsoe dat die Keyserlijke majesteyt ofte enigherhande heeren, contrarie mandaten gaven, daermede en sullen sij hemselven niet moeghen helpen. Voert soe sullen sij dit landt houden uut alle scaden van dijcken, kaeden, dammen ende queldammen, banwercken, molens ende sluysghelt, van sheeren beden ende anders, te maken ende te betalen buten costen vant convent voern. op hoer eyghen selfs anpts ende arbeit, sondaer daervan yet te corten in gheenre manieren, uutghesondert nyewe sluse uut die put ende nuwe molens uut der aerde. Voert soe sullen sij ghehouden wesen dien dijc ende den thiendewech mit die afterkae ende die queldamme te maken ende uut die scouwe te houden; des wederomme soe sullen sij dat ghewas hebben van dien dijck tot die dijcksloot toe ende opten thiendewech ende op die afterkae voern., ende sij sullen gheen willighen noch stoeven knooten omhouwen, het en sij oerbaer ende van noode, ende sullen ghehouden wesen een ander poot in stede te steken. Voert soe sijnt voerwaerden dat sij dit lant voern. niet zaeijen noch maeijen en sellen, uutghesondert die aftercampen, die sullen sij moeghen

maijen ende hoeijen. Voert alle grienden, alle aerde buten IJsel, ende diezellinghe die hout 't convent voern. an huer selven, mer wat aerde dat buten die kae leyt, die sel men moghen haelen om den nooterdijcken ende den dijck mede te maken. Voert soe en sullen sij dit voern. landt ofte huur hier inne begrepen an niemant anders moeghen brenghen, buten wille ende consent van ons ende onse convent, opten verboernisse van die voerghenoemde huur ende allet 't ghene dat sij al dan op onse voern. landen hebben. Ende teynde dese thien jaren voern. soe sal die voern. landen wederomme vrijcomen an onse convent voern. mit alle telinge dan daer opstaende, vrij, loos ende vranck sonder enighe beterscap, actie off enighe naehuur an tlant ende telinghe te houden in enigher wijse. Alle dinck sonder arch of list. In kennisse der waerheit soe hebben wij een eyghelick bijsonder ende bij namen op dese cedille onse hanteyken gheset ende tot meerre sekerheit ende vasticheit soe hebben wij prior, supprior ende procurator voern. ende wij ghemeen bueren die in dese cedulle bij namen ghespecificeert staen gebeden eendrachtelicken den eersamen Jan Jacobsz., onsen scout van deselfden landen van Steyn, dat hij desen brieff ofte cedullen soude willen bezeghelen over ons als over hem selven. Twelck ic Jan Jacobsz. als scout voern. ter bede van den prioer, supprioer ende procuratoer voern. ende die goede ghebueren mijn ondersaten, gaerne alsoe heb ghedaen ende mijn seghel op dese cedulle gheset.

Deser cedullen sijn twee alleens sprekende van woerde te woerde ende in een forme van papier ghescreven daer of die ghebueren een cedullen of hebben ende rust int ghemeenlants kist ende die ander cedulle by den prioer in syn convent voern. ende indien eenighe twist tusschen ons ende onse nacomelinghe vant voerseyde convents weghen ofte voern. ghebueren ofte lantpachteren ghe-

resen waer, dat hebben wij ganslijcken ghebleven aen die segsluden, als Jacob Hughensz. onderscout inder voern. landen, ende Gherit Heije Daemz. poorter der stede van der Goude, broeder Jan Heyensz., pater van die Magdalene ter Goude, ende Gheerlof Willemsz.

Mitds desen intimeert die cedull die lantpachteren ende penninghen der viertele ende lande van Steyn, Slupic, &ª.

It. Ellert Dirckxz. die Vrijhoof s. [1]) iiij merghen voer twintich rijnsch gl.

It. Ghijsbert Harmensz. ende Ellert Dircxz. iii merghen in den bosem voer vijftien karolus guld.

It. Huych Ariaensz. ende Willem Petersz. dat susterenlant naest die molen s. twee viertelen voer veertich karolus gulden.

It. Ghijsberth Dirckz. Vergouwe heeft J. Romers lant s. ij viertelen over vijf ende veertich karol. gulden.

It. heer Jans lant 's anderhalf viertel heeft Peter Henrixz. ende

It. Willem Petersz. Claes Laurensz. landt s. anderhalf viertel.

It. Martijn Ellertsz. Goude heeft van dat kerckweer buten den tienwech.

It. Heymen Gheritsz. die oude steech voer vier karolus guld. borch Gheerlof Willemsz.

It. dat weer after die steech uut te ryen heeft.

It. Ariaan Symonsz. dat weer lants van 't kijflant voer die poort streckende van den hongher-camp totten reewech toe voer ses ende dertich karolus gl.

It. Peter Petersz. Luyt ende Dirck Jacopsz. Kemp een viertel van v merghen gheleghen te samen mit die

---

1) s. = sijnde?

halve viertel vant kijflant mit Noterdijck wer drie ende dertich karol. gl. ende xv st.

It. Jacob Hughensz. scout heeft Willem Claesz. lant naest die viertel voers. oestwert anderhallef viertel van vijf merghen mit den noterdijc voer drie ende dertich karolus gl. ende xv st.

It. Gheerlof Willemsz. dat Uuttrechts landt daer naest twe viertelen mit Noterdijck voer vijf ende veertich karolus gl.

It. Ellert Dirkxz. heeft den Nooterdijck vant Kijflant voer ons poert voer vijf karolus gulden tsiaers, thien stuvers die hij verleit heeft die sel hij corten vant eerste jaer.

Item Gheerlof Willemsz. heeft dat werfgen binnendijcx voer die poert voer seven karol. gulden tsiaers ende twe van die beste meitse kaesen.

Item Claes Gheritsz. heeft ghehuert van tconvent van Steyn Jacop Molenlandt twe viertelen ende Cornelia Floris Damisz. lant anderhallef viertel, ende Grieten lant binnen den tienwech ende den dyck voer sestien ℔ groet vlaems sjaers in alle manieren ende voerwaerden als in die voern. cedulle ghespecifiseert staet, mitds desen dat Claes Gheritsz. van die vier karolus gulden die hij verleyt heeft, corten sal vant eerste jaer ij karolus gulden. Voert soe heeft hij dat lant voern. mit die grienden ende mit den Nooterdijck ende mit dat riet buten der eysch ende Claes Gheritsz. voern. heeft borch ghestelt voer die jaerlixe pacht voern. Ellert Dirck Claesz., Dirk Jacopsz. ende Peter Petersz. Luyt, in gheval dat Claes Gheritsz. voern. dat God verhoeden moet bij quaey infortuny verarmde, dat sijn beesten hem afsturven ende die voern. pacht niet opbrenghen en mochte, soe sellen die voern. borchtochten aenvaren ende ghebruycken dat lant in voerwaerden ende manieren als Claes voern. soude ghedaen hebben tot die

tijt dat die tien jaren omghecomen sijn. Voert dat huys, berch ende schuer die Claes voern. op onse lant gheset heeft, die sal hij nae dese tien jaren nae hem nemen sonder enighe beterscap daeraf te eyschen van ons of van onse convent of onse lande, of indien dat wij conen mit melcander accordeeren soe sullen wij dat huys ende berch aen onse convent nemen, tot goede mannen segghen off tot buerscattinghe.

It. Thonis Zaersz, ende Zaers Symonsz. hebben die craker s. ix merghen voer vijf ℔ vlaems ende v st.

It. Gheerlof Willemsz. heeft oestwert vant convent een viertel voer 12 karolus.

It. Peter Henrikxz. ende Peter Jacob Sijmonsz. kijnderen hebben Grieten lant buten den tienden wech voer 24 schilde.

It. Henrich Claesz. ende Jan Cornelisz. hebben die west Uuterdijck gheheel mit die kae te houde om xlvi½ karolus.

Over den Veewech.

Cornelis Kemp heeft dat gasthuis-lant aen die hoeuf ix merghen sonder die grient.

Gherit Willemsz. die wijntap ses merghen voer vi½ kar.

Martijn Ghijsen daeraen xi m. voer xii kar.

Cornelis Willemsz. Stollic vij m. after die waker voer viii½ kar.

Thonis Zaersz. aen tsgravenwech xii m. voer xvi kar.

Thonis Zaersz. mit Ariaen Zaersz. seven merghen in tevecoop voer xiii schilde.

Ariaen Willemsz. dat lange kant 4 merghen voer vi½ karolus.

Thonisz. Zaersz. ii½ merghen voer 4 schilde.

Zaers Symonsz. die xiiij hont mit die x hont voer vijff karo. Deze huer zal dueren.

EXTRACT UIT HET „CLERCKE BOECK" VAN NIEUWPOORT (1527—1547) BERUSTENDE IN HET RIJKSARCHIEF TE 's-GRAVENHAGE.

In manieren ende vorwaerden hiernae bescreven soe hebben die kercmeesteren ende heylige meesters ende mit dat volle gerecht aengenome Heer Dierck Roelofszen van Milhesen priester; ten yersten Hans Beck IJsbrantss. ende Gerit Pieterss. scepenen, Ariaen Cornelisz. ende Willem Claess., Jan Buyenss., borgemeesteren ende schepenen te deser tijt binnen der stede van de Nieupoirt Anno XV^{c} twee ende veertich gesciet den sesten dach Julius duerende een vol jaer uut weder tot den sesten dach Julius toe ende sal doen ende verbonden wesen ses missen ter weke, saterdaechs die singende misse ende die te doen des winterdaechs te seven ueren ende somerdaechs te ses ueren en voert vesper ende metten te singhen uytgeset buyten noetsaecken ende die collecten te singhen alst sijn buert is int lof ende des is hem geloeft van die kerck dertich scilden ende die vrouwen broeders vierthien scilt ende die heylige gheest vijf scilden. Actum bij borgemeesteren Hans Beck IJsbrantss. ende Gerit Pieterss., scepenen Ariaen Corneliss., ende Willem Claess., Jan Buysenss., ende bij die heylige geestmeysters Jan Claess., ende Maerten Janss., ende voert bij 't volle gerecht.

's-Gravenhage. W. G. VAN OYEN.

PRIESTERS, INGESCHREVEN AAN DE LEIDSCHE HOOGESCHOOL
GEDURENDE DE XVIII^de EEUW.

In zijn bekend werk over „de Leidsche Academie" deelt *Dr G. D. J. Schotel* mede, dat zich in het laatst der vorige eeuw verscheidene Priesters aan deze Hoogeschool hebben laten inschrijven. De Schrijver schijnt echter de beteekenis van dit feit niet te hebben onderzocht, en blijkbaar is het hem ontgaan dat gedurende de geheele XVIIIe eeuw vele Priesters tot de ingeschrevenen hebben behoord.

Ik heb getracht den omvang van dit merkwaardige verschijnsel te bepalen met gebruikmaking van het door *Dr W. Du Rieu* in druk uitgegeven „Album studiosorum", de door *Dr J. D. Frenay* in de eerste jaargangen van dit tijdschrift geleverde bijdragen betreffende de Leidsche Pastoors en de zoogenaamde „recensie registers".

In deze registers werd jaarlijks aangeteekend, welke studenten door betaling van een zeker bedrag hunne inschrijving hadden gehandhaafd. In den regel hadden de recensien plaats in de maand Februari of de eerste dagen van Maart. Van iederen student werd bij die gelegenheid zijn toenmalig Leidsch domicilie aangeteekend.

Deze recensie-registers, aangehouden door de pedellen, bevatten, meer nog dan het album studiosorum, abuizen en onnauwkeurigheden, die echter meestal bij onderlinge vergelijking kunnen worden verbeterd. Echter is het hinderlijk dat soms verzuimd is geworden den datum der recensie in te vullen. Zeer vele der opvolgende pedellen hadden de gewoonte voorbarig de namen in te schrijven,

en zij verzuimden dan die namen door te halen wanneer de bedoelde studenten zich niet aanmeldden. Is de aanwezigheid van een datum bij den naam een bewijs dat de persoon destijds nog student was, tengevolge van dit verzuim bestaat er enkele malen onzekerheid, als een naam voorkomt zonder recensiedatum. Vooral in de laatste jaren der XVIIIe eeuw en de eerste jaren der XIXe eeuw stuit men herhaaldelijk op dit bezwaar.

De Archivaris van den Senaat, *Prof. Dr P. L. Muller*, heeft mij welwillend in de gelegenheid gesteld de compleete reeks der registers die zich in zijn archief bevindt, te raadplegen, en de Gemeente Archivaris *Mr C. M. Dozij* heeft mij inzage gegeven van de verzameling kladregisters loopende van het laatst der XVIIe eeuw tot 1746. Van beide Heeren mocht ik bovendien menige nuttige inlichting ontvangen.

In de onderstaande lijst wordt van iederen Priesterstudent eerst opgegeven hoe hij in het album stud. is vermeld, en daarna wat de recensie-registers van hem mededeelen, terwijl ten slotte, onder verwijzing naar de aanteekeningen van *Dr Frenay*, enkele opmerkingen worden gemaakt.

1698, 4 Jun. *Wilhelmus Boucket.* — Bouchet; woont „op de Rhijn"; gerecenseerd t/m 1706. — W. Boucquet overleden 9 Dec. 1706 (I, 268).

1700, 25 Febr. *Theodorus de Cock.* Ultrajectensis. 50 T. — De Kok, de Kock; woont op de Hooge woerd; gerecenseerd t/m 1703. — In 1703 uit Leiden gevlucht (VI, 263). Blijkens VI, 231 was hij tijdens de inschrijving nog geen volle 50 jaar oud.

1700, 15 Mart. *Joannes Baptista Bardoes.* Lugduno-Batavus. 50 T. — Bardoe, Bardou; woont in de Haarlemmerstraat; gerecenseerd t/m 1710. In 1713 wordt hij

op nieuw ingeschreven als *J. B. Bardou*, oud 64 jaar; daarna gerecenseerd t/m 1718. — Blijkens III, 72 is hij 4 Febr. 1719 overleden. Als hij toen 70 jaar oud is geweest, dan is zijn leeftijd bij de eerste inschrijving te laag opgegeven. Opmerkelijk is het dat hij evenals C. van Bortel en A. van Overbeek in 1711 en 1712 niet gerecenseerd is, en in 1713 op denzelfden datum als zij, zich weder heeft laten inschrijven. Is dit een bloot toeval? Of heeft hij wellicht hun lot gedeeld?

1700, 2 Apr. *Engel Darnout.* Aureliano-Gallus. 40 T. — Engelbertus D.; woont in de Haarlemmerstraat; gerecenseerd t/m 1726. — Darnault is in Nov. 1726 overleden (IV, 203).

1700, 27 Maii. *Alovisius de Cocq.* Bruxellensis. 52 T. — De twee eerste jaren Le Cocq, daarna steeds Le Cock, woont bij Catarina Fransen; gerecenseerd t/m 1715. — Deze is blijkbaar de „Aloysius de Cocq", door R. P. van Lommel op pag. 386 van X vermeld. Doch ook dezelfde, die door Dr. Frenay op pag. 188 van III wordt genoemd „Franciscus Le Cock" of „Aloisius a purificatione" Immers, de student is een Brusselaar; in de recensieregisters wordt zijn familienaam geschreven volgens de opgave van Dr Frenay en in 1716 ontbreekt hij, zijnde „franciscus aloewisius" den 8 Jan. van dit jaar begraven. Wel is er op 8 Sept. 1698 ingeschreven geworden zekere *Franciscus Cock*, Brabantus 21 P., doch deze is blijkbaar geen Priester geweest. Hij komt slechts t/m 1702 in de registers voor; in 1699 en 1700 woont hij bij Hendrik Muykers; daarna bij de wed^e^ van Stenevelt. Deze namen hebben een beslist onroomschen klank. De leeftijd, hoewel misschien te laag opgegeven, is ook eene aanwijzing.

1702, 21 Apr. *Aloysius van Overbeeck.* Antverpiensis. 36 J. — Woont in de Haarlemmerstraat; gerecenseerd

t/m 1710. In 1713 wordt hij opnieuw ingeschreven, oud zijnde 49 jaar, doch ontbreekt in latere recensie-registers. — Blijkens II, 99 in 1710 gebannen en na zijn terugkeer den 25 Sept. 1713 overleden.

1702, 4 Maii. *Cornelius van Bortell.* Liranus. 40 M. — van Bortel, van Bortelen; woont in de Haarlemmerstraat; gerecenseerd t/m 1710. In 1713 wordt hij opnieuw ingeschreven als *C. van Bortel*, daarna gerecenseerd t/m 1728, en wel dit jaar op 13 Febr. Zijne woonplaats was in de Haarlemmerstraat gebleven. — In 1710 werd hij gebannen, doch in 1712 mocht hij weder terugkeeren. (II, 98).

1703, 3 Apr. *Arnoldus van Voorn.* Ultrajectinus. 29 T. — Woont op de Hoogewoerd; gerecenseerd in 1704; ontbreekt daarna. — Overleden 19 Mei 1705. (VI, 371).

1705, 25 Dec. *Franciscus Jacobus de Broeder.* 30 J. canon Dr. — Woont in de St. Jorissteeg; gerecenseerd t/m 1707, en wel dit jaar op 18 Febr. — Op 18 Febr. 1707 woonde hij dus nog te Leiden. (VI, 373).

1707, 11 Apr. *Lambertus van Rhijn.* Vesopio-Batavus. 40 T. — Woont „op den Rhijn"; gerecenseerd t/m 1715; in 1716 recensie-datum niet ingevuld; ontbreekt daarna. — Zie I, 269.

1712, 16 Nov. *Adrianus Franciscus Rovers.* Trajectinus. 25 P. — Woont in de St. Jorissteeg; gerecenseerd in 1713. — Blijkens VI, 375 overleden den 1 Sept. 1713.

1713, 22 Febr. *Joannes Baptista Bardou.* Leidensis. 64. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1700, 15 Mart.

1713, 22 Febr. *Cornelius van Bortel.* Liranus. 51. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1702, 4 Maii.

1713, 22 Febr. *Nicolaus Michielsens.* Antverpiensis. 34. — Michiels; woont t/m 1715 „bij Bardoe"; ontbreekt daarna. In 1719 opnieuw ingeschreven, wordt hij van 1720 t/m 1747 gerecenseerd als bewoner der Bakker-

steeg. — Blijkens III, 73 begraven den 15 Augustus 1747.

1713, 22 Febr. *Hoysius* (sic) *van Overbeeck.* Antverpiensis. 49. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1702, 21 Apr.

1713, 28 Aug. *Johannes Nanning.* Hollandus. 24 T. — Woont in de St. Jorissteeg; gerecenseerd t/m 1716, en wel dit jaar op 19 Febr. — Vóór dezen datum kan hij dus Leiden niet hebben verlaten. Dit bevestigt de onderstelling van Dr Frenay. (VI, 380).

1713, 22 Dec. *Matthaeus Noydens.* Bergopsomanus. 30 M. — Woont „bij C. van Bortel"; gerecenseerd t/m 1740. — Blijkens II, 100 overleden den 25 Juli 1740.

1714, 13 Mart. *Simon Ferdinandus Melchior.* Groninganus. 24 T. — Woont t/m. 1716 „bij Joh. Nanning", daarna op de Hoogewoerd; gerecenseerd t/m 1730. — Blijkens VI, 391 begraven den 4 Mei 1730.

1715, 4 Dec. *Guilielmus Maas.* Antverpia-Brabantus. 33 T. — Woont in 1716 „bij Bardou", in 1719 en later in de Bakkersteeg; gerecenseerd t/m 1754. — Zie III, 73.

1716, 27 Febr. *Raphaël van de Sande.* Lovaniensis. Romanae communionis Presbyter 33. — Woont aan het Utrechtsche veer; gerecenseerd t/m 1718. — Zie III, 189.

N.B. Den 21 Oct. 1716 is ingeschreven *Rudolphus van Beest.* Ultrajectinus. 46 T., wonende „bij Giljaem van Antwerpen"; gerecenseerd in 1718, doch niet te voren en niet daarna. Misschien is deze de kapelaan, bedoeld op pag. 276 van VI; maar zeer waarschijnlijk is dit niet.

1718, 14 Apr. *Adrianus van Dijk*, Amstelodamensis. 35 T. — Woont op de Appelmarkt; gerecenseerd t/m 1746. — Adrianus Augustinus van Dijck is blijkens I, 270 in 1746 naar Amsterdam vertrokken.

1718, 7 Sept. *Egidius de Letter.* Antwerpiensis. 35

J. — Woont aan het Utrechtsche veer; gerecenseerd t/m 1728. — Blijkens III, 190 den 6 Mei 1728 overleden.

1719, 27 Mart. *Nicolaus Michielsens.* Antverpiensis. 40. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1713, 22 Febr.

1719, 13 Apr. *Cornelius Steenhoven.* Amstelodamensis. 56. — Woont op de Hooigracht; gerecenseerd t/m 1725. — Jansenist.

1719, 28 Jul. *Petrus Verbeek.* Amstelodamensis. Presbyter 40. — Woont t/m 1725 „bij d'H. Steenhoven", daarna „bij Boude" (Bude); gerecenseerd t/m 1726. — Jansenist.

1723, 5 Apr. *Nicolaus de Wolf.* Roterodamo-Batavus. Sacerdos E. R. 28. — Woont t/m 1725 „bij d'H. Steenhoven", daarna „bij Boude"; gerecenseerd t/m 1726. — Jansenist.

1725, 2 Aug. *Petrus Bude.* Amstelodamensis. Sacerdos E. R. 37. — Boude; woont op de Hooigracht; gerecenseerd t/m 1727. — Jansenist.

1727, 9 Maii. *Paulus Desmartins.* Metensis. Presbyter Ecclesiae Rom. Cathol. 36. — Woont in de Haarlemmerstraat, - in 1754 is bijgevoegd „in de goude son"; - gerecenseerd t/m 1760. — Blijkens IV, 211 den 23 Maart 1760 overleden. De admissie van Desmartins door Burgemeesteren is niet dadelijk verkregen. Zie V, 423. Deze quaestie zal in een volgend opstel besproken worden.

1728, 26 Febr. *Franciscus Megank.* R. E. P. Flandrus. 44 T. — Woont op de Hooigracht, - in 1754 is bijgevoegd „in 't huys der liefde"; - gerecenseerd t/m 1775. — Jansenist.

1729, 3 Mart. *Petrus van Ruymbeeke.* Menina-Flandrus. 43 M. — Woont „bij Frans Megank"; gerecenseerd t/m 1734. — Jansenist.

1729, 10 Mart. *Georgius van Damme.* Teneraemondanus. 24 T. — Woont in de Kuipersteeg; gerecenseerd

t/m 1750. — Overleden den 12 Mei 1750. Volgens II, 100 zou hij omstreeks 1686 geboren zijn. Dan is dus zijn leeftijd bij de inschrijving veel te laag gesteld.

1730, 17 Jun. *Adrianus van der Valk*. Haga-Batavus. 28 J. — van Valk; woont op de Hoogewoerd; gerecenseerd t/m 1746. — Blijkens VI, 393 in Decemb. 1746 vertrokken.

1735, 19 Jul. *Josephus Eugenius Verhulst*. Gandensis. 32 M. — Woont „bij Frans Megank"; gerecenseerd t/m 1737. — Jansenist.

1739, 7 Mart. *Johannes Nobel*. Delfensis. 28 M. — Woont „bij Frans Megank"; gerecenseerd t/m 1741. — Jansenist.

1741, 22 Febr. *Joannes Teneyken*. Venloënsis. 32 P. — ten Eyk; woont in de Kuipersteeg; gerecenseerd t/m 1784. — Joannes Hubertus Ten Eycken is blijkens II, 101 den 31 Maart 1784 overleden.

1741, 14 Nov. *Henricus Petrus Smit*. Amstelodamensis. 28 M. — Woont „bij Frans Megank"; gerecenseerd in 1742; daarna niet meer. — Jansenist.

1744, 1 Febr. *Stephanus Guerin*. Parisiensis. 56 M. — Woont „bij F. Megank op de Hooigracht"; gerecenseerd t/m 1761. — Jansenist.

1746, 8 Jun. *Philippus Jacobus Otgens*. Osterhoudanus. Romanae Ecclesiae Pastor 46. — Woont op de Appelmarkt; gerecenseerd t/m 1749. In de registers wordt zijn naam altijd „Otgens", nooit „Otgers" geschreven. (I, 275, 433). — Vertrokken in 1749. (I, 274).

1746, 12 Dec. *Joannes Duyn*. Hornanus. 33 J. — Woont op de Hooge woerd; gerecenseerd in 1746. — Blijkens VI, 393 is hij slechts eenige dagen te Leiden geweest. Uit zijne inschrijving volgt dat hij op een langer verblijf had gerekend.

1746, 27 Dec. *Bartholomeus Kley*. Delphensis. 30 J.

— Woont t/m 1753 op de Hoogewoerd; daarna in de St. Jorissteeg. In 1754 wordt hij „Rooms priester" genoemd. In 1747 t/m 1750 komt zijn naam voor zonder opgaaf van recensiedatum, zoodat het twijfelachtig is of hij toen gerecenseerd is. Van 1751 t/m 1754 is hij gerecenseerd; in 1755 ook, op 25 Febr., doch zijn naam is doorgehaald; daarna ontbreekt hij. — B. Cley is blijkens VI, 394 in 1755 vertrokken.

1747, 17 Oct. *Henricus van Mol.* Roterodamensis. 27 P. — van Moll, van Molt, Molt; woont t/m 1754 „bij Willem Maas in de Bakkersteeg"; van af 1756 in de St. Jorissteeg. In 1754 wordt hij „Rooms priester" genoemd. Gerecenseerd t/m 1760. — Zie III, 73.

1748, 14 Jun. *Clemens van der Pin.* Gallus. 33 J. — Blijkens IV, 209 is C. v. d. Pen in Jan. 1749 naar Amsterdam vertrokken.

1750, 31 Jan. *Carolus van Beurden.* Lugduno-Batavus. 30. — Woont op de Appelmarkt; gerecenseerd t/m 1754. In 1755 is geen datum ingevuld. In 1756 is hij den 16 Febr. gerecenseerd. Daarnaast staat: „obiit". — Blijkens I, 277 overleden in Nov. 1756.

1750, 29 Maii. *Hermannus Dinckels.* Venlonensis. Eccl. Rom. Sacerdos 29. — Dinkels, van Dinkels; woont t/m 1764 in de Haarlemmerstraat; vervolgens t/m 1784 „bij Jan ten Eyk", daarna tot zijn dood in de Kuipersteeg. Gerecenseerd t/m 1794, waarna hij ontbreekt. In 1804 ten tweeden male ingeschreven, wordt hij daarna gerecenseerd t/m 1807; in 1808 is geen datum ingevuld. In de registers van 1765 en volgende wordt zijn ouderdom – ten onrechte – 3 jaar hooger opgegeven — Blijkens II, 101 is hij den 19 Juli 1808 overleden.

1751, 22 Mart. *Ferdinandus Hyacinthus Bornisien.* Ipera-Flandrus. Pastor Ecclesiae Romanensis. 55 T. — Bornisier; woont aan het Utrechtsche Veer; gerecenseerd

t/m 1764. Van af 1758 wordt zijn leeftijd 3 jaar lager opgegeven — Blijkens III, 193 is hij in April 1764 overleden.

1751, 4 Jun. *Josephus Le Martinel.* Sylvaducensis. Pastor Ecclesiae Romanensis 30 — Lemartinell; woont in de Bakkersteeg; gerecenseerd t/m 1784 — Zie III: 73. Uit het betrekkelijke buurtregister (West Koeyent) blijkt dat het huis No. 34 door „d' H. Martinel" bewoond, zijn eigendom was en dat hij éene dienstbode hield. Volgens eene aanteekening zou deze eigenaar den 1 Sept 1784 zijn overleden. Daarna wordt als eigenaar opgegeven „d' H. pater Gram", bij wien inwoonde „d' H. van Osta", en die twee dienstboden had. De datum van Le Martinel's overlijden moet echter enkele dagen vroeger gesteld worden, want uit de begrafenis registers blijkt dat den 30 Aug. 1784 de belasting van *f* 6.— werd betaald voor het begraven van „Josephus Le Martinel Roomsch pastoor (na Voorhout)" en dat denzelfden dag naar Voorhout werd vervoerd het lijk van „Josephus Le Martinel uit de Bakkersteeg".

1755, 11 Sept *Johannes Arnoldus van der Meije.* Amstelodamensis. Romanae Eccl. Sacerdos 47. — Woont in de St. Jorissteeg; gerecenseerd t/m 1762 — Blijkens VI, 395 in 1763 vertrokken.

1756, 13 Sept. *Thomas Houbé.* Parisiensis. Rom. Cathol. Sacerdos 32. — Woont in de Haarlemmerstraat; in 1760 is bijgevoegd, „bij Desmartin". Gerecenseerd t/m 1784. — Blijkens IV, 217 is Jean Nicolas Houbé in 1784 vertrokken.

1756, 17 Dec. *Leonardus Bouman.* Amstelodamensis. Coetus Romanensium Pastor 28. — woont t/m 1799 op de Appelmarkt; in 1800 en daarna op de Hooigracht — Blijkens I, 279 is hij den 16 Juni 1802 overleden. Indien hij werkelijk in 1795 buiten betrekking tot de rechtzin-

nige gemeente is geraakt, dan is het opmerkelijk dat hij daarna nog vijf jaar op de Appelmarkt is blijven wonen. Of hebben de pedellen misschien zijne woonplaats onjuist opgegeven, en is hij al eerder naar de Hooigracht verhuisd?

1760: 14 Maii. *Augustinus Dejean.* Parisiensis. In coetu Romanensium capellanus 34. — Woont in de Haarlemmerstraat; in 1765 en later is bijgevoegd, „bij d' Heer Houbé". Gerecenseerd t/m 1769. In 1770 is de recenseering doorgehaald; ontbreekt daarna — Zie IV, 210.

1760, 8 Jul. *Simon van Beusekom.* Trajectinus ad Rhenum. Ecclesiae Romano-Catholicae Sacerdos. 28. — Woont in de Bakkersteeg; gerecenseerd t/m 1762. In 1763 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna — Zie III, 74.

1761, 12 Sept. *Gulielmus van Dijk.* Rheno-Trajectinus. Eccles. Romano-Catholicae Sacerdos. 25. — Woont op de Hooigracht; gerecenseerd t/m 1766 — Jansenist.

1761, 30 Dec. *Ernestus d'Hooge.* Flandrus. 40 T. — woont aan 't Utrechtsche veer; — in 1763 is bijgevoegd „bij Hyacinth Bornisier". Gerecenseerd t/m 1773. — Gulielmus Ernestus d' Hooge is blijkens III, 194 in 1774 vertrokken.

1762, 11 Jun. *David Coesmans* Bredanus. Pastor Romanensis. 29. — Woont t/m 1764 in de Kuipersteeg; vervolgens t/m 1784 „bij ten Eijk", daarna „bij Dinkels". Gerecenseerd t/m 1794. In de registers beginnende met 1782 wordt zijn leeftijd - ten onrechte - 7 jaar jonger gesteld. — Zie II, 102.

1762, 28 Sept. *Gerardus Brons* Roterodamensis. Ecclesiastes inter Romano-Catholicos. 33. — Woont in de Bakkersteeg; - in 1765 en later is bijgevoegd „bij de Martinel". Gerecenseerd t/m 1768 — Blijkens III, 74 in April 1768 overleden.

1763, 13 Apr. *Hermannus Theben.* Deutechomia-Gelrus. Sacerdos Eccles. Romano-Catholicae 38. — Woont in de

St. Jorissteeg; gerecenseerd t/m 1794. In 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna. — Zie over Hermannus Oswaldus Theben VI, 396.

1767, 20 Febr. *Arnoldus Kabout*. Goudanus. Capellanus Sacerdotis Megan 26. — Woont op de Hooigracht; in 1768 gerecenseerd; daarna niet meer. — Jansenist.

1768, 24 Maii. *Gisbertus Gram*. Roterodamo-Batavus. Sacerdos Ecclesiae Romanae. — Woont in de Bakkersteeg; gerecenseerd t/m 1808. — Zie III, 75.

1768, 30 Maii. *Adelbertus Vermeulen*. Trajectinus. Capellanus Francisci Megank. — Woont op de Hooigracht; gerecenseerd t/m 1771. — Jansenist.

1769, 1 Oct. *Philippus Planckaert*. Cortraco-Flander. Ecclesiae Romanae Pastor. — Planker, Plankaver; woont aan het Utrechtsche veer; in 1774 is bijgevoegd „bij d'heer D'Hooge". Gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet gerecenseerd. — Blijkens III, 195 den 9 Mei 1809 overleden.

1770, 20 Jan. *Hubertus Nicon* (sic. Moet zijn *Nicou*), Parisiensis. Ecclesiae Rom. Sacerdos 25. — Woont in de Haarlemmerstraat; in de eerste jaren is opgegeven „bij d'heer Houbé". Gerecenseerd t/m 1794; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna tot 1804, in welk jaar hij weder wordt ingeschreven. Daarna wordt hij weder gerecenseerd t/m 1810. — Volgens IV, 218 zou Claude Marie Joseph Nicou den 24 Jan. 1743 gedoopt zijn. Dus is wel de leeftijd in 1804 in het album vermeld - 61 jaar - juist, maar niet de hierboven opgegeven ouderdom. Zie IV, 218–226. Ondanks zijne ambten in den Haag is hij Leidsch student gebleven.

1771, 7 Aug. *Adrianus Wittert*. Haga-Batavus. Sacerdos Ecclesiae Romanae 29. — Woont op de Hooigracht t/m 1776 en t/m dit jaar gerecenseerd. In 1777 is in het register doorgehaald „sacerd. eccl. Rom." en bijge-

schreven „jur. utr. doct. bij Snijders". Daarna ontbreekt de naam. — Jansenist.

1773, 12 Febr. *Paul. Zacharie Derichemont.* Gallus. Presbyter Ecclesiae Romano-Catholicae. 49. — Woont „bij de Pastor Wittert". Is in 1774 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Jansenist.

1773, 24 Apr. *Leonardus Kuytenbrouwer.* Amstelaedamensis. Ecclesiae Romano-Catholicae Sacerdos 25. — Woont „bij d'heer Bouman". Gerecenseerd t/m 1781. In de registers wordt zijn leeftijd drie jaar jonger opgegeven. — Blijkens I, 278 in 1781 naar Amstelveen overgeplaatst.

1777, 19 Mart. *Jacobus Cornelius de Groot.* Ultrajectinus. Ecclesiae Romanae Sacerdos 54. — Woont op de Hooigracht; gerecenseerd t/m 1791. — Jansenist.

1781, 27 Jan. *Louis Havard* Parisiensis. Ecclesiae Romanae Presbyter & Ephorus liberorum Domini Waspik 45. — Woont bij den Heer Waspik. Gerecenseerd in 1781 als „presbyter vicarius". In 1781 niet meer gerecenseerd.

1781, 20 Jun. *Hermannus van der Kelder.* Lugduno-Batavus. Pastor Ecclesiae Pontificiae 28. — Woont t/m 1785 op de Appelmarkt; in 1786 op „de Apothekers" (dijk?); daarna weder op de Appelmarkt. Gerecenseerd t/m 1788. — Zie I, 273.

1782, 4 Apr. *Vincentius Neerincx.* Roterodamo-Batavus. Pastor Ecclesiae Pontificiae Emeritus 53. — „van Neerink Roomsch priester emeritus"; woont in 1783 op de Hooglands Kerkgracht, in 1785 en daarna bij van der Valk. Gerecenseerd t/m 1786. — Blijkens III, 388 is Vincentius Neericx 1760–1768 Kapelaan te Leidschendam geweest.

1782, 2 Maii. *Johannes van Gulick.* Medioburgo-Zelandus. Capellanus 26. — In 1783 gerecenseerd als „cappellaan bij de pastor Theben"; in 1784 niet meer gerecenseerd. — Blijkens VI, 397 in 1783 vertrokken.

1783, 27 Maii. *Franciscus van Osta.* Bergazomensis.

Eccles. Rom. Cath. Pastor 32. — Woont in 1784 in de Kuipersteeg; in Febr. 1785 en daarna bij voortduring in de Bakkersteeg. Gerecenseerd t/m 1800. — Blijkens III, 76, den 1 Oct. 1800 overleden. Heeft hij werkelijk eerst in de Kuipersteeg gewoond; of hebben de pedellen zich vergist?

1783, 11 Oct. *Nicolaus de Jongh.* Mosaeslusanus. Eccles Cathol. Minister, 20. — Woont „bij de pastoor Theben"; gerecenseerd t/m 1786. De registers geven zijn ouderdom 4 jaar hooger. — Blijkens VI, 397 in Jan. 1787 vertrokken.

1783, 27 Oct. *Ludovicus Goossens.* Venloënsis. Eccles. Cathol. Sacerdos 30. — Woont in de Kuipersteeg. Gerecenseerd t/m 1794; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna tot 1804 in welk jaar hij weder wordt ingeschreven, waarna hij gerecenseerd wordt t/m 1808. Later ontbreekt zijn naam. In 1812 woont echter een medisch student uit Venlo - P. J. Goossens - blijkens het register bij „den Heer Goossens in de Kuipersteeg" in. — Zie II, 102. Bij een der beide inschrijvingen in het album is de ouderdom blijkbaar onjuist.

1786, 6 Nov. *Jean Geoffroy.* Parisiensis. Eccles. Romano–Catholic Gallic. Sacerdos 43. — Woont in de Haarlemmerstraat; gerecenseerd t/m 1791 — IV, 225.

1786, 22 Dec. *Johannes Fronhoff.* Harlemensis. Capellanus D[i]. Theben 25. — Gerecenseerd in 1787. — Blijkens VI, 398 is hij in Nov. 1787 vertrokken.

1787, 4 Oct. *Johannes Haakman.* Amstelodamensis. Capellanus D[i] Theben 25. — Woont „bij Theben"; gerecenseerd t/m 1794. — Blijkens VI, 398 is hij in Maart 1794 vertrokken.

1787, 11 Oct. *Petrus Snarenberg.* Leidensis. Presbyter Eccl. Pont. 36. — Woont in 1787 op de Heerengracht; daarna „bij zijn vader"; gerecenseerd t/m 1790. — Blij-

kens I, 393 is P. Snarenberg, geb. te Leiden, in 1798 pastoor te Lisse geworden.

1788, 29 Oct. *Johannes Henricus Vredeveld.* Dordracensis. Capellanus Ecclesiae Romano-Catholicae Leidensis 29. — Woont „bij Bouman"; gerecenseerd t/m 1794; in 1795 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Blijkbaar is deze op pag. 278 van I niet vermelde Kapelaan, de opvolger van H. van der Kelder geweest.

1789, 23 Sept. *Arnoldus Lasonder.* Schoonhovia-Batavus. Pastor Ecclesiae Romano-Catholicae 33. — Woont op de Hooigracht; gerecenseerd t/m 1794. — Jansenist.

1792, 9 Mart. *Bartholomaeus van Berkel.* Delphensis. 63. P. Cultor. — Woont op de Pieterskerkgracht; gerecenseerd t/m 1794; in 1795 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — In II, 85 wordt betreffende dezen Jezuïet o. a. gezegd, dat hij tijdens de suppressie zijner Orde te Leiden zou hebben gewoond, en dat hij aldaar zou zijn overleden. Een en ander is onwaar. B. van Berkel, den 21 Juli 1728 te Delft gedoopt, werd den 19 April 1749 te Antwerpen als novicius in de Societeit opgenomen en den 18 Sept. 1762 te Leuven tot Priester gewijd. In 1766 van Antwerpen overgeplaatst naar het college te Maastricht, is hij daar werkzaam gebleven tot de sluiting ervan op 24 Oct. 1773 ingevolge de suppressie-breve. In den zomer van 1774 is hij bij zijne familie te Delft gaan inwonen. Destijds was de Leidsche Jezuïeten-statie bezet door den geseculariseerden Jezuïet *Petrus Baetens* (zie de Pastoorslijst: Archief Aartsbisd. Utrecht II, 144). Na diens overlijden, in 1777, is B. van Berkel opgetreden als beheerder der gebouwen van deze statie. In hoeverre hij dien ten gevolge zijn verblijf te Delft heeft onderbroken om te Leiden te wonen, en of hij daar zielezorg heeft gehad, is onzeker. Vóór 1792 is dit echter waarschijnlijk niet het geval geweest, want

de jurisdictie-brief dd. 6 Juni 1792 hem door Mgr Brancadoro verstrekt, later door Ciamberlani gecontinueerd, schijnt niet voorafgegaan te zijn door een dergelijke machtiging, en het stuk is gericht „Delphensi Presbytero". Moet nu uit de inschrijving in het album en de daaropvolgende recensien worden afgeleid dat hij van 1792–1794 te Leiden heeft gewoond? Of heeft hij daar slechts nu en dan tijdelijk verblijf gehouden? Hoe het zij, later schijnt hij zich toch weder te Delft te hebben gevestigd. Want de brieven die zijn te Kortrijk wonende ordesgenoot J. B. Ovijn hem den 25 April 1795, 30 Sept. 1795 en 14 Mei 1796 geschreven heeft, zijn geadresseerd naar Delft, en zij bevatten geene enkele aanwijzing betreffende van Berkel's bemoeienis met de Leidsche statie. En er is een pak betaalde rekeningen gevonden, waaruit stellig blijkt dat de Pater, althans van 1802 tot zijn dood, nergens anders dan te Delft kan hebben gewoond, hoewel hij niet heeft opgehouden beheerder der Leidsche Jezuïeten-goederen te zijn, die hij bij testament aan de zorg van zijn neef heeft toevertrouwd. Zijn bidprentje en de gedrukte doodsaankondiging getuigen dat hij den 10 September 1809 te Delft is overleden.

Al staat nu in de recensie-registers dat van Berkel domicilie heeft gehad in de pastorie der statie, namelijk „op de Pieterskerkgracht"; uit de buurtregisters blijkt niet dat hij in N° 37 Pieterskerkgracht of N° 28 Schoolsteeg, waarvan als eigenaar „de Jesuitekerk" wordt opgegeven, zou hebben gewoond. Trouwens de naam van zijn voorganger P. Baetens ontbreekt in deze boeken evenzeer. Al bewijst dit op zich zelf nu niets, het is opmerkelijk dat Baetens, hoewel in het buurtregister niet vermeld als bewoner der Heeresteeg, daar toch schijnt te zijn overleden. In het begrafenis-register staat „6 Mei 1777 Pieter Batens (sic) uit de Heeresteeg na Oegst-

geest *f* 4". En wat ook de aandacht verdient, is dat in het belastingregister op 't begraven is aangeteekend „6 Mei 1777, Pieter Batens student, na Oestgeest *f* 6". Toch is Baetens nooit als student ingeschreven geweest. Het volk schijnt echter gemeend te hebben, dat deze Priester, evenals alle andere seculiere en reguliere geestelijken, ook student moest zijn geweest.

1794, 21 Mart. *Joannes Franciscus van der Lith.* Roterodamensis. Rom. Cathol. Sacerdos 32. — Woont in de St. Jorissteeg; is id 1795 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Zie VI, 398.

1794, 21 Jul. *Charles Christophe Hollier.* Mariniaco-Burgundus. Clericus Theol. Lic. Cathol. 27. Gratis inscriptus. — Woont bij de wed. Daguien-Vernier; is in 1795 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Volledigheidshalve hier vermeld.

1794, 21 Jul. *Josephus Franciscus Schooffs.* Meerhouto-Brabantus. Sacerdos Rom. 41. — Woonplaats niet opgegeven; is in 1795 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna.

1794, 12 Aug. *Ludovicus Franciscus Josephus Baijart.* Armentiera-Flander. Presb. Eccl. Rom. 35. — Woont bij F. Nolt op de Oudevest; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna.

1794, 12 Aug. *Mansuetus de Groux.* Insula-Flander. Presb. Eccles. Rom. et Pictor. 51. — Woont bij Pollet in de Nieuwsteeg; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna.

1794, 20 Sept. *Philippus Cauche.* St. Audemarensis. Presb. Eccles. Rom. 33. — „Rooms priester"; woont „bij de Pieterskerk"; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna.

1794, 13 Oct. *Joseph Schultes.* Bonna-Germanus. Sacerdos Cathol. Rom. 62. — Woont op de Oudevest; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna.

1794, 1 Dec. *Josephus Moreau*. Roterodamo-Batavus. Ecclesiae Romano-Catholicae Presbyter 62. — Woont in de Bakkersteeg; in 1795 niet gerecenseerd; ontbreekt daarna. — Heeft deze wellicht bij zijn stadgenoot G. Gram ingewoond, of had hij zijne kamer toevallig in dezelfde steeg?

1795, 15 Maii. *Bernardus Ocke*. Amstelodamensis. Rom. Sacerdos 40. — Woont op de Appelmarkt in 1796 en van 1804 t/m 1809; op het Rapenburg in 1810 en 1811. In 1796 niet gerecenseerd, ontbreekt hij daarna tot hij in 1803 op nieuw wordt ingeschreven, waarna hij t/m 1811 wordt gerecenseerd. In 1812 niet gerecenseerd, ontbreekt hij daarna. — Blijkens I, 280, werd den 17 Oct. 1809 de tot kerk verbouwde saaihal door hem in gebruik genomen, hetgeen de reden is zijner verhuizing naar het Rapenburg.

1798, 21 Febr. *Johannes de Mol*. Lugduno-Batavus. Pastor 40. — Woont in de St. Jorissteeg. In 1799 niet gerecenseerd; in 1800 en 1801 wel; ontbreekt daarna. — Zie VI, 399.

1803, 3 Jun. *Joanner Petrus Andreas van Riel*. Amstelodamensis. Rom. Eccl. Sacerdos 24. — In 1810 vertrokken. Zie I. 280 en 434.

1803, 11 Jun. *Bernardus Ocke*. Amstelodamensis. Rom. Eccl. Sacerdos 48. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1795, 15 Maii.

1804, 13 Febr. *Hubertus Nicou*. Parisiensis. Ecclesiae R. C. Gallicae Pastor 61. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1770, 20 Jan.

1804. 13 Febr. *Jacobus Joannes Swanenburg*. Leidensis. Ecclesiae R. C. Gallicae Pastorem assistens 32. — Woont bij zijne ouders op de Hoogewoerd; gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. In de registers staat bij zijn titel „apud Rev. Nicou", wiens Kapelaan hij dus is geweest. — Op pag. 75 en

322 van III wordt de Dominicaan Jacobus Pius Swanenburg genoemd. Is deze dezelfde persoon als de Kapelaan van den Carmeliet Nicou? Zeer waarschijnlijk, ook in verband met zijn leeftijd. Zoo niet, dan toch zeker eenfamilielid.

1804, 20 Febr. *Franciscus van Vooren* ex Adeghem Flandrus. Ecclesiae R. C. Presbyter & Pastor assistens 56. — Woont „bij den Hr. Planquard op 't Utrechtsche veer" gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet meer gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Blijkbaar is deze dezelfde als Judocus Franciscus van Vooren, genoemd in III, 195 (Adeghem en Oostwinkel liggen dicht bij elkander). Maar dan is zijn ouderdom in het album drie jaar te laag opgegeven.

1804, 20 Febr. *Michaël Gosuinus Pruimboom.* Venlonensis. Ecclesiae R. C. Presbyter & Pastor assistens 34. — Woont in de Bakkersteeg „apud Rev Gram"; gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Zie III, 76.

1804, 20 Febr. *Petrus Gomarus de Schutter* ex Herenthal-Brabantus. Ecclesiae R. C. Presbyter et Pastor assistens 37. — Woont in de Bakkersteeg „apud Rev. Gram"; gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. Deze Kapelaan wordt niet vermeld in III, 75, 322.

1804, 23 Febr. *Hermanus Dinckels.* Venlonensis. Ecclesiae R. C. Presbyter & Pastor 83.— Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1750, 29 Maii.

1804, 23 Febr. *Ludovicus Goossens.* Venlonensis. Ecclesiae R. C. Presbyter & Pastor assistens 52. — Tweede inschrijving. Zie hierboven: 1783, 27 Oct.

1804, 23 Febr. *Lambertus Odendaal* ex oppido St Gertrudis Leodiensis. Ecclesiae R. C. Presbyter & Pastor assistens 36. — Woont in de Kuipersteeg „apud Rev. Dinkels"; gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. Zie II, 102.

1804, 1 Mart. *Gobertus van Lieshout.* Roterodamensis. Ecclesiae R. C. Presbyter et Pastor 37. — Woont in de St. Jorissteeg; gerecenseerd t/m 1808; in 1809 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Zie VI, 400.

1804, 9 Mart. *Pelegrinus van Kalken.* Amisfurtensis. Ecclesiae R. C. Presbyter & Pastor 35 — Woont op de Hooigracht; gerecenseerd in 1805; in 1806 niet; ontbreekt daarna. — Jansenist.

1804, 26 Jul. *Bertinus de Ram* ex pago Hasebroek Gallus. Ecclesiae R. C. Presbyter 41. — Woont „apud Rev. Nicou" in de Haarlemmerstraat; gerecenseerd t/m 1810; in 1811 niet gerecenseerd en ontbreekt daarna. — Zie V, 78. Charles Bertin de Ram, hoewel in Juli of Aug. 1808 Pastoor der Statie geworden, wordt den 20 Febr. 1809 nog gerecenseerd als wonende „bij Nicou".

Uit deze lijst blijkt, dat gedurende de XVIII[e] eeuw de Leidsche Priesters in den regel zich dadelijk na hunne vestiging te *Leiden*, aan de Academie hebben laten inschrijven, en student gebleven zijn zoolang zij hun herderlijk ambt uitoefenden. Deze regel, die voor de Carmelieten, de Franciscanen, de Dominicanen, de rechtzinnige wereldlijke Priesters en de Jansenisten heeft gegolden, is echter door de Jezuïeten niet gevolgd geworden. Het is zeer begrijpelijk dat de Paters dezer Orde alles vermeden hebben, wat een onwelwillende aandacht op hen kon vestigen en de vervolgzucht hunner vijanden opwekken.

Behalve de met zielezorg te *Leiden* belaste Priesters vinden wij in de lijst ook eenige Geestelijken, die zich daar tijdelijk gevestigd hadden, waaronder in 1794 een zevental, die waarschijnlijk zijn geweest onbeëedigde Priesters, gevlucht uit de door de Fransche Republikeinen overweldigde streken. Het volgende jaar zijn deze émigrés

weder van de Academie verdwenen, zeker omdat zij na *Pichegru's* intocht in *Holland* zich ook te *Leiden* niet meer veilig achtten.

In 1795 schijnen de meeste Leidsche Priesters geen prijs meer te hebben gesteld op het student zijn, en laten slechts enkelen zich nog recenseeren. Maar in 1803 en 1804 keeren zij weder terug naar de Hoogeschool om deze enkele jaren later, nu voor goed te verlaten.

Wanneer wij nagaan op welke wijze de Priesters in het album zijn ingeschreven, merken wij o. a. het volgende op:

In de eerste helft der XVIIIe eeuw zijn slechts enkelen ingeschreven met vermelding van hun priesterlijk ambt, namelijk in 1716 *van de Sande*, tusschen 1719 en 1728 *Desmartins* en vier Jansenisten en in 1746 *Otgens*. Gedurende deze periode heeten de Priesters in den regel bij een bepaalde Faculteit te studeeren; de meesten in de theologie, enkelen in de medicijnen, de rechten of de philosophie.

In de tweede helft dier eeuw is het regel dat het priesterlijk ambt van den student vermeld wordt, en heeft er geene opgaaf meer plaats van het vak waarin hij beweert te studeeren. Blijkbaar vond men het toen niet meer noodig, een schijn aan te nemen die vroeger zeker gewenscht zal zijn geweest.

Welke redenen kunnen de Priesters hebben gehad om student te worden en zóó lang te blijven? Redenen die blijkbaar overwegend zijn geweest; want wij zien de Priesters, die tijdelijk gebannen zijn geweest, na hun wedertoelating te *Leiden*, dadelijk weder opnieuw student worden.

Dr Schotel schijnt studiezucht te onderstellen. Mijns inziens ten onrechte. Al is het niet onwaarschijnlijk dat enkelen eenige lessen hebben gevolgd, men kan niet aan-

nemen dat de met zielezorg zwaar belaste Geestelijken tijd beschikbaar zouden hebben gehad voor academische studiën, dat zoovele grijsaards op de collegebanken zouden hebben gezeten, dat het onderwijs tientallen jaren achtereen door de Priesters zou zijn genoten.

Blijkbaar heeft de overgroote meerderheid der Priesters behoord tot de „studenten in naam", tot de niet studeerende ingeschrevenen. Evenals de vele Predikanten en Oud-predikanten van de verschillende Protestantsche gemeenten; evenals de „ephori", die de zeer jeugdige studenten soms begeleidden. Evenals de vele ingeschrevenen van wie betwijfeld mag worden of zij het Latijn, waarin het onderwijs gegeven werd, wel machtig waren: academische beambten, musici, schilders, schermmeesters, bedienden (famuli) der rijke adellijke studenten.

Al deze personen, de onontwikkelden zoowel als de geleerden, werden ingevolge hunne inschrijving als studenten beschouwd, en genoten als zoodanig de voorrechten aan het Academie-burgerschap verbonden.

Welke deze privilegiën waren, wordt ons medegedeeld door *Schotel* in „De Academie te *Leiden*" en door *Siegenbeek* in „De geschiedenis der Leidsche Hoogeschool". Deel II.

Reeds dadelijk na de oprichting der Academie genoten de studenten vrijdom van Stedelijke accijnsen; in 1577 kregen zij bovendien vrijstelling van de betaling van Landsaccijnsen. Oorspronkelijk betrof deze gunstige bepaling slechts wijn en bier, later ook thee, koffie, zout, zeep, boeken, kleederen, huisraad; zoodat de studenten in het geheel geen inkomende rechten meer schijnen te hebben betaald. Deze vrijdom was geen gering voordeel. Blijkens het door *Schotel* op p. 273 medegedeelde betaalde dientengevolge in 1665 de student voor wijn en bier 20% minder dan de Leidenaar. In 1795, bij de in-

stelling der Bataafsche Republiek, is dit privilegie afgeschaft.

Ook waren de studenten vrijgesteld van schutterlijke diensten, inkwartiering, dag- en nachtwacht, contributiën, alle stadswerken en fortificatiën.

De studenten hadden hun eigen rechtbank. Zij waren onderworpen aan de rechtspraak van de academische Vierschaar; oorspronkelijk reeds door *Willem I* ingesteld. Deze Vierschaar bestond uit den Rector Magnificus als voorzitter, 4 Professoren, leden van den Senaat, 4 regeerende Burgemeesteren en 2 leden der Schepenbank, terwijl de Schout de functie van rechtsbevorderaar en aanklager (Promotor) vervulde. Deze rechtbank sprak recht in alle burgerlijke geschillen en lijfstraffelijke zaken, zoodat een student voor geen anderen Rechter kon worden gedaagd. Geen Stads- of Dorpsschout, waar ter plaatse, mocht een lid der Universiteit in hechtenis nemen zonder bevel van den Rector en de Burgemeesteren, uitgenomen zij die in een „enorm of zwaar delict waren bevonden." De academische Vierschaar is tijdens de Bataafsche Republiek en onder koning *Lodewijk* blijven voortbestaan. Eerst in 1811, tijdens de Fransche overheersching is zij afgeschaft.

Deze voorrechten, aan het Academie-burgerschap verbonden, verkreeg men door zich dadelijk bij aankomst te *Leiden* als student door den Rector te laten inschrijven, en zich daarna jaarlijks bij de pedellen aan te melden ter noteering in de recensie registers. De eerste inschrijving in het album studiosorum kostte oorspronkelijk 13 stuivers later 3 gulden; de recensie oorspronkelijk 6 à 4 stuivers, later 3 gulden.

Zeer begrijpelijk is het, dat de Leidsche Priesters gaarne jaarlijks deze contributie van een paar gulden betaalden om deelachtig te worden aan de academische privilegiën.

Al leverde de vrijdom van accijnsen hun een ge-

wenschte besparing, al was de ontheffing van allerlei drukkende stadslasten hun veel waard, ik meen echter te mogen aannemen dat het den Priesters, toen zij zich lieten inschrijven geenszins uitsluitend, ja zelfs niet hoofdzakelijk, te doen is geweest om deze voordeelen van zuiver materieelen aard.

Immers, na 1795, toen de materieele voorrechten reeds waren afgeschaft, toen de student evenveel belasting betaalde als de gewone Leidenaar, vinden wij nog een groot aantal Priesters onder de ingeschrevenen aan de Universiteit. De academische Vierschaar bestond echter destijds nog. Toen deze was afgeschaft, verdwenen de Priesters van de Hoogeschool.

Mij dunkt dus dat het bestaan dezer Academische Rechtbank eene der voornaamste redenen is geweest, waarom de Leidsche Priesters zich hebben laten inschrijven. Zeer zeker werd daardoor hun rechtszekerheid nog alles behalve volmaakt. Uit de stad verbannen werden zij toch, als men meende dat daartoe aanleiding bestond; de onwettige maar gebruikelijke contributiën moesten zij te *Leiden* evenzeer opbrengen als elders; aan knevelarij stonden zij toch bloot. En de academische Vierschaar zal hen zeker niet welwillender geoordeeld hebben, dan de gewone Rechters zouden hebben gedaan. Vooral te *Leiden* waar men allicht verdraagzamer was dan in vele andere steden.

Maar toch moet het den Priesters een betrekkelijke veiligheid hebben verschaft; hun vele vexatiën hebben bespaard, dat zij, in navolging van *Paulus* – Acta XXV, 11, steeds en overal bevoegd waren zich als Leidsche Academieburgers te beroepen op de academische Vierschaar, waarin Rechters zitting hadden die, zooal gestreng, toch in ieder geval onbevangen in hun oordeel waren.

H. E. VAN BERCKEL.

Aanteekening. — Volledigheidshalve zij opgemerkt dat de ondervolgende Priesters, wier handteekeningen voorkomen onder de eedsverklaring ingevolge het Placaat van 21 Sept. 1730, niet in het Album stud. vermeld zijn:

Corn. Jo. Barchman Wuytiers. — Deze is de eerste onderteekenaar, terwijl de tweede heeft geteekend op 12 Dec. 1730. — Jansenist.

Joannes Hagaerts. — Heeft 24 Juli 1738 geteekend. — Jansenist.

Petrus Johannes Meindarts. — Heeft 16 Mei 1740 geteekend. — Jansenist.

Ferdinandus Botman. Enchusanus. — Heeft 18 Maart 1743 geteekend. — Jansenist.

H. E. V. B.

UIT DE „KEUREN EN STATUTEN VAN TEXEL". [1])

Op den 18 Mei van het jaar 1477 werden aan de Texelaars door hunne landsvrouwe, gravin Maria van Bourgondië, verschillende privilegiën geschonken. Tot deze privilegiën behoorde o. a. ook het recht, aan de vier Raadsmannen van Texel verleend, om voortaan elk jaar een dubbel getal van mannen te mogen kiezen, uit welke van overheidswege 13 schepenen zouden genomen worden:

„Dat die 4 Raedsmannen, ten tyde wesende, van den voorsz. Eylande van Texel sellen mogen kiesen alle jaar ewelic duerende des Maendages na Palm-sondag 26 Mannen van der eerbaersten en wijsten van der voorsz. Lande, elk Ryk wesende 100 Nobelen of daar boven, ter Burch in der kerk, te weten:

In die kerk-soekinge van Westen 8 Mannen [2]).

In die kerk-soeke van der Burch 6 Mannen.

In die kerk-soeke van die Wael 6 Mannen.

In die kerk-soeke van dat Ooster-eynde 6 Mannen.

Uyt welk 26 personen Wy, of onse Schout van Texel, in onsen name, zal nemen XIII scepenen, te weten, in elke kerksoekinge d'eene helft, welke helft derzelver

1) Deze Keuren en Statuten vond ik in eene fraai geschrevene copie (in perkamenten band groot 8°) van de „Privilegien, Handvesten, Keuren en Statuten, alsmede Dyk-regten en andere voornaeme Acten betreffende Texel", van welk handschrift de bezitter, de WelEd. heer Aug. C. Keiser te den Burg op Texel, mij welwillend inzage verleende.

2) Dat van de Westen meer mannen gekozen werden dan van elk der overige dorpen van het eiland, bewijst duidelijk den toenmaligen hoogen bloei van dit dorp, waarvan nu nog slechts eenige huizen aanwezig zijn.

26 personen onse scout van Texel, nu synde of namaels wesende, eeden zal opten goeden Vrydag na Palm-sondag volgende".

Tevens werd aan den Schout met de Raadsmannen en Schepenen van Texel het privilegie gegeven, om keuren en statuten te mogen maken, welke men jaarlijks in de kerken zou afkondigen:

„Dat die Scout mitten Raedsmannen en scepenen van Texel Koeren-ceelen mogen maken en ontmaken, by den meesten deele van hen luiden, duerende een jaar of een half jaer en langer niet. Des en zal die scout niet meer hebben dan een stemme. Welke koeren men gehouden zal zijn alle jaeren in den kerken te condigen".

In hetzelfde handschrift, waaraan wij deze bijzonderheden ontleenen, vinden wij ook de keuren en statuten, die krachtens dit privilegie door den schout met de Raadsmannen en schepenen van Texel zijn gemaakt.

Ofschoon de meeste dezer keuren, ten getale van 98, op burgerlijke zaken betrekking hebben, zijn er toch ook eenige onder, die in meerdere of mindere mate licht kunnen verspreiden over de vroegere, nog zoo weinig bekende, kerkelijke toestanden op Texel en daarom door ons voor de Bijdragen van Haarlem zijn afgeschreven. Wij laten ze hier woordelijk volgen:

19. Item, zoe en zel niemant sijn beesten brengen opten kerkhoff of gaan laten op een boete van 3 sc.

20. Item, geen doden in der kerken te graven des dooden erfgenamen geven der kerke, daar die doode in begraven word 1 £.

25. Item, zoe en zal niemant poerter vreden ontfaen, hijne zal gelden der kerken in dat kerspel, daar hij

woenachtig zel wesen 10 sc. en den schout, schepenen, den boden en den clerk ellyk 1 groot.

30. Item zoe en zel niemant uitter stede varen woenen, hijne zel der kerken daar hij woenachtig is in Texel, geven van elke scotpont een groot. Die ontpoertert word en allen guden, dat uitten scotte bestont desgelijkes.

38. Item, zoe en zel men niemant bekommeren 3 dagen voor S[te] Jans-dach mid-somer en 3 dagen na die voorsz. merkt, uitgeseit mijns Heeren boeten.

44. Item, waer eenige memorie van dooden gedaen wort, daer en moet niemant gaan te eeten of te drincken van diere spijse ofte dranke, hij en sij susterling of daar en binnen en 8 die naeste huysen van daer die dode uitgedragen is, te verboeren 5 sc.

47. Item, zoe sellen alle Kerkmeesters alle kerkeschulde, die onder hem verschenen is, of achterstallige schulde inwinnen of inmanen met recht alsoe veer als sij mogen, of men sel se der Kerkmeysters maken uit horen reedste goede.

51. Item, zoe wie dat eenig van de gerecht of dienres mijns genadich Heeren quetset of slaet dat van den gerechte roert, hoe 't oeck genoemt mag wesen, dat zel wesen op sijn lijf en goed, en hem en zel helpen noch kerke noch kerkhove.

52. Item, zoe zel men alle jaer opten Witten Donredach, goets tijts voermiddage, Kerkmeysters kiesen bij de Prochie-paep of sijn cappellaen, een yegelyk gerecht in sijne kerspel of bij den meerendeel van hem, op 3 £ te verboeren; En wie anders der kerken-goeden hem onderwonde, hij soude dat beteren bij den rechte.

59. Item, zoe en sel men geen schapenkasen maken dan an klaar schapen, en gemerkt mit sijnen eygen merk; Ende die in der stede wage te leveren eer men se

uytvoert, wat boven 10 £ is; En aan goeden die wichtbaer sijn, 't sij butter, was, vlas, wol, yser, dat boven twintig ponden is, mede in der stede wage te leveren en daar te ontfangen. Ende sel kosten elk hondert wegens een sc. totter kerken of capellen behoef, daar men dat weegt.

63. Item, zoe zullen alle kerkmeysters elkes jaars rekening doen den nieuwen, binnen den eersten maend, dat sij daar uitgaen, elk op boete van 3 £. Ende men sel 't roepen over die kerk, dat daer een ygelyc bij mag komen die wil.

79. Item, van elke tonne biers te meten zal ontfaen een doyt, en dat sal hebben die kerk. Ende alle Kerkmeysters sullen meten in hoer kerspel of sij willen: willen sij niet, soe sal 't die Scout of eenig van den Gerechte doen als voorsz. staat: Ende nemen die kerkmeysters die moet an hem, soe sullen 'sij meten als hem vermaant word; en dede sij des niet, zoo sullen sij boete gelden uit hoer eygen goet of sij geen bier laten meten.

81. Item, zoe en sel men geen recht op heilige dagen doen, dan alleen van lant.

82. Item, zoo en sel men geen gast-recht doen dan tweewerfs des weeks, als Dingsdages en des Donredages; het en waer of 't quaem opten heyligen dach, zoe zoude 't wesen des eerste werkedages daar an volgende behoudelijk een gast zijn recht.

87. Item, niemant moet bleeken op 't kerkhof, noch gras daar van haelen, noch geenerhande hantieringe doen in der kerken, ten waer kerkengoet, op een boete van een stoter. En die boeten zullen kerkmeysters inwinnen ter kerkenbehoef.

89. Item, die bijster-scaep zel men brengen elkes jaers an den Burch op St. Nicolaes-dag; des zel ygelijk

sijn scaep houden in huys St. Nicolaes avent en sijn dag. Ende wat scaepen dat men dan vind buytens huyse, mach men an den Burch brengen, en hebben van 't stuk een doyt. Ende voert zal die kerk voert houden hebben van 't stuk een oort van een stuyver elkes dages; Ende na 8 dagen zullen die kerkmeysters die scapen verkoopen totter kerke behoeff.

93. Item, zoe en moet niemant roepen in den kerke onder Missen, op een boete van 1 sc., half tot mijns Heeren behoef en half totter Kerken behoef.

Hiermede hebben wij afschrift gegeven van al de keuren van Texel, welke tot een juister begrip van de vroegere kerkelijke toestanden op het eiland kunnen bijdragen. 't Moge waar zijn, dat elk dezer keuren op zich zelve van weinig beteekenis kan genoemd worden, te ontkennen valt het intusschen niet, dat zij in haar geheel ons toeklinken als eene stem uit een ver verleden, waarvan tot op heden helaas! nog zoo weinig kon achterhaald worden.

L. STOLK

RIJSWIJK BIJ 's GRAVENHAGE TEN TIJDE DER HERVORMING.

De opstand in de zestiende eeuw is voorzeker een der merkwaardigste voorvallen uit onze geschiedenis, omdat toen de groote scheuring der zeventien provinciën in katholieke en protestansche landen plaats greep, omdat toen de Hervorming in de Nederlanden doordrong, gedurende een tijdperk van tachtig jaren de Hollandsche bodem met bloed besproeid werd en de vrijheid der katholieken niet veel had te beteekenen.

Het ligt niet in onze bedoeling om eenige beschouwingen te leveren over dit belangrijk historisch tijdvak, noch om de oorzaken der zegepraal van den opstand na te gaan; wij willen alleen slechts meedeelen, hoe in den dorpe Rijswijk bij 's Gravenhage het democratische element, gesteund door den Prins van Oranje en den geest der Hervorming, de overhand kreeg.

Een enkel woord ga hier vooraf over de bron, waaruit wij geput hebben.

Op het Gemeente-Archief te 's Gravenhage bevindt zich een handschrift getiteld: Memoriael raeckende de Ambachtsheerlijckheid Rijswijck. Tot 1622 is dit memoriael door dezelfde hand bijgehouden. De schrijver daarvan maakt zich (fol. 12 verso) bekend met de woorden: „by mynen tyden in den dienste van 't secretarisampt wesende" [1]), hij schrijft als ooggetuige, roept zijne tijdgenooten op om de waarheid van zijn verhaal te bevestigen

1) Het schijnt ons waarschijnlijk toe, dat de schrijver van het Memoriael de Secretaris de Bye is, want deze wordt in die hoedanigheid het laatst genoemd, zie blz. 456.

en zijn standpunt wordt duidelijk, als hij zegt, dat de Reformatie beter Deformatie te noemen is.

Ofschoon het begin des tachtigjarigen oorlogs gesteld wordt in het jaar 1568, heeft de opstand eerst in 1572 duidelijke vormen aangenomen; in dat jaar begint de binnenlandsche krijg, de eigenlijke godsdienstoorlog der Nederlanden; vertoonen de Hervormden zich niet meer als vervolgden, maar als vervolgers. De eerste pogingen om onrust te stichten waren afgestuit op Philips' toegevendheid, nu werd het godsdienstige vraagstuk te berde gebracht, want op dat punt zou de Koning onverzettelijk zijn. Met veel omzichtigheid en geheimzinnigheid sloot de Prins een bondgenootschap met de calvinisten en ondersteunde en beschermde de oproermakers, die de verschrikkelijkste buitensporigheden bedreven, plunderden en verwoestten. Ook Rijswijk moest dat alles ondervinden; ook daar was gedurende de laatste maanden van 1572 „een groote beroerte, off het was uut saecke van religie ofte anderen perticulieren haet, late dat daer by blyven." Toen echter werden de Schout en de Secretaris wederrechtelijk uit hun ambt ontzet, en door den Prins van Oranje anderen in hunne plaats aangesteld.

Belangwekkend is vooral de hier gegeven karakterschets der eerste hervormers.

„Tot dese tijt toe (soe 't schijnt) hadden de ingesetenen ende buyren van Ryswyck onder den anderen noch vreedsamich geweest, hetwelck doen begonde te cesseren; ende waren enige der voors. inwoonderen, die hen geheelycken begaven totte gereformeerde (doch beter gedeformeerde) religie, waervan hen veele affsonderden ende een quaet behagen in haren handel en wandel hadden; want sy hen niet en gedroegen als religieusen, maer waren vol van ingesogen haet ende ongerechticheyt, die sy dagelycx uutspogen tegens de goede ingesetenen,

die haren handel niet en volchden, ende haren bosen aert toestonden; dagelycx beroveden van alle gewas der boom ende veltvruchten, mitten corsten geseyt, leyden een leven gelyck als doen openbare struyck- ende veltrovers, mit vollen monden roependen, dattet al verbeurt goet was, ende hen luyden int gemeen toequam, spelende in dier vougen, onder decksel van religie, hen personagien mit stelen ende roven. Onder welcke bende en troupe waren Jaspar Centen, Engel Odsiersz metselaer, Willem Croon, Ot Vermeye, Leendert Hil ende meer anderen, der welcker memorie noch huyden ten dage by velen ingesetenen versch is."

Het waren dus eenige ellendelingen uit de heffe des volks, die het onweer ook over deze plaats deden losbreken; en wat het meest onze verontwaardiging wekt, is, dat de roekelooze stichters van deze euveldaden van straf verschoond bleven, ja zelfs beschermd en gesteund werden door den Prins van Oranje.

De bovengenoemde Ot Vermeye, „een man van seer quaden leven, vol twists, ingenomen haets ende ongerechticheyts," had met de zijnen „al onder den deckmantel van religie" zooveel teweeggebracht bij den Prins van Oranje, dat hij tot Schout benoemd werd, uit welke waardigheid Claes Symonsz Bosch werd verstooten.

Het gevolg van een en ander was, dat noch de goedgezinde burgers noch de Secretaris en de gezworenen den nieuwen Schout, die met zulke middelen tot die waardigheid gekomen was, wilden erkennen; vandaar dat Vermeye een request zond aan het Hof van Holland met het verzoek om den Secretaris en de Gezworenen ter verantwoording voor den commissaris van den Hove te dagvaarden. Hij werd daar in het gelijk gesteld, ontzette den Secretaris, Willem van Liesvelt, van zijn ambt, verkreeg voor zijn persoon van den Prins van Oranje brie-

ven van commissie van het Secretaris- en bodeambt, en stelde een zijner vrienden, Joris Franss, den 23 Mei 1573 als Secretaris aan.

"Hiermede haddet desen wolf al op syn handt, hy was tenemael heer ende meester . . . . . Den bant der conscientien was mit hen ontbonden. De ordre van dese bende liet toe, dat alles, wat sy aenrechten ende by handen namen, hen vry stonde."

De nieuwe Schout had zich niet bekommerd om de rechten van den Ambachtsheer, toen hij zich de waardigheid van Schout en Secretaris aanmatigde, want de Prins van Oranje had hierin niets te zeggen. Het lag dus voor de hand, dat ook op de andere rechten van den Ambachtsheer niet gelet zou worden.

Bij contract bepaalden de Schout en de Secretaris, dat ieder de helft zou genieten van het rantsoen, dat bij verkoopingen betaald moest worden, ofschoon van dat rantsoen eerst het pontgeld, dat aan den Ambachtsheer toekwam, moest worden uitgekeerd en het overschot altijd werd gegeven aan de verkoopers om de onkosten te dekken. „Doch d voors. Schoudt hadde mit 't provenient nochte pontgeld ofte ander costuymen ende goedertieren gewoonten seer luttel te doen, dan sochte echter den gecruysten penning, 't was recht ofte mit onrecht, als het maer in synen handen quam."

De partijen stonden scherp tegenover elkander, aan den eenen kant de wettige bestuurders, die de indringers en oproerlingen niet wilden erkennen; aan den anderen kant de voor niets terugdeinzende, teugellooze bende van Ot Vermeye c. s., die eenen machtigen steun hadden in den Prins van Oranje.

De Secretaris Willem van Liesvelt, door den Ambachtsheer, als eenig rechthebbende, in die waardigheid aangesteld, bleef, voor zoovere hij dit vermocht, zijne functie

uitoefenen, gelijk blijkt uit eene acte van den 7 November 1573, geregistreerd in het dingboek van een der gezworenen. Johan de Boodt had zich, in qualiteit van voogd der weeskinderen van Mr. Witte, begeven tot de ridderlijke hofstede, het Huis te Werve, [1]) om eenige leenen te doen overboeken. Daar de Heer van Geysteren was uitgeweken, en het leenboek niet was te vinden, trad bovengenoemde Secretaris als gevolmachtigde op. Hij was dus „een heftich tegenperthye van den gestelden Schoudt, synde niet wettich maar ter contrarie subreptyff ende obruptyff aende voors. ampten geraeckt."

Over de handelingen van den Schoudt Vermeye en zijnen Secretaris, Joris Franss, wordt verder meegedeeld, dat zij gedurende den tijd van hun bestuur alles zeer behendig hebben aangelegd. Een register, waarin hunne handelingen werden opgeteekend, hielden zij er niet op na. Het gevolg hiervan was, dat men later in moeilijkheden geraakte, wanneer „perthyen versoucken affschryvingen van brieven ofte royeringe van besegeltheden by haren tijt gepasseert." Dit was dus een „quade practycque."

De Schout Vermeye benoemde telken jare de gezworenen „uut de bende synder goedgonstiger, die immers van soe goeden leven waren, als hy selffs was", voorzag zich in Januari 1575 van eenen anderen Secretaris, met name Pieter van Vianen, die echter reeds in November deszelfden jaars moest plaats maken voor Leendert Janss Hil, reeds boven genoemd. Het schijnt, dat de vorige Secretarissen geen geschikte werktuigen waren in handen van den Schout, want deze benoeming was „niewers anders toe tendeerenden dan alleenlycken om hennen valschen handel ende loose practycque nu wat beter naer hen welbehagen te mogen dryven."

---

1) Over het Huis te Werve en zijne bewoners verschenen in: de Navorscher dl. XLIII, blz. 280 en 511 een paar belangrijke artikelen.

Zij benoemden zich zelf tot beheerders der Kerk- en H. Geestgoederen, terwijl Engel Odsierss als medebestuurder werd aangenomen. Zij waren uitstekende financiers, want, „by aldien sy daer inne eenige jaren hadden mogen continueeren, seer luttel van der kercke- ende heyligeest-incomen te vinden soude hebben geweest." Zij hielden er ook eene eigenaardige manier van boekhouden op na, bijv.: „ontfangen van St. op reeckeninge soeveel, ende van B. soeveel, sonder aen te roeren ofte mentie te maecken, hoeveel St. ende B. jaerlycx schuldich waren ende pertinentelyck op mosten brengen."

De rekening en verantwoording werd den 24 December 1576 nagezien en onderteekend door Ot Vermeye, Aelsten Thomas predicant, Engel Sieren ende Leendert Janss Hil Secretaris. Aan het bestuur van deze bewindslieden kwam gelukkig spoedig een einde. In 1577 kwam de Ambachtsheer Mr. Cornelis Suys, die in 1572 om den oorlog was uitgeweken, wederom in het land terug, ontzette alle bestuurders in zijne ambachtsheerlijkheid van hun ambt en stelde anderen aan. Tot Baljuw en Schout werd benoemd Andries Symonss van der Vries en tot Secretaris Adriaen Janss.

Hiermee was Rijswijk van de ontrouwe bestuurders bevrijd, en werd alles wederom in den vroegeren toestand teruggebracht, hetgeen duurde tot den dood van den ambachtsheer in 1580.

Na op deze wijze het eerste optreden der hervormers binnen de ambachtsheerlijkheid Rijswijk te hebben verhaald, waarin men eene sprekende overeenkomst ziet met de algemeene gebeurtenissen dier dagen, namelijk eene vernietiging van alle rechten van den rechtmatigen gebieder, dient over bovengenoemden ambachtsheer Suys nog het een en ander verhaald.

Mr. Cornelis Suys [1]), president van den Hove van Holland, had in het midden der zestiende eeuw de Hooge Heerlijkheid Rijswijk [2]) in pandschap gekregen en was in 1556 door Koning Philips bij opdracht van Prins Willem I ook verlijd met de ambachtsheerlijkheid. [3]) Hij was vurig koningsgezind, stond in groot aanzien bij Margaretha van Parma, landvoogdesse der Nederlanden, en nam in 1575 als gemachtigde van koningszijde deel aan de vredesonderhandelingen te Breda.

„Mr. Cornelis Suys, aldus de Riemer [4]), was in zijnen tijd een man van grooten bedrijve, en door Keizer Karel en Philips II in verscheidene gewichtige zaken gebruikt; door Keizer Karel werd hij in 1543 benoemd van extraordinaris tot ordinaris Raad in den Hove van Holland, en door Koning Philips II in 1559 tot president van den Hove. Hij was de Roomsch-Katholieke religie zoo heftig toegedaan, dat hij in het begin der troubeljaaren nu en dan eenig aanstoot moest ondergaan, en menigerlei redenen met geduld opeeten. Want het was deze Raadshooftman, van wien men in den jaare 1566, ten tijde van de bekende beeldstorming, arbeidsluiden en ook loon afvorderde om de beelden en altaren en andere diergelijke kerkcieraaden in de St. Jacobskerk [5]) te verbreken.

---

1) Mr. Cornelis Suys was de kleinzoon van Pieter Suys Daniëlszoon en Johanna van der Burch. Deze Pieter Suys was in 1486 door zijnen neef Jan van der Burch (laatste mannelijke afstammeling uit dat geslacht) verlijd met het huis Ter Burch te Rijswijk, waar hij woonachtig bleef. Bijdragen van Haarlem X, 168. Bijlage. — S. v. Leeuwen Bat. Illust. bl. 196

2) Het rechtgebied der Hooge Heerlijkheid was in 1450 in het bezit van Philips, Hertog van Bourgondie, gelijk blijkt uit den brief van 3 Mei van dat jaar, waarin hij zijne onderzaten van Rijswijk belooft de Hooge Heerlijkheid van de Graaflijkheid niet te zullen vervreemden. Bleiswijk. Beschrijvinge der Stadt Delft. bl. 29.

3) Volgens dit handschrift was ambachtheer in 1474 Johan Grave tot Nassouw tot Vianden ende tot Dietse ende Heer tot Breda.

4) Beschrijving van 's Gravenhage. bl. 722.

5) te 's Gravenhage.

Hij moest ook nog in 't zelve jaar met goede oogen aanzien, dat veele Delfsche schutters in vol harnas, ten minste met wel twintig wagens in den Hage quamen, zich doende voeren recht voor t huis [1]) van den gemelden President, al waar de wagens, daar de schutters op bleven zitten, cirkelwijze of in een ronde kring wierden gestelt, zulks de predikant Peter Gabriel in 't midden van deze gewapende heirwagens, als in een van hem afgesneden en wel bezet retrenchement veilig quam te staan, met een groote meenigte van toehoorders nevens hem, van alle kanten door geharnaste Delvenaaren omcingelt en beschut. In dezer voegen wierd gezongen en gepredikt, en dat genoegzaam ten aanhooren van den president voorz., die de predikanten onlangs met zwaare dreigementen had zoeken te vertsagen; en nu, in zijn huis zijnde, dit werk voor zijne deur en met zijn eigen oogen, zomwijlen door een glas-venster (men oordeele, hoe hij gehumeurt was) aanschouwde."

Mr. Cornelis Suys, in 1580 te 's Gravenhage overleden, liet slechts een kind na, eene dochter met name Margaretha, „aen de welcke by participatie ende cavelinge gecomen is d voors. heerlyckheyt van Ryswyck."

De jonge ambachtsvrouwe vond bij den aanvang van haar bestuur binnen hare jurisdictie alles in stilte en rust, hetgeen echter niet lang zoo zou blijven. Het gespuis, dat tijdens de uitwijking haars vaders de teugels van het bewind in handen had weten te krijgen, was nog niet uitgestorven, het stak het hoofd weder op. Zij zouden van de jeugd en zwakheid der ambachtsvrouwe gebruik maken om het vroeger bedrijf te herhalen en voor de tweede maal zegevieren. Op eene eenigszins andere manier zochten zij nu hun doel te bereiken, men bewoog

1) Knenterdijk, noordhoek van het Heulstraatje.

eerst de regeering van Delft om de Hooge Heerlijkheid van de Rekenkamer in pandschap te nemen en vervolgens wist men Delft en de Staten te bewerken om den Schout en den Secretaris van hun ambt te ontslaan, en anderen aan te stellen; zoo werd o. a. door den Burgemeester van Delft, Frans Duyst, tot Baljuw van Rijswijk benoemd Jaspar Centen, „een uut de bende der oproerders ende rebellen voren verhaelt, een persoon van seer quaden name ende fame." Uit dankbaarheid boden de oproerlingen aan Delft ook het recht aan op den wind en de visscherij; de bestuurders van Delft wijsmakende, dat dat alles behoorde bij de Hooge Heerlijkheid.

Het was niet voorzichtig, (om geen scherpere uitdrukking te gebruiken), van de regeering van Delft om zonder kennis van zaken naar dit volk te luisteren, zonder eens inlichtingen over een en ander in te winnen bij de ambachtsvrouwe.

Om in haar rechtmatig bezit gehandhaafd te worden, liet de ambachtsvrouwe door hare voogden en raadslieden eene aanklacht tegen Delft indienen, legde hare bewijzen van eigendom over, en won het pleit tegenover Mr. Pieter van der Meer, die in naam der Burgemeesters in deze zaak optrad.

Jaspar Centen werd door Delft in zijn baljuwschap gehandhaafd, doch na korten tijd was men genoodzaakt hem een alles behalve eervol ontslag thuis te sturen. De baljuw Centen had met Willem Croon, die diaken der kerk was, het beheer van het armengeld, dat zij echter meer „tot eygen prouffyte, dan tot der armen nootdruft ende behoufte" gebruikten. Men vroeg zich af, waar het geld der collecten bleef, totdat het aan het licht kwam, dat de baljuw en de diaken „dit gelt affhandich hadden gemaeckt." Men eischte nu, dat zij het gestolen geld zouden teruggeven, waarvan zij echter niets wilden weten.

Het kwam eindelijk zoo ver, „dat Willem Croon hem, Jasper, openbaerlycken op der straten verwete, dat hy was een dieff, ende t gelt uuter kercken gestolen hadde, welcke iniurie was om horen; dan, (soe t scheen) desen bailliu was in de wolle geverwt, ende stiet hem aen dit seggen niet, latende den luyden seggen t gunt hen goet dachte."

Adriaen Janss wist nu de noodige bewijzen bijeen te verzamelen en legde die over aan Frans Duyst, halsheer van Rijswijk, als representant van Delft. Nadat deze van de stukken kennis genomen had, deed hij den baljuw Centen bij zich ontbieden, verweet hem zijne leugenen en diefstal, deed hem degen en rappier afleggen, en ontzette hem uit zijn ambt. Dit was het loon van den man, die zich aan zooveel misdrijven, twist en oproer had schuldig gemaakt.

Toen de quaestie met Delft beslist was, en de regeering dezer stad voldoening had gegeven, „was er wederom rust en vrede in den ambachte gekomen, ten minste voor een wijle." Voor Rijswijk was vooral van belang het huwelijk van de ambachtsvrouwe met Jonkheer Adam van der Duyn [1]), dat gesloten werd in 1582. Daardoor kwam wederom een man aan het hoofd der ambachtsheerlijkheid te staan, die beter dan eene jonge vrouw zijne rechten kon verdedigen en zijn gezag handhaven;

---

1) Zie over het adellijk en aanzienlijk geslacht Van der Duyn: van der Aa. Biographisch Woordenboek IV blz. 430. en J. A. Bennet: Leerreden na het afsterven van Jhr. Adam Adriaan Baron van der Duyn.

De Van der Duyns, ambachtsheeren van Rijswijk, zijn katholiek gebleven. De laatste ambachtsheer Nicolaas van der Duyn, die kinderloos stierf en in 1688 zijne ambachtsheerlijkheid Rijswijk aan de stad 's Gravenhage verkocht, was een zoon van Nicolaas van der Duyn en Anna Machteld van Berchem, wier katholiciteit wordt bevestigd in de Relatio Status van de la Torre. Zie De Katholiek Juni-afl. 1864. Zijn halve broeder Adam, zoon uit het tweede Huwelijk van Nicolaas van der Duyn met Beatrix van den Bonchorst, is tot het Protestantisme overgegaan. Van dezen stammen de Van der Duyns van Maasdam af.

want steeds zouden de aanvallen op de rechten van den ambachtsheer blijven voortduren. Het geslacht der oproerlingen was blijven voortbestaan, dat gedrocht had vruchten voortgebracht. Het zou hun, wel is waar, zoolang de ambachtsheerlijkheid aan de Van der Duyns bleef (tot 1688), niet meer gelukken een of ander gewichtig ambt, hetzij van Schout, hetzij van Secretaris, te bekleeden, maar daarom juist zouden zij het leven van die waardigheidsbekleeders zoeken te verbitteren door laster en leugen.

Van 1583–1603 schijnt er in Rijswijk niet veel belangrijks geschied te zijn, ten minste de schrijver bepaalt zich er slechts toe om mede te deelen, wie tot gezworenen benoemd werden.

Wij hebben reeds gezien (blz. 449), dat de predikant, Aelsten Thomas, behoorde tot de onderteekenaars der rekening en verantwoording van 1576. In het tijdvak (1603–1622), waaraan wij nu gekomen zijn, zullen wij den predikant meer en meer op den voorgrond zien treden en hem aan het hoofd der beweging zien staan.

In het jaar 1603 was te Rijswijk predikant Abraham Dierkss van Leewen, een zoon van Dierck Pieterss, predikant te Voorburg, een afgevallen priester, en van Machtelt Jansdr., eene afgevallen begijn.

De schrijver begint dit tijdvak met een karakterschets te geven van deze twee apostaten, en zegt, dat zij „beyde soe vol mit haets ende twists ontsteecken syn geweest tegen de geestelyckheyt ende Catholycken, dattet te beclagen was, gelyck men dat noch dagelycx van oude luyden in Voorburch can verstaen."

Toen deze heer predikant was geworden, kreeg hij zeer weinig toehoorders, want Voorburg was voor het grootste gedeelte goed katholiek. Katholieke priesters kwamen „ter gevouchelycken tyt" naar Voorburg om de

katholieken door hunne predikatiën te vermanen. Onder dezen blijkt vooral zekere Heer Rombouth uitgemunt te hebben, van wien gezegd wordt, dat hij te Voorburg dikwijls onder de zijnen vertoefde. Zoodra de twee apostaten dit vernamen, schenen „hen herten te bersten van twist ende ingesogen haet, die sy tegens de selven priesters ende catholycke ingesetenen droegen." Zij gingen aan het remonstreeren bij de Staten van Holland, „dat de inwoonderen van Voorburch meest papisten waren, ende hare papen hadden, die haer dagelycx quamen instrueren ende meer andere frivole beuselingen, daer hy d Heeren Staten voornp t hooft vol van blies."

De predikant maakte het ook den dijkgraaf en baljuw van Rijnland, Fly van Brouckhoven, zoo lastig, dat deze meermalen verklaarde, dat geen predikant in geheel Rijnland hem meer aanbracht over de papen en de papistische religie dan die van Voorburg, en dat die hem meer last veroorzaakte dan al de anderen te zamen.

Het gebeurde op zekeren keer, dat de bovengenoemde Heer Rombouth, „persevererende in synen geestelycken staet, ende continuerende in t gene by hem voorgenomen was van de schapen syner cudde (soe hier, soe daer) mit t gunt hem Godt Almachtich hadde gegeven te voeden, ende dienthalven herwaerts ende derwaerts reysende", toen hij zich begaf van Delft naar den Haag, plaats nam in de schuit, welke juist gereed lag om af te varen. Nauwelijks had hij plaats genomen, of hij bemerkte onder de medereizigers de twee bekende apostaten. Rombouth was vroeger een groote vriend van hen geweest, doch nu hun grootste vijand. Hij beproefde om onopgemerkt te blijven, wat hem echter niet mocht gelukken. Uit vrees van sommige uitdrukkingen te verzwakken, willen wij voor het vervolg van het verhaal den schrijver zelf aan het woord laten.

„Dan sy hem siende, ende mit enen onversadigen haet ende nyt jegens hem ontsteecken synde, hebben niet lange vertoeft van tegens d. voors. Heer Rombouth mit schimpende woorden te argumenteeren, ende soe van lancksamer handt hennen ingesogen, fenynigen aert tegens hem uut te spoegen, hem eyntelycken aenseggende mit schimpende woorden, dat hy was enen schelmsen pape, ende dat hy mit syn affgoderye vele goede luyden verleyden ende van den rechten wech brachte, het welck niet en behoorden geleden te werden, ende dat men hem behoorden mit syn viercante clapmutse aen een galge te hangen, ende meer andere diergelycke onbehoorlycke redenen meer."

De Heer Rombouth antwoorde niets op dit alles, doch nu werd Machtelt Janss, „die bevrucht was, schier rasendt ende dol," en ging nog erger aan het uitvaren. Eindelijk zeide Heer Rombouth tot haar: „wel verstoort u dus niet, het mochte schade doen aende vrucht, daer ghy mede begordet syt." Waarop zij heftig antwoordde: „al waer sy bevrucht, 't en ginck hem niet aen, haer vrucht en soude (van dat sy enen logenachtig pape die waerheyt hadde geseyt) niet beschadicht connen werden."

Zoo waren de ouders, laten wij nu gaan zien, hoe het kind was, en of het de lessen zijner ouders goed opvolgde.

In 1616 en 1617 had hij, als Contra-Remonstrant, een grooten toeloop, vooral uit den Haag. Dikwijls kwamen 5 á 700 personen „tottet gehoor van desen suyveren predicant." Eens toen de geloovigen ter kerke gingen, waren in de nabijheid der kerk de Secretaris de Bye, de Schout Jacob van Offwegen, en de weesmeester Cryn Corn. met elkander in gesprek, waarbij gelachen werd. Inde irae! Den volgenden dag ging de predikant bij den Heer Jacob van Schagen, lid van Gecommitteerde Raden, zijne klaagliederen aanheffen, dat zij de goede toehoorders,

die uit den Haag naar Rijswijk ter kerk kwamen, beschimpten, bespotten en uitlachten „vander ende tot een diverteringe van t gehoor des goddelycken woorts." De beschuldigden werden bij verschillende heeren ontboden, bij wie zij ter verontschuldiging inbrachten, dat zij niet konden veronderstellen eenige ergernis gegeven te hebben, dat zij er niet aan gedacht hadden om iemand te bespotten, „naerdien sy luyden wel wisten, in wat lant sy waren" Hiermede was deze zaak ten einde, tergelegener tijd zou het zelfde liedje op een anderen toon op nieuw gezongen worden.

In het jaar 1617 werd de toorn van den predikant opgewekt, doordat de ambachtsheer twee nieuwe kerkmeesters had aangesteld: Dierck Corn. Cley en Claes Corn. Hensbrouck.

De ontslagen kerkmeesters, Willem van Rijswijk en Daniel Dierkss, hadden gedurende eenige jaren dat ambt bekleed. De ambachtsheer van Rijswijk, tevens Heer van 's Gravenmoer in Brabant, scheen het veiliger en rustiger te vinden om in Brabant dan in Holland verblijf te houden, en machtigde jaarlijks den Heer van den Bosch om de rekening en verantwoording in Rijswijk na te zien. Deze kweet zich getrouw van de hem opgedragen taak, maar liet verder alles bij het oude. De bovengenoemden waren aldus voortdurend in hun bestuur gehandhaafd en hadden daarvan met den predikant een handig gebruik gemaakt. Tijdens hun bestuur kwamen de Contra-Remonstranten in groot getal naar Rijswijk, en toch verantwoorden zij als gecollecteerd van 10 November 1615 tot 14 Februari 1617 slechts 265 gulden, 5 stuivers, 8 penningen. De rest hadden zij ten huize van Daniel Dierkss „in spaensen wyn ende andere leckernyen doorgebracht ende opgesnapt." Toen dit eenigen tijd geduurd had, kwam het ter oore van het volk, dat „by wegen ende

straten hier van een praetgen maekten, seggende dat, ten huyse van Daniel Dierkss, by den predikant, Rijswijk, ende hem Daniel meer spaensen wyn wierden geconsumeert dan in enige herbergen tot Ryswyck."

Jochim Witteman, „een eerlyck ingesetenen", ging dit alles onderzoeken en na zekerheid gekregen te hebben „van dit brassen ende banckethouden," begaf hij zich tot den Schout, Wynandt van Elst, wien hij mededeeling deed van zijne onderzoekeningen, waaraan hij toevoegde, dat, „ingevalle Daniel en Ryswyk nog yet lange kerckmeesteren blyven, sy mitten predicant machtich syn 't gehele kerckeincoomen te verbancken ende door te brengen, waerinne hoochnodich dient versien."

De schout en de rentmeester stelden den ambachtsheer met de zaak in kennis, die nu persoonlijk de zaken kwam regelen en andere kerkmeesters aanstelde. De predikant was in hooge mate vertoornd en zon op wraak.

Het was een oud gebruik, dat des zondags in de kerk gecollecteerd werd met twee beurzen, de eene voor de armen, de andere tot onderhoud der kerk, welke taak de kerkmeesters beurtelings verrichtten. De nieuwbenoemde kerkmeester Cleyman, een katholiek, had een ander aangesteld om die taak in zijne plaats te volbrengen, zooals ook op de naburige dorpen geschiedde, wanneer een der katholieken kerkmeester was. De predikant van Rijswijk wilde dit echter niet dulden en deed zich zoozeer gelden, dat niemand het durfde wagen om de taak van Cleyman over te nemen. De ambachtsheer gaf nu schriftelijke volmacht aan den protestantschen schoolmeester om, zoolang Cleyman kerkmeester was, in diens plaats te collecteeren. De schoolmeester gehoorzaamde, maar moest daardoor deelen in den haat van den predikant. Bij het einde des jaars werd hem zonder recht of reden zes gulden onthouden, dat hem toekwam voor het aan de arme kinderen der diaconie gegeven onderwijs.

Tal van processen en moeielijkheden tusschen de bestuurders der gemeente en eenige onruststokers worden verder meegedeeld. Altijd zien wij hierbij den predikant op den voorgrond treden; altijd vonden zij in hem hulp en steun. Om eene nietigheid ging hij zich bij de Staten beklagen; zoo bijvoorbeeld was er bepaald, dat den 5en Juli 1618 de rekening en verantwoording der kerk- en H. Geestgoederen zou worden nagezien. Op denzelfden dag echter trouwde een broeder van den predikant, die te Leiden dergelijk ambt bekleedde, zoodat de predikant op dien dag afwezig was. Tien dagen te voren was hem kennis gegeven van den dag der rekening en verantwoording, er werd echter door hem geen verzoek gedaan om eenen anderen dag te bepalen, hetgeen hem gaarne zou vergund zijn. Toen alles was afgeloopen, ging hij zich, als zeer verongelijkt, bij de Staten beklagen. De beschuldigden wisten zich te verantwoorden, bewezen, dat zij vroegtijdig den predikant bericht hadden gezonden, zoodat zij niet schuldig waren aan zijne afwezigheid. Hiermee was de zaak afgeloopen.

Wij meenen aldus het belangrijkste van het handschrift te hebben meegedeeld. Men vindt hierin, wel is waar, eene schat van wetenswaardige bijzonderheden, edoch het meegedeelde is op verre na niet volledig. Men zou zoo gaarne eene getrouwe schildering wenschen van den toestand van den katholieken godsdienst in die dagen, van de wijze, waarop de herders de hun toevertrouwde kudde bestuurden, doch niets van dit alles; de schrijver heeft alleen gelet op hetgeen hem, als Secretaris, vooral belang inboezemde, en doet slechts terloops den aard der opkomende hervorming kennen.

S. BLEEKER.

ALPHABETISCH REGISTER.

A.

C.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

P.

Q.

R.

U.

V.

W.

E. H. RIJKENBERG.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06227 8489